

Міністерство внутрішніх справ України
Луганський державний університет внутрішніх справ

**Тлумачення та застосування
Конвенції про захист прав людини й
основоположних свобод
Європейським судом з прав людини
та судами України**

Навчальний посібник

Луганськ
2006

УДК 341.64:341.231.14(075.8)

ББК 67.91я73

T-49

Рекомендовано вченою радою
Луганського державного університету
внутрішніх справ

*Це видання здійснене за фінансової підтримки
Міжнародного Фонду «Відродження»*

Автори: *М.В. МАЗУР* (глави 1-2; глава 3 у співав. з В.В. Кострицьким; глави 4-5 у співавт. з С.Р. Тагієвим; глави 6-8); *С.Р. ТАГІЄВ* (глави 4-5 у співавт. з М.В. Мазуром); *А.С. БЕНІЦЬКИЙ*, канд. юрид. наук, доц. (глава 9); *В.В. КОСТРИЦЬКИЙ* (глава 3 у співавт. з М.В. Мазуром).

Відповідальний редактор: *В.М. КАРПУНОВ*, канд. іст. наук, доц., завідувач кафедрою теорії та історії держави та права ЛДУВС, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, Заслужений працівник освіти України

Рецензенти: *М.О. БАЙМУРАТОВ*, д-р юрид. наук, проф., акад. Української академії наук національного прогресу, Заслужений діяч науки і техніки України; *М.В. БУРОМЕНСЬКИЙ*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент АПРН України

T-49 Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: Навчальний посібник / Авт. кол.: М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В.Кострицький; [Відп. ред. канд. іст. наук, доц. В.М. Карпунов]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 600 с. – Бібліографія: С. 586-591.

ISBN

У посібнику системно, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини та судів України викладено базові засади функціонування європейського регіонального механізму захисту прав людини, проаналізовано принципи та методи тлумачення Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, проблеми формування та застосування прецедентного права Європейського суду з прав людини, питання імплементації європейських стандартів захисту прав людини до правової системи України тощо.

Для суддів, працівників правоохоронних органів, адвокатів, правозахисників, науковців, викладачів, аспірантів і студентів юридичних вузів і факультетів, а також усіх, кого цікавлять проблеми захисту прав людини.

УДК 341.64:341.231.14(075.8)

ББК 67.91я73

© М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький,
В.В. Кострицький, 2006

© Луганський державний університет внутрішніх справ, 2006

ISBN

Скорочення, які використовуються в тексті

- ВГСУ** – Вищий господарський суд України.
- Віденська конвенція** – Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р.
- ВСУ** – Верховний Суд України.
- ГПК** – Господарський процесуальний кодекс.
- Європейська угода** – Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини від 5 березня 1996 року.
- КАС** – Кодекс адміністративного судочинства.
- КК** – Кримінальний кодекс.
- Комісія** – Європейська комісія з прав людини.
- Комітет міністрів** – Комітет міністрів Ради Європи.
- Конвенція** – Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 р.
- КПК** – Кримінально-процесуальний кодекс.
- КСУ** – Конституційний Суд України.
- Орган представництва** – орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання його рішень.
- Протокол № 1, Перший протокол** – Протокол до Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 20 березня 1952 р.
- Суд, Страсбурзький суд, ЄСПЛ** – Європейський суд з прав людини.
- Суд ЄС** – Суд Європейських Співтовариств.
- Суд ООН** – Міжнародний суд.
- ЦВК** – Центральна виборча комісія.
- ЦК** – Цивільний кодекс.
- ЦПК** – Цивільний процесуальний кодекс.

Передмова

Практично всі юристи бували або часто відвідують зали судових засідань, завдяки чому годинами можуть розповідати про свій судовий досвід. Однак навряд чи багато з юристів можуть похвалитися тим, що вони були в залі засідань міжнародної установи, про яку говорять зараз дуже часто, але, як правило, не сподіваючись на успіх. Мова йде про Європейський суд з прав людини, який на сьогоднішній день посів особливе місце в системі міжнародних юрисдикційних органів. Необхідно зазначити, що таке помітне місце Страсбурзького суду належить йому по праву – мета цього міжнародного судового органу полягає в тому, щоб допомогти на найвищому експертному рівні державі, що є стороною Конвенції про захист прав і основних свобод людини, удосконалити своє законодавство та правозастосовчу практику, надаючи при цьому й допомогу тій конкретній особі, яка вже звернулась із заявою до Суду. Саме у зв'язку із цим поєднанням загальної мети й конкретної допомоги місце Європейського суду з прав

П е р е д м о в а

людини у європейському правовому просторі важко переоцінити.

І хоча про Страсбурзький суд говорять зараз практично всі, тим не менше для юристів, котрі тільки збираються використати цей міжнародний засіб захисту, залишається велике коло запитань як стосовно порядку подання заяви, правил заповнення формуляру, дотримання вимог щодо прийнятності заяви до розгляду по суті, так і стосовно того, де знайти оту загальновідому, але важкодоступну практику Європейського суду з прав людини, на яку бажано послатися в заяві, обґрунтовуючи ті чи інші аспекти скарги.

Мені здається, що допомогти в цьому може це видання, яке є найбільш повним з точки зору подання інформації, оскільки в ньому можна знайти не тільки відповіді на найбільш часті запитання, але й познайомитись із системою пошуку документів на Інтернет-сайті Страсбурзького суду, яка є абсолютно необхідною для того, щоб віднайти те чи інше рішення.

Крім того, я вважаю, що це видання допоможе не тільки тим, хто вирішив звернутися до Європейського суду з прав людини, відчайвшись знайти вирішення своєї проблеми в Україні, але й тим, хто готовий на національному рівні захищати свої права, спираючись на правові позиції Страсбурзького суду та норми Європейської конвенції про захист прав людини.

Безперечно, це видання стане у нагоді й тим, хто повинен застосовувати правові позиції Європейського суду з прав людини в українських реаліях, – я маю на увазі українських суддів, на яких лежить особлива від-

П е р е д м о в а

повідальність, адже лише після їх рішення особа має право звернутись до Страсбурзького суду, саме їх рішення проходять через розгляд цієї міжнародної інстанції, і саме вони можуть зменшити кількість заяв проти України, що подаються до Європейського суду з прав людини, шляхом застосування рішень цього міжнародного органу у своїй практиці.

Отож, я вітаю авторів цієї книги, оскільки вони змогли найбільш повно зібрати інформацію про всі аспекти діяльності Європейського суду з прав людини, але в першу чергу я вітаю читачів, які мають тепер змогу отримати цю інформацію, що є актуальною і необхідною кожному, хто хотів би захистити права.

Валерія Лутковська,
Екс-Уповноважений у справах дотримання
Конвенції про захист прав і основних свобод людини,
Партнер Юридичної фірми «Лавринович і Парнери»

Від авторів

Сімнадцятого липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року. Внаслідок цього кожна фізична особа, неурядова організація або група осіб, що знаходяться під юрисдикцією України, отримали право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися зі скаргою про порушення Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією, до Європейського суду з прав людини – однієї з найбільш поважних і впливових міжнародних судових установ.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день кількість громадян України, котрі скористалися цим правом, обчислюється вже не десятками й не сотнями, а тисячами та продовжує стрімко зростати. Відповідно зростає й кількість рішень щодо України, ухвалених Європейським судом з прав людини. Так, якщо в 1997-2000 роках проти України не було ухвалено жодного рішення по суті справи, то в 2001 і 2002 роках Суд поста-

новив по одному рішенню, у 2003 р. – шість, у 2004 р. – тринадцять, у 2005 р. – сто двадцять рішень щодо України.

Наведені цифри, з одного боку, указують на безсумнівно позитивну тенденцію – громадяни України все більше усвідомлюють і на практиці реалізують можливості захисту прав і свобод, які надає контрольний механізм, створений Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод. Однак, з іншого боку, велика кількість справ, порушених у Страсбурзькому суді проти України, свідчить і про недостатню ефективність вітчизняних засобів захисту прав людини.

З огляду на те, що створення на національному рівні ефективної системи гарантій прав і свобод людини є першим і головним обов'язком усіх держав-учасниць Конвенції, перед українською державою сьогодні стоїть важливе завдання: необхідно постійно проводити роботу з адаптації національного законодавства й правозастосовної практики до стандартів, викладених у Конвенції та деталізованих і розтлумачених у великому масиві прецедентів Європейського суду з прав людини. Для цього вкрай важливо створити в Україні належні та ефективні механізми систематичної перевірки законопроектів, чинних законів і підзаконних нормативно-правових актів, а також адміністративної та судової практики на відповідність вимогам Конвенції у світлі прецедентного права Страсбурзького суду.

У даному контексті варто згадати про особливу роль науки та освіти, яку вони відіграють у справі впровадження принципів, що відображають дух Кон-

венції, до національної правової системи та правосвідомості громадян. Зокрема, слід відзначити праці К. Андріанова, М. Буроменського, А. Буценка, В. Лутковської, В. Палюка, П. Рабіновича, Н. Раданович, С. Федика, С. Шевчука, які заклали міцне підґрунтя для подальшого всебічного наукового опрацювання вказаного блоку проблем, та численні видання Бюро інформації Ради Європи в Україні, Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науководослідницького інституту державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, Міністерства юстиції України, Української правничої фундації та Харківської правозахисної групи, в яких опубліковано велику кількість перекладених українською мовою рішень Європейського суду з прав людини.

У той же час в Україні досі відчувається брак навчальної літератури з означеної тематики. Тому авторський колектив поставив перед собою важливу й водночас складну мету – заповнити хоча б частково цей вакуум і підготувати книгу, в якій особливу увагу буде приділено тим питанням, які раніше не піднімалися українськими правознавцями або розглядалися ними частково. У результаті тривалої та кропіткої праці було підготовлено навчальний посібник «Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України», який Ви маєте можливість тримати в руках.

У цьому посібнику в доступній формі, системно, з урахуванням практики Європейського суду з прав лю-

дини та судів України викладено основи знань про організацію та діяльність контрольного механізму Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, принципи та методи тлумачення цієї Конвенції, доктрину прецедентного права Страсбурзького суду та перспективи його застосування в національному судочинстві. Крім того, з огляду на розвиток інформаційних технологій у останні роки в навчальному посібнику наведено практичні поради з користування розміщеною в Інтернеті базою даних HUDOC, яка забезпечує доступ до документів Європейського суду з прав людини, Європейської комісії з прав людини та Комітету міністрів Ради Європи. Цінний матеріал зібрано в додатках: базові нормативні документи європейської регіональної системи захисту прав людини; бланк скарги до Страсбурзького суду, а також приклади його рішень і зразки рішень українських судів, в яких застосовуються положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Враховуючи зміст Рекомендації Rec(2004)4 від 12 травня 2004 р. Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці, автори побудували концепцію навчального посібника таким чином, щоб він міг бути корисним рівною мірою як для студентів і аспірантів юридичних вузів та факультетів, так і для суддів, прокурорів, адвокатів тощо.

Сподіваємося, що читач знайде в цій книзі відповіді якщо не на всі, то принаймні на більшість запитань,

10

В і д а в т о р і в

які виникають чи можуть виникнути при тлумаченні та застосуванні норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або у зв'язку із підготовкою скарги до Європейського суду з прав людини.

З повагою, автори:

С.Р. Тагієв,
заступник голови Апеляційного суду Луганської області,

А.С. Беніцький,
начальник кафедри кримінального права
Луганського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,

М.В. Мазур,
викладач кафедри теорії та історії держави та права
Луганського державного університету внутрішніх справ,

В.В. Кострицький,
суддя Міловського районного суду Луганської області.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

Глава 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та її контрольного механізму

§ 1. Історія прийняття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Друга світова війна змінила погляди людства на гарантії миру у світі й оголила цілу низку проблем з прав людини: мабуть, уперше у світовій історії людство збагнуло справжню цінність демократичних засад суспільства, прав і свобод людини. Панування нацистського режиму в Німеччині, який проявився у страшенному геноциді, сприяло відродженню в повоєнні роки теорії природного права, а негативне ставлення до расизму призвело до поширення ідеї про невідчужуваність природних прав людини незалежно від походження, кольору шкіри, майнового стану тощо.

Саме після Другої світової війни принципово оновилися інституційні механізми захисту прав людини – вони перестали бути суто внутрішньою компетенцією держав, а набули міжнародного значення, втілюючись в

ідеї утворення нового міжнародного правопорядку, основанийого на повазі до основних прав і свобод людини. Як зазначено в преамбулі Статуту Організації Об'єднаних Націй, держави, що його підписали, сповнені рішучості «позбавити майбутні покоління від лих війни, що двічі в нашому житті принесла людству невимовне горе», та «знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особи, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй». Логічним продовженням розвитку цієї ідеї стало прийняття 10 грудня 1948 року Загальної декларації прав людини, яка має своїм завданням сприяти створенню «такого світу, в якому люди будуть... вільні від страху та нужди», а права людини охоронятимуться «силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії та гноблення» (Преамбула Загальної декларації прав людини).

Разом із тим, намагання забезпечити належну реалізацію прав і свобод людини проявилися не лише на глобальному, але й на регіональному рівні. В Європі, яка найбільше постраждала внаслідок війни, було ініційовано інтеграційні процеси, початком яких можна вважати Конгрес Європи, що відбувся в Гаазі з 7 по 10 травня 1948 року. У документах, прийнятих на цьому Конгресі, містився заклик до створення політичного та економічного союзу європейських держав, що повинен спиратися на Хартію прав людини та Суд, який би здійснював контроль за її дотриманням. І вже через рік, 5 травня 1949 року, на форумі, який відбувся в Лондоні, було підписано Статут Ради Європи. Метою новоствореної міжнародної організації стало «досягнення більшого єднання

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу», причому кожний член Ради Європи «обов'язково повинен визнати принципи верховенства права та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, що знаходяться під його юрисдикцією, і має щиро та ефективно співробітничати в досягненні мети Ради» (ст. 1 і ст. 3 Статуту Ради Європи).

Для того, щоб проголошені європейською міжнародною спільнотою гуманістичні ідеї, в центрі яких були права та гідність людини, не залишилися лише декларативними гаслами та мріями, а отримали своє життя та ефективну реалізацію, необхідно було, по-перше, оформити їх у відповідних нормативних документах, і по-друге, утворити міжнародну установу, яка б змогла встановити режим дотримання та розвитку прав людини в Європі.

Дев'ятнадцятого серпня 1949 року на засіданні першої сесії Консультативної Асамблеї Ради Європи (10 серпня – 8 вересня 1949 року) виступив П'єр-Анрі Тейтжан з доповіддю, в якій він окреслив проект майбутньої Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція). Відповідно до проекту Конвенція повинна була не тільки закріпити низку прав і свобод людини, але й створити Європейський суд з прав людини, який би мав право анулювати рішення урядів, законодавчі, адміністративні та судові заходи, які явно суперечать гарантованим правам, та Комісію, що мала б здійснювати попередній відбір справ для їх подальшого

розгляду в Суді¹. Заслухавши доповідь П'єра-Анрі Тейт-жана, Асамблея вирішила доручити доопрацювання даного питання Комісії з правових питань.

Ця Комісія уточнила перелік прав і свобод, які повинна закріпити Конвенція, та повноваження контрольного механізму Конвенції, передбачивши, зокрема, можливість подання заяв про порушення прав і свобод приватними особами. Власне, це й зумовлювало потребу в створенні окремого Європейського суду з прав людини, адже до компетенції Міжнародного суду ООН входив лише розгляд справ, сторонами в яких виступали держави.

Доопрацьований Комісією з правових питань проект розглядався на засіданні Консультативної Асамблеї з 5 до 8 вересня 1949 року, і після внесення деяких поправок його було схвалено 64 голосами (один голос – проти, 23 – утрималися від голосування) та відправлено до Комітету міністрів Ради Європи. Проте Комітет міністрів не наважився самостійно вирішувати долю даного проекту й направив його спочатку на розгляд експертів держав-членів Ради Європи (відбулося дві зустрічі експертів – з 2 до 8 лютого та з 6 до 10 березня 1950 року), а потім – на спеціально скликану Конференцію високих посадових осіб. Учасники Конференції після тривалих дискусій зрештою дійшли згоди щодо переліку та обсягу прав і свобод, який повинен міститися в Конвенції, а також вирішили визнати компетенцію Європейського суду з прав людини факультативною. Іншими словами, було сформульовано правило, згідно з яким обов'язковість юрисдикції Суду для кожної окремої держави-члена Ради Єв-

---

¹ Лукьянцев Г.Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской системы защиты прав человека и основных свобод. – М.: Звенья, 2000. – С. 17.

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

ропи могла бути визнана лише після спеціальної заяви відповідної держави.

Сьомого серпня 1950 року Комітет міністрів схвалив проект Конвенції, підтримавши, проте, пропозицію Великобританії зробити факультативним і право подання індивідуальних скарг. Двадцять п'ятого серпня 1950 р. Консультативна Асамблея Ради Європи прийняла рекомендацію доповнити Конвенцію такими правами, як право власності, право на освіту та право на вільні вибори. Утім, не бажаючи далі зволікати з прийняттям Конвенції, Комітет міністрів направив ці рекомендації на доопрацювання експертам, а на підписання виніс текст, схвалений ним 7 серпня. Зрештою Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод була підписана на сесії Комітету міністрів у Римі 4 листопада 1950 року. Деяко пізніше, 28 листопада 1950 р., у Парижі під текстом Конвенції поставили підписи представники Греції та Швеції¹.

За понад півстоліття, що минуло з часу прийняття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вона багато разів змінювалася та доповнювалася Протоколами до неї. Перший з них було прийнято 20 березня 1952 року (набрав чинності 18 травня 1954 року), а останній (Протокол № 14) – 13 травня 2004 року (до цього часу не набрав чинності).

Норми Конвенції та Протоколів до неї умовно можна поділити на три види: матеріальні, організаційні та процесуальні.

---

¹ Див.: Лукьянцев Г.Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской системы защиты прав человека и основных свобод. – М.: Звенья, 2000. – С. 19-20.

Глава 1. Загальна характеристика Конвенції та її механізму

Матеріальні норми містяться переважно в Розділі I Конвенції та Протоколах №№ 1, 4, 6, 7, 12, 13 до неї, де встановлюється перелік гарантованих прав і свобод людини.

У Розділі I закріплено такі права та свободи:

- ст. 2 – право на життя;
- ст. 3 – заборона катування;
- ст. 4 – заборона рабства та примусової праці;
- ст. 5 – право на свободу та особисту недоторканність;
- ст. 6 – право на справедливий судовий розгляд;
- ст. 7 – заборона зворотної дії кримінального закону;
- ст. 8 – право на повагу до приватного та сімейного життя;
- ст. 9 – свобода думки, совісті та віросповідання;
- ст. 10 – свобода вираження поглядів;
- ст. 11 – свобода зібрань та об'єднань;
- ст. 12 – право на шлюб;
- ст. 13 – право на ефективний засіб захисту;
- ст. 14 – заборона дискримінації, при здійсненні прав і свобод, викладених у Конвенції.

Перший Протокол до Конвенції поширив міжнародно-правові гарантії захисту на такі права:

- ст. 1 – право власності;
- ст. 2 – право на освіту;
- ст. 3 – право на вільні вибори.

Протокол № 4 закріплює наступні положення:

- ст. 1 – заборона ув'язнення за борги;
- ст. 2 – свобода пересування;
- ст. 3 – заборона вислання громадянина;

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

- ст. 4 – заборона колективного вислання іноземців.

Протокол № 6 зобов'язує держави-учасниці скасувати смертну кару, крім смертної кари за діяння, вчинені під час війни або неминучої загрози війни (ст.ст. 1, 2).

Протокол № 7 містить такі права та свободи:

- ст. 1 – процесуальні гарантії, які стосуються вислання іноземців;
- ст. 2 – право на оскарження у кримінальних справах;
- ст. 3 – відшкодування у разі незаконного засудження;
- ст. 4 – право не бути покараним або притягнутим до суду двічі;
- ст. 5 – рівноправність кожного з подружжя.

Протокол № 12 до Конвенції встановлює загальну заборону дискримінації (ст. 1).

Протоколом № 13 передбачено скасування смертної кари за будь-яких обставин.

Крім того, важливі матеріально-правові положення містяться в інших статтях Конвенції. Наприклад, у ст. 1 Конвенції передбачено, що «Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права та свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції». При цьому відповідно до вимог статті 53 Конвенції в редакції Протоколу № 11 (колишня ст. 60 Конвенції), «ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права людини та основні свободи, які можуть гарантуватися зако-

нами будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є».

Організаційні та процесуальні норми Конвенції, також, мають вагоме значення. Перші передбачають утворення, порядок формування та внутрішню структуру Європейського суду з прав людини (до 1 листопада 1998 року – ще й Європейської комісії з прав людини). Процесуальні норми визначають основні аспекти процедури розгляду справ Європейським судом з прав людини (а раніше – і Європейською комісією з прав людини), процесуальні права та обов'язки учасників процесу тощо.

§ 2. Еволюція європейського механізму захисту прав людини

Прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод стало вочевидь революційною подією в тогочасному міжнародному праві, адже ця Конвенція не лише встановила певний перелік прав і свобод особи, як це зроблено в Загальній декларації прав людини, але й створила спеціальні установи, що отримали повноваження здійснювати судовий та квазі-судовий контроль за дотриманням її положень і розглядати позови приватних осіб проти держав. Як писав відомий спеціаліст у галузі міжнародного права, суддя Європейського суду з прав людини Дж. Фіцморіс, «Європейська конвенція про захист прав людини була конвенцією зовсім нового типу, раніше не відомого; вона передбачала для держав-учасниць такі зобов'язання, які уряди раніше ніколи не брали, а її ідеї лише на двадцять років раніше (до 1940 року), імовірно, розглядалися б

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

не тільки як безглузді, але й такі, що виходять за нормальні межі міжнародного права. Це передусім стосується революційного положення про право громадянина звертатися на свій власний уряд до міжнародного судового форуму»¹.

Напевне, саме через цю «революційність» у першому варіанті тексту Конвенції повноваження її контрольних органів, а також право на подання індивідуальних скарг були визначені як факультативні. Таким чином, за державами залишалось право визнавати або не визнавати юрисдикцію Європейського суду з прав людини та повноваження Європейської комісії з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг. Звичайно, потрібен був значний час для того, щоб усі країни, які підписали Конвенцію, зробили відповідні заяви. Для прикладу, необхідні для початку діяльності Європейського суду з прав людини вісім спеціальних заяв було зібрано тільки в 1958 році. А для того, щоб усі країни-засновниці Ради Європи визнали право на подання індивідуальних скарг, знадобилося близько 30 років: Нідерланди зробили це лише через 10 років після прийняття Конвенції – у 1960 році, Великобританія – у 1966 році, Італія – у 1973 році, а найпізніше таке право визнала Франція – у 1981 році².

Історію контрольного механізму Конвенції можна умовно поділити на чотири періоди.

---

¹ European Court of Human Rights, National Union of Belgian Police v. Belgium judgment of 27 October 1975, Separate Opinion of Judge sir Gerald Fitzmaurice // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: НОРМА, 2001. – С. 4.

Перший період (з 3-го вересня 1953 р. – до середини 1970-х років)

Цей період, який розпочався від дати набрання чинності Конвенцією, ознаменувався створенням і становленням конвенційних контрольних органів.

Згідно з положеннями чинної на той момент редакції Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод для забезпечення виконання зобов'язань, узятих на себе державами-учасницями, створювалися Європейська комісія з прав людини та Європейський суд з прав людини (ст. 19 Конвенції у редакції 1950 року).

Європейську комісію з прав людини було утворено в 1954 році, її першим головою став британець сер Гамфрі Водлок (Humphrey Wadlock). Вона розпочала роботу в 1955 році, але вперше прийняла рішення про прийнятність заяви тільки 9 червня 1958 року в справі «*Де Беккер проти Бельгії*» (*De Becker against Belgium*). Першого січня 1959 року Комісія вперше оголосила прийнятною міждержавну справу – «*Греція проти Сполученого Королівства*», що стосувалася виключних декретів і розпоряджень, виданих на Кіпрі Сполученим Королівством.

Комісія складалася з такої кількості членів, яка дорівнювала кількості держав-учасниць Конвенції, причому від однієї держави призначалася лише одна особа. Члени Комісії обиралися Комітетом міністрів абсолютною більшістю голосів строком на шість років із можливістю подальшого переобрання. Вони брали участь у роботі Комісії в особистій якості та не могли протягом терміну своїх повноважень виконувати будь-які функції, несумісні з їх незалежністю, неупередженістю, готовністю приступити до виконання своїх обов'язків у Комісії або з вимогами, що впливають із мандату члена Комісії.

Стаття 24 попередньої редакції Конвенції надавала право будь-якій Високій Договірній Стороні передавати до Комісії через Генерального секретаря Ради Європи питання про будь-яке можливе порушення положень Конвенції іншою державою. У той же час, відповідно до колишньої статті 25 Конвенції Комісія могла приймати від будь-якої особи, будь-якої неурядової організації або будь-якої групи осіб скарги про порушення їх прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, але за умови, що Висока Договірна Сторона, стосовно якої подано скаргу, заявила, що вона визнає таку компетенцію Комісії.

Комісія працювала в межах пленарних засідань за зачиненими дверима. За задумом авторів Конвенції, вона мала бути фільтраційним органом, тому Комісія перш за все розглядала питання про прийнятність заяв у контексті колишніх статей 26 і 27 Конвенції. У випадку прийняття заяви Комісія спільно з представниками сторін вивчала її для встановлення фактів. Одночасно вона надавала себе «в розпорядження зацікавлених сторін з метою досягнення врегулювання справи на підставі поваги до прав людини, визначених у... Конвенції» (п. 1 b статті 28 Конвенції в попередній редакції).

Якщо дружнє врегулювання було досягнуто, Комісія підготовлювала доповідь із коротким викладом фактів і погодженого рішення, яка направлялася «зацікавленим особам, Комітету міністрів та Генеральному секретареві Ради Європи для опублікування» (п. 2 колишньої ст. 28 Конвенції). У протилежному випадку Комісія складала доповідь із викладом фактів справи та своїм висновком про наявність або відсутність порушення Конвенції та направляла її Комітету міністрів Ради Європи й зацікав-

Глава 1. Загальна характеристика Конвенції та її механізму

леним сторонам. При цьому Комісія могла «вносити такі пропозиції, які вона визнає доречними» (п. 3 колишньої ст. 31 Конвенції). Якщо протягом трьох місяців після направлення до Комітету міністрів справа не передавалася до Суду відповідно до положень колишньої ст. 48 Конвенції, Комітет міністрів приймав рішення про наявність або відсутність порушення Конвенції більшістю у дві третини голосів (ст. 32 Конвенції у першій редакції). Комітет міністрів також здійснював нагляд за виконанням своїх рішень і рішень Європейського суду з прав людини.

Відповідно до статті 48 Конвенції в редакції 1950 року справу могли передати до Суду (за умови визнання заінтересованою державою або заінтересованими державами, якщо їх більше однієї, обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини або, за відсутності такого визнання, зі згоди відповідної держави чи держав):

- Європейська комісія з прав людини;
- Висока Договірна Сторона, громадянин якої, можливо, є жертвою в розумінні Конвенції;
- Висока Договірна Сторона, що передала справу на розгляд Комісії;
- Висока Договірна Сторона, щодо якої подано скаргу.

Слід зазначити, що юрисдикція Суду розповсюджувалася на всі питання щодо тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, переданих йому відповідно до колишньої статті 48 Конвенції.

На відміну від Комісії число суддів Європейського суду з прав людини дорівнювало кількості членів Ради

Європи, а не держав-учасниць Конвенції (ця ситуацію було виправлено Протоколом № 11 до Конвенції). Судді обиралися Консультативною Асамблеєю строком на дев'ять років із можливістю подальшого переобрання. Причому перші вибори могли проводитися лише після того, як будь-які вісім держав-учасниць заявлять про свою згоду на обов'язковість юрисдикції Суду. До цього моменту до Суду не можна було передати жодну справу.

Європейський суд з прав людини розпочав свою діяльність у 1959 році, коли вказану вище умову було виконано. Двадцять третього лютого 1959 року було відкрито його першу сесію. Першим головою Європейського суду з прав людини став британець лорд Арнольд Дункан Макнейр (Arnold Duncan McNair). У 1960-1961 роках Суд розглянув першу справу «*Лолес проти Ірландії*» (*Lawless v. Ireland*), що стосувалася адміністративного тримання під вартою. В ухваленому 1 липня 1961 року рішенні у даній справі Суд постановив, що не було порушення Конвенції.

Слід зазначити, що від початку своєї діяльності й до середини 1970-х років контрольні органи Конвенції розглянули загалом невелику кількість справ (див. табл. 1), однак саме на цьому етапі були встановлені та апробовані на практиці основні процесуальні правила розгляду справ, сформована оптимальна структура рішень. Переважна більшість рішень, прийнятих Судом до середини 1970-х років, залишаються актуальними й досі. Наприклад, у своєму другому рішенні, прийнятому у справі «*Де Беккер проти Бельгії*», Європейський суд з прав людини чітко визначив, що він не здійснює абстрактний контроль за внутрішнім законодавством країн-учасниць

Конвенції¹. Цього положення Європейський суд з прав людини дотримується й дотепер.

Другий період (з середини 1970-х років – до початку 1990-х років)

За цей період Європейський суд з прав людини істотно підвищив ефективність своєї роботи: він виніс понад 200 рішень (див. табл. 1), постановивши й перше рішення в міждержавній справі². Проте вже на початку цього етапу стало зрозуміло, що основну частину часу Європейський суд з прав людини приділятиме розглядові індивідуальних скарг, що спричинило трансформацію процедурних правил.

Так, під час розгляду справи «Лолес проти Ірландії» у 1960 році на попереднє питання Європейської комісії з прав людини, чи повинен Суд ознайомлюватися з письмовими зауваженнями заявника щодо її доповіді, Європейський суд з прав людини дав негативну відповідь, зазначивши, що участь у справі заявника, а так само і надання ним письмових заяв не передбачені Конвенцією. Через 10 років при розгляді справи «Де Вільде, Оомс, і Версип проти Бельгії» (так звана «справа про бродяжництво») (*De Wilde, Ooms and Versyp Cases* («Vagrancy» Cases)) Суд дозволив адвокату заявників, усупереч запереченням представника держави-відповідача, брати участь у слуханнях, посилаючись на те, що Конвенція не обмежує

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *De Becker v. Belgium* judgment of 27 March 1962 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: European Court of Human Rights, *Ireland v. the United Kingdom* judgment of 13 December 1977 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

представника Комісії у свободі вибору осіб, які повинні надавати йому допомогу. І лише в 1983 році, з набранням чинності нової редакції Регламенту Європейського суду з прав людини, представники заявників одержали статус самостійної сторони у процесі¹.

Загалом, уже у 80-х роках Європейський суд з прав людини став сприйматися західним суспільством як авторитетна й ефективна міжнародна судова установа. Як зазначав у 1992 році М.Л. Ентін, «80-ті роки стали для контрольного механізму Ради Європи порою зрілості. Він запрацював у повну силу. Зросли його авторитет і вплив. Він перетворився на важливий фактор інтеграції правових і соціальних систем країн-учасниць Європейської конвенції»².

Третій період (з початку 1990-х років – до 31 жовтня 1998 року)

У 1990-х роках було остаточно вирішено питання про надання самостійного процесуального статусу самим заявникам, а не тільки їхнім представникам. Зокрема, відповідно до положень Протоколу № 9 до Конвенції, який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, заявникам було надано право передавати справу до Суду (відповідно, були змінені положення колишньої статті 48 Конвенції) та особисто брати участь у судових засіданнях. У зв'язку з цим Європейський суд з прав людини прийняв другий Регламент. Якщо положення першого з них – *Регламен-*

---

¹ Див.: Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: НОРМА, 2001. – С. 7-8.

² Цит. за: Лукьянцев Г.Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской системы защиты прав человека и основных свобод. – М.: Звенья, 2000. – С. 67.

Глава 1. Загальна характеристика Конвенції та її механізму

ту А – застосовувалися в справах, де відповідачами виступали держави, які не ратифікували Протокол № 9, то Регламент В встановлював правила розгляду справ щодо держав, які вже ратифікували цей Протокол.

Інша важлива новела, внесена Протоколом № 9, полягала в тому, що у випадку, коли справа не викликала серйозних питань щодо тлумачення та застосування Конвенції, комітет із трьох суддів мав право одностайно вирішити, що вона не буде розглядатися Судом. У такому разі справа знову передавалася до Комітету міністрів для прийняття рішення в порядку колишньої статті 32 Конвенції.

Крім того, дев'яності роки характеризувалися різким збільшенням кількості членів Ради Європи за рахунок країн Центральної та Східної Європи (у 1990 році членом Ради Європи стала Угорщина; у 1990 р. – Польща; у 1992 р. – Болгарія; у 1993 р. – Литва, Румунія, Словенія, Чехія, Словачія; у 1995 р. – Україна, Латвія, Албанія, Молдова, колишня Югославська Республіка Македонія; у 1996 р. – Росія та ін.), а також подальшим зростанням числа розглянутих Судом справ (див. табл. 1). Стало очевидним, що з метою підвищення ефективності контрольного механізму Конвенції його необхідно реформувати. З огляду на це, Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла в 1992 році відповідну рекомендацію, де зазначалося, що «реформу контрольного механізму... далі відкладати не можна»¹.

Під час зустрічі на найвищому рівні глав держав та урядів, яка відбулася 8-9 жовтня 1993 р. у Відні, було ви-

---

¹ Див.: Лукьянцев Г.Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской системы защиты прав человека и основных свобод. – М.: Звенья, 2000. – С. 67.

рішено створити новий єдиний Суд з прав людини, що працюватиме на постійній основі. Цю ідею було реалізовано в Протоколі № 11, підписаному 11 травня 1994 р.

Четвертий період (з 1 листопада 1998 року до теперішнього часу). Реформа контрольного механізму та діяльність нового Суду

Перше листопада 1998 року, тобто дата набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції, стало початком якісно нового етапу функціонування конвенційного контрольного механізму.

Головною особливістю Протоколу № 11 є те, що він замінив дворівневий контрольний механізм Конвенції, який складався з Комісії та Суду, єдиним Європейським судом з прав людини, що перебрав на себе їхні повноваження. Право приватних осіб подавати скаргу перестало мати факультативний характер. Таким чином, вони отримали можливість звертатися за захистом своїх прав безпосередньо до Європейського суду з прав людини. Комітет міністрів зберіг повноваження щодо контролю за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, але його квазісудові повноваження щодо прийняття рішень про наявність або відсутність порушення положень Конвенції в порядку колишньої ст. 32 Конвенції було скасовано.

Новий Суд функціонує на постійній основі, а його юрисдикція щодо тлумачення та застосування Конвенції є обов'язковою для всіх Високих Договірних Сторін. Істотно змінилися організаційна структура Суду

Глава 1. Загальна характеристика Конвенції та її механізму

та порядок розгляду заяв¹. Схематично порядок розгляду справ після набрання чинності Протоколом № 11 зображено на схемі 2 у порівнянні з процедурою, що існувала до цього (схема 1).

Отже, запроваджена Протоколом № 11 до Конвенції реформа спрямована передусім на перебудову системи з метою скорочення тривалості «страсбурзького» провадження, а також на підтримання авторитету та якості прецедентного права. Утворення єдиного Суду дозволило зміцнити судові елементи конвенційної системи захисту прав людини, запобігти дублюванню певного обсягу робіт і уникнути певних затримок, притаманних дореформеному механізму².

Досвід роботи Європейського суду з прав людини протягом 1999-2004 років свідчить про те, що проведена реформа досягла своєї мети – ефективність діяльності Суду істотно підвищилася. Зокрема стрімко зросла кількість винесених Судом рішень на тлі постійного збільшення поданих до нього заяв (див. діаграми 1, 2, 3, 4, 5). Водночас наведені в цих діаграмах цифри указують на те, що без подальшого реформування європейського механізму захисту прав людини його ефективність уже найближчим часом постане під знаком питання, адже навіть зараз співвідношення кількості звернень до Суду і кількості рішень, які він ухвалює по суті справ, є очевидно неадекватним.

---

¹ Див. главу 2 даного посібника.

² Див.: Рада Європи. Пояснювальна доповідь до Протоколу № 11 до Європейської конвенції з прав людини. Дос. Н (94) 5 (1994) // У кн.: Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування. / Пер. з англ. – К.: АртЕк, 1997. – С. 111-118.

Нова реформа – Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Як заявили учасники Європейської урядової конференції з прав людини, яка відбулася 3-4 листопада 2000 року в Римі з нагоди п'ятдесятої річниці підписання Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, «ефективність системи Конвенції... є зараз спірною» через «складнощі, з якими стикається Суд у зв'язку з постійно зростаючою кількістю заяв»¹. Зважаючи на це, у лютому 2001 року Заступники міністрів створили робочу групу, завданням якої був пошук шляхів підвищення ефективності Європейського суду з прав людини.

Під час дискусій, що виникали з приводу реформування конвенційного механізму, висловлювалося багато різноманітних пропозицій. Приміром, було запропоновано створити «регіональні суди першої інстанції», однак згодом від цієї ідеї відмовилися з двох причин. По-перше, через небезпеку створення цими судами різних систем прецедентного права. По-друге, через високу вартість реалізації такого проекту. До речі, останній аргумент є дуже важливим для Ради Європи, тому що вже сьогодні значну частину бюджету Ради Європи складають витрати на утримання Європейського суду з прав людини (так, бюджет Суду у 2003 році складав близько 34,9 млн. євро, у 2004 – 40,5 млн. євро, а у 2005 він становив 41,74 млн. євро). Не було

---

¹ Див.: Explanatory Report to Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, amending the control system of the Convention // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 1. Загальна характеристика Конвенції та її механізму

підтримано на даному етапі й ідею створення окремого фільтраційного органу та деякі інші пропозиції.

Зрештою, 13 травня 2004 р. було підготовлено текст Протоколу № 14, який, на відміну від Протоколу № 11, не вносить радикальних змін до механізму Конвенції: запропоновані зміни більше стосуються функціонування, ніж структури системи. Вони мають на меті надати Судові процесуальні інструменти та гнучкість, необхідні для своєчасного розгляду скарг, що дозволить йому зосередитися на найважливіших справах, які потребують усебічного вивчення. Протокол № 14 до Конвенції вносить такі основні новели:

- підвищуються фільтраційні повноваження Суду (судді, що засідатимуть одноособово, наділяються правом визнавати заяву неприйнятною);
- запроваджується новий критерій прийнятності – завдання істотної шкоди заявникові;
- запроваджуються заходи для роботи з однотипними справами (передбачено спрощену процедуру розгляду справ, що підпадають під міцно усталене прецедентне право).

Можливо, дата набрання Протоколом № 14 до Конвенції чинності стане відправною точкою для нового етапу діяльності конвенційного контрольного механізму. Хоча відповідь на питання про шляхи підвищення його ефективності не обмежується лише можливістю внесення змін до Конвенції. У першу чергу слід зробити ефективними національні засоби захисту прав людини.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ
САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Коли було прийнято Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод?
2. На які види можна поділити правові норми, що містяться в Конвенції та протоколах до неї?
3. Які права та свободи закріплено в Протоколі № 7 до Конвенції?
4. Що означає фраза: «У першому варіанті Конвенції повноваження Європейського суду з прав людини були визнані факультативними»?
5. Які періоди можна виділити в історії розвитку контрольного механізму Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод?
6. Користуючись схемами 1 і 2, порівняйте контрольний механізм Конвенції, який існував до і після набрання чинності Протоколом № 11?
7. Які зміни буде внесено до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод після набрання чинності Протоколом № 14?

Схема 1. Конвенційний контрольний механізм до набрання чинності Протоколом № 11

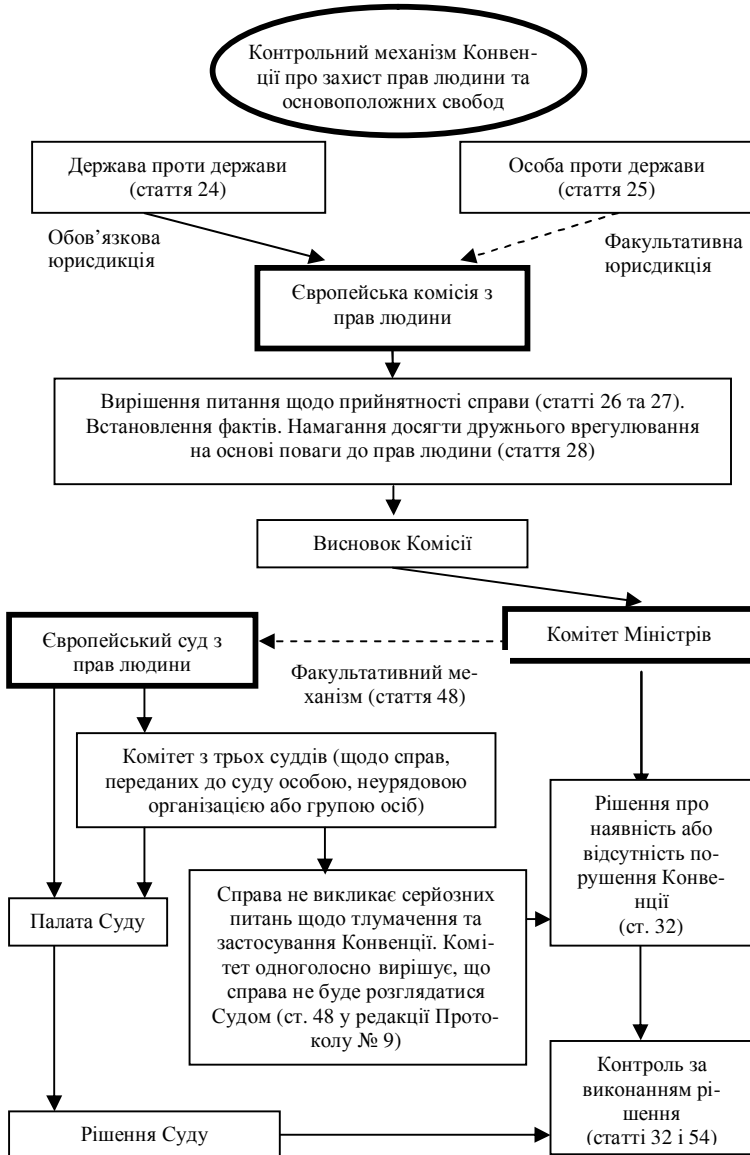

Схема 2. Конвенційний контрольний механізм після набрання чинності Протоколом № 11

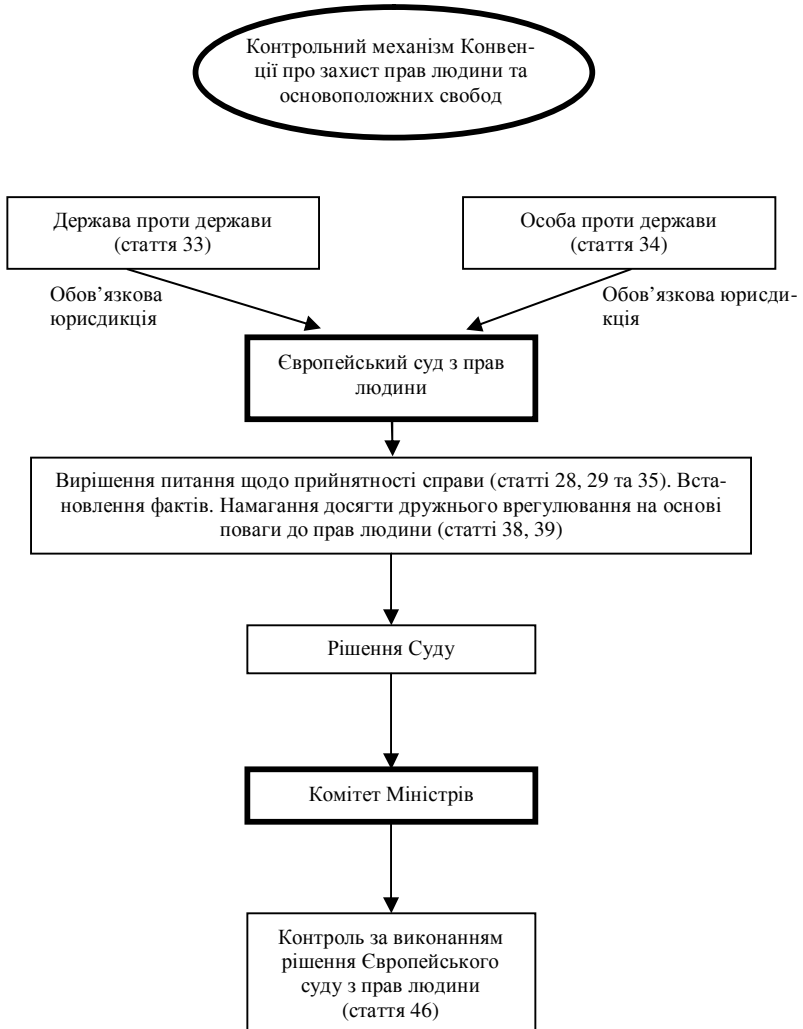

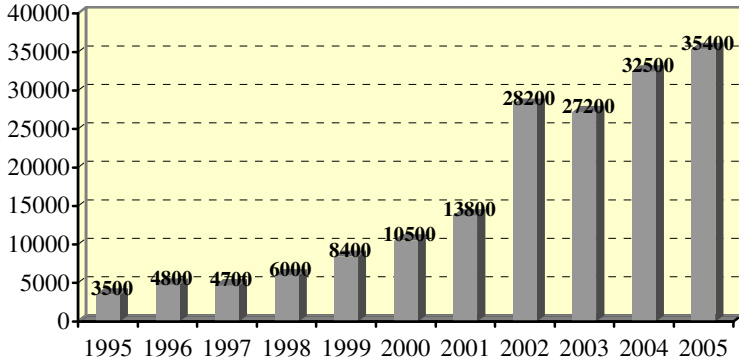
Табл. 1. Динаміка прийняття Європейським судом з прав людини справ до провадження, а також винесення рішень та ухвал (1959-1998 рр.)¹

Рік	Прийнято до провадження	Рішення та ухвали
1959	-	-
1960	2	1
1961	-	2
1962	-	1
1963	-	-
1964	-	-
1965	1	-
1966	2	-
1967	2	1
1968	-	3
1969	2	2
1970	1	2
1971	-	2
1972	-	2
1973	1	1
1974	4	1
1975	1	2
1976	2	6
1977	5	-
1978	5	5
1979	3	5
1980	8	7
1981	7	7
1982	10	11
1983	16	15
1984	14	18
1985	12	11
1986	25	17
1987	21	32
1988	16	26
1989	31	25
1990	61	30
1991	93	72
1992	50	81
1993	52	60
1994	59	50
1995	134 (44) ²	87 (31) ²
1996	165 (68) ²	126 (54) ²
1997	119 (38) ²	156 (50) ²
1998	142 (48) ²	161 (55) ²
Загалом:	1045 (198)²	1027 (190)²

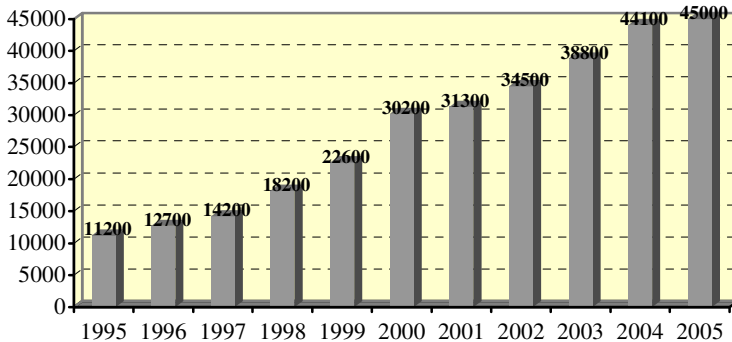
¹ Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 1.

² Поза дужками подано загальну кількість постановлених рішень, у дужках – кількість справ, розглянутих відповідно до Протоколу № 9.

Діаграма 1. Кількість заяв, що надійшли у провадження Європейського суду з прав людини, за роками¹

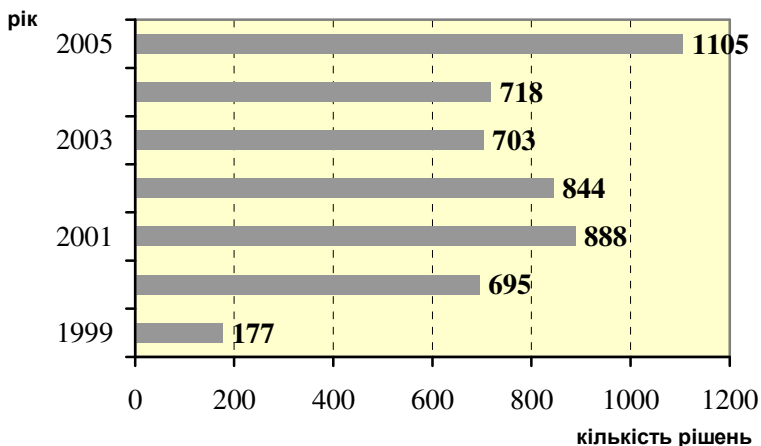

Діаграма 2. Кількість нових заяв, поданих до Суду, за роками

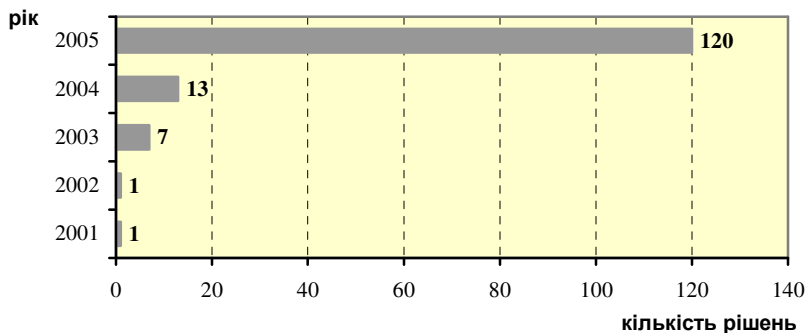

¹ Наведені у діаграмах 1 і 2 цифри спрощено до сотень. Статистичні дані, наведені у діаграмах 1, 2, 3, 4 і 5 опубліковано на офіційному сайті Європейського суду з прав людини (European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>).

Діаграма 3. Кількість рішень по суті справ, постановлених Судом з 1999 р. до 2005 р.¹

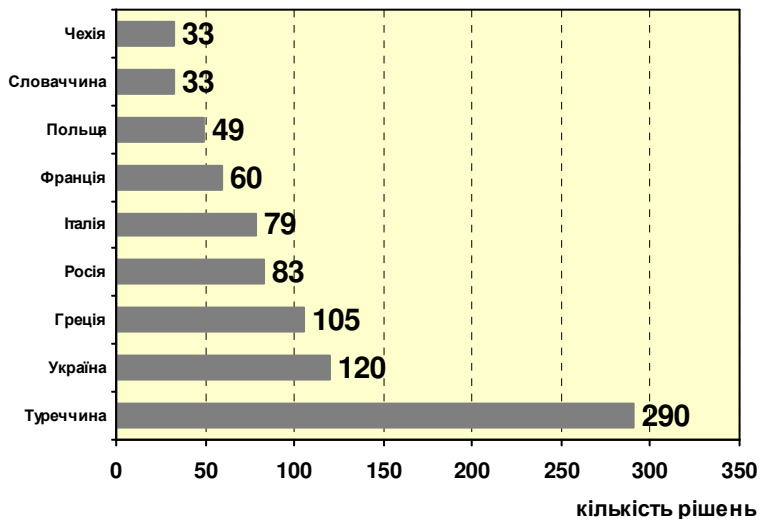
Діаграма 4. Кількість рішень по суті справ щодо України, постановлених Судом з 2001 р. до 2005 р.²

¹ Одне рішення може стосуватися більше ніж однієї заяви.

² Наведені в діаграмі цифри включають як рішення щодо фактів справи, так і рішення щодо справедливої сатисфакції. У 1997-2000 роках Європейський суд з прав людини не ухвалив жодного рішення по суті справ (the judgment) щодо України.

Діаграма 5. Кількість рішень по суті справ, постановлених Страсбурзьким судом у 2005 р. (за країнами)¹

¹ У діаграмі 5 наведено країни, щодо яких Європейський суд з прав людини постановив у 2005 році більше 30 рішень по суті справ.

Глава 2. Європейський суд з прав людини як контрольний орган у системі конвенційного права

§ 1. Порядок формування та структура Європейського суду з прав людини

Відповідно до ст. 19 Конвенції про захист прав людини та основних свобод зі змінами, внесеними Протоколом № 11, для забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який функціонує на постійній основі. Порядок формування та діяльності Суду, його компетенція, процедура розгляду ним справ тощо регламентуються Розділом II Конвенції та Регламентом Суду, який набрав чинності 1 листопада 1998 року, з подальшими змінами та доповненнями.

Склад Європейського суду з прав людини

Кількісний склад Суду визначається статтею 20 Конвенції, де вказано, що кількість його суддів відповідає кількості Високих Договірних Сторін. Судді обираються, за загальним правилом, строком на шість років (з можливістю переобрання) Парламентською Асамблеєю від кожної держави-учасниці більшістю поданих голосів із трьох кандидатів, висунутих відповідною державою.

При цьому кандидати не обов'язково повинні мати громадянство країни, від якої вони обираються. Скажімо, протягом 1980-1998 років суддею Європейського суду з прав людини від Ліхтенштейну був канадець Рональд Макдональд, у теперішньому складі Суду від цієї країни засідає швейцарець Луціус Кафліш.

Судді повинні мати високі моральні якості, а також кваліфікацію, необхідну для призначення на високу судову посаду, чи бути юристами з визнаним авторитетом. Вони засідають у Суді особисто й не можуть упродовж строку своїх повноважень займатися ніякою діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі.

У цьому аспекті викликає інтерес правило 7 Регламенту Суду, яке закріплює право кожного судді ініціювати процедуру звільнення з посади іншого судді. Таке право дозволяє суддівському корпусу самостійно унеможливити порушення вимог несумісності у своєму колі, і є проявом демократичних відносин між суддями. Разом із тим жоден суддя не може бути звільнений з посади, якщо рішення про його невідповідність встановленим вимогам не буде ухвалене іншими суддями більшістю у дві третини голосів (ст. 24 Конвенції).

Крім того, для розгляду окремих справ можуть залучатися так звані «судді *ad hoc*»¹ – будь-які особи, крім постійних суддів, які обираються Високими Договірними Сторонами для участі в розгляді конкретних справ у складі Великої палати або палати згідно з пунктом 2 статті 27 Конвенції, тобто за відсутності судді, обраного

---

¹ Ad hoc – особливо для цього, тільки для даного випадку (лат.).

від зацікавленої держави, чи в разі його неспроможності взяти участь у засіданні.

З метою забезпечення повної свободи слова та незалежності суддів (як постійних суддів, так і суддів *ad hoc*) під час виконання ними своїх обов'язків вони, їхні дружини (чоловіки) та малолітні діти наділяються привілеями, імунитетами та пільгами, якими користуються дипломатичні представники відповідно до міжнародного права. Судді, крім того, мають імунітет від судового процесу щодо сказаного та написаного ними, а також усіх дій, вчинених ними під час виконання своїх обов'язків, який продовжує надаватися, незважаючи на те, що відповідні особи вже не виконують такі обов'язки (ст. 18 Генеральної угоди про імунітети та привілеї Ради Європи, ратифікованої Законом України № 391/96-ВР від 1 жовтня 1996 року; ст. 3 Шостого протоколу до Генеральної угоди про імунітети та привілеї Ради Європи, ратифікованого Законом України № 800-IV від 15 травня 2003 року). Утім, привілеї та імунітети надаються суддям не для їхньої особистої користі, а з метою забезпечення їх незалежності при виконанні ними своїх службових обов'язків. Тому Пленум Європейського суду з прав людини зобов'язаний позбавити суддю імунітету в усіх випадках, коли імунітет перешкоджає відправленню правосуддя й коли він може бути скасований без шкоди для цілей, заради яких він був наданий.

Відповідно до правила 5 Регламенту Суду всі судді розташовуються в порядку старшинства за Головою, заступниками Голови Суду та головами секцій за датою свого обрання, причому в разі переобрання (навіть якщо це відбулося не одразу) зараховується тривалість строку, протягом якого цей суддя раніше обіймав посаду судді.

Старшинство заступників Голови Суду та голів секцій, обраних на посаду в один і той самий день, визначається за тривалістю строку, протягом якого вони виконували функції судді, а за однакової тривалості строку, протягом якого вони виконували функції судді, – за віком. Старшинство суддів, які виконували функції судді протягом однакового строку, визначається за віком. Старшинство суддів *ad hoc* визначається за їхнім віком після обраних суддів.

Наявність правила щодо вікового та професійного старшинства суддів дозволяє вирішувати низку питань, пов'язаних із призначенням суддів на адміністративні посади, тощо.

Структура Європейського суду з прав людини

Структурно Суд складається з Великої палати, секцій, палат у складі семи суддів і комісій у складі трьох суддів. Періодично проводяться пленарні засідання Суду. До того ж функціонують Бюро та Канцелярія Суду.

Велика палата має налічувати сімнадцять суддів і принаймні трьох підмінних суддів. До її складу входять:

- Голова, заступники Голови Суду та голови секцій. Якщо заступник Голови Суду або голова секції не може брати участь у розгляді справи у складі Великої палати, його заміняє заступник голови відповідної секції;
- суддя, обраний від зацікавленої держави-учасниці, або, коли це доцільно, суддя *ad hoc* чи суддя спільного інтересу Договірних Держав¹;

---

¹ Суддя спільного інтересу Договірних Держав може бути призначений згідно з правилом 30 Регламенту Суду, коли дві чи більше До-

- члени палати, яка відмовилася від юрисдикції на користь Великої палати (у справах, переданих на розгляд Великої палати на підставі статті 30 Конвенції);
- судді та підмінні судді, призначені з решти суддів шляхом жеребкування.

Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жоден суддя, який брав участь у складі первісної палати в її нарадах щодо прийнятності або конкретних обставин справи, за винятком голови цієї палати та судді, котрий брав участь у таких нарадах від Високої Договірної Сторони, якої стосувалася справа.

При розгляді питання щодо надання консультативного висновку відповідно до статті 47 Конвенції Велика палата має складатися з Голови й заступників Голови Суду та голів секцій, а також суддів та підмінних суддів, призначених з решти суддів шляхом жеребкування.

Секція Суду – це палата, створена Пленумом Суду строком на три роки відповідно до підпункту (b) статті 26 Конвенції¹. Має бути створено принаймні чотири секції, причому склад секцій має бути збалансований «географічно» та за ознакою статі, а також повинен відображати різні правові системи Договірних Сторін. Кожний суддя є членом однієї з секцій.

говірні Сторони виступають як заявники чи відповідачі в одній справі та мають спільний інтерес.

¹ Термін «секція Суду» використовується в Регламенті Суду, хоча в ст. 26 Конвенції застосовується поняття «палата». Це зроблено для того, щоб відрізнити дану структурну одиницю Суду від «палат» у складі семи суддів, які утворюються відповідно до ст. 27 Конвенції.

Палата – структурна одиниця в складі семи суддів, створена відповідно до пункту 1 статті 27 Конвенції для розгляду судових справ. Як правило, до складу палати в кожному випадку входять голова секції та суддя, обраний від Договірної Сторони, якої стосується справа. Якщо цей суддя не є членом секції, якій було доручено розгляд даної заяви, то він бере участь у розгляді як член палати за посадою, згідно з пунктом 2 статті 27 Конвенції. У разі неможливості участі цього судді в розгляді або якщо його відведено, може бути призначений суддя *ad hoc*. Інші члени палати призначаються головою секції за ротацією з числа членів відповідної секції, а члени секції, котрих не призначено в такий спосіб, беруть участь у розгляді як підмінні судді.

Комісія – це структурна одиниця Суду в складі трьох суддів, створена відповідно до пункту 1 статті 27 Конвенції строком на дванадцять місяців зі складу членів кожної секції за ротацією, за винятком голови секції. Судді секції, котрі не є членами комісії, можуть бути призначені замість тих членів комісії, які не можуть брати участь у засіданнях. Кожна комісія очолюється членом секції, який має в ній старшинство.

Пленум Європейського суду з прав людини – це пленарні засідання Суду, які скликаються його Головою з метою виконання функцій Суду згідно з Конвенцією та Регламентом Суду. Кворум Пленуму Суду складається із двох третин обраних суддів, що заступили на посаду. За відсутності кворуму Голова переносить засідання. До основних повноважень Пленуму належать:

- обрання Голови Суду та його заступників строком на три роки;
- створення секцій Суду на встановлений строк;

- обрання голів секцій Суду;
- прийняття Регламенту Суду;
- обрання секретаря Суду та його заступників тощо.

Бюро Суду складається з Голови Суду, заступників Голови Суду і голів секцій. У випадку, якщо заступник Голови Суду або голова секції не в змозі бути присутнім на засіданні бюро, замість нього на засіданні має бути присутній заступник голови цієї секції або, у разі неможливості такої заміни, член цієї секції, наступний за порядком старшинства. Роботі бюро допомагають Секретар і заступник Секретаря Суду.

Бюро покликане надавати допомогу Голові Суду виконувати його функції зі спрямування роботи та адміністрування Суду. У зв'язку з цим Голова Суду може порушити перед бюро будь-яке адміністративне чи позасудове питання, яке належить до компетенції Голови Суду. Бюро також сприяє координації дій між секціями Суду.

Канцелярія Суду очолюється Секретарем Суду та складається з канцелярій секцій (відповідно до кількості створених Судом секцій) та управлінь, необхідних для надання правових та адміністративних послуг, необхідних для забезпечення діяльності Суду.

Секретар Суду допомагає Страсбурзькому судові у виконанні його функцій, у зв'язку з чим на нього покладається відповідальність за організацію та роботу канцелярії Суду під керівництвом Голови Суду. Крім того, у віданні Секретаря перебувають усі архіви Суду; через нього проходять усі повідомлення та сповіщення, що відправляються Судом або надходять на його адресу у зв'язку зі справами, які передані або мають бути переда-

ні до Суду; він відповідає на запити про надання інформації стосовно діяльності Суду, зокрема на запитання преси. Секретар секції допомагає секції здійснювати її функції, йому може допомагати заступник секретаря секції.

Секретар Суду та його заступники обираються на пленарному засіданні Суду. Інших службовців канцелярії, у тому числі секретарів із правових питань, призначає Генеральний секретар Ради Європи за погодженням з Головою Суду або із Секретарем, що діє за вказівками Голови.

§ 2. Юрисдикція Європейського суду з прав людини

Під юрисдикцією зазвичай розуміють юридично закріплені повноваження певних органів щодо розгляду та вирішення справ відповідно до їх компетенції¹. Згідно з положеннями ст. 32 Конвенції юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції та протоколів до неї та передаються йому на розгляд відповідно до статей 33 (міждержавні справи), 34 (індивідуальні справи) і 47 (консультативні висновки за запитом Комітету міністрів) Конвенції. При цьому у випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду він вирішується самим Судом (ст. 32 і ст. 48 Конвенції).

Як зазначає К.В. Андріанов, юрисдикція Європейського суду з прав людини є тим фактором, що відрізняє

---

¹ Див.: Буруменский М.В. Обращение в Европейский суд по правам человека: практика Суда и особенности украинского законодательства / Харьковская правозащитная группа. - Х.: Фолио, 2000. - С. 5.

його як основний елемент нинішнього контрольного механізму Конвенції від інших міжнародних судових органів; саме особливості юрисдикції Європейського суду з прав людини визначають його місце та роль в системі міжнародних інститутів взагалі й у системі інституційного механізму Конвенції та Ради Європи, зокрема¹. У даному випадку К.В. Андріанов мав на увазі перш за все повноваження Страсбурзького суду щодо розгляду як міждержавних, так і індивідуальних справ.

Слід підкреслити, що юрисдикція Європейського суду з прав людини, попри свою унікальність, має субсидіарний характер та обмежується тлумаченням і застосуванням саме Конвенції, а не внутрішнього законодавства Високих Договірних Сторін.

Принцип субсидіарності означає, що діяльність Європейського суду з прав людини створює лише додаткові гарантії прав і свобод людини, тому що захист цих прав є, передусім, обов'язком і завданням самих держав-учасниць, що впливає зі змісту ст. 1 Конвенції. Суддя Страсбурзького суду Соресен свого часу говорив, що зобов'язання Суду є «субсидіарними за часом і за обсягом по відношенню до діяльності компетентних національних органів влади. Завдання органів Конвенції – спрямувати й сприяти національним правовим інститутам для того, щоб держави-учасниці Конвенції могли гарантувати необхідну міру захисту прав людини через власні правові інститути й процедури»².

---

¹ Див.: Андріанов К.В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм: Дис... канд. юрид. наук. – К., 2002. – С. 56.

² Цит. за: Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: НОРМА, 2001. – С. 49.

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

Таким чином, Європейський суд з прав людини не є черговою інстанцією, що доповнює інституційну систему національних судових органів. Він не може відмінити або скасувати рішення національного суду, нормативний чи індивідуальний акт виконавчої влади або закон¹. Його завданням є здійснення «європейського контролю» за дотриманням державами-учасницями положень Конвенції. На думку першого судді Європейського суду з прав людини від Росії В.О. Туманова, «європейський контроль» – це один з найважливіших понятійних інструментів Суду, який було утворено з метою «забезпечення виконання зобов'язань, узятих на себе Високими Договірними Сторонами... Відносно принципу субсидіарності «європейський контроль» – немовби зворотна сторона медалі»².

Дійсно, вирішуючи питання про наявність чи відсутність порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод, Страсбурзький суд, природно, повинен давати оцінку діям (бездіяльності) національних органів влади або національному законодавству щодо їх відповідності Конвенції, однак Суд постійно підкреслює, що він не дає ніяких обов'язкових указівок державам-відповідачам стосовно їхньої законодавчої або судової діяльності; вибір способу виправлення ситуації, що спричинила порушення Конвенції, є прерогативою відповідної держави.

---

¹ Утім, на стадії виконання рішення, в якому Суд установив порушення положень Конвенції, держави з метою поновлення порушених прав заявника та попередження аналогічних порушень прав інших осіб здійснюють низку індивідуальних і загальних заходів, нерідко скасовуючи акт або рішення, що суперечить нормам Конвенції.

² Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: НОРМА, 2001. – С. 50.

Прикладом такого підходу є рішення в справі «Соціалістична партія та інші проти Туреччини» від 25 травня 1998 року, в якому Суд, з одного боку, визнав рішення Конституційного суду Туреччини від 10 липня 1992 року про розпуск Соціалістичної партії таким, що порушує ст. 11 Конвенції, але, з іншого боку, відмовився задовольняти клопотання заявників про анулювання цього рішення¹.

Контроль, який здійснює Європейський суд з прав людини, слід відрізнити від контролю, притаманного конституційній юстиції країн континентальної Європи. Скажімо, Конституційний Суд України, розглядаючи справу про конституційність того чи іншого закону, повинен вирішувати питання права, не беручи до уваги конкретні життєві ситуації. Страсбурзький суд, навпаки, уже в другій своїй справі «Де Беккер проти Бельгії» заявив, що він не здійснює абстрактний контроль за внутрішнім законодавством країн-учасниць Конвенції. Як зазначено в рішенні, ухваленому в цій справі, Суд покликаний «приймати рішення не з абстрактної проблеми, що стосується відповідності закону положенням Конвенції, а в конкретній справі про застосування закону до заявника й у тій мірі, в якій останній, як результат, міг бути обмеженим у здійсненні одного з гарантованих Конвенцією прав»².

Проте тут же зазначимо, що вже найближчим часом, імовірно, Суд може, з огляду на необхідність реформу-

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *Socialist Party of Turkey and Others v. Turkey* judgment of 25 May 1998 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: European Court of Human Rights, *De Becker v. Belgium* judgment of 27 March 1962 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

вання європейського механізму захисту прав людини, дещо переоцінити свій підхід до цього питання. Це, зокрема, стосується ідеї прийняття «пілотних рішень», покликаних виявляти системні порушення прав людини. Двадцять другого червня 2004 року Страсбурзький суд уперше застосував процедуру постановлення «пілотного рішення» у справі *«Броніовські проти Польщі»*. У ній Суд зазначив, що про системні порушення слід говорити у випадках, «якщо факти в справі розкривають наявність у [відповідній] правовій системі дефектів, внаслідок яких певному колу осіб було відмовлено або досі відмовляється в користуванні [правами, закріпленими в Конвенції]», і якщо виявлені «в національному праві та правозастосовній практиці дефекти... можуть спричинити численні наступні скарги». У даній справі Суд визнав, що встановлене ним порушення Конвенції «переросло в широко розповсюджену проблему, яка виникла внаслідок неправильного функціонування польського законодавства й адміністративної практики і яка здійснила вплив і ще може вплинути на велику кількість осіб». Далі в рішенні зазначено, що «загальні заходи мають або усунути всі перешкоди у здійсненні права численних осіб, котрі постраждали в ситуації, що суперечила Конвенції, або замість цього належним чином відшкодувати збитки». І, зрештою, у резолютивній частині рішення Суд зазначив, що держава-відповідач повинна через належні правові заходи та адміністративну практику забезпечити дотримання права власності стосовно інших заявників або адекватно відшкодувати збитки. Більше того, розгляд скарг, поданих на підставі того самого загального поло-

ження, припинено до вжиття необхідних заходів загального характеру¹.

Іншою особливістю європейської системи захисту, без якої неможливо правильно визначити компетенцію Європейського суду з прав людини, є відсутність взаємності зобов'язань Високих Договірних Сторін, яка зазвичай є домінуючою ознакою міжнародних відносин. Ще в 1961 році Європейська комісія з прав людини в справі «Австрія проти Італії» висловила позицію, що залишається актуальною і для характеристики юрисдикційних повноважень сучасного Європейського суду з прав людини: держава-учасниця, яка оскаржує дії іншої держави (незалежно від мотивів), «не може вважатися такою, що користується правом на заяву, щоб забезпечити дотримання власних прав, а радше такою, що привертає увагу Комісії до можливого порушення публічного порядку в Європі». З цих підстав Комісія не взяла до уваги посилання Італії, яка ратифікувала Конвенцію на три роки раніше, ніж Австрія, на відсутність взаємності й на те, що Австрія, на відміну від Італії, не була відповідальною за дії, що мали місце безпосередньо до дати набрання чинності Конвенції для Австрії².

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *Broniowski v. Poland* judgment of 22 June 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; Вильдхабер Л. Эффективная система защиты прав человека в Европе будет стоить национальной власти дороже и дороже (Из выступления на международном семинаре в г.Осло в октябре 2004 года) // Сайт Харьковской правозащитной группы <<http://www.khpg.org>>.

² Див.: Макбрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ВПОЛ, 2004. – С. 765.

Таким чином, гарантовані Конвенцією права людини є об'єктивними за своєю природою та не залежать від характеру відносин між двома чи більше Високими Договірними Сторонами. Це означає, між іншим, і те, що юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на заяви про порушення державами-учасницями положень Конвенції, поданих особами, котрі є громадянами держав, що не ратифікували Конвенцію, або інших держав-учасниць, які неналежним чином дотримуються конвенційних зобов'язань.

У теорії міжнародного права зазвичай виокремлюють чотири традиційні види компетенції, притаманної міжнародним судовим і квазісудовим органам: предметна компетенція (*ratione materiae*), територіальна компетенція (*ratione loci*), компетенція в часі (*ratione temporis*) та за колом суб'єктів (*ratione personae*). Отже, розглянемо компетенцію Європейського суду з прав людини за кожним з цих видів.

Предметна компетенція (ratione materiae)

Відповідно до ст. 1 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Високі Договірні Сторони «гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції». Однак згідно зі ст. 5 Першого протоколу держави-учасниці «розглядають положення статей 1, 2, 3 і 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно». Аналогічні норми містяться в ст. 6 Протоколу № 4, ст. 6 Протоколу № 6, ст. 7 Протоколу № 7, ст. 3 Протоколу № 12,

ст. 13 Протоколу № 13. Таким чином, юрисдикція Суду поширюється на справи про порушення прав, гарантованих як Конвенцією, так і Протоколами до неї. Разом із тим, Суд не розглядає порушення прав і свобод, закріплених в інших міжнародно-правових договорах (наприклад, у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права тощо)¹.

Розглядаючи питання про предметну компетенцію Європейського суду з прав людини, слід підкреслити, що перелік прав і свобод, охоронюваних Судом, не збігається з назвами статей Конвенції та Протоколів і є значно ширшим. Скажімо, ст. 8 Конвенції, яка має назву «Право на повагу до приватного та сімейного життя», надає також гарантії недоторканності житла й таємниці кореспонденції. А гарантії статті 6 Конвенції «Право на справедливий судовий розгляд» було деталізовано та значно розширено в прецедентному праві Страсбурзького суду.

В.О. Туманов вирізняє три групи прав і свобод людини, на які поширюється предметна юрисдикція Європейського суду з прав людини²:

1) судові гарантії (права у сфері юстиції та правоохоронної діяльності):

- право особи негайно оскаржити в суді свій арешт або затримання;
- право особи на компенсацію у випадку незаконного арешту або затримання;

---

¹ Разом із тим, положення цих та інших міжнародно-правових договорів нерідко застосовуються Європейським судом з прав людини під час тлумачення норм Конвенції (див. глави 4 і 5).

² Див.: Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: НОРМА, 2001. – С. 18-20.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

- заборона взяття особи під варту в період досудового (попереднього) слідства без достатніх підстав;
- заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження з особою, взятою під варту;
- заборона позбавлення волі за невиконання договірною зобов'язання;
- право на безперешкодний доступ до правосуддя;
- право на незалежний і неупереджений суд;
- гарантія рівності сторін судового процесу та принципу змагальності;
- право на гласність судового процесу;
- право на судовий розгляд протягом розумного терміну;
- право обвинуваченого на захист, у тому числі право на користування послугами безкоштовного захисника;
- право на призначення безкоштовного перекладача обвинуваченому, який не володіє мовою процесу;
- презумпція невинності;
- заборона смертної кари;
- заборона повторного засудження та покарання за одне діяння;
- заборона зворотної дії нового кримінального закону або закону, який збільшує покарання;
- право на перегляд вироку або міри покарання у вищій інстанції;
- право на компенсацію у випадку судової помилки;

2) особисті права (до цієї категорії В.О. Туманов додає також невелику кількість гарантованих Конвенцією прав соціального та економічного характеру):

- право на життя та заборона смертної кари;
- заборона рабства та примусової праці;
- право на повагу до приватного життя;
- недоторканність житла;
- таємниця кореспонденції;
- заборона незаконного прослуховування телефонних розмов;
- заборона на розголошення відомостей про особу без її згоди;
- заборона створювати перешкоди для подання скарги до Європейського суду з прав людини;
- право на шлюб;
- рівність у подружжі;
- права дітей, народжених поза шлюбом;
- свобода думки, совісті та віросповідання;
- право на освіту;
- право на безперешкодне користування своїм майном;
- заборона неправомірного відчуження майна;

3) політичні та громадянські права:

- свобода висловлення думки (свобода слова);
- право отримувати та розповсюджувати інформацію;
- свобода мирних зборів;
- заборона пропаганди соціальної, расової, національної, релігійної ненависті;

- право на вільне створення асоціацій, у тому числі професійних спілок;
- право на вільні періодичні вибори;
- право на свободу пересування та вибору місця проживання;
- заборона вислання державою своїх громадян;
- заборона позбавлення громадянина права на в'їзд на територію його держави;
- заборона колективного вислання іноземців;
- процесуальні гарантії у випадку вислання іноземців;
- гарантії у випадку екстрадиції.

Деяке особливе місце в переліку прав займають положення ст. 13 «Право на ефективний засіб захисту» та ст. 14 «Заборона дискримінації» Конвенції, скарги про порушення яких розглядаються Страсбурзьким судом лише в поєднанні зі скаргами на порушення інших конвенційних прав і свобод.

Територіальна компетенція (ratione loci)

Територіальна юрисдикція Європейського суду з прав людини в контексті положень ст. 1 Конвенції тісно пов'язана з юрисдикцією держав-учасниць, яка, у свою чергу, не завжди обмежується їхньою територією.

У практиці Страсбурзького суду набув поширення екстериторіальний принцип визначення юрисдикції. Приміром, у рішенні, прийнятому в справі «*Лоїзиду проти Туреччини*», Суд постановив, що з огляду на предмет і мету Конвенції Високі Договірні Сторони несуть відповідальність за дотримання Конвенції у тих випадках, коли внаслідок військової акції (законної або незаконної) вони встановлюють ефективний контроль

на певній території поза межами їх національних кордонів. Зокрема, у названій справі Суд вирішив, що до його компетенції відноситься розгляд заяви, поданої проти Туреччини за дії, вчинені на території Турецької Республіки Північний Кіпр (ТРПК) органами влади останньої. Як зазначив Суд, до того часу, доки Туреччина здійснює ефективний контроль на території ТРПК за допомогою своїх збройних сил, вона відповідальна не лише за дії своїх представників на території ТРПК, але й за дії місцевої адміністрації, вчинені за підтримки Туреччини¹.

Принцип екстериторіальної юрисдикції застосовувався Європейським судом з прав людини і при розгляді справи *«Лаішку та інші проти Молдови та Росії»* (рішення від 8 липня 2004 року). У даному випадку було подано заяву про порушення Молдовою та Росією положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у зв'язку з діями органів влади невизнаної Придністровської Республіки. Суд зазначив, що заява, зроблена Молдовою при ратифікації Конвенції, про те, що вона не контролює територію Придністров'я, не є належним застереженням у розумінні ст. 57 Конвенції. З огляду на це фактична неможливість здійснювати ефективний контроль у Придністров'ї не позбавляє Молдову відповідальності за дотримання Конвенції на цій території. Вона повинна була всіма доступними дипломатичними та правовими засобами із залученням інших держав і міжнародних організацій продовжувати гарантувати права і свободи,

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *Loizidou v. Turkey judgment (preliminary objections)* of 23 March 1995 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

передбачені в Конвенції. Російська Федерація, зі свого боку, також повинна нести відповідальність за порушення Конвенції, адже вона здійснювала військову, політичну та економічну підтримку сепаратистського режиму в Придністров'ї¹.

Якщо зважити на визнання Судом екстериторіальної юрисдикції держав-учасниць, неоднозначну оцінку може викликати його ухвала від 12 грудня 2001 року щодо прийнятності заяви у справі про бомбардування 23 квітня 1999 року країнами НАТО будинку телерадіокомпаній у Белграді (Сербія та Чорногорія, колишня Федеративна Республіка Югославія)². У даному випадку Страсбурзький суд вирішив, що до його компетенції не входить перевірка дій Високих Договірних Сторін на території колишньої Федеративної Республіки Югославії. В ухвалі йдеться, що Конвенція є багатостороннім договором, який, на тлі положень ст. 56 Конвенції, має юридичну силу в регіональному контексті, і перш за все в правовому просторі країн-учасниць, а Федеративна Республіка Югославія явно не є частиною цього правового простору. Далі Суд зазначив, що бажаність уникати прогалин або вакууму в захисті прав людини вимагала

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *Ilașcu and Others v. Moldova and Russia* judgment of 8 July 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: European Court of Human Rights, *Vlastimir and Borka Banković, Živana Stojanović, Mirjana Stoimenovski, Dragana Joksimović and Dragan Suković v. Belgium, the Czech Republic, Denmark, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Spain, Turkey and the United Kingdom* decision of 12 December 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

від нього визнавати юрисдикцію лише тоді, коли дана територія за певних обставин перебувала б під звичайною дією Конвенції. Так, у справі «*Лоїзиду проти Туреччини*» на територію Північного Кіпру за звичайних умов поширювалася б гарантія Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, тому що вона набрала чинності для Кіпру ще 6 жовтня 1962 року. Утім окупація у 1974 році північної частини острова Кіпр іншою Договірною Стороною – Туреччиною – позбавила Уряд Кіпру можливості здійснювати ефективний контроль на цій території та виконувати зобов'язання, узяті відповідно до Конвенції.

Отже, територіальну юрисдикцію Європейського суду з прав людини можна визначити як сукупність територій держав-учасниць Конвенції, а також територій, за міжнародні відносини яких вони відповідають.

Компетенція в часі (ratione temporis)

Компетенція Європейського суду з прав людини в часі визначається датою набрання чинності Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод для держави-відповідача в справі. При цьому термін набрання чинності відраховується не від дати ратифікації, ухвалення або затвердження Конвенції, а від дати здачі на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи ратифікаційних грамот або документів про ухвалення чи затвердження. За загальним правилом Суд не розглядає скарги про порушення конвенційних норм, які відбулися до зазначеної дати.

Однак необхідно підкреслити, що для визначення компетенції *ratione temporis* Страсбурзького суду важливою є не тільки дата оскаржуваного порушення,

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

але й дата остаточного рішення компетентних внутрішньодержавних органів. Крім того, до уваги треба брати характер порушення (було порушення одномоментним чи триваючим).

У згаданій вище справі «*Лоїзиду проти Туреччини*» держава-відповідач заявляла заперечення на підставі *ratione temporis*, яке було відхилено. Аргументація турецького Уряду полягала в тому, що процес «реприватизації власності» в північній частині Кіпру почався в 1974 році й набув форми незворотної експропріації в силу статті 159 Конституції Турецької Республіки Північний Кіпр від 7 травня 1985 року. Таким чином, на думку Уряду, пані Лоїзиду фактично перестала володіти своїм майном задовго до того, як Туреччина визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини, тобто задовго до 22 січня 1990 року.

Розглянувши ці доводи, Суд зауважив, що відповідно до Резолюції 541 (1983 р.) Ради Безпеки ООН створення ТРПК визнано юридично недійсним, тому він не може розглядати положення ст. 159 Конституції ТРПК як такі, що мають силу для цілей Конвенції. Заявниця, як зазначив Суд, була і залишається законним власником землі, тому заперечення *ratione temporis* відхиляється, адже в даному випадку мова йде про триваюче порушення, яке почалося до визнання Туреччиною компетенції Суду, але продовжується на момент розгляду справи¹.

У справі, порушеній за заявою *Совтрансавто-Холдинг проти України*, Європейський суд з прав людини також

---

¹ European Court of Human Rights, *Loizidou v. Turkey* (merits) judgment of 18 December 1996 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

мав вирішити питання про його компетенцію в часі з огляду на те, що Конвенція набрала чинності для України 11 вересня 1997 року. Факти справи полягали в тому, що 26 грудня 1996 року, 11 серпня 1997 року та 20 жовтня 1997 року генеральний директор ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» прийняв рішення про збільшення (кожного разу на третину) статутного фонду товариства (відповідні зміни до статуту було зареєстровано Луганським міськвиконкомом 30 грудня 1996 року, 12 серпня 1997 року та 18 листопада 1997 року відповідно), унаслідок чого частина статутного фонду, що перебувала у власності заявника, зменшилася з 49 % до 20,7 %. Двадцять п'ятого червня 1997 року заявник оскаржив ці рішення в арбітражному суді Луганської області, звернувшись із позовом до ЗАТ «Совтрансавто-Луганськ» та Луганського міського виконавчого комітету (справа № 70/10-98). Провадження в справі тривало до 26 квітня 2002 року.

Уряд України наполягав на тому, що Європейський суд з прав людини не може розглядати скарги заявника стосовно фактів, що мали місце до дати набрання Конвенцією чинності для України, тобто до 11 вересня 1997 року. Утім, Суд відхилив попереднє заперечення Уряду, зазначивши, що знецінення акцій заявника становило процес, розтягнутий у часі, який складався з трьох етапів і закінчився ліквідацією товариства «Совтрансавто-Луганськ». На думку Суду, сукупність фактів справи, їх послідовність створили тривалу ситуацію, в якій заявник перебуває дотепер у зв'язку з відсутністю адекватної компенсації. За цих обставин той факт, що частина обставин цієї справи мали місце до 11 вересня 1997 року, як вирішив Суд, не дає підстав констатувати

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

відсутність компетенції *ratione temporis* розглядати скаргу заявника за статтею 1 Першого Протоколу¹.

Кінцевий проміжок часу, до якого поширюється юрисдикція Європейського суду з прав людини, визначається змістом ст. 58 Конвенції. Згідно з положеннями цієї статті Висока Договірна Сторона може денонсувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод тільки через п'ять років після дня приєднання до неї та через шість місяців після подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. При цьому така денонсація не звільняє відповідну Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і яке вона могла здійснити до дати, від якої денонсація набрала чинності. Крім того, будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути її учасницею Конвенції на тих самих умовах.

Таким чином, заява подана проти держави, яка денонсувала Конвенцію, у період до набрання чинності цією денонсацією має бути визнана прийнятною *ratione temporis*. Така ситуація мала місце, коли Данія, Норвегія та Швеція подали скаргу проти Греції (квітень 1970 року) у той час, як остання денонсувала Конвенцію 12 грудня 1969 року. Європейська комісія з прав людини, яка розглядала цю скаргу, дійшла висновку, що Греція все ще несе зобов'язання відповідно до Конвенції, тому Комісія може прийняти скаргу до розгляду. Щоправда, після цього Комісія «заморозила» розгляд даної скарги й пове-

---

¹ European Court of Human Rights, *Sovtransavto Holding v. Ukraine* judgment of 25 July 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

рнулася до неї лише після того, як Греція знову стала учасницею Конвенції в 1974 році¹.

Компетенція за колом суб'єктів (ratione personae)

Європейський суд з прав людини має досить широку компетенцію за колом суб'єктів, яка визначається за правилами ст. 33 та ст. 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Узагалі, Суд має повноваження розглядати скарги проти будь-якої держави-учасниці, подані іншими державами-учасницями або будь-якими особами, неурядовими організаціями або групами осіб, що вважають себе потерпілими від порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї.

Компетенція Європейського суду з прав людини щодо розгляду *міждержавних справ* дещо відрізняється від традиційного в міжнародних відносинах *права на дипломатичний захист*. У ст. 33 Конвенції проголошено: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке стверджуване нею порушення положень Конвенції та протоколів до неї іншою Високою Договірною Стороною». Це означає, що будь-яка держава-учасниця Конвенції може звернутися до Суду не лише в разі порушення прав і свобод її громадян іншою державою, але й у всіх випадках, коли вона вважає, що інша Висока Договірна Сторона порушує положення Конвенції та протоколів до неї. До того ж таке звернення не можна вважати втручанням у внутрішні справи дер-

---

¹ Див.: Лукьянцев Г.Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской системы защиты прав человека и основных свобод. - М.: Звенья, 2000. - С. 36.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

жави, адже вони не є такими з огляду на зобов'язання, узяті на себе державами-учасницями Конвенції.

На відміну від цього, право на дипломатичний захист передбачає можливість держави порушити справу проти іншої держави в міжнародному судовому органі лише в тому випадку, коли перша сама є об'єктом порушення або захищає права свого громадянина (громадян), які вона вважає порушеними внаслідок протиправної поведінки з точки зору міжнародного права. У рамках права на дипломатичний захист тільки ефективний зв'язок між державою та особою у вигляді громадянства дає право урядові висувати на міжнародному рівні вимоги від імені цього індивіда¹.

Слід зазначити, що практика Суду щодо розгляду міждержавних справ є досить скромною – до 1998 року він розглянув лише одну таку справу («Ірландія проти Сполученого Королівства»², 1978 р.). У 2001 році було прийнято рішення в справі «Кіпр проти Туреччини»³. У той же час практика колишньої Європейської комісії з прав людини є більш широкою: вона розглядала справи «Австрія проти Італії» щодо судового переслідування південних тірольців італійською владою у 1950-х роках; «Данія, Норвегія, Швеція, Нідерланди проти Греції» щодо

---

¹ Див.: Андріанов К.В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 (міжнародне право). – К., 2002. – С. 55-76.

² European Court of Human Rights, *Ireland v. the United Kingdom* judgment of 18 January 1978 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ European Court of Human Rights, *Cyprus v. Turkey* judgment of 10 May 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

тотального порушення прав і масових репресій у Греції після приходу до влади наприкінці 1960-х років «чорних полковників»; «Данія, Франція, Нідерланди, Норвегія, Швеція проти Туреччини» щодо порушень прав і свобод військовою хунтою, яка прийшла до влади у вересні 1980 року; серію справ «Кіпр проти Туреччини» щодо порушень положень Конвенції владою Турецької Республіки Північний Кіпр та інші справи.

Компетенція Страсбурзького суду щодо прийняття *індивідуальних скарг*, як уже було зазначено вище, є унікальною для міжнародного права. До прийняття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод жодна міжнародна судова установа не мала повноважень щодо розгляду скарг проти держав, поданих приватними особами. Однак практична діяльність Європейського суду з прав людини засвідчила його дієвість і стала взірцем для створення аналогічних міжнародних органів у інших частинах світу¹.

Якщо до реформи європейського механізму захисту прав людини, запровадженої Протоколом № 11 до Конвенції, компетенція Страсбурзького суду щодо розгляду індивідуальних скарг залежала від наявності спеціальної заяви держави-відповідача про визнання такої компетенції Суду, то після 1 листопада 1998 року вона стала обов'язковою для всіх країн-учасниць Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Так, відповідно до ст. 34 Конвенції «Суд може приймати заяви

---

¹ У 1979 році було створено Міжамериканський суд з прав людини після набрання чинності Американською конвенцією з прав людини. У 1998 році було підписано Протокол до Африканської хартії прав людини та народів про створення Африканського суду з прав людини та народів, який, однак, ще не набрав чинності.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, що вважають себе потерпілими від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї»¹.

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є передусім міжнародним договором, тому *відповідачами* у Європейському суді з прав людини виступають тільки держави-учасниці цієї Конвенції. Не можуть бути відповідачами міждержавні об'єднання чи міжнародні організації (наприклад, Європейський Союз², НАТО, СНД тощо), неурядові організації або окремі громадяни держав-учасниць.

Компетенція щодо надання консультативних висновків

Шостого травня 1963 року в Страсбурзі було підписано Протокол № 2 до Конвенції про надання Європейському суду з прав людини повноважень робити консультативні висновки. Відповідно до ст. 1 і ст. 2 даного Протоколу Суд міг за запитом Комітету міністрів робити консультативні висновки з правових питань, які стосувалися тлумачення Конвенції та протоколів до неї, крім питань, які стосувалися змісту й обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, або будь-якого іншого питання, яке Комісія, Суд або Комітет міністрів могли розглядати внаслідок будь-якого провадження, що могло бути порушене згідно з Конвенцією.

---

¹ Детальніше про суб'єктів, котрі мають право подати скаргу до Європейського суду з прав людини, див. главу 3 даного розділу.

² Протокол № 14 від 13 травня 2004 року передбачає можливість приєднання до Конвенції Європейського Союзу.

Протягом понад тридцяти років після прийняття Протоколом № 2 Європейський суд з прав людини жодного разу не давав консультативного висновку. І все ж після реформи конвенційного контрольного механізму в 1998 році повноваження Страсбурзького суду щодо надання консультативних висновків були залишені (статті 47-49 Конвенції у редакції Протоколу № 11). Порядок надання таких висновків деталізовано у ст.ст. 82-90 Регламенту Суду.

Юрисдикція Суду та дія застережень, зроблених під час підписання або ратифікації Конвенції

У практиці Страсбурзького суду нерідко виникали питання, пов'язані з визначенням його юрисдикції у зв'язку з дією застережень, зроблених державами під час підписання чи ратифікації Конвенції. Так, у 1987 році Туреччина визнала компетенцію Європейської комісії з прав людини розглядати індивідуальні скарги згідно з положеннями статті 25 Конвенції та компетенцію Європейського суду з прав людини згідно з положеннями статті 46 Конвенції, зробивши низку застережень:

«(iii) компетенція Комісії за даною заявою (стосовно визнання права на індивідуальну скаргу – авт.) не охоплює питань, що стосуються правового статусу військового персоналу та, зокрема, дисциплінарної системи у збройних силах;

(iv) для цілей компетенції Комісії за даною заявою поняття «демократичне суспільство» в пунктах 2 статей 8, 9, 10 і 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод необхідно розглядати у відповідності з принципами, що містяться в Конституції Туреччини та, зокрема, в її преамбулі до статті 13;

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

(v) для цілей компетенції Комісії за даною заявою статті 33, 52 і 135 Конституції необхідно розглядати як такі, що відповідають статтям 10 і 11 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод»¹.

Багато країн-учасниць Конвенції (Бельгія, Швеція, Люксембург, Данія та Норвегія) висловили свою незгоду з такими заявами Туреччини та залишили за собою право опротестувати їх у майбутньому. Європейський суд з прав людини висловив свою позицію з цього питання у своєму рішенні від 23 березня 1995 р. у справі «*Лоізиду проти Туреччини*», де зазначив, що у системі Конвенції подібні застереження є неприпустимими:

«Якби... згідно з цими положеннями можна було б робити істотні або територіальні обмеження, Договірні Сторони були б вільні приєднуватися до окремих режимів контролю за виконанням конвенційних зобов'язань у залежності від того, в якій мірі вони їх визнають. Така система, яка давала б державам можливість видозмінювати свої зобов'язання за факультативною клаузулою, не тільки послабила б роль Комісії та Суду по виконанню покладених на них функцій, але й знизила б ефективність Конвенції як конституційного інструменту з підтримання європейського публічного порядку (*ordre public*)...

Беручи до уваги мету та завдання системи Конвенції, як це викладено вище, Суд вважає, що наслідки для реалізації Конвенції та досягнення її цілей у такому випадку були б настільки серйозними, що у зв'язку з цим було б

---

¹ Цит. за: Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. - М.: Изд-во МНИМП, 1998. - С. 63.

передбачено відповідний механізм. Проте таких положень не існує ані в статті 25, ані в статті 46...

Повноваження робити застереження відповідно до статті 64 є... обмеженими, такими, що розповсюджуються на конкретні положення Конвенції... Застереження загального характеру заборонені»¹.

Таким чином, держава, що ратифікує чи вже ратифікувала Конвенцію, не може робити будь-які застереження загального характеру, необґрунтовано обмежуючи тим самим компетенцію Європейського суду з прав людини.

Хоча під час ратифікації Конвенції Україна зробила кілька заяв і застережень. Однак на сьогоднішній день жодна з них не діє.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чи обов'язково суддя Європейського суду з прав людини повинен бути громадянином держави, від якої його обрано?
2. Що розуміється під поняттям «суддя *ad hoc*»?
3. Якими імунітетами та привілеями користуються судді Страсбурзького суду?
4. Охарактеризуйте склад Великої палати Суду.
5. Поясніть твердження: «Юрисдикція Європейського суду з прав людини має субсидіарний характер».

---

¹ European Court of Human Rights, *Loizidou v. Turkey* judgment (preliminary objections) of 23 March 1995 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; див., також: Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М.: Изд-во МНИМП, 1998. – С. 40-41.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

---

6. На які права та свободи поширюється предметна компетенція Страсбурзького суду?
7. Що означає екстериторіальний принцип визначення юрисдикції Європейського суду з прав людини?
8. З якою подією пов'язується набрання чинності Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод для кожної Договірної Держави?
9. Охарактеризуйте компетенцію Європейського суду з прав людини за колом суб'єктів.
10. Чи можуть Договірні Держави при підписанні чи ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод робити застереження загального характеру?

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді та порядок виконання його рішень

§ 1. Суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини

Наближенню правової системи України до європейських стандартів у галузі прав людини, безперечно, сприяло конституційне проголошення людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціальною цінністю. Як зазначено у ст. 3 Основного Закону України, права та свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Приблизно четверта частина статей Конституції України присвячена правам і свободам людини та громадянина. Проте самого лише законодавчого закріплення певного переліку прав людини явно замало. За справедливою думкою І.Й. Магновського, «проголошення прав і свобод та їх повсюдне і суворе дотримання – це різні речі... Як показує міжнародний досвід, ефективність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина залежить від рівня розвитку правових інститутів демократії, стану економіки, засобів розподілу життєвих благ, правотворчої діяльності в суспільстві, рівня право-

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

вого виховання і культури населення, ступеня суспільної злагоди, наявності належного функціонування державної влади та інше»¹.

Конституція України 1996 року встановлює цілу низку гарантій прав і свобод людини, однак у першу чергу, в контексті даної роботи, доцільно звернути увагу на ті з них, що утворюють найбільш ефективні юридичні механізми захисту цих прав. Зокрема, особливе значення мають положення статті 55 Основного Закону, які гарантують кожному можливість судового захисту своїх прав і свобод, у тому числі шляхом оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ч. 1, ч. 2 ст. 55), а також право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ч. 4 ст. 55).

Ратифікація 17 липня 1997 року Верховною Радою України Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і набрання нею чинності для України (11 вересня 1997 року) створили передумови для практичної реалізації права, закріпленого в частині 4 статті 55 Конституції України, шляхом звернення до Європейського суду з прав людини. Таким чином, положення Конституції України та Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2,

---

¹ Магновський І.Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико правовий аспект). Автореф. дис... канд. юрид. наук. - К., 2003. - С. 3.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року кореспондують між собою, створюючи дворівневу систему захисту прав людини – на національному й міжнародному рівнях.

Як зазначалося вище, до компетенції Європейського суду з прав людини входить розгляд як міждержавних справ, так і індивідуальних скарг. У першому випадку скарга подається в порядку ст. 33 Конвенції, де сказано, що *будь-яка* Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про *будь-яке* порушення положень Конвенції і протоколів до неї, яке було допущене іншою Високою Договірною Стороною. У другому випадку Страсбурзький суд розглядає індивідуальні скарги на підставі ст. 34 Конвенції, яка встановлює, що Суд може приймати заяви від *будь-якої* особи, неурядової організації або групи осіб, котрі вважають себе потерпілими від порушення однією з держав, що ратифікували Конвенцію, закріплених в ній прав і свобод.

Слід зазначити, що індивідуальну скаргу до Європейського суду з прав людини може подати *будь-яка фізична особа*, яка знаходиться під юрисдикцією держави-учасника Конвенції. При цьому не має значення, законно або незаконно перебуває дана особа на території держави. Заявник може бути як громадянином держави, що порушила норми Конвенції, так і громадянином іншої держави (у тому числі тієї, що не підписала або не ратифікувала Конвенцію), громадянином з декількома громадянствами або особою без громадянства, незалежно від тривалості й мети перебування на території цієї держави. Наприклад, іноземець, затриманий під час незаконного перетину державного кордону України має

повне право звернутися до Європейського суду з прав людини зі скаргою проти України.

Конвенція не встановлює обмежень *правоздатності та дієздатності* осіб, охочих подати скаргу до Страсбурзького суду, тому дія статті 34 Конвенції розповсюджується також на неповнолітніх, душевно хворих, інвалідів і ін. Звернутися до Страсбурзького суду можуть і особи, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, незалежно від тяжкості й кількості вчинених ними злочинів.

Другу категорію потенційних заявників до Суду згідно з положеннями ст. 34 Конвенції складають *неурядові організації*. У такому статусі можуть виступати громадські організації, що утворили або не утворили юридичну особу, профспілки, різні асоціації соціального й добродійного характеру, релігійні організації, політичні партії, а також юридичні особи, що займаються господарською діяльністю. Так, у Страсбурзькому суді були розглянуті справи «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії»¹, «Національна профспілка бельгійської поліції проти Бельгії»², «Соціалістична партія Туреччини та інші проти Туреччини»³, «Совтрансавто-Холдинг проти України»⁴ то-

---

¹ European Court of Human Rights, Plattform «Ärzte für das Leben» v. Austria judgment of 21 June 1988 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, National Union of Belgian Police v. Belgium judgment of 27 October 1975 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ European Court of Human Rights, Socialist Party and Others v. Turkey judgment of 25 May 1998 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁴ European Court of Human Rights, Sovtransavto Holding v. Ukraine judgment of 25 July 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

що. Не можуть бути визнані заявниками урядові установи й організації.

Коли йдеться про *групу осіб*, котрі бажають подати заяву у порядку ст. 34 Конвенції, необхідно враховувати, що дана група повинна виникнути внаслідок ідентичного й одночасного порушення прав осіб, що утворюють цю групу. Так, у справі «Клас та інші проти Німеччини»¹ заявниками були Герхард Клас, Петер Луббергер (адвокат), Юрген Нусбрух (суддя), Ганс-Юрген Поль (адвокат) і Дітер Зельб (адвокат), які скаржилися на порушення статей 6, 8, 13 Конвенції унаслідок дії Закону ФРН від 13 серпня 1968 року про обмеження таємниці поштової кореспонденції, поштового і телефонного зв'язку. У справі «Шассанью та інші проти Франції»² було об'єднано три скарги, подані десятьма особами.

Кожен член групи повинен самостійно довести, що він є жертвою порушення в сенсі ст. 34 Конвенції. Тому заявниками не можуть бути етнічні групи або національні меншини, оскільки вони прагнуть захистити права співтовариства як такого.

Отже обов'язковою умовою успішного розгляду скарги в Європейському суді з прав людини є визнання заявника *жертвою* порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Наприклад, у справі «Сергій Головатий проти України» Суд визнав заяву не-

---

¹ European Court of Human Rights, *Klass and others v. the Federal Republic of Germany* judgment of 6 September 1978 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *Chassagnou and others v. France* judgment of 29 April 1999 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

прийнятною через те, що заявника, котрого було обрано народним депутатом, не можна вважати «жертвою» порушення його виборчих прав¹.

Виходячи з практики Європейського суду з прав людини, що склалася, «жертвою» може вважатися особа, котра зазнала особистої шкоди, і, навпаки, не може бути «жертвою» особа, котра намагається абстрактно довести несправедливість певного закону або дії державних органів відносно інших осіб. Водночас у прецедентах Суду зустрічаються поняття «*потенційна жертва*» і «*непряма жертва*».

Під *першим* розуміється будь-яка особа, відносно якої ще не було здійснено дій, що порушують Конвенцію, але така загроза потенційно існує, зважаючи на існуюче законодавство або правозастосовну практику. Зокрема, в справі «*Даджен проти Сполученого Королівства*» Суд вказав, що навіть просте існування в кримінальному законодавстві, яке діяло на території Північної Ірландії, заборони на гомосексуальні відносини між дорослими чоловіками вже саме по собі є порушенням права на повагу до їх особистого життя².

«*Непрямою жертвою*» може бути визнана особа, котра зазнала певної шкоди в результаті порушення прав безпосередньої жертви. Для прикладу, непрямыми жертвами порушення статей 2, 3 і 13 Конвенції в справах «*Ха-*

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 16 березня 2000 р. щодо прийнятності заяви № 43239/98 Сергія Головатого проти України // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

² European Court of Human Rights, Dudgeon v. United Kingdom judgment of 22 October 1981 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

шиєв проти Росії» та «Акаєва проти Росії» були визнані особи, котрі стверджували, що їхні родичі, тіла яких були знайдені з численними слідами від побиття та зі значною кількістю вогнепальних поранень у Старопромисловському районі Грозного, стали жертвами катування та страти без судового рішення, здійсненого російською армією¹. У справі «Ісаєва проти Росії» непрямою жертвою порушення статей 2 і 13 Конвенції було визнано пані З.А. Ісаєву, котра стверджувала, що в результаті бомбардування та артилерійського обстрілу 4 лютого 2000 року російською армією села Катир-Юрт у Чечні було вбито її сина та трьох племінників².

Важливим аспектом забезпечення ефективності конвенційної системи захисту прав людини є встановлення гарантій практичного здійснення права на звернення до Страсбурзького суду й надання привілеїв та імунітетів особам, які вже беруть участь у процесі.

Згідно з положеннями ст. 34 Конвенції Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати ніяким чином ефективному здійсненню права особи на звернення до Європейського суду з прав людини. Це, зокрема, означає, що держава не може ніяким чином обмежувати листування між заявником і Судом, впливати на заявника з метою змусити його відкликати заяву, притягати заявника до відповідальності за вислови, що містяться в заяві, тощо.

---

¹ European Court of Human Rights, 'Khashiyev v. Russia and Akayeva v. Russia' judgment of 24 February 2005 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, Isayeva v. Russia (Application no. 57950/00) judgment of 24 February 2005 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

Стаття 3 Європейської угоди про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини, підписаної в Страсбурзі 5 березня 1996 року¹ (далі – Європейська угода), передбачає, що Договірні Держави повинні поважати право осіб, котрі беруть участь у процесі, на безперешкодне листування із Судом. Стосовно затриманих осіб здійснення цього права передбачає те, що:

- їхня кореспонденція відправляється та доставляється без надмірних затримок і без змін;
- до таких осіб не застосовуються дисциплінарні заходи у жодній формі у зв'язку з будь-яким повідомленням, надісланим до Суду належними каналами;
- у зв'язку з будь-якою заявою, поданою до Суду чи будь-якою процедурою, пов'язаною з нею, такі особи мають право листуватися та спілкуватися конфіденційно з адвокатом, який має право виступати в судах країни, в якій їх затримано.

До того ж, з метою забезпечення свободи слова сторони процесу (а так само й експерти, свідки та інші особи, що беруть участь у процесі) користуються імунітетом від юридичного процесу стосовно зроблених ними усних або письмових заяв або документів чи інших доказів, пред'явлених у Суді чи поданих до нього (утім, цей імунітет не застосовується до повідомлення за межами Суду про будь-які такі заяви, документи або докази, подані до Суду).

---

¹ Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини, була ратифікована Законом України № 1846-IV від 23 червня 2004 року.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

Для забезпечення участі заявника та інших осіб у процесі Суду та повернення з нього держави-учасниці Європейської угоди зобов'язуються не перешкоджати вільному пересуванню та подорожуванню цих осіб (ст. 4 Європейської угоди). Це означає, що:

- їхнє пересування та подорожування не підлягають жодним обмеженням, за винятком тих, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання громадського порядку, для запобігання злочинам, захисту здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших людей;
- у країнах транзиту та у країні, де відбувається процес, такі особи не можуть підлягати судовому переслідуванню, затримуватися, або підлягати будь-якому іншому обмеженню їхньої особистої свободи у зв'язку з діями чи судимостями, які мали місце до початку подорожування;
- Договірні Сторони зобов'язуються приймати на свою територію будь-яку таку особу, яка повертається на неї, якщо вона розпочала своє подорожування з цієї території.

Застосування цих положень припиняється, якщо відповідна особа протягом п'ятнадцяти днів поспіль з дати, коли її присутність Суду більше не потрібна, мала можливість повернутися до країни, з якої вона розпочала своє подорожування.

Необхідно підкреслити, що іmunітети та привілеї надаються особам, котрі беруть участь у процесі в Суді, виключно з метою забезпечення їм свободи слова та незалежності, необхідних для здійснення своїх прав або

для виконання ними своїх функцій, завдань чи обов'язків. Тому Європейський суд з прав людини не тільки вправі, але й зобов'язаний скасувати імунітет у будь-якому випадку, коли, на його думку, такий імунітет може перешкоджати відправленню правосуддя, а його повне або часткове скасування не зашкоджує цілям, заради яких він був наданий.

§ 2. Порядок подання скарги до Європейського суду з прав людини

Основні правила подання скарги до Страсбурзького суду

Європейський суд з прав людини з розумінням ставиться до тих складнощів, які можуть виникнути у заявників у різних країнах-членах Ради Європи, і тому він дотримується процедури, що полегшує, наскільки це можливо, звернення до нього. Як проголошував Суд ще у справі «Рінгейзен проти Австрії», «індивідуальні скарги в дев'яти випадках із десяти пишуть малограмотні люди й без допомоги юриста, тому суворе дотримання формальних приписів... призвело б до несправедливих наслідків»¹.

Якщо до Страсбурзького суду надходить лист, в якому хоча б у стислій формі викладено можливе порушення Конвенції, він не відхилить його з формальних підстав, а направить заявникові офіційний формуляр

---

¹ Цит. за: Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – С. 159; див., також: European Court of Human Rights, Ringeisen v. Austria judgment of 16 July 1971 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

звернення до Європейського суду з прав людини, який містить усі необхідні питання. Тобто заявникові фактично надається можливість доопрацювати або переформувати заяву. Заповнювати офіційний формуляр заяви бажано за допомогою кваліфікованого юриста, адже від цього може залежати результат розгляду справи в Суді.

У практичній рекомендації, виданій Головою Європейського суду з прав людини на доповнення правил 45 і 47 Регламенту Суду, особливо наголошується на необхідності своєчасно й старанно відповідати на листи канцелярії Суду. Будь-яка затримка з відповіддю або її відсутність можуть розцінюватися як те, що заявник більше не зацікавлений у продовженні провадження по справі. Зокрема, офіційний формуляр заяви необхідно повернути до Суду найпізніше через шість тижнів. Якщо упродовж року заявник не повернув бланк заяви або не відповів на той чи інший лист, надісланий йому канцелярією, матеріали справи знищуються.

Відповідно до правила 47 Регламенту Суду, кожна заява, про яку йдеться у статті 34 Конвенції, подається на бланку, наданому канцелярією, якщо голова відповідної секції не вирішить інакше. Заява має містити:

- ім'я, дату народження, громадянство, стать, рід занять та адресу заявника;
- ім'я, рід занять та адресу довіреної особи, якщо така є;
- найменування Договірної Сторони або Сторін, проти яких подається заява;
- стислий виклад фактів;
- стислий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів;

- стислий виклад доводів, що підтверджують дотримання заявником критеріїв прийнятності (вичерпання національних засобів правового захисту і правило щодо шестимісячного строку), наведених у пункті 1 статті 35 Конвенції;
- предмет заяви.

Крім того, заявник повинен додати до заяви копії (а не оригінали) будь-яких відповідних документів і, передусім, судових та інших рішень, які стосуються предмета заяви, а також зазначити, чи подали вони свої скарги на розгляд за будь-якою іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання. Недодержання цих вимог і вимог щодо форми заяви може мати наслідком відмову в реєстрації та в розгляді справи Судом.

Текст заяви має бути написаний розбірливо; бажано, щоб заява була заповнена на друкарській машинці або на комп'ютері в друкованій формі. Обсяг заяви не повинен перевищувати 10 сторінок (без урахування тих, що містять перелік доданих документів). Якщо у виняткових випадках заява перевищує цей обсяг, заявник повинен також подати стислий виклад змісту заяви. Перелік документів, які додаються до заяви, складається в порядку датування з послідовною нумерацією біля їхніх скорочених найменувань (наприклад: лист, наказ, судове рішення, апеляція тощо). Заявник також, якщо якась інша його заява вже перебуває на розгляді в Суді, повинен поінформувати про це канцелярію, повідомивши номер цієї заяви. Усі листи та документи, що надсилаються до Страсбурзького суду, не слід прошивати степлером, склеювати клейкою стрічкою або скріплювати аркуші іншим чи-

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

ном. Усі сторінки мають бути послідовно пронумеровані.

Заява має бути підписана заявником особисто. Якщо заяву підписує представник заявника, до неї слід додати довіреність, яка б уповноважувала його або її діяти від імені заявника. Відповідно до ст. 35 Конвенції Суд не розглядає жодної заяви, поданої в порядку статті 34 Конвенції, якщо вона є анонімною. Заявник, котрий не бажає розкривати свою особу перед громадськістю, повинен це зазначити та викласти причини на виправдання такого відступу від звичайного порядку доступу громадськості до інформації щодо провадження в Суді, а також указати, чи бажає він позначення своєї особи ініціалами чи однією літерою (наприклад, «X», «Y», «Z» тощо). Голова палати може надати дозвіл на анонімність у виняткових і належним чином виправданих випадках.

Звертатися із заявою до Страсбурзького суду можна однією з офіційних мов Суду (англійською або французькою) або офіційною мовою однієї з держав, що ратифікували Конвенцію. Утім, слід пам'ятати, що подальший процес, за загальним правилом, ведеться офіційними мовами Суду.

Суд приймає лише заяви, надіслані поштою, а не по телефону чи будь-яким іншим чином. Якщо заяву було надіслано електронною поштою або факсом, необхідно обов'язково упродовж 5 днів надіслати підписаний оригінал заяви звичайною поштою за адресою:

**The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
F-67075 STRASBOURG CEDEX
FRANCE - ФРАНЦІЯ.**

Після отримання Судом заяви, канцелярія Суду надсилає заявникові відповідь з повідомленням, що на його ім'я було відкрито справу, номер якої потрібно вказувати в усіх наступних листах до Суду. Таке повідомлення канцелярії Європейського суду з прав людини не слід плутати з рішенням Суду про прийнятність заяви.

Суд розглядає заяви, подані в порядку статті 34 Конвенції, безкоштовно.

Критерії прийнятності заяви

Особи, котрі подають заяву до Європейського суду з прав людини, повинні ретельно стежити за тим, щоб вона відповідала критеріям прийнятності, викладеним у статті 35 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, та ставила питання, що входять до компетенції Суду. У протилежному випадку Страсбурзький суд відхилить її, визнавши непринятною.

Спеціалісти у галузі прав людини виділяють наступні критерії прийнятності:

- заява повинна стосуватися обставин і фактів, що входять до компетенції Суду *ratione materiae, ratione temporis, ratione loci* та *ratione personae*¹;
- перед зверенням до Європейського суду з прав людини заявник повинен вичерпати всі ефективні національні засоби захисту;
- заява повинна бути направлена до Суду не пізніше шести місяців після винесення остаточного рішення національною установою;
- заява має бути обґрунтованою та відповідати положенням Конвенції та Протоколів до неї;

---

¹ Див. главу 2 цього посібника.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

- звернення до Європейського суду з прав людини не повинно бути зловживанням правом на подання заяви;
- заява не може бути анонімною;
- заява не може порушувати питання, яке вже було розглянуте Судом або вже подане на розгляд за іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання, якщо тільки вона не містить відповідної нової інформації¹.

Важливою умовою прийнятності заяви, що виникає з принципу субсидіарності повноважень Європейського суду з прав людини, є, як зазначено в ч. 1 ст. 35 Конвенції, *вичерпання всіх національних засобів захисту* «відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права». На практиці дотримання цієї умови означає, головним чином, вичерпання можливостей захисту порушених прав у національних судових установах, що пояснюється особливою роллю, яку відіграє судова влада в демократичному суспільстві. Невипадково стаття 55 Конституції України спершу надає гарантії судового захисту на національному рівні, а вже потім проголошує право кожного на звернення до міжнародних установ і організацій.

З огляду на положення ч. 2 ст. 124 Конституції України про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові наголосив, що судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод гро-

---

¹ Після набрання чинності Протоколом № 14 до Конвенції буде запроваджено новий критерій прийнятності заяви – завдання істотної шкоди заявникові.

мадян. Національний суд не вправі відмовити особі в прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку, чи з будь-якої іншої підстави, передбаченої законом, який обмежує право на суд¹. Аналогічну позицію висловив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 у справі про досудове врегулювання спорів: «право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами»².

Законодавство України, таким чином, встановлює достатньо ефективний механізм судового захисту прав і свобод людини на національному рівні, який обов'язково необхідно використати перед зверненням до Європейського суду з прав людини. У справах «Невмержицький проти України» та «Хохлич проти України» Страсбурзький суд підкреслив, що метою національних засобів правового захисту, визначених у п. 1 ст. 35 Конвенції, є надання Високим Договірним Сторонам можливості запобігти або виправити порушення, перш ніж скарга на це порушення буде подана до Суду. Проте використовуватися мають лише ефективні засоби правового

---

¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» // Право України. – 1996. – № 12. – С. 92.

² Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2002 року № 15-рп/2002 у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 20.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

го захисту, а тягар доведення ефективності відповідного засобу, доступного на той момент часу як теоретично, так і фактично, покладається на уряд, який заявляє про невичерпання національних засобів захисту. Коли це буде встановлено, заявник повинен доводити, що засоби, вказані Урядом, були використані або з якихось причин були неадекватними та неефективними за даних обставин справи чи існували особливі обставини, які виправдовують незастосування ним або нею цих засобів. Однією з таких обставин може бути зокрема те, що державні органи влади залишались абсолютно пасивними щодо серйозних заяв про невиконання своїх обов'язків або спричинення страждань посадовими особами держави. За таких обставин тягар доведення виникає знову й покладається на Уряд держави-відповідача, який має показати, що він зробив у відповідь на масштаб та серйозність оскаржуваних питань¹.

У даному контексті важливо знати з якого моменту національні засоби захисту вважаються вичерпаними. У перших ухвалах Європейського суду з прав людини щодо прийнятності заяв проти України «остаточними рішеннями на національному рівні» в кримінальних і цивільних справах у сенсі ст. 35 Конвенції вважалися рішення судів другої інстанції (старої касаційної інстанції). Зокрема, у справі «Кучеренко проти України» Суд підкреслив, що скаргу, подану 24 лютого 1998 року в поряд-

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 25 листопада 2003 щодо прийнятності заяви № 54825/00 Євгена Невмержицького проти України // Офіційний сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>; Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 року у справі «Хохлич проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

ку нагляду до Верховного Суду України в межах кримінального провадження, не можна вважати остаточним вичерпанням національних засобів захисту у зв'язку з неефективністю такого провадження. Не можна вважати ефективним надзвичайне оскарження, здійснення якого залежить від дискреційного права суду. Оскарження можна визнати ефективним, якщо воно є доступним – це означає, що заінтересована особа повинна мати змогу самостійно розпочати процедуру оскарження. У цій же справі заявника було позбавлено такої можливості, тому процедуру нагляду, передбачену статтею 384 Кримінально-процесуального кодексу (у редакції, що була чинною на той момент), не можна було вважати ефективною¹.

Однак судова реформа, що відбулася в Україні в червні-липні 2001 року, істотно змінила процедуру перегляду судових рішень². У зв'язку з цим суттєво змінилася

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 4 травня 1999 року щодо прийнятності заяви № 41974/98 Олексія Володимировича Кучеренка проти України // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

² Див.: Закон України № 2531-III від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 40. – Ст. 191; Закон України № 2533-III від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 34-35. – Ст. 187; Закон України № 2670-III від 12 липня 2001 року «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 44. – Ст. 234; Закон України № 2540-III від 2540-III «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 39. – Ст. 190; Закон України № 2538-III від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Закону України «Про арбітражний суд» // Відомості Верховної Ради. – 2001.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

й практика Європейського суду з прав людини. У рішенні щодо прийнятності заяви *Приставської проти України* Страсбурзький суд наголосив, що він не має жодних підстав для сумніву щодо ефективності нового порядку касаційного оскарження до Верховного Суду України рішень, прийнятих після 29 червня 2001 року. Таким чином, касаційна скарга має розглядатись як ланка національних засобів правового захисту, які заявник повинен вичерпати відповідно до конкретних процесуальних вимог, що є умовою для визнання прийнятності заяви, поданої відповідно до Конвенції. У той же час нова процедура касаційного оскарження, на думку Суду, не є частиною необхідного ланцюжка засобів правового захисту щодо остаточних судових рішень, прийнятих до 29 червня 2001 року¹.

Аналогічну позицію Європейський суд з прав людини висловив у справі «*Воробйова проти України*», в якій було зазначено, що існуюча процедура касаційного оскарження в цивільному процесі України є схожою до механізмів, що існують і в інших державах-учасницях Ради Європи, є доступним кожній стороні у цивільній справі та не залежить від дискреційних повноважень державних органів. Суд звернув увагу на те, що рішення судів нижчих інстанцій, що винесені після 29 червня 2001 року, не можуть бути оскаржені в касаційному порядку

- № 40. - Ст. 194; Закон України № 2539-III від 21 червня 2001 року «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» // Відомості Верховної Ради. - 2001. - № 36. - Ст. 188.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 17 грудня 2002 року щодо прийнятності заяви № 21287/02 Даниїли Семенівни Пристанської проти України // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

протягом невизначеного строку, але тільки з дотриманням термінів, передбачених законом. Відтак, ця процедура не підриває принципу правової певності, одного з фундаментальних аспектів верховенства права, який серед іншого передбачає, що якщо суди вже прийняли остаточне рішення з будь-якого питання, це рішення не може ставитись під сумнів. З огляду на це Суд знову підкреслив, що касаційне оскарження рішення можна вважати ефективним засобом захисту для оскарження рішень судів нижчих інстанцій, прийнятих після 29 червня 2001 року¹.

Цей висновок повною мірою стосується й спеціалізованого судочинства (адміністративного та господарського). Зокрема, в ухвалі від 18 жовтня 2005 р. про прийнятність заяви МПП «Голуб» проти України Страсбурзький суд заявив, що ефективним національним засобом захисту є не тільки касаційне оскарження рішень нижчих судів до Вищого господарського суду України, але й перегляд рішень ВГСУ Верховним судом України в порядку ст. 111¹⁵ ГПК України (із змінами, внесеними до цієї статті Законом № 761-IV від 15 травня 2003 р.)².

Від моменту, коли у справі було прийнято остаточне рішення, тобто було вичерпано всі ефективні засоби захисту на національному рівні, починає відраховуватися шестимісячний строк, протягом якого можна подати

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 17 грудня 2002 року щодо прийнятності заяви № 27517/02 Людмили Григорівни Воробйової проти України // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

² European Court of Human Rights, Decision as to the admissibility of Application no. 6778/05 by MPP GOLUB against Ukraine 18 October 2005// European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

скаргу до Європейського суду з прав людини. Дотримання цього правила («правила шести місяців») є обов'язковою умовою прийнятності заяви.

Разом із тим, хоча вимоги щодо вичерпання національних засобів захисту та додержання правила шести місяців застосовуються з урахуванням відповідних відмінностей до більшості справ, порушених проти України, вони все ж мають низку виключень. Як підкреслює Страсбурзький суд, стаття 35 Конвенції має застосовуватися певною мірою гнучко та не надто формально. Правило про використання всіх національних засобів правового захисту не є абсолютним чи таким, що має застосовуватися автоматично. При розгляді питання про те, чи було дотримано положення ст. 35 Конвенції, дуже важливо брати до уваги конкретні обставини кожної справи. Це означає, між іншим, і те, що Суд має реально враховувати не лише формальне існування засобів правового захисту в тій чи іншій національній правовій системі, а й конкретне загально-юридичне та політичне середовище, в якому вони діють, так само як і особисті обставини заявника¹.

Для прикладу: у більшості скарг про порушення ст. 3 Конвенції, яка стосується заборони катувань, Суд не знаходить потреби вичерпувати всі засоби захисту на національному рівні. У таких справах заявникові достатньо звернутися до органу, компетентного порушити

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 25 листопада 2003 щодо прийнятності заяви № 54825/00 Євгена Невмержицького проти України // Офіційний сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>; див., також: European Court of Human Rights, Nevmerzhtitsky v. Ukraine decision of 25 November 2003 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ І. Європейська система захисту прав людини

кримінальну справу за відповідними статтями Кримінального кодексу України (ст. 127 або ст. 365 відповідно до обставин кожного конкретного випадку), а у разі відмови в порушенні кримінальної справи або припиненні кримінальної справи – необхідно оскаржити ці рішення в суді в порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України (статті 236¹-236⁶). Досудове розслідування таких справ нерідко зволікається, а дії, що здійснюються відповідними органами розслідування, часто явно недостатні для об'єктивного встановлення обставин справи. У таких випадках заявник має право звернутися до Страсбурзького суду до моменту прийняття остаточного рішення національними органами, доповнивши своєю заяву скаргою на порушення права на ефективне розслідування, яке Суд знаходить у ст. 3 Конвенції в контексті положень ст. 1 Конвенції¹.

Більше того, у справі «Хохлич проти України» Європейський суд з прав людини встановив порушення ст. 3 Конвенції в частині умов утримування, у яких знаходився заявник у камері смертників протягом 4 років, відхиливши попереднє заперечення Уряду про те, що заявник жодного разу не звернувся із скаргою до судових або виконавчих органів влади із скаргами про порушення його прав і, таким чином, не надав можливості Урядові відреагувати відповідним чином на заявлені порушення його прав та виправити ці порушення за допомогою національних механізмів захисту. Страсбурзький суд підкреслив,

---

¹ Див.: Лищина И. Исчерпание национальных средств защиты. Анализ применения статьи 35 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод // Юридическая практика. – 2004. – № 31 (3 августа). – С. 10.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

що заявник у цій справі та його матір декілька разів направляли начальнику слідчого ізолятора письмові й усні скарги щодо умов ув'язнення заявника та медичного догляду, який він отримував, тому органи влади були достатньо обізнані про ситуацію заявника та мали можливість вивчити умови утримання заявника, а також, якщо необхідно, запропонувати компенсацію. До того ж, Уряд не показав, яким чином оскарження умов утримання до суду могло б призвести до їх покращення, і не надав жодного прикладу з національної судової практики, щоб довести, що таке провадження, ініційоване засудженим, могло мати перспективи успіху. За цих обставин Суд дійшов висновку, що не було доведено із значною впевненістю, що наслідком використання засобів захисту, запропонованих Урядом, було б отримання відшкодування заявником по його скаргах щодо умов утримання¹.

Існують, крім того, й інші ситуації, коли можна подати скаргу до Європейського суду з прав людини без попереднього вичерпання національних засобів захисту. Це, наприклад, стосується випадків порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції в частині недодержання розумного строку судового провадження. Як зазначив Суд у справі *«Merit проти України»*, у чинному законодавстві України немає ефективних і доступних засобів захисту, які б могли забезпечити заявникові відшкодування з огляду на його скарги щодо тривалості провадження у кримінальній справі, тож він не може відмовити у прийнятті заяви пана Сема Меріта з мотивів невикористання усіх націона-

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 р. у справі *«Хохлич проти України»* // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

льних засобів захисту в сенсі п. 1 статті 35 Конвенції¹. Ще раніше у справі «Кудла проти Польщі»² Страсбурзький суд відзначив, що вимоги частини першої статті 35 Конвенції базуються на положеннях ст. 13 Конвенції («Право на ефективний засіб захисту»), метою якої є запровадження засобів, що надаватимуть окремим особам можливість ефективно захищати на національному рівні їхні конвенційні права, у тому числі право на судовий розгляд протягом розумного строку³.

Таким чином, *Європейський суд з прав людини з метою забезпечення ефективності конвенційного механізму й поваги до прав людини та основоположних свобод застосовує поло-*

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 р. у справі «Меріт проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

² European Court of Human Rights, Kudła v. Poland judgment of 26 October 2000 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Значна частина справ, розглянутих наприкінці 90-х років Європейським судом з прав людини, стосувалася саме порушення «розумного терміну» судового провадження (здебільшого, це були справи проти Італії). З метою створення на національному рівні ефективних засобів оскарження необґрунтованих затримок під час розгляду справи судом 24 березня 2001 року в Італії було прийнято так званий Закон Пінто, який запровадив відповідні процесуальні механізми. Це дозволило суттєво зменшити кількість скарг до Страсбурзького суду про порушення ст. 6 Конвенції, поданих проти Італії. За прикладом Італії 17 червня 2004 року у Польщі було прийнято Закон «Про скарги на порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового розгляду». Деяко інші механізми оскарження такого роду порушень були запроваджені у Хорватії та Словаччині, де Конституційні Суди, після внесення відповідних змін до конституційного законодавства, були уповноважені застосовувати заходи як запобіжного, так і компенсаційного характеру за заявами осіб, котрі скаржаться на надмірну тяганину при розгляді справи судом.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

ження ст. 35 Конвенції досить гнучко. Однак, не дивлячись на це, слід пам'ятати, що переважна кількість заяв, що надходять до Страсбурзького суду, відхиляється саме через недотримання умов прийнятності. Тому особи, котрі мають намір подати скаргу до Європейського суду з прав людини, повинні уважно стежити за тим, щоб вимоги статті 35 Конвенції заяви були виконані, коли це можливо.

Правова допомога

Одразу ж після набрання чинності Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод стало зрозуміло, що відсутність безкоштовної правової допомоги для осіб, котрі звертаються до конвенційних контрольних органів, але не мають достатніх коштів, може нашкودити ефективній реалізації Конвенції¹. З огляду на це Регламент Європейської комісії з прав людини було доповнено правилом щодо надання безкоштовної правової допомоги заявникам. На сьогоднішній день це правило стало одним з основних принципів роботи Європейського суду з прав людини.

Регламентом Суду не передбачено можливості надання безкоштовної правової допомоги на стадії підготовки та подання заяви до Європейського суду з прав людини, однак таку допомогу можна отримати з моменту, коли від держави-відповідача отримано письмові зауваження щодо прийнятності цієї справи або зі спливом строку їх подання.

Безкоштовна правова допомога надається не в усіх випадках, а лише після того, як голова палати перекона-

---

¹ Див.: Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М.: Изд-во МНИМП, 1998. – С. 69.

ється в тому, що, по-перше, вона є необхідною для належного ведення справи в палаті, і, по-друге, заявникові бракує достатніх коштів, щоб оплатити вартість усіх або частини витрат. Щоб визначити, чи бракує заявникові коштів для оплати вартості всіх або частини витрат, йому пропонують заповнити бланк декларації, де мають бути зазначені дані про їхні доходи, про наявність нерухомості та фінансових зобов'язань стосовно утриманців чи про будь-які інші фінансові зобов'язання. Така декларація має бути засвідчена відповідним національним органом чи органами. Заінтересована держава, в свою чергу, може подати свої письмові зауваження.

Грошова допомога може надаватися як для сплати гонорарів адвокатам або іншим представникам, так і для покриття дорожніх витрат, прожиткового мінімуму та інших необхідних витрат, яких зазнають заявник або призначений представник. Заявник, якому надано безкоштовну правову допомогу, не зобов'язаний відшкодувати жодну суму коштів, навіть, якщо Суд не знайде порушення Конвенції.

§ 3. Порядок розгляду справ у Європейському суді з прав людини

Процедура розгляду справ у Європейському суді з прав людини регламентована нормами Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і Регламенту Суду. Водночас необхідно підкреслити, що Суд може відступати від положень Регламенту при розгляді конкретних справ, коли вважає це доцільним.

Протягом усього процесу розгляду справи сторони, які беруть у ньому участь, мають обов'язок усебічно співпрацювати з Судом і зокрема вжити ті заходи в ме-

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

жах їх повноважень, які Суд вважатиме необхідними для належного адміністрування правосуддям. Цей обов'язок покладається також і на ті Договірні Держави, які не є сторонами у судовому провадженні, коли таке співробітництво необхідне.

За загальним правилом, процес у Суді ведеться офіційними мовами Суду – англійською або французькою. Проте під час комунікації з заявниками, про яких ідеться у статті 34 Конвенції, до сповіщення Договірної Держави про заяву, все усне та письмове спілкування із заявниками або з їхніми представниками може здійснюватися або однією з офіційних мов Суду, або однією з офіційних мов Договірних Сторін. Усе спілкування, що здійснюється в усній або письмовій формі з заявниками або їхніми представниками стосовно слухання чи після сповіщення Договірної Держави про заяву, здійснюється однією з офіційних мов Суду, якщо голова палати не санкціонує продовження використання офіційної мови Договірної Сторони.

Початком провадження вважається, як правило, дата прийняття заяви, тобто дата першого повідомлення від заявника, в якому було викладено, принаймні у стислій формі, предмет заяви. Проте за наявності достатніх підстав Суд може вирішити, що датою прийняття заяви має вважатися інша дата. Разом із тим далеко не кожне звернення до Страсбурзького суду перетворюється на зареєстровану скаргу або обов'язково завершується винесенням рішення по суті.

Згідно з правилом 49 Регламенту Суду якщо матеріали, надані заявником, самі по собі достатні для того, щоб визнати заяву неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, заява повинна бути розглянута комісією з

трьох суддів якщо лише не існують переконливі причини для протилежного.

У роботі комісії з трьох суддів може брати участь суддя, обраний від відповідної Договірної Сторони, якщо він не є членом цієї комісії. Комісія може визнати скаргу неприйнятною лише шляхом прийняття одноголосного рішення, яке не підлягає оскарженню.

Але якщо розгляд заяви палатою з семи суддів виглядає обґрунтованим, голова секції, до якої передано справу, має призначити суддю-доповідача, який перевірятиме заяву. При розгляді заяв судді-доповідачі можуть зажадати від сторін подати в межах встановленого строку будь-яку фактичну інформацію, документи чи інші необхідні, на їхню думку, матеріали. Беручи до уваги розпорядження голови секції про те, що справа має бути розглянута палатою, вони вирішують, хто має розглядати заяву – комісія чи палата. Зрештою, судді-доповідачі подають ті доповіді, проекти та інші документи, які можуть допомогти палаті або її голові у виконанні ними своїх функцій.

Згідно з правилом 54А Регламенту Суду палата у складі семи суддів може прийняти рішення про одночасний розгляд питання про прийнятність індивідуальної заяви та справи по суті, відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції. Крім того, якщо заява розглядалася комісією, яка втім не ухвалила одноголосного рішення про її неприйнятність, справа передається для розгляду до палати, яка має повноваження розглянути заяву по суті або, навпаки, визнати її неприйнятною чи вилучити з реєстру справ. Скарги, подані Високими Договірними Сторонами, одразу передаються на розгляд до палати з семи суддів, яка вирішує питання щодо прийнятності. Ухвала

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

палати про прийнятність (часткову прийнятність або неприйнятність) заяви повинна бути вмотивованою.

Принципове значення на перших етапах розгляду справи в Суді має правило 39 Регламенту Суду, відповідно до якого палата або, коли це доцільно, її голова може на прохання сторони чи будь-якої іншої заінтересованої особи або з власної ініціативи вказати сторонам, який тимчасовий захід, на її думку, слід вжити в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі.

Як засвідчують статистичні дані, більшість заяв поданих до Європейського суду з прав людини визнаються неприйнятними й тільки порівняно невелика їх частина проходить наступні стадії процесу.

Якщо заяву було визнано прийнятною або якщо питання про її прийнятність передано на розгляд палати, починається *стадія комунікації або обміну змагальними паперами*. Палата або її голова, зазвичай, встановлюють строк для надання сторонами письмових зауважень по суті справи та надання додаткових доказів. Крім того, палата має право за клопотанням сторони або з власної ініціативи вжити будь-який захід розслідування, який, на її думку, може допомогти з'ясуванню фактів у справі, у тому числі вона може делегувати одного чи кількох своїх членів або інших суддів Суду для з'ясування обставин і фактів, розслідування на місці чи отримання доказів у якийсь інший спосіб.

На цій же стадії Секретар Суду, діючи за вказівками палати або її голови, налагоджує зв'язок зі сторонами з метою забезпечення *дружнього врегулювання спору*, відповідно до пункту 1 (b) статті 38 Конвенції. Палата вживає заходів, які вважаються доцільними для сприяння такому врегулюванню.

Процедура дружнього врегулювання не зупиняє рух справи: хоча справи вирішуються шляхом дружнього врегулювання найчастіше на перших стадіях процесу, у практиці Суду зустрічалися випадки, коли дружнє врегулювання було досягнуто після постановлення рішення по суті, але до винесення рішення про справедливу сатисфакцію (наприклад, у справі «*Miragal Escolano та інші проти Іспанії*»)¹. У більшості випадків дружнє врегулювання полягає в тому, що держава-відповідач погоджується сплатити заявникові ту чи іншу суму коштів в якості відшкодування матеріальної чи моральної шкоди. Відповідно до ст. 39 Конвенції та правила 62 Регламенту Суду, коли сторони погодилися на дружнє врегулювання, палата, переконавшись у тому, що врегулювання було досягнуте на основі поваги до прав людини, як визначено в Конвенції та протоколах до неї, вилучає справу з реєстру справ Суду шляхом прийняття відповідного рішення, що містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

Слід відзначити, що Страсбурзький суд, враховуючи постійно зростаючу кількість заяв, які надходять до нього, надає процедурі дружнього врегулювання великого значення, оскільки вона є дійовим засобом позасудового вирішення конфлікту між людиною та державою. Тому заявники не повинні ігнорувати спроби уповноважених

---

¹ European Court of Human Rights, *Miragall Escolano and others v. Spain* judgment of 25 January 2000; European Court of Human Rights, *Miragall Escolano and others v. Spain* judgment (Just satisfaction and striking out) of 25 May 2000 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Див., також: Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: НОРМА, 2001. – С. 164.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

державних органів досягти дружнього врегулювання, бажаючи в будь-якому випадку довести справу до Суду або заявляючи занадто високі вимоги щодо справедливої компенсації. Так, у справі «*Ван Хутен проти Нідерландів*» заявник скаржився на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції та вимагав відшкодування моральної шкоди в розмірі 17 000 євро, а також судових витрат у сумі 1 000 євро. Двадцять четвертого лютого 2005 року Суд визнав скаргу пана Хутена прийнятною, після чого почалася процедура дружнього врегулювання. Однак 7 липня 2005 р. уряд Нідерландів направив до Суду односторонню заяву, в якій говорилося: «прямі контакти між сторонами з метою досягнути дружнього врегулювання в справі в останні тижні не привели до успішного результату. Але Уряд бажає виразити за допомогою односторонньої заяви своє визнання факту необґрунтовано тривалого провадження в справі заявника у внутрідержавних інстанціях і готовий задовольнити вимоги заявника про виплату йому компенсації за заподіяного моральної шкоди в максимальному розмірі 5 000 євро, який є розумним у світлі прецедентної практики Суду, і відшкодувати судові витрати як про це просив заявник, в розмірі до 1 000 євро. Уряд пропонує Судові розцінювати наведену інформацію як «будь-яку іншу підставу», що виправдовує виключення заяви з реєстру справ на підставі п. 1 (с) ст. 37 Конвенції».

Європейський суд з прав людини погодився з цією пропозицією уряду Нідерландів, зауваживши, що таке вирішення справи не шкодить принципів поваги до прав людини. Таким чином, Суд визнав можливість одностороннього врегулювання спору про порушення прав і свобод на основі визнання державою-відповідачем

факту порушення нею Конвенції та виплати розумної компенсації, розрахованої нею самою на основі прецедентів Страсбурзького суду.

Важливим принципом діяльності Суду є *забезпечення відкритого характеру усіх документів*, які надходять до канцелярії у зв'язку із заявою про порушення положень Конвенції (крім документів, поданих у межах процедури дружнього врегулювання), а також відкритого характеру судових слухань (правила 33 і 63 Регламенту Суду). Однак у деяких випадках голова палати з власної ініціативи або за клопотанням сторони чи іншої заінтересованої особи може прийняти рішення про обмеження доступу громадськості до певного документу чи будь-якої його частини або доступу преси та відвідувачів до залу засідань протягом усього слухання або якоїсь його частини, наприклад, в інтересах моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві; якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін чи в разі крайньої необхідності; якщо, на думку голови, в особливих випадках публічність доступу може зашкодити інтересам правосуддя.

На відміну від обміну змагальними документами, документи, подані під час переговорів стосовно дружнього врегулювання, є конфіденційними. У змагальному процесі не можна посилатися або розраховувати на жодні письмові чи усні повідомлення, на пропозиції чи поступки, які було зроблено в рамках спроби досягнення дружнього регулювання.

Значна частина справ розглядається Страсбурзьким судом у *порядку письмового провадження*, не признача-

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

ючи усне слухання. У стандартній відповіді заявникові про те, що його скарга отримана Судом, зазначається:

«Ваша справа буде розглянута Судом, як тільки це буде можливо. Судовий розгляд здійснюється, головним чином, у письмовій формі, а Ваша особиста участь передбачається лише у випадку, якщо Ви будете запрошені Судом. Ви обов'язково будете проінформовані про рішення Суду».

У процедурі письмового провадження на першому засіданні палати, як правило, відбувається загальне обговорення обставин справи, під час якого кожний суддя повинен висловити свою думку щодо основних юридичних питань і фактів справи. Обов'язково має виступити суддя від держави-відповідача. Наприкінці обговорення палата робить висновки, на яких повинно ґрунтуватися рішення Суду. В остаточному вигляді рішення обговорюється та приймається, зазвичай, на наступному засіданні.

Палата може за клопотанням сторони або з власної ініціативи вирішити провести *усне слухання* по суті, якщо вона вважає, що цього вимагають її функції згідно з Конвенцією. Як було зазначено вище, слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд у виняткових випадках не вирішить інакше. Найчастіше публічному слуханню передують коротке підготовче засідання, на якому уточнюється, чи нема у суддів будь-яких додаткових пропозицій щодо розгляду даної справи.

Судові слухання організує та спрямовує Голова палати. У них беруть участь, як правило, дві сторони – заявник і Уряд¹ зі своїми адвокатами, представниками та радниками; у деяких випадках до процесу залучається

---

¹ Урядом у своїх рішеннях Страсбурзький суд умовно називає державу-відповідача в особі компетентних органів.

третья сторона (державо-учасник Конвенції, громадянином якої є заявник, якщо заяву подано проти іншої Вищої Договірної Сторони), а також запрошуються експерти, свідки або інші особи, котрих необхідно заслухати.

Страсбурзький суд послідовно дотримується принципів змагальності процесу та рівності сторін, якщо тільки останні не зловживають своїми правами. Так, відповідно до правила 44 D Регламенту Суду, якщо представник сторони робить образливі, фривольні, бентежні, оманливі або багатослівні заяви, голова палати може виключити цього представника з судових слухань, відмовитися визнати всі або частину заяв чи зробити будь-який інший наказ, який він або вона вважає відповідним, без шкоди для пункту 3 статті 35 Конвенції.

Під час проведення слухань діє негласний принцип економії часу, що, втім, не шкодить якості розгляду справи. Економія часу є результатом належної підготовки слухань, чіткої організації та усталених традицій. Суду не відомі багатоденні засідання – тривалість публічних засідань палати, зазвичай, не перевищує трьох-чотирьох годин.

По завершенні публічних слухань палата проводить нараду, яка відбувається за закритими дверима. Крім суддів, на такому засіданні палати можуть бути присутніми Секретар Суду або особа, призначена замість нього, а також інші працівники канцелярії та перекладачі, допомога яких вважається необхідною. Присутність жодної іншої особи не допускається без спеціальної ухвали Суду.

На першій нараді судді обговорюють усі важливі правові питання, які мають бути відображені в тексті рішення. На другому засіданні палати проводиться голо-

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

сування по остаточному тексту рішення, підготовленому редакційною групою суддів. Рішення Суду виносяться більшістю голосів присутніх суддів. За однакової кількості голосів проводиться повторне голосування, а якщо голоси знову поділилися порівну, вирішальним є голос Голови. Рішення підписується Головою палати та секретарем.

Коли палата встановила порушення Конвенції або Протоколів до неї, вона вирішує питання щодо справедливої сатисфакції відповідно до статті 41 Конвенції, якщо воно готове для вирішення. У протилежному випадку палата може відкласти його повністю або частково та призначити подальшу процедуру.

Рішення палати може бути *оскарженим до Великої палати* упродовж трьох місяців від дати його постановлення. Клопотання про перегляд справи розглядає колегія у складі п'яти суддів Великої палати. Якщо колегія з п'яти суддів задовольняє клопотання, Велика палати виносить нове рішення після розгляду справи по суті (ст. 43 Конвенції).

Крім того, згідно з положеннями статті 30 Конвенції, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення *відмовитися від своєї юрисдикції на користь Великої палати*, якщо справа, яку вона розглядає, порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, постановленим Судом раніше. У такому випадку Велика палата розглядає справу й приймає рішення по суті.

Судові рішення палати у складі семи суддів і Великої палати повинні містити:

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

- імена голови та інших суддів, що входять до складу палати, яка постановила рішення, а також імена секретаря чи заступника секретаря;
- дати постановлення рішення та його проголошення;
- опис сторін;
- імена довірених осіб, адвокатів чи радників сторін;
- виклад перебігу процесу;
- факти у справі;
- стислий виклад подань сторін;
- умотивування з погляду права;
- резолютивні положення рішення;
- ухвалу про відшкодування витрат, якщо така є;
- зазначення кількості суддів, що складають більшість;
- коли це доцільно, зазначення того, який текст є автентичним.

Рішення Великої палати є остаточним, у той час як рішення палати стає остаточним в одному з наступних випадків:

- якщо сторони заявляють про те, що вони не звертатимуться із клопотанням про передання справи до Великої палати;
- через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи до Великої палати не було заявлене;
- якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи до Великої палати згідно зі статтею 43.

Остаточне рішення Суду надсилається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

§ 4. Виконання рішень Європейського суду з прав людини

Як зазначено у ст. 46 Конвенції, Договірні Держави зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами. Порядок виконання рішень Страсбурзького суду в Україні регламентується Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року, Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року та іншими нормативно-правовими актами.

Виконання рішення Суду включає в себе:

- сплата визначеної остаточним рішенням Суду або за процедурою дружнього врегулювання суми грошової компенсації;
- вжиття додаткових заходів індивідуального характеру;
- вжиття заходів загального характеру.

Виплата грошової компенсації

З метою виконання рішення Суду в частині виплати грошової компенсації орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання його рішень (далі – Орган представництва)¹, протягом трьох днів від дня отриман-

---

¹ Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 557 від 23 квітня 1998 р таким органом в Україні визначено Уповноваженого у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини, виконання функцій якого забезпечується діяльністю Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини.

ня повідомлення Суду про набуття його рішенням статусу остаточного:

- надсилає особі (фізичній особі, неурядовій організації, групі осіб), на користь котрої ухвалено рішення Європейського суду з прав людини, повідомлення з роз'ясненням її права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунку для перерахування коштів;
- надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини рішення Суду. Державна виконавча служба упродовж трьох днів з дня надходження відповідних документів відкриває виконавче провадження. При цьому неподання особою, на користь якої ухвалено рішення Суду, заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання рішення Суду.

Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за рішенням Страсбурзького суду державна виконавча служба надсилає до Державного казначейства України постанову про відкриття виконавчого провадження та документи, оригінальний текст рішення Суду й переклад його резолютивної частини. Протягом десяти днів від дня надходження цих документів Державне казначейство України здійснює списання коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України на банківський рахунок, вказаний особою, на користь котрої ухвалено відповідне рішення Суду. У разі відсутності інформації про банківський раху-

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

нок названої особи або у тому випадку, коли встановити місцеперебування (місцезнаходження) фізичної особи – стягувача у виконавчому провадженні неможливо, а також у разі смерті цієї фізичної особи чи реорганізації або ліквідації юридичної особи – стягувача у виконавчому провадженні сума відшкодування списується на депозитний рахунок державної виконавчої служби¹. Підтвердження списання, отримане від Державного казначейства України, є для державної виконавчої служби підставою для закінчення виконавчого провадження. Після цього протягом трьох днів Державна виконавча служба надсилає постанову про закінчення виконавчого провадження та підтвердження списання коштів Органу представництва.

Загальний термін виплати відшкодування не може перевищувати трьох місяців з моменту набуття рішенням Суду статусу остаточного. У разі порушення цього строку на суму відшкодування нараховується пеня, як це зазначено в самому рішенні Суду (зазвичай, Суд указує, що по закінченні вищезазначеного трьохмісячного терміну, на визначену в рішенні суму компенсації буде нараховуватися простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського Центрального Банку протягом всього періоду прострочення плюс три відсоткових пункти).

---

¹ Порядок здійснення подальших дій Державної виконавчої служби в таких випадках визначено в ст. 9 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Порядок збереження коштів на депозитному рахунку державної виконавчої служби визначано Законом України «Про виконавче провадження».

Заходи індивідуального характеру

Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» з метою забезпечення відновлення порушених прав особи, на користь якої ухвалено рішення Суду, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру, а саме:

- поновлюється настільки, наскільки це можливо, попередній юридичний стан, який ця особа (особи) мала (мали) до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*). Це, зокрема, здійснюється шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом;
- вживаються заходи, передбачені в рішенні Суду про дружнє врегулювання.

Для цього Орган представництва протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття рішенням Страсбурзького суду статусу остаточного:

- надсилає особі, на користь якої ухвалено рішення Суду, повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства;
- повідомляє органи, які є відповідальними за виконання передбачених у рішенні Суду про дружнє врегулювання додаткових заходів індивідуального характеру, про зміст, порядок і строки виконання цих заходів. До повідомлення додається переклад рішення Суду про дружнє врегулювання, автентичність якого засвідчується Органом представництва.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

Контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у рішенні Суду про дружнє врегулювання, покладається на Орган представництва, який має право отримувати від органів, відповідальних за виконання додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у рішенні Суду про дружнє врегулювання, інформацію про хід і наслідки виконання таких заходів, а також вносити Прем'єр-міністрові України подання щодо забезпечення виконання додаткових заходів індивідуального характеру.

Слід зауважити, що вжиття додаткових заходів індивідуального характеру з метою забезпечення відновлення порушених прав особи (осіб), на користь котрої (котрих) ухвалено рішення, у більшості випадків є важливою складовою виконання рішення Страсбурзького суду. У справі *«Папаміхалопулос проти Греції»* Європейський суд з прав людини підкреслив: «Рішення, в якому Суд визнає порушення прав, покладає державу-відповідача зобов'язання припинити порушення прав, здійснити репарації за наслідками такого порушення таким чином, щоб, наскільки це можливо, поновити стан, що мав місце до такого порушення»¹.

Не дивлячись на те, що Конвенція не містить положень, що зобов'язують Договірні Сторони передбачати у внутрішньому праві можливості перегляду справ і відновлення провадження у справі, наявність саме таких можливостей за певних обставин, як засвідчує практика Комітету міністрів зі здійснення контролю за виконанням рішень Суду, є найбільш ефективним, якщо не єдиним,

---

¹ European Court of Human Rights, *Papamichalopoulos v. Greece* judgment of 31 October 1995 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

засобом поновлення стану, в якому особа знаходилася до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*)¹.

Водночас, у деяких випадках застосування цих засобів не може гарантувати поновлення порушених прав і свобод людини. Так, компетентні національні органи, вирішуючи питання про перегляд справи чи відновлення провадження у справі, безумовно, мають враховувати дію принципу правової певності, оскільки вказані засоби можуть загрожувати нормальному функціонуванню правової системи та викликати певні проблеми для третіх осіб, у тому числі для осіб, які набули права добросовісно.

Про це, зокрема, говорив Страсбурзький суд у своєму рішенні у справі «Маркс проти Бельгії» від 13 червня 1979 р.: «слід відзначити два загальні принципи, на які недавно вказав Суд Європейських Співтовариств, а саме: «необхідно ретельно враховувати практичні наслідки будь-якого судового рішення», проте «не слід при цьому шкодити об'єктивності права й компрометувати його майбутнє застосування, поширюючи дію рішень на миттєвий час» (рішення у справі «Дефрени проти Сабени» від 8 квітня 1976 р. С. 480)... З урахуванням цих обставин принцип правової певності, який невід'ємно властивий праву Конвенції та праву співтовариства, дозволить Бельгії не вдаватися до перегляду судових рішень або

---

¹ Див.: Рекомендація Комітета Міністрів Совета Європы от 19 января 2000 г. № R(2000)2 по пересмотру дел и возобновлению производства по делу на внутригосударственном уровне в связи с решениями Европейского суда по правам человека // Сайт Верховної Ради України <<http://www.rada.gov.ua>>.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

ситуацій, що мали місце до ухвалення даного судового рішення»¹.

В Україні прикладом ускладнень, що виникають під час перегляду справ, в яких Страсбурзький суд встановив порушення Конвенції, є справа *«Мельниченко проти України»*. У мотивувальній частині постанови Верховного Суду України від 15 листопада 2005 року в справі за скаргою Центральної виборчої комісії про перегляд за винятковими обставинами рішення Верховного Суду України від 8 лютого 2002 року у справі за скаргою Соціалістичної партії України на постанову Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002 року № 94 зазначено, що ВСУ, вирішуючи питання щодо можливості розгляду по суті справи за скаргою Соціалістичної партії України на постанову ЦВК від 26 січня 2002 року № 94, виходив з того, що «відповідно до статті 243¹⁸ ЦПК України від 18 липня 1963 року скарги на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії розглядаються протягом десяти днів, а у разі надходження скарги менш ніж за десять днів до дня виборів розгляд має бути завершено не пізніше як за день до дня виборів, тобто зазначеною нормою встановлено часові обмеження, після яких розгляд справи неможливий. Рішення суду у таких справах не мають правового значення, оскільки не можуть вплинути на подію, яка на час його ухвалення відбулася (вибори депутатів)». Отже, враховуючи наведене, Верховний Суд України дійшов висновку, що «скарга Соціалістичної партії України на пункт 2 постанови Центральної

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *Marckx v. Belgium* judgment of 13 June 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

виборчої комісії від 26 січня 2002 року № 94, в якій по суті ставиться питання про усунення перешкод для участі у виборах народних депутатів України Мельниченку М.І., не може бути розглянута судом після проведення цих виборів, в тому числі за правилами адміністративного судочинства». ВСУ, таким чином, скасував своє рішення від 8 лютого 2002 р., що втім не означало ані визнання М.І. Мельниченка народним депутатом, ані кандидатом у народні депутати України¹.

Після цього Центральна виборча комісія постановою від 05 грудня 2005 року № 172 скасувала пункт 2 своєї постанови від 26 січня 2002 року № 94 «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року» й одночасно відмовила М.І. Мельниченку в реєстрації кандидатом у народні депутати України через закінчення строків реєстрації кандидатів у народні депутати України на виборах, що відбулися 31 березня 2002 року².

---

¹ Див.: Постанова Верховного Суду України від 15 листопада 2005 року в справі за скаргою Центральної виборчої комісії про перегляд за винятковими обставинами рішення Верховного Суду України від 8 лютого 2002 року у справі за скаргою Соціалістичної партії України на постанову Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002 року № 94 // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

² Див.: Постанова Центральної виборчої комісії від 5 грудня 2005 року № 172 «Про рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 року у справі «Мельниченко проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

Таким чином, компетентні національні органи повинні забезпечити перегляд справи або відновлення провадження у справі в тих випадках, коли «захист прав особи та імплементація рішень Суду переважають принципи, які знаходяться в основі доктрини *res judicata*, особливо стосовно правової певності, не применшуючи при цьому важливості вказаних принципів»¹. Зокрема, відповідно до Рекомендації Комітету міністрів 19 січня 2000 р. № R(2000)2, мова йде про випадки, коли:

i) потерпілий продовжує зазнавати вплив негативних наслідків від рішення національної інстанції, яке не забезпечує справедливої компенсації;

ii) рішення Суду дозволяє зробити висновок, що а) оскаржене рішення національної інстанції по суті суперечить Конвенції, або б) визнане порушення ґрунтується на процедурних помилках чи порушеннях, які мають такий серйозний характер, що здійснюють вплив на результати внутрідержавного розгляду².

У пункті «і» визначаються випадки, коли потерпілий продовжує зазнавати вплив несприятливих наслідків від рішення національної інстанції, що не забезпечує справедливої компенсації. Положення вказаного пункту Ре-

---

¹ Див.: Пояснительная записка к Рекомендации Комитета Министров Совета Европы от 19 января 2000 г. № R(2000)2 по пересмотру дел и возобновлению производства по делу на внутригосударственном уровне в связи с решениями Европейского суда по правам человека // Сайт Верховної Ради України <<http://www.rada.gov.ua>>.

² Див.: Рекомендация Комитета Министров Совета Европы от 19 января 2000 г. № R(2000)2 по пересмотру дел и возобновлению производства по делу на внутригосударственном уровне в связи с решениями Европейского суда по правам человека // Сайт Верховної Ради України <<http://www.rada.gov.ua>>.

комендації застосовуватимуться, скажімо, до осіб, які на момент виконання рішення все ще відбувають покарання у вигляді позбавлення свободи, або у випадках, коли особу було неправомірно позбавлено певних цивільних або політичних прав (особливо в справах про втрату або невизнання право- чи дієздатності, про оголошення банкрутства або про заборону політичної діяльності), коли порушується право особи на сімейне життя, коли дитина неправомірно позбавляється права мати будь-які контакти з одним із батьків тощо. При цьому абсолютно очевидно, що повинен існувати причинний зв'язок між виявленим порушенням і несприятливими наслідками.

Прикладами ситуацій, в яких відповідно до підпункту «а» пункту «іі» Рекомендації перегляд справи та відновлення провадження у справі з огляду на характер порушень прав людини мають особливу важливість, можуть бути кримінальне засудження, яке порушує статтю 10 Конвенції, оскільки дії, що кваліфікуються владою як кримінальні, насправді складають право потерпілого на свободу слова, або кримінальне засудження, яке порушує статтю 9 Конвенції, адже дії, що кваліфікуються як кримінальні, є користуванням законним правом на свободу релігії.

Прикладами таких ситуацій у сенсі підпункту «b» пункту «іі» можуть бути випадки, коли потерпілий не мав часу або можливості підготувати свій захист під час розгляду кримінальної справи у випадку, якщо звинувачення ґрунтувалося на матеріалах, здобутих під тортурами, або, якщо в межах цивільного процесу стосовно сторін, що беруть участь, було порушено принцип рівності сторін тощо. Будь-які порушення повинні, як випливає з тексту Рекомендації, бути настільки серйозни-

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

ми, щоб виникав серйозний сумнів щодо національних процедур.

Крім того, компетентні національні суди або відповідні органи влади при перегляді рішень або відновленні провадження у справах, в яких Страсбурзький суд присудив справедливу компенсацію, повинні вирішувати те, яким чином таку компенсацію необхідно врахувати, за власним розсудом.

Заходи загального характеру

Заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене рішенням Страсбурзького суду, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді.

Заходами загального характеру, відповідно до статті 13 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в рішенні Суду системної проблеми та її першопричини, зокрема:

- внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;
- внесення змін до адміністративної практики;
- забезпечення юридичної експертизи законопроектів;
- забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій

Розділ I. Європейська система захисту прав людини

працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

- інші заходи, які визначаються – за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи – державою-відповідачем відповідно до рішення Суду з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

Названі законодавчі положення повністю узгоджуються зі змістом Рекомендації Rec(2004)5 від 12 травня 2004 року Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, та Рекомендації Rec(2004)4 від 12 травня 2004 року Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейській конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці.

Нагляд Комітету міністрів Ради Європи

Нагляд за виконанням Україною, а так само й іншими державами-учасницями Конвенції рішень Європейського суду з прав людини здійснює Комітет міністрів Ради Європи в порядку, встановленому Правилами застосування параграфу 2 статті 46 Європейської Конвенції з Прав Людини¹.

---

¹ Текст прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 10 січня 2001 р. на 736-му засіданні Заступників Міністрів.

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

Після того, як рішення Суду було передано до Комітету міністрів відповідно до пункту 2 статті 46 Конвенції, справа має бути внесена до порядку денного Комітету міністрів без затримки. При цьому нагляд Комітету міністрів за виконанням рішень Суду проходить на спеціальних засіданнях з прав людини, порядок денний яких є відкритим. Якщо посаду голови Комітету міністрів посідає представник держави, яка є стороною в справі, переданій на розгляд до Комітету міністрів згідно з п. 2 статті 46 Конвенції, цей представник повинен залишити посаду голови на час розгляду цієї справи.

Якщо в рішенні, переданому до Комітету міністрів для здійснення нагляду за його виконанням, Страсбурзький суд ухвалив, що мало місце порушення Конвенції або її протоколів, та/або призначив справедливую компенсацію потерпілому, Комітет міністрів повинен запросити державу-відповідача для інформування про заходи, які вона здійснила для виконання рішення Суду. Комітет міністрів, крім того, має право розглядати будь-яку інформацію від потерпілої сторони щодо виплати справедливої компенсації або вживання індивідуальних заходів.

Під час нагляду за виконанням рішень Суду Комітет міністрів розглядає:

- чи була виплачена справедлива компенсація, призначена Судом, у тому числі пеня, якщо вона була нарахована;
- чи були вжиті індивідуальні заходи з метою припинення порушення й повернення потерпілого настільки, наскільки це можливо, до стану, що існував до порушенням Конвенції;

- чи були вжиті загальні заходи для запобігання новим порушенням, подібним тим, які були виявлені, або для припинення продовження порушень.

До того часу, поки держава-відповідач не надала інформацію про виплату справедливої компенсації, призначеної Судом, або щодо можливих індивідуальних заходів, справа вноситься до порядку денного кожного засідання Комітету міністрів з прав людини, якщо тільки Комітет міністрів не ухвалить іншого рішення. У разі ж, якщо держава-відповідач не може повідомити Комітет міністрів про вжиття загальних заходів, справа повинна бути знову внесена до порядку денного засідання Комітету міністрів, яке має відбутися не пізніше, ніж через шість місяців, крім випадків, коли Комітет приймає інше рішення.

З метою підтримування інформації про виконання державою-відповідачем рішення Суду в стані прогресу, а також для того, щоб внести істотні пропозиції, які стосуються виконання рішення Суду, Комітет міністрів може приймати проміжні резолюції. Після того, як держава-відповідач виконала всі необхідні заходи для виконання рішення Суду, Комітет міністрів повинен прийняти резолюцію про те, що його функції за пунктом 2 статті 46 Конвенції виконані.

Після набрання чинності Протоколом № 14 до Конвенції, порядок нагляду за виконанням рішень Європейського суду з прав людини дещо зміниться. Зокрема, нова редакція статті 46 Конвенції передбачатиме наступне:

- якщо Комітет міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може

Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді

звернутися до Суду з метою надання відповідного роз'яснення. Рішення про звернення ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті;

- якщо Комітет міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цієї Сторони і шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цієї Стороною свого зобов'язання щодо виконання рішення Суду згідно з пунктом 1 ст. 46 Конвенції;

- якщо Суд встановлює порушення п. 1 ст. 46 Конвенції, він передає справу Комітетові міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення цього пункту, він передає справу Комітетові міністрів, який приймає рішення про закриття розгляду справи.

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що хоча Конвенція закріплює обов'язок щодо усунення порушення прав людини тільки державою-відповідачем у конкретній справі, однак на практиці інші держави-учасниці у багатьох випадках також проводять законодавчі, адміністративні та інші заходи з метою недопущення в подальшому аналогічних порушень конвенційних норм. У цьому їй полягає, хоча і опосередкований, проте найбільш дієвий соціально-правовий результат діяльності Суду¹.

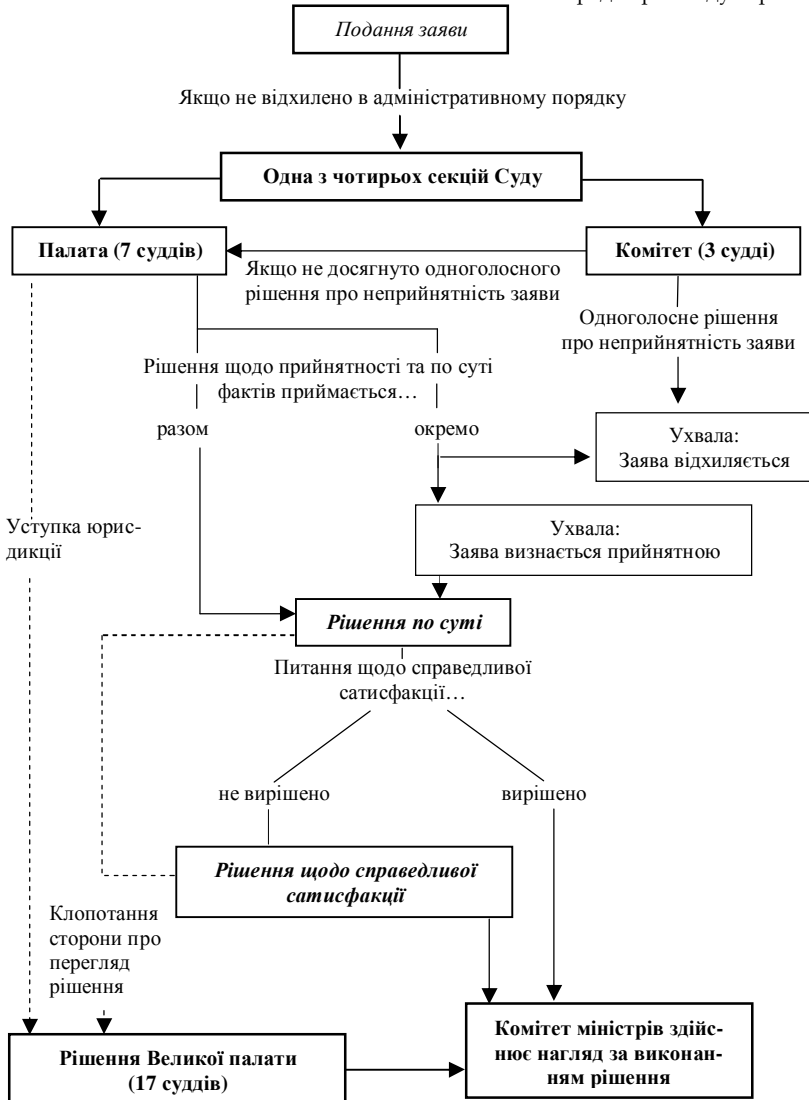
---

¹ Див.: Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – 64 с.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ
САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Чи існують будь-які формальні вимоги або обмеження щодо право- чи дієздатності фізичних осіб, які мають намір звернутися до Страсбурзького суду?
2. Що означає поняття «непряма жертва порушення Конвенції»?
3. Що повинен зробити заявник, який не бажає розкрити свою особу перед громадськістю?
4. Якими мовами може бути складена заява до Європейського суду з прав людини?
5. Перерахуйте критерії прийнятності заяви до Страсбурзького суду.
6. Що розуміється під «правилом шести місяців»?
7. Яка дата вважається початком провадження справи в Суді?
8. На яких стадіях розгляду справи в Суді можливе дружнє врегулювання спору?
9. Порівняйте склад Великої палати Суду при розгляді справ у порядку ст. 30 і ст. 43 Конвенції.
10. Які заходи включає виконання рішення Європейського суду з прав людини?

Схема 3. Порядок розгляду справ¹

¹ Дана схема не включає такі стадії процесу, як комунікація між заявником і державою, досягнення дружнього врегулювання, а також розгляд клопотання сторони про перегляд рішення палати комітетом з п'яти суддів.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

§ 1. Поняття тлумачення права та принципи інтерпретації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (загальнотеоретичні аспекти)

Тлумачення норм права, само по собі, є необхідним і важливим елементом будь-якого правореалізаційного процесу, включаючи правозастосовну діяльність. Під час реалізації загальних приписів правових норм виникає потреба конкретизувати ті чи інші аспекти їх змісту, враховуючи обставини кожного конкретного випадку. Саме тлумачення норм права дозволяє суб'єкту права збагнути їх сутність, цілі та призначення, а також правильно використовувати норми у конкретних правових ситуаціях.

На думку Ю.М. Тодики, необхідність тлумачення правових норм обумовлюється і тим, що «право являє собою специфічне суспільне явище, яке має свої закономірності розвитку, форми прояву та реалізації, структуру, принципи, способи й типи регулювання. Ця специ-

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

фіка вимагає особливої діяльності із з'ясування змісту права»¹. Мова, зокрема, йде не лише про інтерпретацію специфічних юридичних термінів, але й про врахування особливостей правового регулювання, у тому числі, можливих невідповідностей між формою та змістом права, між статичним характером правових норм і динамічним розвитком правових відносин тощо². У правовому суспільстві, як підкреслює Ю.Л. Власов, тлумачення юридичних норм є стабілізуючим чинником процесу регулювання суспільних відносин, сприяє підвищенню ефективності правових норм, зміцненню законності, захисту прав людини і громадянина³.

На сьогоднішній день одними з найбільш актуальних для вітчизняної науки та практики є низка питань, пов'язаних з тлумаченням норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Це пояснюється, по-перше, нагальною необхідністю впровадження конвенційних стандартів до національної правової системи, а по-друге, абстрактністю норм Конвенції, що вимагає їхнього постійного тлумачення, і в першу чергу з боку Європейського суду з прав людини⁴. Не даремно

---

¹ Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 39.

² Див.: Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 39-40.

³ Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2000. – С. 5-6.

⁴ Слід зазначити, що проблема практичної реалізації положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод на національному рівні вимагає вирішення комплексу питань, що стосуються не лише з'ясування особливостей тлумачення її норм, але й визначення правової природи прецедентів Європейського суду з прав людини (останнє питання розглядається в наступному розділі цього посібника).

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

відомий англійський дослідник європейської системи захисту прав людини Джеремі Макбрайд на початку своєї статті «Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини» зауважив: «Є річ, яку має чітко усвідомити кожен, хто прагне застосувати Європейську конвенцію з прав людини: що самé лише ознайомлення з текстом положень Конвенції не дає змоги збагнути весь її сенс. Адже, попри існування різноманітних підходів, з яких можна скористатися, беручись тлумачити юридичні тексти, лише той, що відповідає обраному Європейським судом з прав людини, гарантуватиме застосування цих положень відповідно до міжнародних зобов'язань щодо забезпечення визначених у Конвенції прав і свобод. Підхід Суду виявляємо у його рішеннях у справах, взятих ним до розгляду, та в усій його практиці, що внаслідок цього постала»¹.

Таким чином, *особливості інтерпретації положень Конвенції доцільно розглядати тільки в контексті практики Європейського суду з прав людини.*

Слово «тлумачити» в українській мові означає «визначати зміст, роз'яснити, з'ясувати суть чого-небудь; давати якість пояснення» або «висвітлювати певним чином, розуміти так чи інакше що-небудь; трактувати»².

У загальній теорії права поняття «тлумачення норми права» найчастіше визначається як «розумова інтелектуальна діяльність суб'єкта, пов'язана зі встановленням...

---

¹ Макбрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ВІПОЛ, 2004. – С. 761.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – С. 1251.

[іі] значення (змісту)»¹, або як «з'ясування та роз'яснення її справжнього змісту, що підлягає реалізації в даних конкретних умовах її дії»². При цьому «з'ясування» та «роз'яснення» розглядаються як складові частини єдиного процесу.

Під *з'ясуванням* слід розуміти інтелектуальний процес з обробки певного інформаційного блоку – норми права, а також формування у самого суб'єкта, який тлумачить, висновків щодо змісту такого інформаційного блоку³. Іншими словами, з'ясуванням є специфічний розумовий процес виявлення, осмислення й обґрунтування «для себе» дійсного змісту юридичної норми.

Натомість, *роз'яснення* являє собою різні спеціальні форми зовнішнього публічного вираження для загального використання результатів відповідного (офіційного або неофіційного) з'ясування змісту норми, що тлумачиться⁴. Отже, метою роз'яснення є виражене зовні словесне обґрунтування та конкретизація змісту правової норми, надання їй додаткової ясності «для інших».

Слід зазначити, що тлумачення – це складний дедуктивно-індуктивний процес пізнання змісту норми права, який охоплює всі рівні або ступені юридичного аналізу:

- аналіз буквального тексту, тобто «літери закону»;

---

¹ Скакун О.Ф. Теорія держави і права / Пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – С. 404.

² Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – С. 491.

³ Булгаа А. Міжнародно-правова практика тлумачення норм міжнародних договорів. Автореф... канд. юрид. наук. – С. 6.

⁴ Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства. – М.: Изд-во НОРМА, 2002. – С. 492.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

- догматичний аналіз або аналіз юридичних особливостей норм, їх техніко-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури на підставі правових розпоряджень (догма права);
- соціально-історичний аналіз моральних, економічних та інших передумов закону, які дозволяють пізнати волю нормотворчого органу («дух закону»)¹.

Результат тлумачення залежить від багатьох об'єктивних (особливості мови й текстуального оформлення правової норми; наявність системних зв'язків між нормою, що тлумачиться, та іншими нормами; специфіка конкретних обставин, до яких норма права застосовується, тощо) і суб'єктивних факторів (правова свідомість особи, котра здійснює тлумачення, рівень її правових знань, професійної підготовки тощо).

Інтерпретація норм права здійснюється за допомогою різних прийомів і методів, з дотриманням відповідних правил. Стосовно тлумачення міжнародних договорів такі правила встановлені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Зокрема, у статті 31 Віденської конвенції сказано, що міжнародний договір повинен тлумачитись *добросовісно* відповідно до *звичайного значення*, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також *у світлі об'єкта і цілей договору*. Спеціальне значення надається термінові лише в тому випадку, коли встановлено, що учасники мали такий намір. Під час тлумачення міжнародних договорів також враховується:

---

¹ Скакун О.Ф. Теорія держави і права / Пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – С. 405.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

- усяка угода, яка стосується договору і якої було досягнуто між усіма учасниками у зв'язку з укладенням договору;
- будь-який документ, складений одним або кількома учасниками у зв'язку з укладенням договору і прийнятий іншими учасниками як документ, що стосується договору;
- усяка наступна угода між учасниками щодо тлумачення договору або застосування його положень;
- наступна практика застосування договору, яка встановлює угоду учасників щодо його тлумачення;
- будь-які відповідні норми міжнародного права, які застосовуються у відносинах між учасниками.

Тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у цілому, *не потребує якогось особливого, невідомого загальному міжнародному праву інструментарію*, хоча з формально-юридичної точки зору на неї не розповсюджується дія правил згаданої вище Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Так, згідно з положеннями статті 4 Віденської конвенції, вона застосовується тільки до договорів, укладених державами після набрання нею чинності щодо цих держав, тоді як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод була укладена 4 листопада 1950 р. і набрала чинність 3 вересня 1953 р., тобто задовго до дати підписання Віденської конвенції – 23 травня 1969 року. Утім, як зазначив Європейський суд з прав людини у 1975 р. у справі *«Голдер проти Сполученого Королівства»*, «Суд готовий виходити з того, як це роблять Уряд і Комісія, що він повинен керуватися статтями 31-33

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. Ця Конвенція ще не набрала чинності, а в статті 4 указується, що вона не буде мати зворотної дії, але в статтях 31-33 Конвенції викладені правила тлумачення, прийняті в міжнародному праві, на які Суд уже посилався у відповідних випадках. У цьому відношенні в цілях тлумачення Європейської Конвенції необхідно керуватися оцими правилами, проте із застереженням – «без шкоди для відповідних правил даної організації» (стаття 5 Віденської конвенції), в даному випадку Ради Європи»¹.

Разом із тим, тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод має обов'язково враховувати її особливу природу як «правозахисного» договору. Зокрема, з'ясування змісту норм цієї Конвенції нерідко вимагає від інтерпретатора надання вирішального значення її об'єкту й меті з можливим ігноруванням при цьому інших засобів і прийомів тлумачення². Іншими словами, в центрі уваги інтерпретатора повинні бути права людини, що виступають мірилом оцінки правомірності тих чи інших дій або бездіяльності держав-учасниць Конвенції. Це, безперечно, впливає як на формування системи принципів тлумачення конвенційних норм, так і вибір методу тлумачення у кожному конкретному випадку.

---

¹ European Court of Human Rights, *Golder v. the United Kingdom* judgment of 21 February 1975 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Гусейнов Л. Особенности толкования международных договоров о правах человека // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1999. – № 2 <<http://beljournal.by.ru>>.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

Слід зазначити, що Страсбурзький суд протягом своєї піввікової діяльності із застосування Конвенції виробив низку принципів тлумачення її норм, які визначають основні засади, вихідні ідеї розуміння їхнього змісту. Ці принципи не тільки «співпрацюють» між собою, вони взаємодоповнюють один одного, що дає підставу вважати їх системою.

Аналіз здійснюваної Страсбурзьким судом інтерпретації норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод дає змогу виділити такі принципи тлумачення:

- принцип ефективного та динамічного тлумачення;
- принцип забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту);
- принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів;
- принцип забезпечення певної свободи національного розсуду;
- принцип автономного тлумачення;
- врахування загальноновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права;
- принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини.

Вивчення й дослідження цих принципів є важливим з точки зору підвищення ефективності та результативності правотлумачної діяльності як самого Європейського суду з прав людини, так і національних органів влади, які застосовують Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод.

§ 2. Принцип ефективного й динамічного тлумачення та принцип забезпечення правової визначеності (принцип дотримання прецеденту)

Сформульована Європейським судом з прав людини у справі «*Eiри проти Ірландії*» правова позиція – «Конвенція гарантує не теоретичні та ілюзорні права, а права, які мають практичний вплив і є ефективними»¹, – зіграла вирішальну роль у визначенні його ролі в європейській системі захисту прав людини. Саме потреба здійснення на практиці дійового захисту прав і свобод людини обумовила застосування Судом такого підходу до тлумачення норм Конвенції, який дозволяє йому постійно розширювати встановлені Конвенцією гарантії. З огляду на це, принцип ефективного та динамічного тлумачення конвенційних норм у практиці Страсбурзького суду фактично перетворився на спосіб «експлуатації потенційних можливостей Конвенції»².

Теза щодо існування принципу ефективного захисту прав людини впливає з положень Преамбули Конвенції, де зафіксовано, що одним із засобів досягнення більшої єдності між членами Ради Європи є захист і розвиток прав та свобод людини. Як слушно зауважує В. Мармазов, у преамбулі Конвенції міститься низка по-

---

¹ European Court of Human Rights, *Airey v. Ireland* judgment of 9 October 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Wachsmann P. *Les méthodes d'interprétation des conventions internationales relatives à la protection des droits de l'homme*. – Pouvoir et liberté. Etudes offertes a J. Mourgeon. – Bruxelles: Bruylant, 1998. – P. 188; цит. за: Мармазов В. Метод ефективності як засіб розширення потенціалу Конвенції про захист прав людини та основних свобод соціально-економічних та соціальних прав // *Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі*. – 2002. – № 4. – С. 215.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

ложень, що відображають суспільний світогляд, у центрі якого – людина. Зокрема, у п'ятому абзаці преамбули визначено, що основні свободи складають підвалини справедливості та миру, і тому додержання та забезпечення прав людини набувають вирішального значення в людському суспільстві. «Вочевидь, узявши за взірець преамбулу до Конвенції, Суд розглядає останню як відправну точку нового витка розвитку історичного процесу. У спробах тлумачення Конвенції Суд базується скоріше на самому її духові, ніж на її букві, та розглядає передусім майбутні перспективи її застосування, а не її значущість для минулого»¹.

На підтвердження справедливості цих слів можна навести справу «*Соєрінг проти Сполученого Королівства*», в якій Європейський суд з прав людини особливо підкреслив, що «під час тлумачення Конвенції необхідно враховувати її особливий характер як договору про колективне гарантування прав людини та основоположних свобод... Предмет і мета Конвенції як правового акту, що забезпечує захист прав людини, вимагає, щоб її норми тлумачилися й застосовувалися таким чином, щоб зробити її гарантії реальними й ефективними... Крім того, будь-яке тлумачення прав і свобод, що гарантуються, має відповідати «загальному духу Конвенції – правового акту, метою якого є забезпечення й розвиток ідеалів і цінностей демократичного суспільства»². Іншими слова-

---

¹ Див.: Мармазов В. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4. – С. 68-70.

² European Court of Human Rights, *Soering v. United Kingdom* judgment of 7 July 1989 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

ми, специфічна природа Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод надає процесу тлумачення її норм особливу цільову орієнтацію. Досягнення саме ефективного захисту прав людини стає головним критерієм «зважування» дій держави щодо реалізації або обмеження цих прав.

Результативність принципу ефективного тлумачення Конвенції також виявляється в тому, що він дозволяє найкращим чином пристосувати положення Конвенції до соціальних умов, які постійно змінюються. Цей принцип обумовлює так звану «динамічну» або «еволюційну» інтерпретацію конвенційних норм, що застосовується Страсбурзьким судом. У його прецедентному праві вкоренилося положення про те, що Конвенція є «живим інструментом», який повинен тлумачитися «у світлі умов сьогодення»¹. Ілюстрацією такого підходу Суду є справа «Маркс проти Бельгії», в якій Страсбурзький суд розглядав проблему обмеження прав позашлюбної дитини. Як зазначено в рішенні, «на той час, коли Конвенція розроблялася, у багатьох європейських країнах вважалося допустимим і нормальним розрізняти «незаконну» та «законну» сім'ю. Проте у даному випадку Суд не може не підкреслити того факту, що внутрішнє право переважної більшості держав-членів Ради Європи розвивалося й продовжує розвиватися поряд з відповідними міжнародними документами у напрямку повного юридичного

---

¹ European Court of Human Rights, *Tyrer v. the United Kingdom* judgment of 25 April 1978 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Loizidou v. Turkey* judgment of 23 March 1995 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Stafford v. the United Kingdom* judgment of 28 May 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

визнання максими *mater semper certa est* – мати завжди достовірно відома»¹. Суд, таким чином, надав вирішального значення тим стандартам, які були загальноновизнаними на момент розгляду справи, а не на момент прийняття Конвенції.

Застосування принципу ефективного та динамічного тлумачення у процесі інтерпретації конвенційних норм в кінцевому рахунку впливає на обсяг їхнього тлумачення. Так, у практиці Страсбурзького суду чітко простежується тенденція щодо розширення прав і свобод людини та звуженого розуміння компетенції держав-учасниць Конвенції щодо обмеження прав і свобод людини. Водночас, таке звуження прав держави неодмінно веде до розширення її обов'язків перед людиною, що дає підстави говорити про безпосередній «вихід» тлумачення норм за «обсягом» на зазначений принцип².

Водночас, поряд із застосуванням принципу ефективного та динамічного тлумачення Європейський суд з прав людини у своїй діяльності керується принципом правової визначеності, який означає послідовний розвиток його практики. Як підкреслив Суд у справі «*Kocsi проти Сполученого Королівства*», «в інтересах правової визначеності та регулярного розвитку прецедентного права відповідно до Конвенції» він у більшості випадків до-

---

¹ European Court of Human Rights, *Marckx v. Belgium* judgment of 13 June 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002. – С. 38-39.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

тримується правила прецеденту¹. Це дозволяє Судові забезпечити реалізацію принципу правової рівності всіх перед законом і судом, адже вирішення схожих справ по-різному може призвести до того, що будуть порушені законні очікування тих, хто шукає захисту в правосуддя, а також рівновага та стабільність суспільних правовідносин. Страсбурзький суд змінює свою практику лише тоді, коли цього вимагають потреби забезпечення ефективного захисту прав людини (з огляду на принцип ефективного та динамічного тлумачення конвенційних норм).

Таким чином, можна дійти висновку, що з декількох можливих варіантів інтерпретації змісту правової норми для правозастосування Судом обирається той, практична реалізація якого забезпечить найвищий рівень захисту прав та основних свобод людини, у тому числі й шляхом застосування належних механізмів їх поновлення². При цьому з метою забезпечення правової визначеності Страсбурзький суд у більшості випадків тлумачить Конвенцію в контексті своїх попередніх рішень, змінюючи свою практику лише в тих випадках, коли цього вимагає принцип динамічного тлумачення, який дозволяє забезпечити максимально ефективний захист прав людини та основоположних свобод в умовах постійної еволюції європейських стандартів у галузі прав людини³.

---

¹ European Court of Human Rights, *Cossey v. the United Kingdom* judgment of 17 October 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002. – С. 38.

³ Застосування Європейським судом з прав людини принципів ефективного та динамічного тлумачення є однією з основних причин

§ 3. Принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів

Виділяють три види прав людини та основні свободи, гарантованих Конвенцією:

- абсолютні права та свободи, які не можна порушувати в жодному разі – незалежно від умов, що існують у суспільстві (наприклад, право на життя; заборона катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження);
- права та свободи, до яких можна застосувати лише дуже вузькі (специфічні) обмеження (наприклад, право на особисту свободу та недоторканість; право на справедливий суд);
- права та свободи, користування якими може бути пов'язано з низкою дещо ширше сформульованих конфліктуючих інтересів¹ (скажімо, у статті 9 Конвенції йдеться, що свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі або для захисту

еволюційного підходу Суду до свого прецедентного права. Це ставить перед юридичною наукою та практикою низку актуальних проблем щодо визначення принципів і правил формування та застосування прецедентів Європейського суду з прав людини, які детальніше розглядаються в главі 7 даного посібника.

¹ Див.: Макбрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. – С. 764.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

прав і свобод інших осіб; у статті 10 Конвенції зазначено, що здійснення свободи вираження поглядів, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або санкцій, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського спокою, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду).

Проаналізувавши текст Конвенції та Протоколів до неї можна дійти висновку, що кількість викладених у них прав і свобод, які підлягають певним обмеженням, складає більшість порівняно із абсолютними правами та свободами. Зважаючи на це, Європейський суд з прав людини пильно слідкує за тим, щоб обмеження прав і свобод, застосовані в кожному конкретному випадку, не притлумлювали цінність відповідних прав.

Як правильно зазначає відомий англійський правознавець Дж. Макбрайд, за винятком кількох прав, які є абсолютними, при застосуванні положень Конвенції Страсбурзький суд прагне до визначення належної рівноваги між різними правами та інтересами¹ (мається на увазі як рівновага між правами окремого індивіда та суспільними або державними інтересами, так і баланс між правами окремих осіб, інтереси захисту яких суперечать

---

¹ Там само. – С. 771.

один одному – скажімо, між правом на свободу вираження поглядів і правом на повагу до приватного та сімейного життя).

Прикладом пошуку належного балансу між інтересами захисту свободи слова, з одного боку, та інтересами правосуддя й правами інших осіб, з іншого, є справа *«Гудвін проти Сполученого Королівства»*. Факти цієї справи такі. Журналіст Вільям Гудвін дізнався від особи, котра і раніше надавала йому інформацію, про те, що компанія «Тетра Лімітед» шукає можливості для отримання займу в сумі 5 мільйонів фунтів стерлінгів, адже відчуває істотні фінансові складнощі. Журналіст попросив компанію надати коментарі з цього приводу. Однак, компанія звернулася до суду з вимогою заборонити публікацію статті з указаною інформацією (як з'ясувалося, ця інформація містилася в документі під грифом «строго конфіденційно»), та зобов'язати заявника відкрити джерело інформації. Англійський суд задовольнив вимоги компанії, проте журналіст відмовився називати джерело інформації, за що був оштрафований на суму 5 тисяч фунтів стерлінгів.

В Європейському суді з прав людини пан Гудвін стверджував, що як судовою постановою з вимогою викрити джерело інформації, так і накладання на нього штрафу є порушенням його права на свободу слова. Страсбурзький суд, проаналізувавши факти справи, дійшов висновку, що втручання в свободу слова у цій справі було спрямовано на захист «прав інших осіб» (у даному випадку, прав компанії «Тетра Лімітед»), у зв'язку з чим необхідно з'ясувати, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві». Нагадавши, що «свобода ви-

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

раження поглядів є однією з підвалин демократичного суспільства і що надані пресі гарантії мають особливо велике значення», Суд підкреслив: «захист журналістських джерел інформації є однією з основоположних умов свободи друку, у тому вигляді, в якому вона знайшла відображення в законах і кодексах професійної поведінки в низці Договірних Країн і в декількох міжнародних актах... За відсутності подібного захисту джерела не стали б надавати допомогу пресі, що негативно відобразилося б на спроможності преси публікувати точну й надійну інформацію з питань, що мають суспільний інтерес. У результаті, життєво важлива роль преси як варті інтересів суспільства була б підірвана. Беручи до уваги важливість захисту журналістських джерел для свободи преси в демократичному суспільстві та небезпечний вплив, який може здійснити на свободу друку судовий наказ про викриття джерел інформації, подібний засіб не може вважатися сумісним зі статтею 10 Конвенції, якщо він не виправданий більш вагомими вимогами суспільного інтересу». Таким чином, Суд у даному випадку не знайшов «розумної відповідності (виділено нами – авт.) між правомірною метою¹, яку переслідує наказ про викриття журналістського джерела, та засобами, використаними для її досягнення»².

---

¹ Мається на увазі потреба попередження збитків, яких зазнає компанія за умови розповсюдження конфіденційної інформації.

² European Court of Human Rights, Goodwin v. United Kingdom judgment of 27 March 1996 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Услід за рішенням Європейського суду з прав людини у цій справі Комітет міністрів Ради Європи прийняв 8 березня 2000 року Рекомендацію № R(2000)7 щодо права журналістів не викривати своїх джерел інформації.

Необхідно підкреслити, що у тих випадках, коли мова йде про обмеження тих чи інших прав і свобод, Суд завжди звертає увагу на кілька параметрів, встановлених Конвенцією, яким мають відповідати застосовані державою заходи щодо цих прав, а саме:

- наявність правових підстав для обмеження прав і свобод (права та свободи можуть бути обмежені лише в порядку, встановленому законом);
- наявність легітимної мети для застосування обмежень;
- пропорційність вжитих державою заходів щодо обмеження прав і свобод з огляду на легітимну мету, якої держава намагалася досягти.

Відсутність першого з цих параметрів автоматично означає порушення Конвенції. Одночасно, будь-які застосовані заходи щодо обмеження прав людини та основних свобод мають бути виправдані наявністю певної законної мети. У більшості випадків відсутність такої мети дуже складно довести, тому ця вимога виключає, як правило, лише застосування обмежень, взагалі ніяк не пов'язаних із легітимними цілями, визначеними Конвенцією, а сумніви щодо наявності легітимної мети можуть виникнути хіба що у випадках явної невідповідності¹. Зважаючи на це, найбільше уваги Суд приділяє перевірці пропорційності застосованих заходів і поставленої мети.

---

¹ Див.: Макбрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. - К.: ЗАТ «ВІПОЛ», 2004. - С. 771.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

Чи не вперше термін «пропорційність» було використано Європейським судом з прав людини у справі «*Національна профспілка бельгійської поліції проти Бельгії*» (1975 рік). Зокрема, у рішенні Суду, ухваленому по даній справі, зазначено, що відмінності у ставленні до особи повинні мати об'єктивне й розумне виправдання, тому слід зважати на ціль та конкретну природу заходів обмеження, беручи до уваги домінуючі у демократичному суспільстві принципи. Різниця у застосуванні конвенційних прав повинна мати не лише законну мету, але й *пропорційний* зв'язок між застосовуваними заходами й метою, яку вони переслідують¹.

Характерні приклади застосування принципу пропорційності можна знайти у справах, які стосуються права на свободу слова, гарантованого ст. 10 Конвенції. У справі «*Таммер проти Естонії*» Європейський суд з прав людини підкреслив, що «в межах своєї наглядової юрисдикції Суд повинен розглянути оскаржуване втручання у світлі всієї справи... Зокрема, Суд має визначити, чи було втручання у цій справі «пропорційним правомірній меті» та чи були підстави, наведені державними органами влади на виправдання даного втручання, «відповідними й достатніми»². У справі «*Барфод проти Данії*» Страсбурзький суд зазначив: «Суд уповноважений ос-

---

¹ Див.: Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002. – С. 30-31; European Court of Human Rights, National Union of Belgian Police v. Belgium judgment of 27 October 1975 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, Tammer v. Estonia judgment of 6 February 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

таточно визначити, чи є сумісним «обмеження» або «покарання» зі свободою вираження думки. З цією метою Суд буде розглядати оскаржуване судове рішення від 3 липня 1984 р. у світлі всіх обставин справи в цілому, включаючи публікацію заявника та той контекст, в якому вона була написана; зокрема, Суду необхідно визначити, чи було втручання, в кінцевому рахунку, «пропорційним досягненню законної мети», беручи до уваги важливість свободи слова в демократичному суспільстві... У справі, що розглядається, пропорційність означає, що переслідування цілей, зазначених у ч. 2 ст. 10 Конвенції, необхідно порівнювати з цінністю відкритої дискусії на тему, що має певний суспільний інтерес... Під час встановлення справедливого балансу між цими інтересами... Суд не може залишити без уваги те, наскільки важливо не відлякати громадян загрозою застосування кримінальних чи інших санкцій від висловлення своєї думки з проблем, які представляють суспільний інтерес»¹.

Звичайно, застосування даного принципу не обмежується вказаною категорією справ. Скажімо, у справі *«Алієв проти України»*, що стосувалася умов утримання заявника в СІЗО та «коридорі смерті», Суд розглядав поміж іншого скаргу заявника на те, що йому дозволялося одержувати лише шість посилок і три бандеролі на рік, що створювало перешкоду здійсненню права на повагу до листування, гарантованого

---

¹ European Court of Human Rights, *Barfod v. Denmark* judgment of 22 February 1989 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

статтею 8 Конвенції. Розглянувши факти справи, Суд зазначив:

«Така перешкода *«передбачена законом»* (виділено нами – авт.), зокрема Тимчасовими положенням¹, і може бути розглянута як така, що *мала на меті законну мету «попередження безпорядку чи злочину»* (виділено нами – авт.), та беручи до уваги інтереси адміністрації СІЗО, дозволяла впевнитись, що шкідливі предмети не потрапили до СІЗО.

...Що стосується необхідності даного обмеження, Суд повинен врахувати логістичні проблеми, які стосуються процесу необмеженої кількості посилок що надходять до СІЗО, у даному випадку в СІЗО перебувало більше 3000 засуджених... Якби засудженим було надано дозвіл одержувати необмежену кількість посилок чи бандеролей, то це б поклато на працівників СІЗО значну частину роботи з перевірки кожної посилки з метою забезпечення безпеки в СІЗО. Режим безпеки в СІЗО спрямований на захист громадськості в цілому від правопорушень, а також на захист самих засуджених. Адміністрація СІЗО, таким чином, має законний інтерес в забезпеченні безпеки засобами, які призводять до послаблення чи обмеження ризику небезпеки.

...В цій справі Суд зауважує, що можливість отримувати посилки чи бандеролі кожні шість тижнів може бути розцінена як такий баланс, беручи до уваги, що адміністрація слідчого ізолятора забезпечує одяг, їжу

---

¹ Мається на увазі Тимчасове Положення щодо умов утримання осіб, засуджених до виключної міри покарання у слідчих ізоляторах, від 25 червня 1999 року.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

та медикаменти для всіх ув'язнених протягом позбавлення волі. На додаток Суд посилається на свідчення Уряду, що немає обмежень для родичів надсилати ув'язненим гроші, щоб придбати продукти харчування в магазині слідчого ізолятору.

...На фоні цих обставин та маючи на увазі межі розсуду, що має Уряд при врегулюванні в'язничного життя, Суд зауважує, що *заходи були пропорційні меті запобігання заворушенням та злочинам* (виділено нами – авт.).

...Таким чином, не було порушення ст. 8 Конвенції відносно періоду, який мав місце після 11 липня 1999 р.»¹.

Аналогічну позицію Страсбурзький суд висловив і в справі «Данкевич проти України»².

Потреба визначення можливостей держави втручатися у здійснення певних конвенційних прав не є єдиною сферою застосування Страсбурзьким судом принципу пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів. Як справедливо вказує С.Є. Федик, чимало статей Конвенції передбачають обов'язок держави забезпечувати особі необхідні умови для ефективної реалізації цих прав, хоча жодна з конвенційних норм чітко не формулює таких обов'язків (*концепція позитивних зобов'язань держави*)³. Їх невиконання унеможливорює захист прав

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2003 р. у справі «Алієв проти України» // Сайт «Луганський інформаційно-освітній центр з прав людини» <www.jurlugansk.org>.

² Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2003 р. у справі «Данкевич проти України» // Сайт «Луганський інформаційно-освітній центр з прав людини» <www.jurlugansk.org>.

³ Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

людини та основних свобод, тому важливо визначити критерій, за яким можна встановлювати наявність чи відсутність такого позитивного обов'язку держави.

У справах «Коссі проти Сполученого Королівства» та «Різ проти Сполученого Королівства», Суд підкреслив, що при визначенні того, чи існують у певному конкретному випадку позитивні зобов'язання держави, «необхідно зважати на справедливий баланс, який повинен бути встановлений між загальними інтересами суспільства та інтересами особи», додавши, що «пошук такого балансу властивий Конвенції в цілому»¹. Більше того, у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» Європейський суд з прав людини відзначив, що «при визначенні сфери дії позитивних зобов'язань держави, необхідно звертати увагу на справедливий баланс між суспільними інтересами та інтересами індивіда. Ці зобов'язання повинні тлумачитися таким чином, щоб не накладати нереальних і непропорційних зобов'язань на державу»².

Отже, враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що *будь-яке обмеження прав і свобод повинно обов'язково пропорційно співвідноситися з легітимною метою, навіть, у тому випадку, коли таке обмеження прямо передбачене законом. Оскільки встановлення конкретних стандартів правозастосування конвенційних норм, в кінцево-*

ни та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002. – С. 34.

¹ European Court of Human Rights, Rees Case judgment of 17 October 1986 // European Court of Human Rights Portal; European Court of Human Rights, Cossey Case judgment of 27 September 1990 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia judgment of 8 July 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

му рахунку, є прерогативою Європейського суду з прав людини (з огляду на положення ст. 32 Конвенції, яка визначає межі юрисдикції Суду), то принцип пропорційності належить до найголовніших чинників, на які слід звертати увагу при тлумаченні Конвенції.

§ 4. Принцип забезпечення певної свободи національного розсуду

Специфіка Європейського суду з прав людини як наднаціонального органу, покликаного здійснювати нагляд за дотриманням державами зобов'язань, взятих ними відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, вимагає від нього у кожному конкретному випадку обов'язково враховувати не лише закріплені в Конвенції загальноєвропейські стандарти в галузі прав людини, але й культурні, політичні, соціальні, економічні та інші особливості й реалії країн, яких стосується відповідна справа. Більше того, враховуючи субсидіарну природу своїх юрисдикційних повноважень¹, Страсбурзький суд постійно проявляє готовність визнавати за державами-учасниками Конвенції прерогативу вирішувати, накладення яких саме обмежень прав і свобод людини є доцільним і доречним за даних конкретних обставин.

Такий підхід Суду знайшов вираження в доктрині меж самостійної оцінки (розсуду) держав-учасниць, яка перетворилася на своєрідний принцип тлумачення положень Конвенції. Сутність цього принципу полягає в тому, що обов'язок застосовувати, тлумачити та конкретизувати норми Конвенції покладаються, у першу чергу,

---

¹ Див. главу 2 даного посібника.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

на національні органи. Головне ж завдання Страсбурзького суду полягає у здійсненні контролю за тим, щоб дії держав не виходили за встановлені Конвенцією межі. Іншими словами, національні державні органи хоча й наділені певною свободою в питанні визначення точного обсягу гарантованих Конвенцією прав і свобод, а також конкретних засобів їх обмеження, повинні при цьому неодмінно враховувати принципи, закладені в Конвенції та прецедентному праві Суду.

Для наочності розглянемо позицію Європейського суду з прав людини, висловлену в справах «*Барфод проти Данії*» та «*Таммер проти Естонії*», про які вже йшлося вище.

У першій з них на заявника, котрий опублікував статтю в журналі «*Grønland Dansk*» у серпні 1982 р., в порядку кримінального судочинства було накладено штраф за образу двох судових засідателів. Таким чином, Страсбурзькому судові належало визначитися з тим, чи було втручання у право на свободу слова заявника «необхідним в демократичному суспільстві» для досягнення легітимної мети – захисту репутації інших осіб та авторитету правосуддя. Як зазначено в рішенні, «Суд наполегливо повторював, що Договірні Сторони до певних меж мають право діяти за власним розсудом в оцінці необхідності та ступеня такого втручання, проте даний розсуд знаходиться під наглядом з боку органів європейського контролю, що розповсюджується як на законодавство, так і на прийняті відповідно до нього рішення, навіть винесені незалежним судом». Далі Суд перевірів, чи було накладене на заявника покарання пропорційним досягненню законної мети, та прийшов до висновку, що

в даному випадку порушення ст. 10 Конвенції не мало місця¹.

Більш докладно на доктрині меж національного розсуду Європейський суд з прав людини зупинився в іншій згаданій справі – «Таммер проти Естонії». Факти цієї справи наступні. Заявник пан Таммер опублікував газетне інтерв'ю з У. Руссаком, котрий допомагав писати мемуари пані Лаанару, другій дружині колишнього естонського політика Е. Савісаара. В інтерв'ю пан Таммер запитав: «Між іншим, чи не відчуваєте Ви, що зробили героя не з тієї людини? Людина, котра розбила чийось сім'ю (*abielulõhkuja*), невідповідальна та безвідповідальна мати, яка покинула власну дитину (*rongaema*)². Вона не кращий приклад для молодих дівчат». За словами У. Руссака, пані Лаанару розповідала про свої відносини з Е. Савісааром ще в той період часу, коли він знаходився в першому шлюбі, і постійно питала себе, чи не розбила вона його сім'ю. Крім того, вона визнала, що не була гарною матір'ю, як їй хотілося, та замислювалася над тим, чи не сплатила вона надто високу ціну, пожертвувавши дитиною заради кар'єри. Після публікації цієї розмови пані Лаанару в порядку приватного звинувачення порушила кримінальну справу проти заявника, звинувачуючи його в тому, що він задав їй образи, уживши щодо неї слова «*abielulõhkuja*» та «*rongaema*». Естонський суд визнав Таммера винним і наклав на нього штраф.

---

¹ European Court of Human Rights, *Barfod v. Denmark* judgment of 22 February 1989 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Естонські слова «*abielulõhkuja*» та «*rongaema*» перекладаються описово через відсутність в англійській мові однослівних відповідностей.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

Розглядаючи справу по суті, Європейський суд з прав людини зазначив: «Згідно з усталеною прецедентною практикою Суду, свобода вираження своєї думки є одним з найважливіших принципів демократичного суспільства... Ця свобода обмежується виключеннями, передбаченими в п. 2 статті 10 [Конвенції], яких потрібно суворо дотримуватися. Необхідність застосування обмежень має бути переконливою...

Прикметник «необхідний» у сенсі п. 2 статті 10 означає наявність «нагальної суспільної потреби». У Договірних Державах можуть бути різні критерії в оцінці того, чи існує така потреба, але вони підлягають європейському контролю, що розповсюджується як на законодавство, так і на рішення, в яких воно застосовується, навіть якщо ці рішення прийняті незалежним судом. Таким чином, Суд уповноважений ухвалити остаточне рішення стосовно того, чи є сумісним «втручання» зі свободою висловлювати свою думку, що захищається ст. 10 [Конвенції]... У межах своєї наглядової юрисдикції Суд... має визначити, чи було втручання у цій справі «пропорційним правомірній меті» та чи були підстави, наведені державними органами влади на виправдання даного втручання, «відповідними й достатніми»... При прийнятті рішення Суд має впевнитися, що національні органи влади застосовували стандарти, які відповідають принципам, закладеним у ст. 10 [Конвенції], і, більше того, що вони базувалися на належному вивченні відповідних фактів... (виділено нами – авт.).

Отже, завдання Суду по здійсненню нагляду полягає не в тому, щоб підмінити собою національні судові органи, а в тому, щоб відповідно до ст. 10, у світлі всієї

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

справи, перевірити рішення, які вони ухвалили згідно з їх баченням справи в межах права власного розсуду...

Враховуючи те, яким чином національні судові органи вирішували дану справу, Суд визначив, що естонські суди повністю визнали, що йдеться про конфлікт між правом поширювати ідеї та репутацією і правами інших осіб¹. Суд не вважає, що національні органи не змогли належним чином зрівноважити інтереси різних осіб, котрі брали участь у справі. Беручи до уваги право власного розсуду, що належить Договірним Державам, Суд дійшов висновку, що національні органи за даних обставин мали право втручатися в здійснення заявником свого права... Отже, порушення статті 10 Конвенції допущено не було»².

Аналіз наведених справ (а так само і багатьох інших) дозволяє зробити висновок, що застосування принципу забезпечення певних меж свободи національного розсуду дозволяє Європейському судові з прав людини тлумачити Конвенцію у максимальній відповідності не лише до загальноновизнаних європейських стандартів, але й до

---

¹ У даному випадку рішення естонських судів базувалося на встановленні рівноваги між правом, яке захищається статтею 8 Конвенції, та правом, гарантованим статтею 10 Конвенції. Зокрема, Верховний суд Естонії, відхиляючи апеляцію заявника, застосував не лише Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, але й прецеденти Європейського суду з прав людини у справах «Лінгенс проти Австрії» (Lingens v. Austria, 1986) та «Торгейр Торгейрссон проти Ісландії» (Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, 1992). Естонські суди, крім того, зазначили, що Е. Таммер мав право висловити своє негативне ставлення до поведінки пані Лаанару, не застосовуючи таких образливих слів, як «*abielulõhkuja*» та «*rongaema*».

² European Court of Human Rights, Tammer v. Estonia judgment of 6 February 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

конкретних обставин, за яких відбулося обмеження або порушення прав і свобод.

Одночасно, цей принцип викликає і певні зауваження з боку деяких західних дослідників європейського механізму захисту прав людини. У цьому контексті цікавими видаються роздуми британського правознавця Дж. Макбрайта, який зауважив, що потреба в доктрині меж самостійної оцінки (розсуду) пояснюється наднаціональною роллю інститутів Ради Європи; вважається, що ті, хто приймали й переглядали судові рішення на національному рівні, можуть краще зважити на особливості й вимоги конкретної ситуації. На його думку, ця доктрина, по суті, дорівнює презумпції відповідності дій держави обов'язкам, викладеним у Конвенції, «а її потенційний ефект може зменшити вагу тесту на пропорційність. Зазначене становить лише можливість, оскільки, як відомо, Конвенція застосовується по-різному, і презумпція відповідності [як і будь-яка презумпція] може бути спростована. Однак деяке послаблення жорстких вимог щодо пропорційності обмеження права чи свободи видається невідворотним, бо Суд схилив шальки терезів на користь обмежувальних заходів. Зрозуміло, що цю доктрину також вітають як таку, що відкриває можливість прагматично реагувати на межі конфлікту між позицією суду та позицією держави-учасниці. Це потенційно збільшує тягар доведення для сторони, котра воліє притягти державу до відповідальності в міжнародному судовому органі, та водночас потребує від держави менше виправдань; тобто саме заявник має довести, що посягання на його гарантоване право насправді мало місце і що у світлі доктрини [меж національного розсуду] воно було диспропорційним. За таких умов не дивно, що [цю]

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

доктрину часто критикували як відмову від відповідальності та як відхід від справді об'єктивних стандартів. Ще одне питання виникає стосовно того, чи цього справді вимагає наднаціональний характер розгляду скарги в Суді; адже, якщо під сумнівом опиняється перевищення меж самостійної оцінки (розсуду) національними органами, Суд має зробити власні висновки щодо пропорційності оскаржуваних заходів. Утім, доктрина залишається однією із сталих складників механізму Конвенції, і щось не схоже, щоб новий, створений відповідно до Протоколу № 11 Суд, з необмеженим правом доступу до нього фізичних осіб, схилився на користь відмови від неї»¹.

Звичайно, застосування доктрини меж національного розсуду природно викликає деякі складнощі у визначенні точного змісту конвенційних норм під час їх тлумачення та застосування й вимагає від Європейського суду з прав людини виваженого підходу в даному питанні, оскільки надмірне розширення сфери оцінки національних органів влади може призвести до можливих зловживань, у той час як необґрунтоване звуження їхньої компетенції – до усунення національних органів влади від реальної участі у вирішенні спорів, які фактично їм підвідомчі².

---

¹ МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини // Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВПОЛ», 2004. – С. 776.

² Див.: Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Львів, 2002. – С. 43.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

У будь-якому разі, визнання цієї концепції не повинно сприйматися національними органами, у тому числі судами, як заохочення до надто вільної оцінки допустимості обмежень прав і свобод. При реалізації своїх повноважень у межах доктрини свободи національного розсуду держави мають звертати увагу на ті стандарти, які знайшли вираження в Конвенції та прецедентах Європейського суду з прав людини. Це забезпечить національні органи від визнання їхніх рішень при розгляді справи в Страсбурзі такими, що не відповідають положенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

§ 5. Принцип автономного тлумачення

З огляду на багатоманітність правових систем держав-членів Ради Європи, Страсбурзькому суду нерідко доводиться мати справу з великою кількістю правових понять, що не мають єдиного визначення в різних європейських країнах. Це практично унеможливує тлумачення деяких термінів Конвенції відповідно до їхнього буквального значення. За цих умов Суд пішов шляхом пошуку «спільного знаменника» у розумінні відповідних понять. Причому наявність законодавчого визначення того чи іншого терміну в національному праві держави, що виступає відповідачем у справі, ще не означає, що результат розгляду справи є заздалегідь визначеним.

Скажімо, те, що в національному праві певної країни визначається як дисциплінарний проступок, у розумінні Суду може кваліфікуватися як «кримінальне обвинувачення». У справі «Енгель та інші проти Нідерландів» заявниками були Корнеліус Й.М. Енгель, Петер Ван дер Вієл, Герріт Ян Де Віт, Йоханнес С. Дона та Віллем А.С. Шуль, котрі проходили в 1970-1971 рр. строкову військову слу-

жбу у військових силах Нідерландів. За порушення військової дисципліни відповідними командирами на них були накладені різні покарання: направлення до дисциплінарного підрозділу, арешт з «м'яким», «посиленим» і «строгим» режимом утримання. Заявники скаржилися на порушення п. 1 і п. 4 ст. 5, п. 1 ст. 6 та деяких інших статей Конвенції. Враховуючи те, що в статті 6 Конвенції немає згадки про дисциплінарне судочинство¹, принципове значення в цій справі мало питання про те, чи розповсюджуються гарантії цієї статті на даний випадок.

Як зазначив Суд, Конвенція, без сумніву, дозволяє державам під час виконання ними функцій охоронців суспільних інтересів зберігати або встановлювати розмежування між кримінальним і дисциплінарним правом. У зв'язку з цим, необхідно поставити питання, чи є рішення, прийняте на національному рівні в порядку дисциплінарного судочинства, переконливим з точки зору положень Конвенції. Іншими словами, чи припиняється застосування статті 6 Конвенції лише тому, що компетентні органи Договірної Держави кваліфікують певне діяння, а також судовий розгляд як дисциплінарні, або ж, навпаки, ця стаття застосовується в деяких випадках незалежно від даної класифікації? У цьому контексті Суд підкреслив: «Якщо б Договірні Держави могли за власним розсудом класифікувати правопорушення як дисциплінарне замість кримінального... дія основних

---

¹ У п. 1 ст. 6 Конвенції йдеться: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення...»

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

положень статей 6 і 7 була б підкорена їхній суворій волі. Таке розширення повноважень могло б привести до результатів, несумісних з метою і завданнями Конвенції... Звідси витікає, що Суд повинен точно встановити, обмежуючись сферою військової служби, чи вважається дане «звинувачення», висунуте державою як таке, що носить дисциплінарний характер, «кримінальним» у сенсі статті 6 [Конвенції]»¹. Зважаючи на ступінь суворості покарання, яке могло бути відповідно до законодавства застосовано до деяких із заявників (хоча і не було застосовано фактично), Європейський суд з прав людини визнав звинувачення, висунуті заявникам, «кримінальними» в розумінні ст. 6 Конвенції. Зрештою, Суд зауважив, що Конвенція, звичайно, не зобов'язує компетентні державні органи притягати заявників до відповідальності в кримінальному порядку (адже остаточне рішення в такому разі могло бути суворішим), проте Конвенція зобов'язує надавати заявникам гарантії згідно з положеннями статті 6 Конвенції.

Схожу ситуацію можна знайти у справі «*Кьоніг проти Федеративної Республіки Німеччини*» (1978 р.), де заявник скаржився на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тривалістю розгляду справ, порушених ним в Адміністративному суді Франкфурту та пов'язаних з відзивом дозволу, наданого заявникові, утримувати клініку та займатися медичною практикою. Відповідно до фактів справи, Європейському судові з прав людини належало визначити, чи є право доктора Кьоніга мати приватну клініку та займатися медичною практикою таким, що

---

¹ European Court of Human Rights, *Engel and Others v. the Netherlands* judgment of 8 June 1976 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

носить цивільно-правових характер, тобто чи можна у даному випадку застосовувати положення статті 6 Конвенції.

Розглядаючи цю справу, Страсбурзький суд зробив низку важливих зауважень: «Проблема тлумачення понять, що використовуються в Конвенції, у порівнянні їх зі змістом національного законодавства вже кілька разів ставала перед Судом. Так, він дійшов до висновку, що термін «звинувачення», який використовується в п. 1 ст. 6, слід розуміти «в контексті даної Конвенції»¹... Суд також визнав... автономію поняття «кримінальний» в сенсі статті 6 п. 1²... Те ж саме Суд визнав, хоча й імпліцитно, відносно поняття «цивільні права та обов'язки»³... Суд підтверджує цю позицію і стосовно даного випадку. Тому він вважає, що цей же принцип автономності може бути застосовним і стосовно даного питання; будь-яке інше рішення може привести до результатів, несумісних із завданнями і метою Конвенції...

Дійшовши висновку, що поняття «цивільні права та обов'язки» є автономним, Суд проте не вважає, що в даному контексті законодавство держави-відповідача не має значення. Чи буде право розглядатися як цивільне в

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, Neumeister v. Austria judgment of 27 June 1968 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, Wemhoff v. Germany judgment of 27 June 1968 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: European Court of Human Rights, Engel and Others v. the Netherlands judgment of 8 June 1976 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Див.: European Court of Human Rights, Ringeisen v. Austria judgment of 16 July 1971 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

сенсі Конвенції, залежить не від його юридичної кваліфікації у внутрішньому законодавстві, а від того, який матеріальний зміст вкладений в нього цим законодавством і які наслідки воно пов'язує з ним. Здійснюючи свою контрольну функцію, Суд повинен враховувати завдання і цілі як Конвенції, так і правових систем держав-учасників...». Як результат, Страсбурзький суд п'ятнадцятьма голосами проти одного вирішив, що п. 1 ст. 6 Конвенції застосовується до судової процедури, порушеної у зв'язку з відзивом у заявника дозволу мати власну клініку, та чотирнадцятьма голосами проти двох – що положення цієї статті застосовуються до судової процедури щодо відзиву у заявника дозволу на заняття медичною практикою¹.

Таким чином, Європейський суд з прав людини під час розгляду конкретних справ найчастіше дотримується принципу автономного тлумачення конвенційних норм, пояснюючи це потребою враховувати «завдання та цілі Конвенції», що указує на взаємозв'язок і взаємообумовленість принципів автономного та ефективного тлумачення.

На даний момент, у результаті тривалої інтерпретації Судом положень Конвенції була сформована ціла система автономних понять – у його рішеннях можна знайти специфічні визначення таких термінів, як «цивільний» (*civil*), «кримінальний» (*criminal*), «обвинувачення» (*charge*), «особисте життя» (*private life*), «сімейне життя» (*family life*), «житло» (*home*), «кореспонденція» (*corre-*

---

¹ European Court of Human Rights, *Konig v. Federal Republic of Germany* judgment of 28 June 1978 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

spondence), «майно» (*property*), закон (*law*) тощо. Зрозуміло, що автономне значення цих понять повинно враховуватися і національними органами законодавчої, виконавчої та судової влади під час застосування ними положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

§ 6. Врахування загальноновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права

Одночасно із застосуванням принципу автономного тлумачення Європейський суд з прав людини намагається інтерпретувати норми Конвенції в контексті загальноновизнаних міжнародних стандартів і принципів міжнародного права. У справі щодо бомбувань у колишній Югославії Страсбурзький суд зауважив, що з урахуванням положень ч. 3 (с) ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів («Загальні правила тлумачення») під час інтерпретації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод слід брати до уваги «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між учасниками»¹. Суд також нагадав його позицію, висловлену в справах «Лоїзиду проти Туреччини»² та «Аль-Адсані проти Сполученого Королів-

---

¹ European Court of Human Rights, 'Vlastimir and Borka Banković, Živana Stojanović, Mirjana Stoimenovski, Dragana Joksimović and Dragan Suković v. Belgium, the Czech Republic, Denmark, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Spain, Turkey and the United Kingdom' decision of 12 December 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *Loizidou v. Turkey* (merits) judgment of 18 December 1996 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

ства»¹, стосовно того, що принципи, закладені в основу Конвенції, не можуть тлумачитися у вакуумі: Суд має брати до уваги будь-які доречні правила міжнародного права та визначати відповідальність Держави згідно з керівними принципами міжнародного права, зважаючи, однак, на особливий характер Конвенції як договору з прав людини. Інакше кажучи, «Конвенція повинна тлумачитися, наскільки це можливо, відповідно до інших принципів міжнародного права, частиною якого вона є»².

Показним у розглянутій справі є те, що Суд, визначаючи межі своєї юрисдикції, звернувся не лише до відповідних норм інших міжнародних договорів (зокрема він нагадав про положення ст. 2 Американської конвенції про права та обов'язки людини 1948 року в контексті тлумачення, наданого Міжамериканською комісією з прав людини у справі «*Coard et al. v. the United States*» (доповідь від 29 вересня 1999 р.), ст. 1 Американської конвенції з прав людини 1978 року, яка визначає юрисдикцію Міжамериканського суду з прав людини, ст. 1 Женевської конвенції про захист жертв війни 1949 року, ст. 2 Пакту про громадянські та політичні права 1966 року та ін.), але й до коментарів, наданих Комісією з міжнарод-

---

¹ European Court of Human Rights, *Al-Adsani v. the United Kingdom* judgment of 21 November 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, 'Vlastimir and Borka Banković, Živana Stojanović, Mirjana Stoimenovski, Dragana Joksimović and Dragan Suković v. Belgium, the Czech Republic, Denmark, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Italy, Luxembourg, the Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Spain, Turkey and the United Kingdom' decision of 12 December 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

ного права щодо статей 31 та 32 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, а також до наукової доктрини (у цій справі Суд брав до уваги думки, викладені в книгах Манна «Доктрина юрисдикції в міжнародному праві» (1964) та «Доктрина юрисдикції в міжнародному праві. Двадцять років потому» (1984), Бернхардта «Енциклопедія публічного міжнародного права» (1995, 1997), Оппенгейма «Міжнародне право» (1992) тощо). Це дає змогу зробити висновок, що Європейський суд з прав людини застосовує достатньо широкий інструментарій для пошуку відповідних принципів міжнародного права.

Враховання загальноновизнаних міжнародних стандартів як принцип тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, з одного боку, певною мірою конкурує з принципами забезпечення свободи національного розсуду та автономного тлумачення, а з іншого – тісно співпрацює з принципом ефективного та динамічного тлумачення, надаючи Страсбурзькому судові додаткові аргументи у тих випадках, коли він бажає змінити свою прецедентну практику з якогось питання.

Скажімо, у справі «*I. проти Сполученого Королівства*», яка стосувалася права транссексуалів на повагу до їхнього приватного та сімейного життя, Європейський суд з прав людини, аргументуючи потребу анулювати застарілі прецеденти у справах «*Коссі проти Сполученого Королівства*» та «*Різ проти Сполученого Королівства*»¹, заявив

---

¹ European Court of Human Rights, Rees Case judgment of 17 October 1986 // European Court of Human Rights Portal; European Court of Human Rights, Cossey Case judgment of 27 September 1990 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Див., також, главу 7 даного посібника.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

таке: якщо раніше, у тому числі у справах *Коссі* та *Різа*, Суд робив акцент на відсутності загальноєвропейського підходу щодо визначення конкретних юридичних наслідків зміни статі (утім це, на думку Суду, не є чимось дивним з огляду на велику кількість держав-учасниць Конвенції, правові системи яких істотно відрізняються), то тепер він зважає на міжнародну тенденцію у напрямку юридичного визнання зміни статі, яка з'явилася в останні роки. «Відповідно до принципу субсидіарності, – зазначено в рішенні Суду, – питання про те, які заходи є необхідними для захисту конвенційних прав, належить в першу чергу до компетенції Договірних Держав і тому практичні проблеми, що виникають у їхніх національних правових системах у зв'язку з юридичним визнанням післяопераційного статевого статусу [транссексуалів], Договірні Держави повинні вирішувати в широких межах національного розсуду. Суд, таким чином, надає меншого значення відсутності чіткого загальноєвропейського підходу до названих юридичних і практичних проблем, ніж ясному та незаперечному доказові триваючої міжнародної тенденції не тільки до поширення соціального визнання транссексуалів, але й до юридичного визнання нової сексуальної ідентичності постопераційних транссексуалів». Як підсумок, у даному випадку, на відміну від попередніх, Суд констатував, що відмова компетентних органів Великої Британії виправити позначку щодо статі заявниці у свідоцтві про народження після операції зі зміни статі, є порушенням ст. 8 і ст. 12 Конвенції¹. Аналогічні роздуми Суд висловив у справі «*Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства*»¹.

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *I. v. the United Kingdom* judgment of 11 July 2002 // European Court of Human Rights Portal 162

§ 7. Принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини

Стаття 53 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплює вельми важливий принцип інтерпретації її норм: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які права людини та основні свободи, які можуть гарантуватися законами будь-якої Високої Договірної Сторони або будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є».

Іншими словами, якщо в Конвенції (а так само і в практиці Європейського суду з прав людини) закріплено менші гарантії прав людини, ніж у національному законодавстві, то держава не може, посилаючись на Конвенцію або тлумачення її норм, яке було здійснене Страсбурзьким судом, порушувати чи обмежувати права, передбачені національним правом. Крім того, Конвенція не може служити виправданням для ухилення від виконання державою ширших зобов'язань, відповідно до інших міжнародних угод з прав людини, учасницею яких вона є.

Це вимагає від Європейського суду з прав людини здійснювати глибокий аналіз відповідних норм національного та міжнародного права, як наприклад, у справі «Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства», що стосувалася обмеження права на свободу та особисту недоторканість у зв'язку з надзвичайною ситуацією в краї-

---

<<http://www.echr.coe.int>>.

¹ European Court of Human Rights, *Christine Goodwin v. the United Kingdom* judgment of 11 July 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

ні. Заявники у цій справі звернули увагу Суду на те, що заходи, застосовані державою в порядку ч. 1 ст. 15 Конвенції¹, не повинні «суперечити іншим її міжнародно-правовим зобов'язанням». З огляду це, Страсбурзький суд, розглядаючи справу по суті, вивчав окрім положень ст. 15 Конвенції також формальні вимоги ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року щодо необхідності зробити офіційну заяву про наявність надзвичайного стану².

У той же час слід зауважити, що *врахування принципу забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини під час інтерпретації Конвенції є особливо важливим, насамперед, у практиці національних судів та інших уповноважених органів, до компетенції яких належить обов'язок забезпечувати реалізацію відповідних норм внутрішньодержавного та міжнародного права на національному рівні.*

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Дайте визначення терміну «тлумачення норм права».
2. Чи застосовуються правила тлумачення міжнародних договорів, закріплені в статтях 31-33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, під час інтер-

---

¹ У ч. 1 ст. 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначено: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом».

² Див.: European Court of Human Rights, Brannigan and McBride v. the United Kingdom judgment of 26 May 1993 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції

- претації норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод?
3. Перерахуйте принципи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
  4. Як співвідносяться принципи ефективного й динамічного тлумачення та принцип дотримання прецеденту в практиці Європейського суду з прав людини?
  5. Яким вимогам повинні відповідати обмеження, застосовані щодо прав і свобод, гарантованих Конвенцією?
  6. В чому полягає концепція «позитивних зобов'язань держави»?
  7. Що означає принцип забезпечення певної свободи національного розсуду при тлумаченні Конвенції?
  8. Чи співпадає за обсягом термін «кримінальне обвинувачення», який міститься в ст. 6 Конвенції, з поняттям «обвинувачення», що застосовується в Кримінально-процесуальному кодексі України?
  9. Чи може національний суд або інший уповноважений державний орган тлумачити Конвенцію таким чином, який дозволяє обґрунтувати обмеження чи скасування будь-яких прав і свобод людини, закріплених у законах України чи інших міжнародних угодах, стороною яких є Україна?

Глава 5. Методи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Принципи тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод не лише визначають вихідні засади інтерпретації її норм, але й впливають на вибір Європейським судом з прав людини методів тлумачення, які слід застосовувати в кожному конкретному випадку.

Під *методами (способами) тлумачення* права розуміють спеціальні прийоми та засоби пізнання смислу правових норм, що використовуються свідомо чи інтуїтивно суб'єктом тлумачення для з'ясування точного значення правових приписів.

Саме по собі тлумачення правових норм неможливе без використання тих чи інших методів тлумачення. Вони мають велике значення для забезпечення якості інтерпретаційної діяльності. Від того, наскільки добре інтерпретатор володіє методологією тлумачення правових норм, залежить і якість результату тлумачення.

Зважаючи на вагоме значення методів тлумачення для юридичної науки та практики, це питання викликає постійний інтерес з боку правознавців. І хоча початок розробки цих методів було закладено ще у Стародавньому Римі, у науковій літературі до цього часу немає єдиної думки з багатьох проблем правотлумачної діяль-

ності, у тому числі невіршеним залишається питання про кількість та найменування методів тлумачення¹.

Свідомо не вдаючись у теоретичні дискусії щодо доцільності застосування тих чи інших назв до методів інтерпретаційної діяльності, розглянемо їхню сутність в контексті практики Страсбурзького суду, який є «останньою інстанцією» в тлумаченні норм Конвенції.

До основних методів тлумачення Конвенції, які застосовує Європейський суд з прав людини, слід віднести наступні:

- філологічне (граматичне, мовне) тлумачення;
- історичне тлумачення;
- цільове (телеологічне) тлумачення;
- системне (систематичне) тлумачення;
- функціональне тлумачення.

§ 1. Філологічне тлумачення

Філологічне тлумачення (у літературі можна зустріти й інші назви – граматичне, мовне, словесне, текстове, лексичне тлумачення) представляє собою сукупність прийомів, спрямованих на встановлення дійсного значення письмового тексту, який тлумачиться, шляхом його граматико-синтаксичного аналізу.

Процес інтерпретації правових норм взагалі розпочинається саме із з'ясування лексико-морфологічної та синтаксичної структури їх тексту, адже правові приписи, як правило, знаходять зовнішнє вираження за допомогою мови. Таким чином, мова є своєрідним посередником між правом і особистістю, її функціональне призна-

---

¹ Див.: Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 122-132.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

чення в правовій сфері полягає в тому, щоб «ввести цей об'єктивний феномен у свідомість, у поведінкову психологію кожного учасника правового спілкування»¹.

Європейський суд неодноразово звертався до цього методу тлумачення норм Конвенції. Скажімо, у справі «Джонстон проти Ірландії», Страсбурзький суд здійснив ретельний аналіз словосполучення «право на шлюб», що міститься в статті 12 Конвенції. Заявник намагався довести, що вказана стаття імпліцитно закріплює й право на розлучення. Утім, на думку Суду, здійснюючи тлумачення норм Конвенції, необхідно виходити насамперед із буквального розуміння термінів, які у ній вживаються. Як зазначено в рішенні, термін «право на шлюб» є однозначним і означає можливість осіб вступати у шлюбно-сімейні відносини, однак не передбачає з необхідністю можливості розірвання цих відносин, оскільки це не входить до загальноприйнятого буквального розуміння змісту терміну «право на шлюб»².

Водночас, розглядаючи філологічний метод тлумачення слід пам'ятати, що не існує мови «взагалі», адже в кожній конкретній ситуації справу маємо з природною мовою відповідного народу, при цьому норми мови є нічим іншим, як «відбитком мовної практики» даного народу³. У випадку тлумачення Конвенції, необхідно враховувати, що вона була укладена англійською та

---

¹ Воеводин Л.Д. Юридическая техника в конституционном праве // Вестник Московского университета. – Сер. 11. Право. – 1997. – № 3. – С. 7.

² European Court of Human Rights, Johnston v. Ireland judgment of 18 December 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Михайлович Д.М. Толкование закона: Монография. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. – 198 с.

французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними.

Рівень ідентичності цих текстів досить високий, тому двомовність Конвенції, зазвичай, не породжує важкопереборних різночитань і розходжень. Так, у справі «Людіке, Белькасем і Кох проти Німеччини», яка стосувалася права на безкоштовну допомогу перекладача у судовому процесі, Європейський суд з прав людини при тлумаченні терміну «безкоштовно» зазначив:

«Суд, як і Комісія, знаходить, що термін «безкоштовно» в п. 3 (е) статті 6 має цілком ясне та конкретне значення. У французькій мові вираз «безкоштовно» (*«gratuitement»*) означає «дарма, таке, що дається ні за що, безоплатно» (*Littre, Dictionnaire de la langue francaise*), «чим можна користуватися без оплати» (*Hatzfeld et Darmestetter, Dictionnaire general de la langue francaise*), «дарма, без необхідності що-небудь сплачувати» у протилежність виразу «за плату» (*Larousse, Dictionnaire de la langue francaise*), «дарма, безоплатно, не отримуючи нічого замість» (*Rober, Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue francaise*). Так само і в англійській мові «безкоштовно» (*«free»*) означає «без плати, дарма» (*Shorter Oxford Dictionary*), «нічого не вартий, такий, що дається або представляється без ціни і оплати» (*Webster's Third New International Dictionary*).

Отже, Суд не може надавати терміну «безкоштовно» значення, не властиве йому в обох офіційних мовах, якими користується Суд: цей термін не позначає ні звільнення від оплати на певних умовах, ні тимчасові піль-

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

ги по оплаті, ні припинення платежу, а загальне і повне звільнення від необхідності платити»¹.

Разом із тим, англійський і французький варіанти тексту Конвенції не є абсолютно ідентичними. Під час застосування деяких положень Конвенції Страсбурзький суд виявив окремі розбіжності, невідповідності та юридико-технічні погрішності, які частково пояснюються тим, що Конвенція приймалась досить швидко, виправлення в проекти вносилися на різних мовах, причому деякі з них були прийняті в останній момент.

Наприклад, подібна розбіжність існує в статті 5 Конвенції: у пунктах 2 і 3 цієї статті в англійському тексті використане одне і те ж слово «*promptly*» (негайно)², у той час як у французькому тексті в п. 2 говориться «*le plus court delai*» (у самий короткий термін), а в п. 3 – «*aussitôt*» (негайно)³. У справі «*Бруган та інші проти Сполученого*

---

¹ European Court of Human Rights, Luedicke, Belkacem and Koç v. Germany judgment of 28 November 1978 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² В англomовному тексті пункти 2 і 3 ст. 5 Конвенції викладені в такій редакції:

«2. Everyone who is arrested shall be informed promptly, in a language which he understands, of the reasons for his arrest and of any charge against him.

3. Everyone arrested or detained in accordance with the provisions of paragraph 1.c of this article shall be brought promptly before a judge or other officer authorised by law to exercise judicial power and shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial. Release may be conditioned by guarantees to appear for trial».

³ У французькому тексті пункти 2 і 3 ст. 5 Конвенції викладені в наступній редакції:

«2. Toute personne arretee doit etre informee, dans le plus court delai et dans une langue qu'elle comprend, des raisons de son arrestation et de toute accusation portee contre elle.

Королівства» Суд, з'ясовуючи семантичну природу слова «негайно», виходив із таких міркувань:

«Обов'язок «негайного» припровадження особи до судової інстанції, виражений англійським словом «*promptly*» і французьким словом «*aussitôt*», явно відрізняється від менш суворої вимоги другої частини пункту 3 статті 5 щодо права на судовий розгляд упродовж «розумного строку» («*reasonable time*»/«*délai raisonnable*») і навіть від вимоги встановлення законності без зволікання («*speedily*»/«*à bref délai*»), яка міститься в пункті 4 статті 5. Термін «*promptly*» також з'являється в англійському тексті пункту 2 статті 5, де у французькому тексті використані слова «*dans le plus court délai*» (у найкоротший строк). Як зазначено в рішенні «Ірландія проти Сполученого Королівства» (від 18 січня 1978 року, серія А, № 25, с. 76, п. 199), термін «*promptly*» у пункті 3 статті 5 можна тлумачити як такий, що має ширший зміст, ніж термін «*aussitôt*», який буквально означає «негайно». Отже, зіткнувшись із варіантами тексту нормативного договору, які є однаково автентичними, але не абсолютно однаковими, Суд має дати їм тлумачення у спосіб, який дозволяє, наскільки це можливо, узгодити їх і який найкращим чином відповідає меті та предметові цього договору...

---

3. Toute personne arretee ou detenue, dans les conditions prevues au paragraphe 1.c du present article, doit etre aussitot traduite devant un juge ou un autre magistrat habilite par la loi a exercer des fonctions judiciaires et a le droit d'etre jugee dans un delai raisonnable, ou liberee pendant la procedure. La mise en liberte peut etre subordonnee a une garantie assurant la comparution de l'interesse a l'audience».

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

Використання у французькому тексті слова «*aussitôt*», з його обмежувальною конотацією негайності, підтверджує те, що ступінь гнучкості, яка мається на увазі в понятті «негайність», обмежена, навіть якщо супровідні обставини жодним чином не можуть бути проігноровані для цілей оцінки за пунктом 3 статті 5. Тимчасом як негайність має оцінюватися в кожній справі залежно від її конкретних особливостей... у подібні особливості ніколи не можна вкладати такий зміст, який завдає шкоди самій суті права, гарантованого пунктом 3 статті 5, тобто зміст, який фактично скасовує обов'язок держави забезпечувати негайне звільнення особи чи її негайне припровадження до судової інстанції.

...Межі гнучкості в тлумаченні й застосуванні поняття «негайність» дуже невиразні. На погляд Суду, навіть найкоротший із даних чотирьох строків арешту, а саме – чотири дні й шість годин, проведені паном Мак-Фадденом під вартою в поліції... виходить за рамки суворих обмежень стосовно часу, що його дозволяє перша частина пункту 3 статті 5. Надання конкретним особливостям цієї справи значення, що виправдовує такий тривалий строк тримання під вартою без припровадження до судді чи іншої особи, яка здійснює судову владу, було б неприйнятно широким тлумаченням чіткого значення слова «*promptly*», яке треба розуміти однозначно. Таке тлумачення означало б серйозне послаблення процедурної гарантії, закладеної у пункті 3 статті 5, на шкоду даній особі, і його наслідки завдали б шкоди самій суті права, передбаченого цим положенням. Отже, Суд доходить висновку, що ніхто із заявників не був припроваджений «негайно» до судової інстанції чи звільнений «негайно» після арешту. Той безсумнівний факт, що

арешт і тримання заявників під вартою були здійснені з законною метою захисту всього суспільства від тероризму, не є сам по собі достатнім для твердження про те, що конкретних вимог пункту 3 статті 5 було дотримано»¹.

Наскільки значимим є зіставлення двох автентичних текстів Конвенції засвідчує і справа «*Енгель та інші проти Нідерландів*». У межах цієї справи виникло запитання – чи було втручання у право на свободу слова заявників «необхідним у демократичному суспільстві» для «охорони порядку» відповідно до п. 2 ст. 10 Конвенції. Заявники стверджували, що ця стаття передбачає можливість обмеження свободи слова з метою «охорони порядку» лише в поєднанні із «запобіганням злочинам», адже у французькому тексті Конвенції між цими поняттями знаходиться єднальний сполучник «*et*» («*i*»). Однак Суд не погодився з цими аргументами, надавши перевагу в даному випадку англійському текстові Конвенції, де використовується розділовий сполучник «*or*» («*або*»): «3 урахуванням контексту та загальної структури статті 10, англійський варіант дає точніший орієнтир з цього питання. За цих умов Суд не вважає за необхідне вивчати питання про те, чи мали заходи відносно заявників своєю метою «запобігання злочину» на додаток до «охорони порядку»².

Слід зазначити, що хоча філологічне тлумачення є початковим етапом інтерпретації положень Конвенції,

---

¹ European Court of Human Rights, *Brogan and Others v. the United Kingdom* judgment of 29 November 1988 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *Engel and Others v. the Netherlands* judgment of 8 June 1976 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

воно не є вирішальним і остаточним чинником тлумачення¹. Для визначення точного змісту конвенційних норм Страсбурзький суд поряд із цим методом застосовує також інші способи тлумачення, про які йтиметься нижче.

Певні труднощі з тлумаченням Конвенції за допомогою філологічного методу можуть виникнути в українських суддів, оскільки вони орієнтуються (і це цілком зрозуміло) на український переклад Конвенції. Мається на увазі, по-перше, те, що терміни, які використовуються у вітчизняній юриспруденції, можуть мати дещо інший обсяг на відміну від аналогічних понять, характерних для англійської або французької мов. По-друге, необхідно звертати увагу на ймовірні помилки у перекладах (передусім, неофіційних), які можуть сильно змінити сенс тієї чи іншої норми Конвенції².

---

¹ Див.: Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002. – С. 62.

² Скажімо, у № 1 за 1999 рік «Вісника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» було опубліковано переклад Конвенції українською мовою, де статті, в яких визначено права та свободи, починаються зі слів «кожна людина», що вказують на носія цих прав. Однак ані англійський («everyone»), ані французький («toute personne») оригінали не містять слова «людина», оскільки носіями гарантованих Конвенцією прав можуть бути також неурядова організація та група осіб. Крім того, у п. 1 ст. 6 Конвенції, що визначає право на справедливий судовий розгляд, одну з підстав на користування цим правом у згаданому перекладі викладено як «...визначення ... громадянських прав і обов'язків», у той час як йдеться про все коло правовідносин цивільно-правового характеру. Тому у цій статті повинен вживатися термін «цивільні права та обов'язки». Див.: Обережно: юридична помилка. Звернення до посадових осіб органів державної влади та практиків права – передовсім до суддів і адвокатів // 174

Способом подолання цих складнощів вбачається тлумачення Конвенції в контексті прецедентної практики Європейського суду з прав людини, який детально роз'яснив більшість положень Конвенції.

§ 2. Історичне тлумачення

Історичне (історико-політичне, історико-цільове) тлумачення полягає у з'ясуванні змісту правової норми шляхом звернення інтерпретатора до історичних умов її генезису, а також до цілей та мотивів, що зумовили введення цієї норми до системи правового регулювання.

З огляду на мету цього способу тлумачення, що полягає в з'ясуванні сенсу юридичних норм виходячи з умов їхнього виникнення, інтерпретатор повинен брати до уваги джерела, «які знаходяться поза межами права»¹: підготовчі документи, проекти відповідних актів, пояснювальні записки, доповіді, праці розробників документу, який тлумачиться, тощо. При цьому історичний метод тлумачення може застосовуватися як з метою реалізації правової норми відповідно до волі історичного законодавця, так і для того, щоб обґрунтувати необхідність динамічного підходу до тлумачення.

Прикладом намагання Страсбурзького суду встановити справжні наміри Договірних Держав за часів прийняття Конвенції є справа *«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства»*. Аргументуючи свою позицію, заявники, котрі скаржилися на порушення їхнього права на

Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 3. – С. 203-204.

¹ Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 154.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

власність, стверджували, що посилання в другому реченні статті 1 Протоколу № 1 на «загальні принципи міжнародного права»¹ означає, що вимога негайної, адекватної та реальної компенсації за експропріацію майна іноземців, згідно з міжнародним правом, стосується також громадян даної країни. Однак Суд не погодився з позицією заявників, оскільки вона не відповідає намірам, які мали держави-учасниці (і насамперед Великобританія) при підписанні Першого Протоколу.

До такого висновку Страсбурзький суд дійшов після того, як звернувся до матеріалів з підготовки Конвенції «*Travaux préparatoires*» («Підготовчі документи») як додаткового засобу тлумачення відповідно до статті 32 Віденської конвенції про право міжнародних договорів. Як зазначено у рішенні Суду, при вивченні цих матеріалів виявляється, що пряме посилання на право компенсації, яке містилося в попередніх проектах статті 1 Протоколу № 1, було вилучено, передусім у зв'язку з протидією Сполученого Королівства та інших держав. Посилання на загальні принципи міжнародного права було згодом включене і стало предметом кількох заяв про те, що ці принципи захищають лише іноземців. Наприклад, коли Уряд Німеччини заявив, що він погодиться з таким формулюванням, якщо буде прямо визнано, що ці принципи означають зобов'язання виплачувати компенсацію в разі експропріації. Делегація Швеції зазначила, що ці

---

¹ Частина перша ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції передбачає: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права».

Глава 5. Методи тлумачення Конвенції

принципи застосовні лише до відносин між державою та особами, які не є її громадянами. І згодом сторони погодилися, на прохання делегацій Німеччини та Бельгії, що із «загальних принципів міжнародного права, в їхній теперішній конотації, впливає зобов'язання виплачувати особам, які не є громадянами держави, компенсацію у випадках експропріації».

Більше того, у своїй резолюції (52) 1 від 19 березня 1952 року, якою Комітет міністрів ухвалив текст Протоколу № 1 та відкрив його для підписання, було прямо зазначено, що «у статті 1 [Протоколу № 1] загальні принципи міжнародного права, в їхній теперішній конотації, означають зобов'язання сплачувати особам, які не є громадянами держави, компенсацію у випадках експропріації». Таким чином, на думку Суду, указана резолюція, беручи до уваги всю історію цих переговорів, має розглядатися як явне свідчення того, що посилання на загальні принципи міжнародного права було включено не для застосування його до громадян даної держави. Зрештою Суд зробив висновок, що матеріали «*Travaux préparatoires*» не містять підтвердження стосовно тлумачення, на якому наполягали заявники¹.

Слід зауважити, що Європейський суд з прав людини використовує історичне тлумачення Конвенції не лише при статичному тлумаченні. Нерідко воно виступає додатковим аргументом при обґрунтуванні необхідності динамічного тлумачення, як наприклад у справах

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, James and Others v. the United Kingdom judgment of 21 February 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

«Маркс проти Бельгії»¹ та «Янг, Джеймс і Вебстер проти Сполученого Королівства»². У такому разі Страсбурзький суд доводить, що правові приписи, які тлумачаться, вже не відповідають загально визнаним стандартам у галузі прав людини, а зміст деяких термінів, що використовуються в тексті Конвенції, із часом істотно змінився³.

Водночас в окремих випадках застосування історичного методу тлумачення не дає змогу Суду знайти аргументи на користь того чи іншого варіанту тлумачення відповідної норми. Приміром, у справі «Пакеллі проти Німеччини»⁴ звернення до «*Travaux préparatoires*» не допомогло Судові встановити причини існування лінгвістичної різниці між англійським і французьким текстами статті 6 Конвенції⁵.

§ 3. Телеологічне тлумачення

Під телеологічним (цільовим) тлумаченням юридичних норм слід розуміти сукупність прийомів і засобів інтерпретаційної діяльності, спрямованих на з'ясування змісту правових приписів з урахуванням їх мети.

За справедливим висловом Б. Спасова, «відповідна мета мотивує створення юридичного нормативного ак-

---

¹ European Court of Human Rights, *Marckx v. Belgium* judgment of 13 June 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Див.: European Court of Human Rights, 'Young, James and Webster v. the United Kingdom' judgment of 21 February 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Див. детальніше: § 2 глави 4, § 3 глави 5, главу 7 цього посібника.

⁴ European Court of Human Rights, *Pakelli v. Germany* judgment of 25 April 1983// European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁵ Див. детальніше: § 3 глави 5 цього посібника.

ту, що дає підстави визначити її як керівну засаду при з'ясуванні вольового змісту даного акту, при поясненні сенсу правових нормативних вимог»¹. Правомірність використання цільового методу тлумачення в дослідженні права обґрунтувала Т.Я. Насирова, котра виходить з того, що:

- право є цілеспрямованою системою;
- єдність цієї системи забезпечується також з урахуванням цілей чинних нормативно-правових актів у всій правотворчій діяльності;
- мета має важливе значення як для стабільності, так і для функціонування правової системи;
- цілі являють собою неподільну ієрархічну систему, якій властива певна стабільність, що дозволяє достатньо точно встановити мету норми, яка аналізується;
- встановлення цілей закону охоплюється призначенням процесу тлумачення права та входить до його основних функцій;
- мета – важливий критерій тлумачення змісту правових норм;
- без пізнання мети закону не може бути плідної практичної роботи з його реалізації².

Особливість цільового способу тлумачення полягає у тому, що його застосування є своєрідним «містком» між тлумаченням як таким і безпосередньою правозастосовною діяльністю, адже остання неможлива без з'ясування

---

¹ Спасов Б. Закон и его толкование. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 200; цит. за: Михайлович Д.М. Толкование закона: Монография. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. – 93 с.

² Насырова Т.Я. Телеологическое (целевое) толкование советского закона. – Казань, 1988. – С. 33.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

цілей нормативного акту, що підлягає застосуванню¹. А зважаючи на те, що в основі сучасної правової доктрини знаходиться визнання виняткової соціальної цінності людини, яка визначає мету і спрямованість діяльності держави, застосування телеологічного методу тлумачення має вагоме значення під час тлумачення та застосування конституційних і міжнародно-правових норм з прав людини.

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що «Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а їх практичну та ефективну реалізацію», а також забезпечити належну повагу до гарантованих прав². Таким чином, як зазначалося вище, специфічна природа Конвенції зумовлює особливу цільову орієнтацію тлумачення її положень, яка вимагає від Суду неухильного дотримання принципу ефективного та динамічного тлумачення конвенційних норм³.

Страсбурзький суд надає важливого та часто вирішального значення саме телеологічному методу інтерпретації, що дозволяє йому здійснювати поширювальне та еволюційне тлумачення.

Так, у справі «Вемхофф проти Німеччини», що стосувалася права заарештованої або затриманої особи на су-

---

¹ Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. – Львів, 2002. – С. 95.

² Див.: European Court of Human Rights, *Artico v. Italy* judgment of 13 May 1980 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Airey v. Ireland* judgment of 9 October 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>> тощо.

³ Див.: § 2 глави 4 посібника.

довий розгляд справи впродовж розумного строку (ч. 3 ст. 5 Конвенції), Суд віддав перевагу «духу» Конвенції, а не буквальному розумінню її тексту: «Оскільки термін «розумний» стосується часу, впродовж якого особа повинна постати перед судом, то застосування тільки філологічного тлумачення мало б наслідком для національної судової влади вибір між двома обов'язками – здійснювати розгляд справи та винести рішення у межах розумного строку чи звільнити обвинуваченого з-під варті, незважаючи на незавершеність судового розгляду. Малоймовірно, що, формулюючи цю норму, саме такими були реальні наміри держав-учасниць, оскільки надання національним судам права слухати справи впродовж часу, що перевищує нормальні межі (і, отже, не є розумним), було б дивним навіть за умови обов'язкового звільнення обвинуваченого з-під варті»¹.

У справі «Янг, Джеймс та Вебстер проти Сполученого Королівства» Страсбурзький суд надав пріоритетного значення телеологічному методові тлумачення порівняно з історичним. Під час розгляду справи заявники стверджували, що ст. 11 Конвенції гарантує не лише право на свободу об'єднання у профспілки, але й право не входити до профспілок. На підставі аналізу підготовчих документів Суд зробив висновок, що держави-учасниці не мали наміру ввести до прав, які охороняються ст. 11 Конвенції, ще й право не входити у профспілку. Однак

---

¹ European Court of Human Rights, *Wemhoff v. Germany* judgment of 27 June 1968 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; цит. за: Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002. – С. 63.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

більшість суддів зазначила, що примусовий вступ у профспілку під погрозою звільнення у випадку відмови порушує саму суть свободи об'єднання, тому вони визнали, що в даному випадку було допущено порушення ст. 11 Конвенції¹.

Крім того, у деяких випадках застосування цільового методу тлумачення допомагає усунути невизначеність положень Конвенції, якщо це неможливо зробити за допомогою інших методів. Для прикладу можна навести справу «*Пакеллі проти Німеччини*», де Суд розглядав проблему неузгодженості англійського та французького текстів Конвенції. Пункт 3 (с) ст. 6 Конвенції гарантує особі, котру звинувачують у вчиненні злочину, такі права: 1) захищати себе особисто; 2) використовувати допомогу обраного нею адвоката; 3) одержати правову допомогу безоплатно, якщо ця особа не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника. При цьому в англійському тексті для поєднання цих фраз використовується розділовий сполучник «*or*» («*або*»), втім у французькому тексті його еквівалент «*ou*» використовується лише між фразами, які містять перше і друге право, а далі використовується сполучник «*et*» («*і*»). На цій підставі Уряд стверджував, що п. 3 (с) ст. 6 Конвенції не вимагає надання безкоштовної правової допомоги в даному випадку, тому що пан Пакеллі міг би особисто з'явитися на слухання справи у Федеральній судовій палаті. Однак Суд, який не знайшов пояснення цієї лінгвістичної різ-

---

¹ European Court of Human Rights, *Young, James and Webster v. the United Kingdom* judgment of 13 August 1981 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; див., також: Пісний М.Б. Розсуд при застосуванні норм Конвенції про захист прав та основних свобод // Право України. – 2000. – № 11. – С. 40-42.

ниці у підготовчих документах, заявив: «Враховуючи предмет і мету цього пункту, призначення якого полягає в тому, щоб забезпечити ефективну реалізацію права на захист... французький текст є в даному випадку більш надійним орієнтиром... Таким чином, пан Пакеллі, хоча німецьке право і дозволяло йому особисто з'явитися перед Федеральним судом, міг вимагати надання йому юридичної допомоги в тій мірі, в якій це відповідало умовам, передбаченим у статті 6 п. 3 (с)»¹.

Таким чином, *інтерпретуючи норми Конвенції за допомогою цільового методу тлумачення, Страсбурзький суд звичай розширює обсяг гарантованих прав і свобод та звужує можливості застосування до них певних обмежень.*

§ 4. Системне тлумачення

Системне тлумачення – це сукупність прийомів визначення змісту правової норми на підставі знань про системні зв'язки, що існують між нею та іншими юридичними нормами.

У вітчизняній юридичній літературі цей метод тлумачення традиційно називають «систематичним». Однак варто погодитися з Ю.М. Тодикою, котрий зауважує, що використання терміну «системний» є доцільнішим, оскільки цей метод витікає з такої властивості права як системність, у той час як «систематичність» можна розуміти як сталість, постійність тлумачення².

---

¹ European Court of Human Rights, Pakelli v. Germany judgment of 25 April 1983 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Тодька Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 39

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

Аналіз рішень Європейського суду з прав людини дає підстави зробити висновок, що при тлумаченні норм Конвенції необхідно враховувати:

- наявність системних зв'язків між статтями Конвенції та протоколів до неї;
- доречні норми та принципи міжнародного права, а також відповідні положення національного права держав-членів Ради Європи та країн світу;
- прецеденти Страсбурзького суду та практику колишньої Європейської комісії з прав людини.

Системне тлумачення окремих положень Конвенції в контексті інших її статей найчастіше використовується Судом у поєднанні з іншими методами для встановлення спільних і розбіжних рис між аналогічними або схожими термінами, які зустрічаються в тексті Конвенції, аргументації цільової спрямованості норм Конвенції тощо.

Скажімо, у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» Страсбурзький суд застосував системний спосіб тлумачення разом із філологічним і телеологічним методами для того, щоб визначити точний зміст поняття «передбачено законом», яке міститься в частині другій ст. 10 Конвенції.

Як з'ясував Суд, у пунктах 2 статей 9, 10 і 11 Конвенції як французький, так і англійський текст використовують рівнозначний вираз «передбачено законом» («*prevues par la loi*» та «*prescribed by law*»). Якщо, однак, французький текст зберігає той самий вираз і в статті 8 п. 2 Конвенції, в статті 1 Протоколу № 1 та у статті 2 Протоколу № 4, то англійський текст, відповідно, говорить інакше: «згідно з законом» («*in accordance with the law*»), «передбачено правом» («*provided for by law*») і «згідно з правом» («*in accordance with law*»).

Таким чином, Суд зіткнувся з декількома версіями правовстановлюючого міжнародного договору, які є автентичними, але не ідентичними. За цих умов Суд намагався дати їм таке тлумачення, яке зближує їх наскільки це можливо і відповідає реалізації цілей і досягненню завдань договору, зазначивши, що з виразу «передбачено законом» витікають наступні дві вимоги:

«По-перше, право має бути в адекватній мірі доступним: громадяни повинні мати відповідну обставинам можливість орієнтуватися в тому, які правові норми застосовуються до даного випадку. По-друге, норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатнім ступенем визначеності, яка дозволяє громадянину погоджувати з нею свою поведінку: він повинен мати можливість – користуючись при необхідності порадами – передбачати... наслідки, які може спричинити за собою дана дія. Ці наслідки не обов'язково повинні передбачатися з абсолютною визначеністю: досвід показує, що це неможливо. Більше того, хоча визначеність вельми бажана, вона може супроводжуватися рисами скам'янілості, тоді як право повинно мати здатність йти в ногу з обставинами, які змінюються. Відповідно, багато законів неминуче користуються поняттями, які більшою чи меншою мірою розпливчаті: їх тлумачення та застосування – завдання практики»¹.

До речі, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, яка має порівняно невеликий обсяг, також містить значну кількість термінів і положень, сформульованих досить абстрактно. Тому в окремих випад-

---

¹ European Court of Human Rights, *The Sunday Times v. United Kingdom* judgment of 26 April 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

ках інтерпретація конвенційних норм вимагає від Страсбурзького суду ретельного аналізу не лише цих норм але й відповідних положень інших міжнародних договорів. Більше того, врахування доречних норм та принципів міжнародного права, а також принагідних положень національного законодавства країн світу стало на сьогоднішній день однією з базових засад тлумачення Конвенції, оскільки це створює умови для ефективного захисту прав людини у світлі загально визнаних міжнародних стандартів¹.

Ілюстрацією цих слів можуть бути справи «*Ван дер Муссел проти Бельгії*»², «*Г.В. проти Болгарії*»³, «*Сорінг проти Сполученого Королівства*»⁴ тощо.

У першій з них Європейський суд з прав людини під час тлумачення терміну «примусова праця», що використовується в ст. 4 Конвенції, виходив з положень Конвенції № 29 Міжнародної Організації Праці, яка визначає примусову працю як «будь-яку роботу чи службу, що вимагається від особи під загрозою покарання і для виконання якої ця особа не запропонувала своїх послуг добровільно»⁵.

---

¹ Див.: § 6 глави 4 цього посібника.

² European Court of Human Rights, *Van der Mussele v. Belgium* judgment of 23 November 1983 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ European Court of Human Rights, *G.B. v. Bulgaria* judgment of 11 March 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁴ European Court of Human Rights, *Soering v. United Kingdom* judgment of 7 July 1989 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁵ Див.: European Court of Human Rights, *Van der Mussele v. Belgium* judgment of 23 November 1983 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

У справі «*G.B. проти Болгарії*» Суд розглядав питання про те, чи можна вважати тривале очікування (понад вісім років) на виконання смертного вироку порушенням ст. 3 Конвенції в частині заборони нелюдського чи такого, що принижує гідність, покарання чи поводження. У рішенні Суду ретельно проаналізовано позицію міжнародного співтовариства та національних органів деяких країн з цього питання. Так, Суд звернув увагу на те, що більшість членів Ради Європи скасували смертну кару або зупинили її виконання, а також на позицію Міжамериканської комісії з прав людини, англійської Таємної Ради, Верховних судів Індії, США та Канади, які у відповідних випадках визнавали порушення права на гуманне поводження, що передбачає заборону нелюдського чи такого, що принижує гідність, покарання чи поводження. Зрештою, Суд вирішив, що порушення ст. 3 Конвенції мало місце¹.

При тлумаченні цієї норми Конвенції у справі «*Сорінг проти Сполученого Королівства*», Європейський суд з прав людини також аналізував положення інших міжнародно-правових документів. Зокрема, як зазначив Суд, питання про те, чи включають гарантії статті 3 Конвенції також заборону екстрадиції втікача-злочинця до іншої держави, де його буде або ймовірно буде піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, необхідно вирішувати в контексті положень Конвенції ООН проти катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, яка передба-

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *G.B. v. Bulgaria* judgment of 11 March 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

чає, що «жодна держава-учасниця не може здійснювати екстрадицію особи, якщо є серйозні підстави вважати, що вона перебуватиме під загрозою бути підданою катуванню»¹.

Велике значення в процесі інтерпретації норм Конвенції Страсбурзький суд надає аналізу своїх попередніх рішень і рішень колишньої Європейської комісії з прав людини, які мають прецедентний характер. Утім це питання потребує окремого розгляду, тому йому присвячено наступні глави.

§ 5. Функціональне тлумачення

У вітчизняній науковій літературі під функціональним методом тлумачення зазвичай розуміють спосіб з'ясування змісту правових норм, що полягає в системному врахуванні умов і фактів, за яких ці норми реалізуються².

Європейський суд з прав людини, який виконує функції тлумачення конвенційних норм здебільшого під час розгляду конкретних справ, приділяє пильну увагу вивченню обставин кожного конкретного випадку. Це означає, що для тлумачення тієї чи іншої норми Конвенції Суд не лише здійснює її формальний аналіз, але й враховує місце, час і характер оскаржуваних дій держави, поведінку заявника, а також інші обставини справи. Тому зважаючи на факти справи, Суд може визнати ті самі дії держави щодо обмеження прав і свобод людини

---

¹ European Court of Human Rights, *Soering v. United Kingdom* judgment of 7 July 1989 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Тодыка Ю.Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х.: Факт, 2001. – С. 132.

за різних умов або такими, що відповідають, або такими, що не відповідають вимогам Конвенції.

Для прикладу розглянемо справи «Лінгенс проти Австрії»¹ та «Таммер проти Естонії»², які стосувалися свободи слова. В обох справах на заявників національними органами в порядку кримінального судочинства було накладено штраф за публічне вживання образливих слів щодо інших людей. При цьому у рішенні, ухваленому в справі «Таммер проти Естонії», майже дослівно цитується позиція Суду, висловлена п'ятнадцятьма роками раніше у справі «Лінгенс проти Австрії» про те, що «свобода виражати свою думку є одним з основних принципів демократичного суспільства та однією з умов його прогресу та самореалізації людини», а тому «за умови дотримання вимог ч. 2 ст. 10 [Конвенції] свобода слова охоплює не лише «інформацію» та «ідеї», які обґрунтовано розглядаються як необразливі чи незначні, а й ті, що викликають образу, обурення або неспокій». Однак з огляду на різницю у фактах, Суд ухвалив у цих справах протилежні рішення.

У справі «Лінгенс проти Австрії» заявника було піддано кримінальному покаранню за те, що він опублікував дві статті з різкою критикою пана Крайського, який обіймав посаду федерального канцлера, за його поблажливе ставлення до політичного діяча, голови Ліберальної партії Австрії пана Фрідріха Петерса, котрий під час

---

¹ European Court of Human Rights, *Lingens v. Austria* judgment of 8 July 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *Tammer v. Estonia* judgment of 6 February 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; див., також: § 3 і § 4 глави 4 посібника.

Розділ II. Особливості тлумачення норм Конвенції

Другої світової війни служив в бригаді СС, а також за негативне висловлення Крайського стосовно пана Вієзенталя, який публічно викрив минуле голови Ліберальної партії. Зокрема, заявник використовував щодо п. Крайського такі вирази як: «аморальний», «негідна людина» і «опортуніст».

Страсбурзький суд заявив, що він не може не брати до уваги політичний фон, на якому з'явилися ці публікації. Так, це сталося невдовзі після загальних виборів у жовтні 1975 року, коли у суспільстві точилися гострі дискусії щодо можливої коаліції партій Крайського та Петерса. Тож Суд вирішив, що притягнення пана Лінгенса до кримінальної відповідальності за даних умов не може тлумачитися як таке, що відповідає положенням ст. 10 Конвенції.

Факти іншої справи полягають у тому, що пан Таммер опублікував газетне інтерв'ю, в якому застосував щодо пані Лаанару, другої дружини колишнього естонського політика, слова «*abielulõhkuja*» («людина, що розбила чийсь сім'ю») та «*rongaema*» («непідготовлена та безвідповідальна мати, що покинула власну дитину»), які мають в естонській мові яскраво негативне навантаження. Після публікації цієї розмови пані Лаанару в порядку приватного звинувачення порушила кримінальну справу проти заявника. Естонський суд визнав Таммера винним і наклав на нього штраф.

Вивчивши обставини справи, Європейський суд з прав людини погодився з висновками національних судів Естонії, які зазначили, що пані Лаанару на момент публікації статті вже не брала активної участі в політичному житті країни, тому використання указаних слів стосовно приватного життя п. Лаанару не може виправ-

довуватися суспільним інтересом або вважатися питанням загальної значущості. Отже, на думку Страсбурзького суду, у даному випадку притягнення журналіста до кримінальної відповідальності можна вважати «необхідним у демократичному суспільстві... для захисту репутації або прав інших осіб».

Роблячи загальний висновок, слід підкреслити, що рівень правової аргументації рішень Європейського суду з прав людини є дуже високим, оскільки Суд у своїй роботі застосовує, як правило, всі можливі для кожного конкретного випадку методи тлумачення відповідно до принципів його правоінтерпретаційної діяльності. Це робить прецеденти Страсбурзького суду важливим орієнтиром для національних судів.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. На яких мовах викладено автентичний текст Конвенції?
2. Якому автентичному тексту Конвенції надається перевага при тлумаченні окремих статей Конвенції, в яких містяться терміни та слова, що мають різне значення в англійській і французькій мовах? Дайте відповідь на прикладах п. 2 і п. 3 ст. 5, п. 3 (с) ст. 6, п. 2 ст. 10 Конвенції.
3. Що розуміється під історичним методом тлумачення Конвенції?
4. Яке значення має телеологічний метод тлумачення при інтерпретації норм Конвенції?
5. Що повинен враховувати інтерпретатор при системному тлумаченні положень Конвенції?
6. У чому полягає функціональний метод тлумачення Конвенції?

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Глава 6. Поняття й загальна характеристика судового прецеденту

§ 1. Поняття прецеденту та його значення в англосаксонській правовій сім'ї

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод є, безперечно, основним, але далеко не єдиним документом у системі «конвенційного права». Її норми, які мають здебільшого загальний, абстрактний характер, тлумачаться та наповнюються реальним змістом у великому масиві рішень Європейського суду з прав людини, що мають прецедентний характер. Зважаючи на це, для української правової науки та юридичної практики сьогодні особливо актуальними є питання визначення правової природи цих рішень та їх впливу на правову систему України. Водночас, це потребує і попереднього з'ясування сутності прецеденту та його ролі в системі джерел міжнародного права, а також внутрішнього права країн, що належать до різних правових сімей.

Поняття «*прецедент*» (англ. - *precedent*) походить від латинського *praecedens* (род. відмінок - *praecedentis*) – «по-

передній» і, за визначенням укладачів оксфордського словника, означає попереднє судове рішення, метод вирішення справи, що представляє собою авторитетне правило або приклад для вирішення схожої або аналогічної справи¹.

Батьківщиною судового прецеденту є Великобританія, право якої англійські юристи досі розглядають, головним чином, як право судової практики (*cause law, case law*)². На думку британських дослідників, система загального права, на відміну від континентального, наділила великими повноваженнями суддів, завданням котрих здавна було формулювати «правові принципи, що відображають цінності англійського народу»³. Схожу точку зору висловлює А. Кіралфі, який стверджує, що завдяки історичним особливостям формування права Великої Британії, саме на суддів покладено розвиток абсолютної більшості його фундаментальних засад⁴. Підтвердженням цієї позиції є, наприклад, те, що значна частина положень англійської неписаної конституції (деякі аспекти діяльності вищих державних органів, характер взаємодії гілок влади, принципи співіснування держави й особи, основні права людини тощо) існує у формі прецедентів.

В основі доктрини прецеденту лежить принцип *stare decisis*⁵ («вирішити так, як було вирішено раніше»), згід-

---

¹ The Oxford English Dictionary: Vol. I-XII. - Oxford: The Clarendon Press, 1970. - Vol. VIII. - P. 1243.

² Максимов А.А. Прецедент как один из источников английского права // Государство и право. - 1995. - № 2. - С. 97.

³ The Oxford Companion to American Law / Editor in chief K.L. Hall; editors D.S. Clark, J.W. Ely, Jr.J. Grossman. - Oxford: University press. - 2002. - P. 436.

⁴ Kiralfy A.K.R. The English Legal System. - L.: Sweet and Maxwell, 1990. - P. 75.

⁵ Цей термін походить від латинського вислову «*stare decisis et non*

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

но з яким для англійських судів є обов'язковими прецеденти вищих судових органів країни (Палати Лордів, Апеляційного суду, Високого суду), крім випадків, коли справи розумно відрізняються одна від одної. Однак це правило не є абсолютним, адже застарілі прецеденти за певних обставин можуть бути переглянуті або судом, який його створив, або судом вищої інстанції.

На сьогоднішній день правило прецеденту в Англії складається з трьох основних положень:

1. Рішення, які виносяться Палатою лордів, складають обов'язкові прецеденти для всіх судів, крім самої Палати лордів, яка в 1966 р. особливою заявою оголосила про свій відхід від жорсткого принципу прецеденту та, зокрема, про допустимість перегляду своїх власних рішень¹ (хоча цим правом Палата лордів користується дуже обережно і в основному в цивільних справах).

---

quieta movere», що означає «дотримуватись вирішеного та не змінювати вже вирішені питання». Див.: Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – С. 69.

¹ У названій заяві Палати лордів зазначено: «Їх світлості розглядають прецедент як незамінне джерело, що дає уявлення про зміст права та його застосування в конкретних випадках. Він забезпечує такий ступінь упевненості, якою піддані можуть керуватися в своїх діях, так само як і створює основу для планомірного удосконалення правових норм.

Проте Їх світлості визнають, що надто жорстка прихильність до прецеденту може привести до несправедливості в конкретному випадку та невиправданого обмеження в розвитку права. Тому вони вважають за потрібне змінити існуючу практику та, визнаючи попередні рішення Палати лордів в принципі обов'язковими, допустити можливість відступу від них у випадку необхідності». Цит. за: Кросс Р. Прецедент в англійском праві / Под общ. ред. Ф.М. Решетникова. – М.: Юридическая литература, 1985. – С. 116.

2. Рішення, прийняті Апеляційним судом, обов'язкові для всіх судів, крім Палати лордів. У 1944 р. Апеляційний суд встановив правило, відповідно до якого він не зв'язаний своїми власними рішеннями, якщо вони були прийняті *per incuriam* (через недбалість, неухважність).

3. Рішення, ухвалені Високим судом, обов'язкові для нижчих судів і, не маючи обов'язкового характеру, звичайно використовуються як керівництво Судом корони та різними відділеннями Високого суду.

У загальновизнаному трактуванні під правилом *stare decisis* зазвичай розуміють *stare rationibus decidendi*: обов'язковим є не все рішення, а лише *ratio decidendi* (прецедентна норма права), тобто частина прецеденту, в якій міститься правовий принцип аргументації судді – основний принцип вирішення спору. Все інше вважається попутно сказаним (*obiter dictum*) і може не братися суддями до уваги під час розгляду аналогічних справ.

Зважаючи на те, що прецеденти необхідно враховувати під час розгляду нової справи, англійський суддя повинен встановити, що саме в попередньому рішенні є *ratio decidendi*, а що – *obiter dictum*. Англійська судова практика виробила кілька способів, за допомогою яких з тексту рішення можна виділити *ratio decidendi*. Найпоширенішим є метод інверсії (*метод Уембо*), відповідно до якого необхідно сформулювати можливий головний принцип вирішення справи та замінити його на протилежний за змістом. Якщо в цьому випадку суд може винести таке ж рішення, то це правоположення не буде прецедентною нормою права, якщо суть рішення змі-

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

ниться – буде. Використовується також *метод доктора Гудхарда*, згідно з яким *ratio decidendi* визначається шляхом оцінки істотних фактів у справі та виводиться з судового рішення, яке базується на цих фактах. Основним предметом дослідження мають бути не думки суддів, а їхній метод вирішення справи, адже, як вважає Гудхард, доводи судді можуть бути неправильними, але рішення буде прецедентом¹. Разом із тим, важливою складовою частиною англійської доктрини судового прецеденту є наявність правил тлумачення суддею прецедентів, які він застосовує. На думку Р. Кросса, ці правила значно обмежують можливість впливу прецеденту на майбутній розвиток права, тому що підкреслюють необхідність звертати увагу не лише на зміст рішення, але й на форму викладу рішення та факти попередньої справи².

Слід зазначити, що загальне визнання прецеденту джерелом права Великої Британії не обов'язково означає одностайного визнання англійськими юристами й судової правотворчості. До цього часу британські судді та правознавці відстоюють дві протилежні точки зору на вказане питання. Так, продовжує зберігати свою силу деклараторна теорія прецеденту (*теорія Блекстона*), відповідно до якої судді не створюють норми, а лише знаходять їх та проголошують у своїх рішеннях. Цікаво, що у разі відміни того чи іншого прецеденту вважається, що його було створено в результаті неправильного розуміння права, а правова норма, яка в ньому містилася, нібито

---

¹ Див.: Максимов А.А. Прецедент как один из источников английского права // Государство и право. - 1995. - № 2. - С. 98.

² Кросс Р. Прецедент в английском праве / Под общ. ред. Ф.М. Решетникова. - М.: Юридическая литература, 1985. - С. 59.

ніколи не існувала. Разом з тим, у ХІХ-ХХ ст. набув поширення позитивістський погляд на дії судді (*теорія Остіна*): за ним визнається повноцінна правотворча функція, яка реалізується при вирішенні справи за умови відсутності відповідного прецеденту або положення закону й відрізняється від аналогічної діяльності законодавчого органу своєю послідовністю, наступництвом, зв'язаністю фактами справи та вимогами принципу *stare decisis*.

У цілому, англійські юристи називають прецедентне право достатньо ефективною системою, перевагами якої є визначеність, передбачуваність, конкретність, практичність, здатність до саморозвитку та пристосування до нових суспільних відносин. Однак воно має і певні недоліки (жорсткість, громіздкість, складність, загроза неспідовності розвитку права та ін.)¹, оскільки за своєю природою прецедентне право не може в повному обсязі розвинути в собі ті безперечно позитивні якості, які характеризують статутне право країн романо-германської правової сім'ї (системність, загальність, чітка формальна структурованість, точна визначеність за змістом тощо). Саме тому, починаючи з другої половини ХІХ століття, в англосаксонському праві все більше зростає роль і значення законодавчого регулювання. Як зазначає Р. Уолкер, у даний час законодавство є «головною рушійною силою правової реформи та завдяки своїй тен-

---

¹ Уолкер Р. Английская судебная система / Пер. с англ. – М.: Юридическая литература, 1980.- С. 157-158; Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Автореф. дис... к.ю.н. – К., 2000 <<http://www.nbu.gov.ua>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

денції до кодифікації стає найважливішим джерелом англійського права»¹.

Розглядаючи співвідношення закону та прецеденту в Англії, необхідно указати на їх взаємозалежність та складну взаємодію. З одного боку, закон має вищу юридичну силу, ніж прецедент, і може відмінити останній². З іншого – норми закону у процесі їх застосування судами конкретизуються шляхом створення так званих прецедентів тлумачення, які можуть певною мірою корегувати законодавчі приписи³ (досить ексцентрично з цього приводу висловився на початку ХХ століття Дж. Грей, котрий заявив, що закон не стає законом до того часу, поки суди його не інтерпретували⁴).

Особливістю англійської правової системи є і те, що британські судді, на відміну від їх американських колег, не мають функції конституційного контролю, тобто не можуть, посилаючись на вищі норми, визнати якийсь закон нечинним. Лише в Законі про права людини 1998 року було спеціально вказано, що суди мають право оголосити нечинним закон, який не відповідає Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Хоча професор Е. Оллок вважає, що це може не відігравати будь-якої ролі, адже судді намагатимуться інтерпретувати законодавство Великобританії таким чи-

---

¹ Уолкер Р. Английская судебная система / Пер. с англ. – М.: Юридическая литература, 1980.- С. 76.

² Богдановская И.Ю. Прецедентное право. – М.: Наука, 1993. - С. 104.

³ Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Автореф. дис... к.ю.н. – К., 2000.

⁴ Кросс Р. Прецедент в английском праве / Под общ. ред. Ф.М. Решетникова. – М.: Юридическая литература, 1985. – С. 163.

ном, щоб воно відповідало положенням названої Конвенції¹.

§ 2. Судова практика у країнах романо-германської правової сім'ї

У континентальній Європі значна частина вчених та юристів-практиків традиційно відмовляється визнавати юридичну силу прецедентів, вважаючи їх недосконалим джерелом права, та надає перевагу законіві. Приміром, ще у XVIII ст. автор теорії поділу влади Ш. Монтеск'є категорично виступав не тільки проти судової правотворчості, а й проти судового тлумачення: «судді народу... – не більше ніж вуста, які промовляють слова закону»². Схожої позиції додержувався і видатний німецький філософ Г.В.Ф. Гегель, який критикував англійське прецедентне право через його громіздкість, заплутаність і неясність та наголошував, що тільки в законі право отримує не лише форму своєї загальності, але й «свою справжню визначеність»³.

Водночас саме на батьківщині Гегеля вже в першій половині XIX століття представники історичної школи права (Пухта, Савіні, Шталь) поставили під сумнів виключність закону та зробили перші спроби розв'язати проблему співвідношення та взаємодії законів, звичаїв, юридичної науки та судової практики (останню вони називали видом звичаєвого права). У другій половині

---

¹ Орзіх М. Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 1. – С. 89.

² Монтеск'є Ш. Избранные произведения. М.: Государственное изд-во политической литературы, 1955. – С. 226, 297.

³ Гегель. Философия права / Пер. Б.Стопниера // Гегель. Сочинения. – Т. VII. – Москва-Ленинград: Соцгиз, 1934. – С.230-231.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

XIX ст. вчення про творчу силу суду та судових рішень цілком оформилось у працях Жені, Ланглуа (Франція), Адікеса, Бюлова, Ієрінга (Німеччина). Наприкінці XIX століття з'явилася навіть низка теорій, що наполягали на наділенні судів окремими повноваженнями законодавця й на визнанні за ними творчих прав влади римського претора (у Франції – Бартен, Ламбер, в Іспанії – Педро Дорадо, в Італії – Майоран)¹.

І хоча до цього часу відмінною рисою романо-германської правової сім'ї залишається безумовний пріоритет законодавчого регулювання, правотворчі повноваження судів континентальної Європи у XX ст. не тільки були визнані багатьма науковцями, але й на практиці значно зросли. Це обумовлено абстрактним характером законодавчих норм, який, з одного боку, дозволяє їм охопити досить велику кількість однорідних суспільних відносин, але з іншого – створює й досить широкі рамки для суддівського розсуду, що сприяє, за висловом відомого французького компаративіста Р. Давіда, формуванню в країнах романо-германської правової сім'ї на основі закону так званих «вторинних» норм, сформульованих судовою практикою².

Як зазначає Л. Вільдхабер, «фактично суди континентальної Європи регулярно й у загальному порядку слі-

---

¹ Демченко Г.В. Судебный прецедент // Журнал Министерства Юстиции. – 1903. – № 3. – С. 100-101.

² Зокрема, Рене Давід писав: «Правові норми в тому вигляді, в якому юристи та законодавці країн романо-германської правової системи вважають необхідним їх сформулювати, безсумнівно, недостатні самі по собі; потрібні «вторинні норми», які уточнюють і доповнюють їх, але в твердих правових рамках». См.: Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Международные отнош., 1999. – С. 74.

дують правам прецедентів, причому як своїх власних, так і тих, які вироблені вищими судами. І хоча, дійсно, автори мають різні точки зору щодо того, чи повинні судові рішення вважатися джерелами права, вони часто лише намагаються підкреслити цим пріоритет статутного права, яке знаходить вираження в законодавчих актах, над судовими рішеннями. Як тільки цей пріоритет буде визнано, більшість авторів континентальної Європи погодяться з тим, що судові рішення в практичних цілях складають «*la loi du moment*» (закон для конкретного випадку), «*une autorite de fait*» (фактичну владу) і користуються припущеною, «обмеженою» або «умовною» обов'язковою силою»¹.

У системі джерел права країн романо-германської правової сім'ї акти органів судової влади відіграють специфічну роль, адже судовий прецедент історично не одержав тут самостійного значення й, не дивлячись на його визнану практичну цінність, усе ще «бореться» за виправдання включення до числа джерел права². Судова практика має другорядне в порівнянні із законом значення, а самі судді відкрито не визнають наявності у них влади зі створення норм права. Разом з тим, норми, які містяться в тих або інших актах органів судової влади, уже сьогодні чинять серйозний нормативний вплив на регулювання суспільних відносин у країнах, що належать до романо-германської правової сім'ї.

---

¹ Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека // Государство и право. – 2001. - № 12. – С. 6.

² Див.: Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Судебный прецедент: Зарубежный опыт и российские перспективы // Юрист. – 1999. – № 10. – С. 7.

Наприклад, у Франції рішення Касаційного суду служать принциповим орієнтиром при вирішенні подібних цивільних справ нижчими судами. Зокрема, судовими рішеннями на основі тлумачення ст. 1384 ЦК Франції був створений новий вид цивільно-правової відповідальності¹. Адміністративне право Франції значною мірою не носить законодавчого характеру, його основні норми були сформульовані Державною радою – органом судової влади². Акти Конституційної ради Франції є джерелом конституційного права³.

У Німеччині прецедент офіційно не визнано джерелом права, але суди, як правило, дотримуються позицій, викладених у рішеннях судів вищих інстанцій з метою досягнення правової визначеності. Загальнообов'язковий характер носять рішення Федерального конституційного суду. Рішення палат Федерального верховного суду повинні бути одноманітними, а якщо палатою ставиться питання про необхідність відхилитися від попередніх рішень цивільної або кримінальної палат цього суду, то відповідна справа повинна бути розглянута Великим сенатом, який і санкціонує зміни судової практики⁴. У ці-

---

¹ Див.: Подольская Н.А. Прецедент как источник права в романо-германской правовой семье // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 6. – С. 81-82.

² Див.: Ведель Ж. Административное право Франции / Пер с фр. Л.М. Энтина. Под ред. М.А. Крутоголова М.: Прогресс, 1973. – С. 57-61.

³ Див.: Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Судебный прецедент: Зарубежный опыт и российские перспективы // Юрист. – 1999. – № 10. – С. 8.

⁴ Див.: Подольская Н.А. Прецедент как источник права в романо-германской правовой семье // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 6. – С. 84-85.

лому значення судових рішень у ФРН виходить за рамки конкретної справи – вони часто мають силу переконливого прецеденту. Іноді право, створене судами, розглядається німецькими правознавцями як специфічний підвид звичаєвого права, коли в судовій практиці протягом тривалого часу певна категорія справ вирішується одноманітно¹.

В Італії особливе значення мають «максими» Касаційного суду, які виводяться з рішень цього суду в принципових справах. Хоча опубліковані рішення Касаційного суду не мають сили обов'язкового прецеденту, вони зазвичай враховуються нижчими судами при розгляді аналогічних справ. У формування сучасного конституційного права Італії значний внесок зробив Конституційний суд Італії².

У Швейцарії кантональні суди зв'язані рішенням Федерального суду про визнання неконституційним кантонального закону. Якщо Верховний суд Швейцарії зайняв певну принципову позицію, повороти судової практики відбуваються вкрай рідко³. До того ж, відповідно до статті 1 Цивільного кодексу Швейцарії 1907 року, «за відсутності законодавчих положень, що підлягають застосуванню, суддя має приймати рішення відповідно до звичаєвого права, а за відсутності звичаю має діяти як

---

¹ Див.: Марченко М.Н. Правовые системы современного мира. Учеб. пособ. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – С. 110-111.

² Див.: Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Судебный прецедент: Зарубежный опыт и российские перспективы // Юрист. – 1999. - № 10. – С. 8.

³ Див.: Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Междунар. отнош., 1999. – С. 104.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

законодавець. При цьому він повинен дотримуватися панівної доктрини та прецедентного права»¹.

В Іспанії правотворча роль судової практики визнана офіційно. У цій державі на основі ряду рішень Верховного суду формується «загальна правова доктрина» (*doctrina legal*). Її порушення, відповідно до закону, є однією з підстав оскарження судового рішення у Верховному суді².

Акти органів судової влади фактично є джерелами права також у Греції, Данії, Португалії, Нідерландах, Фінляндії, Норвегії та інших країнах³.

Таке підвищення значення актів органів судової влади в системі джерел континентального права на фоні збільшення питомої ваги законів у країнах англосаксонської правової сім'ї свідчить про наявність чітко вираженої тенденції до зближення національних правових систем за їх основними ознаками. Це виявляється насамперед у поєднанні механізмів законодавчого та прецедентного регулювання суспільних відносин у країнах англосаксонської та романо-германської правових сімей. Утім, мова йде саме про «зближення» правових систем, а не про «злиття»: малоімовірно, що акти органів судової влади коли-небудь посядуть у країнах континентальної правової сім'ї місце основного та найважливішого джерела права.

---

¹ Цит. за: Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – С. 67.

² Див.: Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности / Пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Междунар. отнош., 1999. – С. 104.

³ Див.: Марченко М.Н. Правовые системы современного мира. Учеб. пособ. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – С. 100-112; Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Судебный прецедент: Зарубежный опыт и российские перспективы // Юрист. – 1999. – № 10. – С. 5-9.

§ 3. Акти органів судової влади в системі джерел права України

Як і в інших країнах романо-германської правової сім'ї, в Україні судовий прецедент не став загальнови-знаним джерелом права. Ще за радянських часів для юридичної науки було характерним заперечення судової правотворчості та визнання нормативного акту (або закону в широкому значенні) універсальною та самодостатньою формою об'єктивного вираження права, що є цілком зрозумілим з огляду на пануючу в той час ідеологію – погодитись із багатоманітністю джерел права означало тоді перекреслити одностайність, якої прагнула КПРС. Єдиним видом актів органів судової влади, що мали офіційно визнану нормативну природу, були керівні роз'яснення Верховного Суду СРСР і Верховних судів республік.

Указана позиція знайшла своє відображення в статті 155 Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 р. й у статті 153 Конституції Української РСР від 20 квітня 1978 р., де проголошується, що «судді і народні засідателі є незалежними й підкоряються тільки законові»¹. І хоча теоретично дане положення, здавалося б, не повинно викликати нарікань, на практиці судді нерідко залежали від тих осіб, які вирішували питання про їх перебування на посаді, а радянські закони далеко не завжди були правовими та зорієнтованими на забезпечення прав і свобод людини.

---

¹ Конституция (Основной Закон) СССР // Конституции социалистических государств. – М., 1987. – Т. 1. – С. 84; Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. – К., 1987. – С. 42.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Ситуація кардинально змінилася після розпаду СРСР, коли незалежна Україна оголосила курс на демократизацію суспільних відносин та побудову правової держави, взявши на озброєння базові ідейні засади концепції «прав людини». Було розпочато розробку нової Конституції України, яка мала визнати найвищу соціальну цінність людини, її прав і свобод, а також визначити пріоритет загальнолюдських цінностей, закріпити принципи соціальної справедливості, утвердити демократичний і гуманістичний вибір народу України, чітко показати прихильність України загально-визнаним нормам міжнародного права¹.

Новий Основний Закон Української держави було прийнято 28 червня 1996 року. При цьому до його остаточного тексту було включено не лише перелік прав і свобод людини, що відповідає провідним міжнародним стандартам у цій сфері, але й положення, які створили можливості для їх пратичного захисту:

- норми Конституції визнано нормами прямої дії, що мають найвищу юридичну силу, тому кожен може звернутися до суду для захисту конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції. Повноваження щодо офіційного тлумачення Конституції України та здійснення конституційного контролю надано Конституційному Судові України (ст. 8, 150);
- кожному гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування,

---

¹ Постанова Верховної Ради Української РСР «Про Концепцію нової Конституції України» // Відомості Верховної Ради. - 1991. - № 35. - Ст. 466.

посадових і службових осіб. При цьому юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 55, 124);

- кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55) тощо.

Конституційне проголошення безпосереднього судового захисту та прямої дії правових норм, які містять фундаментальні права та свободи, створило передумови для переоцінки значення судів у системі органів державної влади. Відтепер судова влада перестала бути, говорячи словами Ш. Монтеск'є, лише «вустами, що промовляють слова закону», та перетворилася на гаранта конституціоналізму, посівши центральне місце в системі стримувань і противаг. Суди – Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції відповідно до своєї компетенції – наділені виключними повноваженнями тлумачити Конституцію та закони України, перевіряти закони на предмет їх відповідності Конституції України (конституційності) і вирішувати питання щодо законності правових актів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Отже, *судові рішення (у широкому значенні) сьогодні здійснюють серйозний нормативний вплив на формування правової системи України.*

Надзвичайно велике значення для захисту прав людини мають акти Конституційного Суду України, адже в них дається тлумачення норм Конституції України (у тому числі норм, що закріплюють права та свободи людини й громадянина) і містяться висновки

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

про конституційність або неконституційність законів та інших правових актів. Для прикладу, рішенням Конституційного Суду України № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 р. у справі про смертну кару було визнано неконституційними положення Кримінального кодексу України, що передбачали смертну кару як вид покарання. Це утворило належні юридичні гарантії невід'ємного права людини на життя. Як зазначив Конституційний Суд України, «ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (частина перша статті 27), невідчужуваним та непорушним (стаття 21). Право на життя належить людині від народження і захищається державою... Конституційні права і свободи, зокрема право людини на життя, гарантуються і не можуть бути скасовані (частина друга статті 22)...

Отже, за своїм змістом положення частини другої статті 22 Конституції України передбачають, з одного боку, обов'язок держави гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з другого – утримуватись від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод, а отже – і права людини на життя. Виходячи з положень частини другої статті 8 Конституції України, норма частини другої її статті 22 має враховуватись при прийнятті законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних суспільних відносин. Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарання, навіть у межах положень, визначених

Глава 6. Поняття судового прецеденту

законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя, що не відповідає Конституції України»¹.

Інший приклад – рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року у справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання, в якому надано офіційне тлумачення частини першої статті 39 Конституції України щодо завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Ухвалення цього рішення створило передумови для встановлення адекватного балансу між правом на мирні зібрання та суспільним інтересом. Зокрема, КСУ зазначив, що вказані положення Основного Закону держави необхідно розуміти наступним чином: «організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене статтею 39 Конституції України право громадян, а мають служити його гарантією і водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і

---

¹ Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей»¹.

Слід підкреслити, що акти Конституційного Суду України є загальнообов'язковими й повинні виконуватися всіма суб'єктами права. Так, згідно з ч.2 ст.152 Конституції України, закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність; а відповідно до положень статті 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року², рішення та висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. З огляду на це, *акти КСУ на сьогоднішній день практично одностайно визнаються джерелами права України, що мають вищу, ніж закони та підзаконні нормативні акти, юридичну силу*. Саме завдяки рішенням і висновкам КСУ забезпечується пряма дія та верховенство конституційних норм про права та свободи людини, а так само й інших положень Основного Закону України.

Схожу правову природу з рішеннями Конституційного Суду України, ухваленими у справах про

---

¹ Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2001 від 19 квітня 2001 р. у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 2. – С. 25-27.

² Відомості Верховної Ради, 1996, № 49, ст.272.

конституційність того чи іншого закону або правового акту, мають рішення судів загальної юрисдикції, якими скасовуються незаконні нормативні акти органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Скажімо, рішенням Апеляційного суду Луганської області від 29 травня 2003 року було визнано незаконним рішення виконкому Сіверодонецької міської ради № 1836 від 5 листопада 2002 року із змінами, внесеними рішенням виконкому Сіверодонецької міської ради № 2063 від 10 грудня 2002 року, яким «визначилися», а після внесених до цього рішення відповідних змін – «рекомендувалися» місця проведення зборів, мітингів та інших акцій у м. Сіверодонецьку, у той же час, проведення названих акцій в інших місцях визнано «недоцільним». Апеляційний суд Луганської області у даному випадку застосував положення ст. 39 Конституції України, що передбачає можливість обмеження права на проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій тільки судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Як зазначив суд, «своїм змістом ст. 39 Конституції України не передбачає постійного характеру обмежень прав громадян або прийняття будь-яких рекомендацій»¹.

---

¹ Решение Апелляционного суда Луганской области от 29 мая 2003 года // Правове регулювання свободи мирних зібрань / Упорядники Є. Захаров, В. Яворський. – Х.: Фоліо, 2005. – С. 88-89.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Розглянуте рішення Апеляційного суду Луганської області було залишено без змін Верховним Судом України¹. Воно набрало чинність відповідно до положень ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року, із змінами, внесеними до нього, та згідно з п. 2 ст. 11 Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року є обов'язковим до виконання.

Варто також сказати, що в чинному законодавстві України існують положення, які непрямим чином вказують на необхідність використання судового прецеденту в його класичному розумінні. Стаття 354 Цивільного процесуального кодексу України № 1618-IV від 18 березня 2004 року, який набрав чинність з 1 вересня 2005 року, передбачає, що однією з підстав для перегляду судових рішень у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку є оскарження цих рішень з мотивів «неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одного і того самого положення закону».

При цьому, якщо перегляд цивільних справ у звичайному порядку здійснюється колегією у складі п'яти суддів (ч. 4 ст. 18 ЦПК), то перегляд цивільних справ у зв'язку з винятковими обставинами переглядаються колегією суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України за наявності не менш як двох третин її чисельності (ч. 5 ст. 18, ч. 2 ст. 357 ЦПК).

---

¹ Решение Верховного Суда Украины от 8 декабря 2004 года // Правове регулювання свободи мирних зібрань / Упорядники Є. Захаров, В. Яворський. – Х.: Фоліо, 2005. – С. 91-93.

Глава 6. Поняття судового прецеденту

Аналогічні норми можна знайти в Кодексі адміністративного судочинства України № 2747-IV від 6 липня 2005 року. Зокрема, відповідно до ст. 237 КАС України судові рішення в адміністративних справах можуть бути переглянуті Верховним Судом України за винятковими обставинами, якщо вони оскаржені з мотивів «неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції однієї й тієї самої норми права». Згідно з ч. 1 ст. 241 КАС адміністративна справа в такому разі розглядається колегією суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України за участі не менш як двох третин її чисельності (але не менше п'яти суддів).

У тих випадках, коли після касаційного розгляду справи виявлено неоднакове застосування одного і того самого положення закону різними судами касаційної інстанції, справа розглядається колегією суддів на спільному засіданні відповідних судових палат Верховного Суду України за наявності не менш як двох третин чисельності кожної палати (ч. 3 ст. 357 ЦПК, ч. 2 ст. 241 КАС).

Стаття 111¹⁵ Господарського процесуального кодексу України № 1798-XII від 6 листопада 1991 року встановлює підстави для оскарження до Верховного Суду України постанов Вищого господарського суду України в касаційному порядку, серед яких називається не тільки невідповідність постанови «рішенням Верховного Суду України чи вищого суду іншої спеціалізації з питань застосування норм матеріального права», але й «у зв'язку з виявленням різного застосування Вищим господарським судом України одного й того ж положення

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

закону чи іншого нормативно-правового акта у аналогічних справах»¹.

Таким чином, у разі відсутності в судовій практиці єдиного підходу до вирішення справ аналогічного характеру Верховний Суд України у складі не менш як двох третин чисельності судової палати (судових палат) має визначити напрямок подальшого розвитку судової практики з відповідного питання².

На сьогоднішній день на практику Верховного Суду України орієнтуються не тільки нижчі суди, але й адвокати та інші юристи. Показовим є те, що у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 1 від 19.01.2001 року «Про стан здійснення правосуддя в 2000 р. та заходи щодо його вдосконалення з метою реалізації положень Конституції України» наказано: «Судовим колегіям Верховного Суду України вжити додаткових заходів до підвищення рівня аналітичної роботи, зосередити зусилля на впровадженні в життя положень

---

¹ Господарський процесуальний кодекс України. Закон України «Про господарські суди». Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». – К., 2001. – С. 40.

² Для порівняння, стаття 320 Цивільного процесуального кодексу України від 18 липня 1963 року передбачала, що підставами касаційного оскарження, касаційного подання є неправильне застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального права, але згідно зі статтею 328 ЦПК України справа обов'язково переглядалася складом судової палати Верховного Суду України, якщо суд в оскаржуваному рішенні «допустив інше застосування закону ніж касаційна інстанція при розгляді справи аналогічного характеру» (див.: Кримінально-процесуальний кодекс України. Цивільний процесуальний кодекс України / Верховний Суд України; Відп. ред. В.Т. Маляренко. – К., 2001. – С. 309.). Це вказувало на обов'язковість перегляду справ, в яких суди нижчих інстанцій відступилися від встановленого прецеденту.

Конституції України щодо основних засад судочинства, утвердженні й забезпеченні надійного захисту прав і свобод людини, оперативно інформувати суддів і громадськість *про роз'яснення Пленуму Верховного Суду України та практику розгляду судових справ* шляхом їх опублікування в офіційних друкованих виданнях – журналі «Вісник Верховного Суду України», щорічнику «Рішення Верховного Суду України», а також розміщення в електронному виданні – web-сайті Верховного Суду України в Інтернеті»¹. Крім того, 22 грудня 2005 року з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства було прийнято Закон України «Про доступ до судових рішень», яким передбачено створення до 1 червня 2006 р. Єдиного державного реєстру судових рішень – доступної у мережі Інтернет автоматизованої системи збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень².

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що *акти органів судової влади України (Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції) за певних умов є джерелами права України*³.

---

¹ Офіційний сайт Верховного Суду України доступний у всесвітній мережі Інтернет за адресою: <<http://www.scourt.gov.ua>>.

² Див.: Закон України «Про доступ до судових рішень» № 3262-IV від 22 грудня 2005 р. // Голос України. – 2006. – № 7. – С. 14.

³ Детальніше про теоретичні та практичні проблеми визнання актів органів судової влади джерелами права України див.: Мазур М.В. Судовий прецедент як джерело права України: проблеми теорії та практики // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – 2003. - № 4. – С. 5-20.

§ 4. Рішення міжнародних судів у системі джерел міжнародного права

Вагоме значення судовий прецедент відіграє в діяльності міжнародних судових установ – як універсальних (Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права та ін.), так і регіональних (Суд Європейських співтовариств, Міжамериканський суд з прав людини, Європейський суд з прав людини тощо¹). Як зазначав ще у 1965 році австралійський юрист Д. О'Коннел, «роль судді в системі міжнародного права подібна до ролі судді в системі загального права, де він посідає головне місце у формулюванні загальних принципів, в їх застосуванні та зміні шляхом посилянь на відповідний збіг обставин, у розширенні шляхом аналогії та висновків з прийнятої гіпотези»².

Рішення Міжнародного суду ООН

Відповідно до статті 38 Статуту Міжнародного суду, цей орган зобов'язаний вирішувати передані до нього спори на підставі міжнародного права, застосовуючи, поміж іншого, «судові рішення... в якості допоміжного засобу для визначення правових норм»³. Це правило однак викладено із застереженням на статтю 59 Статуту,

---

¹ На даний момент у світі налічується понад 20 міжнародних судів і трибуналів. У цій главі ми зупинимося лише деякі з них. Правову природу рішень Європейського суду з прав людини буде розглянуто у главі 7 цього посібника.

² Цит. за: Тункин Г.И. Теория международного права. Под общ. ред. Л.Н. Шестакова. – М.: Зерцало, 2000. – С. 160.

³ Міжнародне право в документах / За заг. ред. М.В. Буроменського. – Х.: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2003. – С. 182-183.

згідно з якою рішення Міжнародного суду обов'язкове лише для сторін, що беруть участь у справі, і лише у даній справі. Іншими словами, Міжнародний суд ООН формально не зв'язаний своїми прецедентами, але майже завжди бере їх до уваги. Характеризуючи діяльність цього суду, англійський правознавець У. Дженкс у 1958 році заявляв: «Міжнародне право має тепер свій верховний суд, і цей верховний суд підходить з державною мудрістю до завдання надання нової життєвої сили праву», «відносно все більшого кола питань Суд усе частіше використовує судовий прецедент замість безформного й суперечливого звичаю»¹. При цьому судові рішення виступають не тільки доказом існування звичаєвого права, а й створюють нове право².

Водночас деякі автори висловлюють протилежну точку зору. Так, Г. Кельсен, посилаючись на ст. 59 Статуту, пише, що рішення даного суду не можуть бути визнані прецедентами, а Л. Опшейнгейм указує на те, що за відсутності будь-чого схожого на доктрину «загального права» стосовно судових прецедентів рішення міжнародних судів не є прямими джерелами права в міжнародному судочинстві³. Проте навіть прибічники цієї точки зору змушені визнати, що рішення міжнародних судових установ взагалі та Міжнародного суду ООН, зокрема, є авторитетними прикладами застосування норм міжнародного права до конкретного випадку. На підтвер-

---

¹ Цит. за: Тункин Г.И. Теория международного права. Под общ. ред. Л.Н. Шестакова. – М.: Зерцало, 2000. – С. 159-160.

² Див.: Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ. – Х.: Консул, 2000. – С. 90.

³ Див.: Тункин Г.И. Теория международного права. Под общ. ред. Л.Н. Шестакова. – М.: Зерцало, 2000. – С. 161.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

дження цього можна навести слова Г. Шварценбергера, який вважає, що «рішення міжнародних судів і трибуналів не мають сили прецедентів у технічному смислі англійського права... Значення, яке міжнародні рішення можуть мати, носить суто переконливий (*persuasive*) характер»¹, а також Г.І. Тункіна, котрий, з одного боку, підкреслював, що, згідно Статуту Міжнародного суду, його рішення не є частиною процесу створення або зміни норм міжнародного права, а з іншого – указував, що «рішення Міжнародного суду входять у процес нормоутворення як частина міжнародної практики у тому, що стосується констатації наявності норм міжнародного права або їх тлумачення»².

Незважаючи на наявність певних теоретичних дискусій щодо правової природи рішень Міжнародного суду, останній неухильно дотримується принципів прецедентного права. Для прикладу, в одному з останніх рішень, ухваленому 31 березня 2004 р. у справі *пана Авена та інших мексиканців («Мексика проти Сполучених Штатів Америки»)*³, Міжнародний суд посилався як на свої попередні рішення – справу *Локербі*⁴, справу *ЛаГранд*¹, справу

---

¹ Там само. – С. 161-162.

² Там само. – С. 162-163.

³ International Court of Justice, Case Avena and other Mexican Nationals (Mexico v. United States of America), the judgment of 31 March 2004 // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>.

⁴ International Court of Justice, Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie, 1992-2003 (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom) // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>; International Court of Justice, Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie, 1992-2003 (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America) // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>.

Глава 6. Поняття судового прецеденту

---

*Науру проти Австралії*², справу *Сполучені Штати проти Ірану*³, так і на прецедент Постійної Палати Міжнародного Правосуддя⁴ – справу *Factory at Chorzow*⁵.

Слід зазначити, що багато з рішень Суду ООН на практиці впроваджують у міжнародне право нововведення, які в подальшому набувають загального визнання. Скажімо, Міжнародний суд однозначно вирішив питання про неправомірність застосування третіми державами збройної сили або вживання інших примусових заходів у відповідь на brutальні порушення прав людини в іншій державі. Цим так званим правом на гуманітарну інтервенцію⁶, як відомо, іноді зловживають могутні держави для досягнення своїх прихованих політичних, економічних або військових цілей. У справі «*Нікарагуа*

---

¹ International Court of Justice, LaGrand, 1999-2001 (Germany v. United States of America) // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>.

² International Court of Justice, Certain Phosphate Lands in Nauru, 1989-1993 (Nauru v. Australia) // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>.

³ International Court of Justice, United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran, 1979-1981 (United States v. Iran) // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>.

⁴ Постійна Палата Міжнародного Правосуддя була створена за ініціативою Ліги Націй і діяла з 1922 до 1942 року на підставі Статуту від 16 грудня 1920 року. Відповідно до статті 92 Статуту Організації Об'єднаних Націй Статут Міжнародного суду ґрунтується на Статуті Постійної Палати Міжнародного Правосуддя.

⁵ Permanent Court of International Justice, Case Concerning the Factory at Chorzow, the judgment of 26 July 1927 // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>.

⁶ Право на гуманітарну інтервенцію необхідно відрізняти від захисту власних громадян держави, котрі перебувають під загрозою за кордоном, або від військових акцій, розпочатих з інших мотивів, наприклад, у зв'язку з загрозою тероризму.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

проти Сполучених Штатів» (1986) Суд ООН зазначив, що «застосування сили не може бути доречним засобом контролю або забезпечення... поваги» до прав людини¹.

Крім того, вагому роль у міжнародному праві відіграють і консультативні висновки Міжнародного суду, хоча вони не є обов'язковими для органів, що їх запитують². Так, *консультативний висновок Міжнародного суду у справі про відшкодування за заподіяні тілесні ушкодження* став першим авторитетним доказом правосуб'єктності міжнародних організацій. Зазначена справа виникла у зв'язку з убивством у 1948 році графа Бернадота, котрий був посередником ООН у Палестині. Організація Об'єднаних Націй наполягала на тому, що Ізраїль, який не відвернув убивство та не покарав зловмисників, виявив злочинну халатність, і жадала подати позов про відшкодування шкоди за міжнародним правом. Однак була невизначеною попередня проблема – чи правоздатна ООН подавати подібний позов, у зв'язку із чим Суду було поставлено запитання: якщо представнику Організації Об'єднаних Націй при виконанні своїх обов'язків і за обставин, що включають відповідальність Держави, нанесено ушкодження, чи правоздатна Організація Об'єднаних Націй як організація подавати *de jure* або *de facto* проти відповідного уряду міжнародний позов про

---

¹ International Court of Justice, Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), the judgment of 27 June 1986, paragraph 268 // The site of the International Court of Justice <<http://www.icj-cij.org>>. Див., також: Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ. – Х.: Консул, 2000. – С. 309.

² Консультативний процес Міжнародного Суду відкритий не для держав, а тільки для міжнародних організацій.

відшкодування шкоди, спричиненої (а) Організації Об'єднаних Націй, (б) жертві? У зазначеному консультативному висновку Міжнародний суд відповів на обидві частині запитання позитивно¹.

У консультативному висновку від 21 червня 1971 року за запитом Генеральної Асамблеї ООН стосовно політики Південно-Західної Африки у Намібії Суд ООН розцінив недопустимість дискримінації як важливий принцип міжнародного права: «встановлення й застосування на практиці обмежень, виключень і заборон лише на підставі раси, кольору шкіри, національного та етнічного походження, що мають наслідком заперечення прав людини, є кричущим порушенням цілей і принципів Статуту ООН»².

Значення прецедентів у діяльності Суду Європейських Співтовариств

Як зазначалося вище, прецеденти відіграють важливу роль не лише в діяльності Міжнародного суду ООН, але й у діяльності інших міжнародних судів.

---

¹ У цій справі Міжнародний суд розглядав абстраговане питання про правоздатність подавати позов без будь-якого зв'язку з фактами справи про Бернадота. Хоча ООН і правоздатна подавати позов, забезпечити задоволення позову через Міжнародний суд вона не може, адже відповідно до ст. 34 Статуту Міжнародного суду сторонами у справах, що розглядаються даним судом, можуть бути лише держави. Справу про Бернадота було врешті-решт вирішено завдяки проведеним переговорам: Ізраїль погодився сплати відшкодування, проте відмовився визнати, що зобов'язаний це робити. Див.: Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер. з англ. – Х.: Консул, 2000. – С. 142-143.

² Павлова Л. Специфика нормотворчества в области прав человека // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2002. – № 4 <<http://beljournal.by.ru>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Загальновідомо, що початком об'єднання європейських країн і формування спільного для них правового поля стало укладання Договору про утворення Європейського об'єднання вугілля та сталі (18 квітня 1951 р.), Договору про створення Європейського економічного співтовариства (25 березня 1957 р.), Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики (25 березня 1957 р.). Однак в подальшому право ЄС розвивалося, головним чином, завдяки прецедентному праву Суду ЄС: під час розгляду та вирішення конкретних справ він поступово сформулював основні принципи й концепції побудови правової системи Європейського Союзу, що не знайшли відображення в установчих документах ЄС.

Так, принцип прямої дії норм права Європейських співтовариств було вперше виражено у справі *Van Gend en Loos* (1963), яка мала визначне значення для всієї подальшої практики як самого Суду ЄС, так і національних судів країн-членів ЄС. У своєму рішенні за результатами розгляду цієї справи Суд ЄС підкреслив, що «Співтовариство сформувало новий різновид правопорядку в міжнародному праві... суб'єктами якого є не лише держави-учасниці, але також і їх громадяни. У силу цього, незалежно від законодавства країн-учасниць, право Європейських співтовариств може передбачати для індивідів певні права й покладати на них певні обов'язки...»¹. Більше того, Суд ЄС зазначив, що певні права у людини

---

¹ Цит. за: Лепешков Ю. Право Европейских сообществ: основополагающие принципы // Белорусский журнал международного права и международных отношений. - 1998. - № 3 <<http://beljournal.by.ru>>.

можуть виникати навіть у тих випадках, коли це не передбачено безпосередньо установчим Договором, проте витікає зі змісту зобов'язань, які цей Договір покладає на держави-учасниці, органи Європейських співтовариств або безпосередньо на індивідів. Ці висновки Суд ЄС пізніше повторив у справах *Van Duyn* (1974), *Reyners* (1974), *Van Binsbergen* (1974), *Bosman* (1995), *Alpine* (1995), *Royal Copenhagen* (1995), *Meyers* (1995) тощо¹.

У рішенні, ухваленому в справі *Costa v. ENEL* (1964), Суд ЄС відзначив, що держави-члени ЄС передали Співтовариству частину суверенних прав і повноважень згідно з установчим Договором й не можуть відмовитися від цього шляхом вчинення односторонніх дій, що суперечать праву ЄС. Це положення було розвинуте під час розгляду справи *Internationale Handelsgesellschaft* (1970), в якій Суд ЄС заявив, що «дійсність того чи іншого акту Співтовариства не може бути порушена, а його ефективне застосування на території держави-учасниці ЄС не може бути поставлено під загрозу внаслідок заяви про те, що даний акт суперечить основним правам и свободам, закріпленим у національній конституції, або не відповідає принципам внутрідержавного устрою»². Таким чином, Судом ЄС було сформульовано принцип верховенства норм права ЄС над внутрішнім правом країн-учасниць. З даного принципу, як пізніше зазначив Суд ЄС у справі *Simmenthal* (1978), виникає зобов'язання національних судів забезпечити на території кожної держави-учасниці повну та ефективну дію норм права ЄС, а

---

¹ Там само.

² Там само.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

також утриматися від застосування будь-яких положень внутрішнього законодавства, що суперечить їм¹.

На сьогоднішній день, Суд ЄС з метою забезпечення послідовного розвитку своєї практики постійно обґрунтовує свої висновки посиланням на прецедентне право. Приміром, у справі C-342/03 (рішення від 10 березня 2005 року) за позовом Королівства Іспанії про анулювання Постанови Ради ЄС № 975/2003 від 5 червня 2003 р.² Суд ЄС посилався на такі прецеденти: справа C-353/92 *Greece v. Council* [1994] ECR I-3411, справа C-284/94 *Spain v. Council* [1998] ECR I-7309, об'єднані справи C-37/02 and C-38/02 *Di Lenardo and Dilexport* [2004] ECR I-0000, справа C-22/94 *Irish Farmers Association and Others* [1997] ECR I-1809, справа C-301/97 *Netherlands v. Council* [2001] ECR I-8853, справа C-48/96 P *Windpark Groothusen v. Commission* [1998] ECR I-2873.

Крім того, Суд ЄС наділений повноваженнями перевіряти законність актів, прийнятих спільно Європейським парламентом і Радою ЄС, актів Ради ЄС, Комісії та Європейського центрального банку, що не відносяться до рекомендацій та висновків, а також актів Європейського парламенту, призначених здійснювати правовий вплив на треті сторони (ст. 173 Договору про створення Європейського економічного співтовариства зі змінами та доповненнями, внесеними Договором про Європейський Союз від 17 лютого 1992 р.; ст. 33 Договору про утво-

---

¹ Там само.

² Див.: Court of Justice of the European Communities, Case C-342/03 Kingdom of Spain v. Council of the European Union, Judgment of 10 March 2005 // The site of the Court of Justice of the European Communities <<http://www.curia.eu.int>>.

рення Європейського об'єднання вугілля та сталі зі змінами та доповненнями, внесеними Договором про Європейський Союз; ст. 146 Договору про створення Європейського співтовариства з атомної енергетики від 25 березня 1957 р. зі змінами та доповненнями, внесеними Договором про Європейський Союз). Відповідно до ст. 35 Договору про Європейський Союз і ст. 177 Договору про створення Європейського економічного співтовариства Суд ЄС наділений повноваженнями тлумачити в преюдиціальному порядку:

- 1) договори, на яких базується Європейський Союз;
- 2) акти, прийняті органами Співтовариства та Європейським центральним банком;
- 3) статuti організації, створених Радою, якщо це передбачено відповідними статутами.

Застосування принципів прецедентного права Між-американським судом з прав людини

Розглядаючи конкретні справи відповідно до своєї компетенції, Міжамериканський суд з прав людини часто звертається не тільки до норм Американської конвенції з прав людини, але й до правових позицій, сформульованих у його власних прецедентах і прецедентах інших міжнародних і національних судів. Скажімо, вирішуючи справу «Цезар проти Тринідаду і Тобаго»¹, Міжамериканський суд з прав людини застосував понад двадця-

---

¹ Inter-American Court of Human Rights, Caesar v. the State of Trinidad and Tobago judgment of 11 March 2005 // The site of the Inter-American Court of Human Rights <<http://www.corteidh.or.cr/stars.html>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

ть своїх прецедентів¹, п'ять прецедентів Міжнародного Суду ООН², шість прецедентів Європейського суду з прав людини³ та прецеденти семи національних судів (Верховних Судів США, Зімбабве, Намібії, Конституційних Судів Південно-Африканської Республіки й Уганди, Вищих Судів Фіджі та Замбії).

Як зазначає колишній Голова Міжамериканського суду з прав людини, а нині суддя цього суду Антоніо Августо Кансадо Тріндад (*Antonio Augusto Cancado Trindade*), робота Міжамериканського суду з прав людини сприяла створенню на американському континенті міжнародного публічного порядку, що базується на повазі до прав людини за будь-яких обставин⁴. Причому в його преце-

---

¹ *Hilaire Case, Preliminary Objections*, Judgment of 1 September 2001; *Case of Maritza Urrutia*, Judgment of 27 November 2003; *The «Panel Blanca» Case (Paniagua Morales et al.)*, Judgment of 8 March 1998; *Case of Alfonso Martín-del Campo-Dodd, Preliminary Objections*, Judgment of 3 September 2004; *The «Street Children» Case (Villagrán Morales et al.)*, Judgment of 19 November 1999; *Godínez-Cruz Case*, Judgment of 20 January 1989 та інші.

² *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment (1986); *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland)*, Jurisdiction of the Court, Judgment (1973); *Fisheries Jurisdiction (United Kingdom v. Iceland)*, Merits, Judgment (1974); *Nuclear Tests (Australia v. France)*, Judgment of 20 December 1974; *Aegean Sea Continental Shelf*, Judgment (1978); *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran*, Judgment (1980).

³ *Tyrer v. United Kingdom*, (5856/72), Judgment of 25 April 1978; *A v. United Kingdom*, (100/1997/884/1096), Judgment of 23 September 1998; *Ireland v. United Kingdom*, (1979-80), Judgment of 18 January 1978; *Kudla v. Poland*, Grand Chamber, (30210/96), Judgment of 26 October 2000; *Humen v. Poland*, Grand Chamber, (26614/95), Judgment of 15 October 1999; *Ilaşcu v. Moldova and Russia*, (48787/99), Judgment of 8 July 2004.

⁴ Speeches by President of the European Court of Human Rights Mr Luzius Wildhaber and President of the Inter-American Court of Human Rights

дентному праві, подібно до прецедентного права Страсбурзького суду, на основі принципу динамічного та еволюційного тлумачення Американської конвенції з прав людини було сформульовано правило, відповідно до якого інтерпретація норм цієї Конвенції має поширювати захист прав людини на все нові ситуації. Приміром, у прецедентах Міжамериканського суду з прав людини сформульовані важливі правові позиції щодо права на життя, яке має включати також і умови проживання, як це зазначено у справі «Бездомних дітей»¹.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що міжнародні судові установи, які покликані застосовувати в конкретних справах загальні принципи права та норми міжнародних договорів, що нерідко мають абстрактний характер, змушені дотримуватися доктрини прецеденту, який носить зазвичай не обов'язковий, але переконливий характер. З одного боку, послідовне застосування прецеденту міжнародними судами – це найочевидніший засіб запобігти звинуваченням в упередженості. З іншого – завдяки розвиткові їхнього прецедентного права у практику міжнародних відносин нерідко впроваджуються нові правові принципи, засновані на передових гуманістичних ідеях.

Rights Mr Antonio Augusto Cancado Trindade (Solemn hearing of the European Court of Human Rights on the occasion of the opening of the judicial year. Thursday, 22 January 2004) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

¹ Inter-American Court of Human Rights, the «Street Children» Case (Villagran Morales and Others versus Guatemala), Judgment of 19 November 1999 // The site of the Inter-American Court of Human Rights <<http://www.corteidh.or.cr/stars.html>>.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ
САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що означає принцип *stare decisis*?
2. Дайте визначення поняття «судовий прецедент».
3. Які способи відокремлення прецедентної норми права (*ratio decidendi*) від «попутно сказаного» (*obiter dictum*) існують в англійській судовій практиці?
4. Охарактеризуйте роль судової практики в системі джерел права країн континентальної правової сім'ї.
5. Чи є акти органів судової влади України джерелами національного права? Поясніть відповідь.
6. Яке значення мають прецеденти міжнародних судів для розвитку міжнародного права? Наведіть приклади з практики Міжнародного суду ООН, Суду Європейських Співтовариств і Міжамериканського суду з прав людини.

Глава 7. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини

§ 1. Правотворче значення рішень Європейського суду з прав людини

На думку багатьох західних правознавців, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод необхідно розглядати лише в контексті прецедентного права, яке створювалося протягом майже п'ятдесяти років контрольними органами європейської регіональної системи захисту прав людини – Європейським судом з прав людини та Європейською комісією з прав людини. Як алегорично зазначив Фредерік Куїн, «якщо Конвенція є скелетом, то прецедентне право є плоттю, яка дає йому життя»¹. Дійсно, без застосування принципів прецедентного права просто неможливо було забезпечити ефективну дію Конвенції, більшість основних положень якої сформульовано в надто абстрактній формі. Лише послідовний розвиток практики Страсбурзького суду дозволяє усунути загрозу неоднозначного розуміння змісту основних прав і свобод людини й появи «подвійних стандартів».

---

¹ Quinn F. Human Rights and You. Warsaw: OSCE/ODIHR, 1999. – P. 153.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Європейський суд з прав людини з перших років своєї діяльності послідовно дотримується принципів прецедентного права, посилаючись на свої попередні рішення, прецеденти Європейської комісії з прав людини або «усталене прецедентне право» та пояснюючи це інтересами «правової визначеності й регулярного розвитку конвенційного права»¹. На думку С. Шевчука, судовий прецедент, безперечно, сприяє чіткості та універсальності розуміння Конвенції, «встановлює певні стандарти правосуддя, яких має дотримуватися суд, конкретизує та розвиває конвенційні положення, дає змогу правильно зрозуміти її букву та дух, дисциплінує суддів, які приймають рішення, обмежує суддівське свавілля»².

У прецедентному праві Страсбурзького суду містяться важливі правові позиції, що мають принципове значення для захисту прав людини як на міжнародному, так і на національному рівнях. Скажімо, базові положення щодо свободи преси були сформульовані в рішенні Європейського суду з прав людини від 8 липня 1986 р. у справі *Лінгенса*: «свобода вираження поглядів, гарантована пунктом 1 статті 10 [Конвенції], становить одну з основних підвалин демократичного суспільства й одну з принципових умов його розвитку та умов самореалізації кожної особи. При додержанні пункту 2 свобода вираження стосується не лише тієї «інформації» чи тих «ідей», які отримані належним чином або розглядаються як необразливі чи незначні, а й тих, що викликають об-

---

¹ European Court of Human Rights, *Cossey v. the United Kingdom* judgment of 17 October 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – С. 100.

разу, обурення або неспокій. Такими є вимоги плюралізму, терпимості й широти поглядів, без яких «демократичне суспільство» неможливе... Відповідно, межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується власне політика, а не приватної особи. На відміну від останньої, перший неминуче й свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова та вчинку як з боку журналістів, так і громадського загалу і, як наслідок, повинен виявляти до цього більше терпимості»¹.

Сьогодні нормативне значення прецедентів Страсбурзького суду є загальноновизнаним. Проте за часів становлення цієї специфічної міжнародної установи при розгляді конкретних справ нерідко виникали гострі дискусії з питань щодо суддівської правотворчості та обов'язковості прецеденту. Зокрема, принципове значення для подальшої діяльності Європейського суду з прав людини мало рішення у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1975 року, в якому Страсбурзький суд заклав основи майбутньої доктрини його прецедентного права.

У цій справі заявник скаржився на порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що йому під час відбування тюремного ув'язнення не надали можливості звернутися до суду з позовом до офіцера тюремної адміністрації для захисту своєї честі та гідності. Тож Страсбурзький суд мав вирішити принципову проблему: чи обмежуються положення п. 1 ст. 6 Конвенції гарантією права на справедливий судовий розгляд, коли процес уже ведеться, або ж вони передбачають також і право доступу до

---

¹ European Court of Human Rights, *Lingens v. Austria* judgment of 8 July 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

правосуддя кожному, хто хоче звернутися до суду за захистом своїх прав цивільно-правового характеру?

Розглянувши доводи сторін, більшість суддів прийшла до висновку, що забезпечення можливості передачі розгляду цивільно-правового спору до суду є одним із загальноновизнаних базових принципів права, який підпадає під гарантії Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Зокрема, у рішенні, винесеному в даній справі, зазначено: «Якщо б п. 1 статті 6 Конвенції розумівся як такий, що говорить виключно про рух справи, яка вже передана до суду, то Договірна Держава могла б, не порушуючи цю статтю, ліквідувати свої суди або вивести з їх юрисдикції розгляд деяких видів цивільних справ, доручивши їх органам, що залежать від уряду. Подібні припущення, які є невіддільними від небезпеки свавілля, мали б вельми серйозні наслідки, які несумісні з вказаними вище принципами... На думку Суду, було б немислимо, щоб п. 1 статті 6 містив докладний опис процесуальних гарантій, що надаються сторонам у цивільних справах, і не захищав би, в першу чергу, того, що надає можливість практично користуватися такими гарантіями – доступу до суду. Такі характеристики процесу, як справедливість, публічність, динамізм, позбавляються сенсу, якщо немає самого судового розгляду». При цьому Європейський суд з прав людини зазначив, що «це не є поширювальне тлумачення, яке накладає на Договірні Сторони нові зобов'язання», адже цей висновок «базується на термінології першого речення пункту 1 ст. 6, прочитаного в контексті даної статті, з урахуванням предмету та мети Конвенції»¹.

---

¹ European Court of Human Rights, *Golder v. the United Kingdom* judgment of 21 February 1975 // European Court of Human Rights Portal 232

З різкою критикою даного рішення виступив представник країни загального права – Великобританії – суддя Джеральд Фіцморіс, котрий в окремій думці заявив, що процитована вище позиція Суду по суті протягом століть є типовим лозунгом суддів, які законодавствують. І хоча на захист цього лозунгу наводяться виправдання як у внутрішньому, так і в міжнародному плані, він має їх замало, або не має взагалі в царині міждержавних договорів і конвенцій, які ґрунтуються лише на згоді держав-учасниць. «Тільки державам, – пише сер Джеральд Фіцморіс, – на згоді яких базується Конвенція та з якої виникає обов’язкова сила Конвенції, належить право заповнювати прогалини чи коректувати дефекти за допомогою поправок – і не личить Суду підмінювати собою творців Конвенції, виконувати їх роботу. Варто Суду тільки один раз удатися до широкого тлумачення, на кшталт того, про яке зараз іде мова, без максимально чіткого обґрунтування цього текстом або умовиводами, що з необхідністю виходять зі смислу статті, потім уже буде важко відмовити в поширювальному тлумаченні в іншому контексті, де здоровий глузд міг би диктувати вчинити іншим чином: тим самим свобода дій держав виявилася б обмеженою»¹.

Таким чином, суддя Дж. Фіцморіс торкнувся важливого питання про повноваження Європейського суду з прав людини щодо встановлення прецедентів, які фактично розширюють зміст Конвенції про захист прав лю-

---

<<http://www.echr.coe.int>>

¹ European Court of Human Rights, *Golder v. the United Kingdom* judgment of 21 February 1975, Separate Opinion of Judge sir Gerald Fitzmaurice // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

дини та основоположних свобод. Однак попри те, що його точка зору виглядає достатньо аргументованою, подальша еволюція практики Страсбурзького суду засвідчує, що більшість суддів схилиються до визнання можливості не тільки конкретизації, але й розширення змісту Конвенції за допомогою судових прецедентів з метою втілення в життя принципу верховенства права. Це однаково стосується як гарантій на право мати доступ до суду, що прямо не передбачене в ст. 6 Конвенції, але вже міцно вкоренилося в прецедентному праві Суду й послідовно ним захищається, так і інших прав і свобод, проголошених у тексті чи викладених імпліцитно¹.

Приміром такого підходу є рішення у справі «*Ейрі проти Ірландії*», в якому Європейський суд з прав людини поширив межі розуміння п. 1 ст. 6 Конвенції на сферу соціально-економічних прав. Як сказано в рішенні, «хоча Конвенція говорить головним чином про цивільні та політичні права, багато з них у процесі реалізації набувають риси та ведуть до наслідків соціально-економічного

---

¹ Див.: European Court of Human Rights, *Deweere v. Belgium* judgment of 27 February 1980 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Campbell and Fell v. the United Kingdom* judgment of 28 June 1984 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Philis v. Greece* judgment of 27 August 1991 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; Віткаукас Д. Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини // В кн.: Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. – К.: ЗАТ «ВІПОЛЬ», 2004. – С. 213; Мармазов В. Метод ефективності як засіб розширення потенціалу Конвенції про захист прав людини та основних свобод щодо економічних та соціальних прав // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2002. – № 4. – С. 215.

характеру. Тому Суд... вважає, що... жорсткої межі між цією сферою та змістом Конвенції не існує». У результаті Страсбурзький суд вирішив, що ненадання безкоштовної юридичної допомоги заявниці, майновий стан якої не дозволяв їй скористатися послугами платного юриста в цивільній справі, порушувало право *ефективного* доступу до суду, гарантованого Конвенцією¹.

В іншій справі – «*Метьюз проти Сполученого Королівства*» (рішення від 18 лютого 1999 р.) Європейський суд з прав людини розглядав питання про те, чи захищається статтею 3 «Право на вільні вибори» Першого протоколу до Конвенції суб'єктивні виборчі права людини під час виборів до наднаціональних представницьких органів, зокрема, до Європейського парламенту. У зв'язку з тим, що на момент прийняття Протоколу № 1 Європейського парламенту ще не існувало, це питання не було оговорено в ст. 3 названого Протоколу. Тому Суд розглянув повноваження Європейського парламенту в контексті Європейського Співтовариства та дійшов висновку, що парламент бере участь у загальному демократичному нагляді за діяльністю Європейського Співтовариства і достатньою мірою впливає на формування законодавства, що стосується цієї діяльності, тому його можна вважати органом законодавчої влади. Як указано в рішенні, поняття «орган законодавчої влади» не обов'язково означає національний парламент, а тому вибори до Європейського парламенту не можуть виключатися зі сфери дії ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції лише на тій підставі, що цей парламент є наднаціональним, а не внутрішньо-

---

¹ European Court of Human Rights, *Airey v. Ireland* judgment of 9 October 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

державним представницьким органом. Тож Суд у цій справі застосував метод поширювального тлумачення правових норм і створив важливий прецедент, наголосивши, що Конвенція – це живий інструмент, який повинен інтерпретуватися в світлі сучасних умов¹.

Таким чином, наведені вище приклади справ, розглянутих Європейським судом з прав людини, виразно доводять те, що під час тлумачення та застосування Конвенції він фактично формулює нові правові норми, що стають невід'ємною частиною конвенційної системи захисту прав людини.

На сьогоднішній день, прецедентне право, яким керується Страсбурзький суд, складається з:

- 1) рішень (англ. – *judgment*, фр. – *arrêt*), винесених ним по суті розглянутих справ у складі палати або Великої палати Суду;
- 2) рішень або ухвал (англ. – *decision*, фр. – *décision*) Суду щодо прийнятності, неприйнятності або часткової прийнятності скарги;
- 3) чинних рішень Європейської комісії з прав людини².

Як правило, Європейський суд з прав людини, звертаючись до певної норми прецедентного права, робить посилання не на одне, а на кілька своїх попередніх рішень, якщо в його практиці вже позначилася виразна лінія щодо вирішення відповідного питання. Коли за-

---

¹ European Court of Human Rights, *Matthews v. The United Kingdom* judgment of 18 February 1999 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² У зв'язку з тим, що Європейська комісія з прав людини з 1998 року припинила своє існування, значення її рішень у прецедентному праві, яким керується Страсбурзький суд, дедалі зменшується у зв'язку з заміною їх більш новими прецедентами Суду.

значена лінія стає загальноновизнаною, Суд може посилатися на «усталене прецедентне право», не називаючи конкретних рішень. Це указує на те, що серія аналогічних рішень з одного питання може набувати переконливішого значення, ніж окремий прецедент. Приміром, положення про те, що свобода вираження поглядів становить одну з основних підвалин демократичного суспільства й одну з принципових умов його розвитку та умов самореалізації кожної особи, послідовно цитувалося Європейським судом майже завжди під час розгляду справ про порушення ст. 10 Конвенції. При цьому в останніх рішеннях Суд посилається саме на «міцно усталене прецедентне право»¹.

Значення «усталеного прецедентного права» ще більше зросте після набрання чинності Протоколом № 14 до Конвенції від 13 травня 2004 року², яким планується реформувати конвенційний контрольний механізм з метою підвищення його ефективності. Одним з основних наслідків цієї реформи буде розширення повноважень комітету з трьох суддів. Відтепер вони матимуть право не тільки визнавати скарги неприйнятними, але й оголошувати їх прийнятними та виносити рішення по суті, якщо ці скарги стосуватимуться питань, що підпадають під «усталену прецедентну практику». Указане положення, в цілому, спрямоване на повторювані справи або, іншими словами, явно обґрунтовані скарги³.

---

¹ European Court of Human Rights, *Jerusalem v. Austria* judgment of 27 February 2001 (§32) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² На даний момент Протокол № 14 не набрав чинність і не був ратифікований Україною.

³ Вильдхабер Л. Эффективная система защиты прав человека в Европе будет стоить национальной власти дороже и дороже (из выступ-

§ 2. Межі обов'язковості прецедентів Страсбурзького суду

У вітчизняній юридичній літературі часто зустрічається спрощене розуміння правової природи прецедентів Європейського суду з прав людини: їх або безапеляційно називають обов'язковими і для самого Страсбурзького суду, і для національних судів, або так само категорично заперечують це. Утім сформована Європейським судом з прав людини доктрина прецедентного права є значно складнішою. З одного боку, Суд послідовно дотримується своїх прецедентів і прецедентів Європейської комісії з прав людини, з іншого – він *не визнає їх абсолютно обов'язковими*. За прикладом вищих судів у країнах англосаксонської правової сім'ї¹, Європейський суд з прав людини проголосив, що відхилитись від прийнятих раніше рішень, якщо «існують переконливі підстави зробити це», наприклад, «для забезпечення того, щоб тлумачення Конвенції відповідали соціальним змінам і реаліям сьогодення»², або через необхідність реагувати на «розвиток конвергенції щодо досягнутих стандартів»³.

лення на міжнародному семінарі в г.Осло в октябрі 2004 года) // Сайт Харьковской правозащитной группы <<http://www.khpg.org>>.

¹ Про свій відхід від жорсткого правила *stare decisis* оголосили, наприклад, англійська Палата лордів, Верховний Суд США та Вищий Суд Австралії. Див. Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. – Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 6-7.

² European Court of Human Rights, *Cossey v. the United Kingdom* judgment of 17 October 1986 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ European Court of Human Rights, *I. v. the United Kingdom* judgment of 11 July 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Як зазначено в рішенні, ухваленому у справі «*Стаффорд проти Сполученого Королівства*», вкрай важливо, аби «Конвенція тлумачилася та застосовувалася таким чином, щоб захищати права практично й ефективно, а не теоретично й ілюзорно. Відсутність підтримки Судом динамічного та еволюційного підходу містить ризик поширення дискусії про його реформування та вдосконалення»¹.

У той же час, визнаючи загалом можливість анулювання застарілих прецедентів, судді Страсбурзького суду нерідко мають істотно відмінні точки зору щодо того, наскільки вагомими повинні бути підстави для цього. Скажімо, суддя сер Дж. Фіцморіс зазначає, що Європейський суд з прав людини «подібно до всіх міжнародних судових органів, та на відміну від деяких національних, не зв'язаний прецедентом; і якщо виникнуть *переконливі причини для сумніву в правильності будь-якої раніше вираженої точки зору, Суд повинен, не вагаючись, заново розглянути питання*»² (виділено нами – авт.).

Натомість, більшість суддів ставляться до змін у прецедентному праві Страсбурзького суду обережніше. Так, пан Ван Дійк вважає, що «хоча Суд і не зв'язаний жорстко прецедентом, правова визначеність і юридична рівність вимагають, щоб судова практика

---

¹ European Court of Human Rights, *Stafford v. the United Kingdom* judgment of 28 May 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *National Union of Belgian Police v. Belgium* judgment of 27 October 1975, Separate Opinion of Judge sir Gerald Fitzmaurice // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

була ясною й несуперечливою, а також передбачуваною настільки, наскільки обставини справи є схожими з більш ранніми випадками»¹. Суддя С.К. Мартенс заявив, що вдаючись до зміни свого прецедентного права Європейський суд з прав людини повинен обмірковувати різноманітні аспекти відповідного питання. По-перше, він має бути впевненим, що аргументи, які наводяться на користь встановлення нового правила, «безперечно є більш переконливими, ніж ті, на яких базується існуюче прецедентне право», адже прецедент можна змінювати лише в тому випадку, якщо «нова доктрина створює явно краще право». По-друге, має бути розглянута політична площина питання. І востаннє, Суд повинен взяти до уваги те, наскільки сильно ця зміна «вдарить по правовій впевненості»².

Зрештою, на думку Голови Страсбурзького суду Л. Вільдхабера, яка в принципі виражає загальні тенденції в діяльності Суду, прецедентів додержуються регулярно, але не постійно. «Заради досягнення однаманітності, послідовності та визначеності», пише він, прецедентів необхідно дотримуватися крім випадків, коли «вони не є явно необґрунтованими або невідповідними»³.

---

¹ European Court of Human Rights, Van Mechelen and Others v. the Netherlands judgment of 23 April 1997, Dissenting Opinion of Judge Van Dijk // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, Brozicek v. Italy judgment of 22 November 1989, Separate Opinion of Judge Martens // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. – Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 7.

Анулювання прецеденту

Європейський суд з прав людини може відмовитися від застосування прецеденту шляхом його анулювання. При цьому скасовується не рішення Суду, яке містить прецедент, а сам цей прецедент. Іншими словами, Суд відмовляється в подальшому визнавати нормативне значення застарілої правової позиції¹, викладеної в судовому рішенні, замінюючи її на нову.

Приклади анулювання прецеденту можна знайти в рішеннях Європейського суду з прав людини, постановлених у справах «Борджерс проти Бельгії», «Юбер проти Швейцарії», «I. проти Сполученого Королівства», «Хьорст проти Сполученого Королівства» (No 2)² тощо.

Розглянувши справу «Борджерс проти Бельгії»³, що стосувалася ситуації, коли прокурор робив заяви у відкритому судовому засіданні в бельгійському Касаційному суді, а потім брав участь у обговоренні судового рішення без права голосування, Європейський суд з прав людини вирішив вісімнадцятьма голосами проти чотирьох, що в даному випадку було порушення пункту 1 ст. 6 Конвенції, анулювавши прецедент, створений у справі «Делькур проти Бельгії»⁴. Основним аргументом на

---

¹ Про поняття «правова позиція» див.: § 4 глави 7 цього посібника.

² European Court of Human Rights, Hirst v. The United Kingdom (No. 2) judgment of 30 March 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ European Court of Human Rights, Borgers v. Belgium judgment of 30 October 1991 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁴ European Court of Human Rights, Delcourt v. Belgium judgment of 17 January 1970 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

користь прийняття нового рішення Європейський суд з прав людини вважав «суттєву еволюцію в прецедентному праві Суду» щодо прав захисника та принципу рівності сторін у процесі, «особливо щодо того значення, яке надається зовнішній атрибутиці, та зростаючій чутливості громадськості до справедливого відправлення правосуддя»¹. Судді, котрі висловили окремі думки, протестували проти анулювання Судом такого важливого прецеденту без ясних і переконливих підстав і, таким чином, без будь-яких ознак самообмеження, яким він повинен був керуватися².

У справі «Юбер проти Швейцарії»³ районний прокурор кантону Цюріх виніс постанову про арешт заявника, а пізніше склав обвинувальний висновок. Страсбурзький суд у даному випадку знайшов порушення п. 3 ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і непрямо анулював прецедент у справі «Шиссер проти Швейцарії»⁴, ухвалений одинадцятьма роками раніше. На думку членів Європейської комісії з прав людини, котрі не погоджувалися з таким рішенням, і судді Метшера, який висловив окрему думку, у даному випадку не було достатньо підстав для розгляду справи Юбера, не дотримуючись прецеденту в справі Шиссера⁵.

---

¹ Цит. за: Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. – Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 8.

² Там само.

³ European Court of Human Rights, Huber v. Switzerland judgment of 23 October 1990 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁴ European Court of Human Rights, Schisser v. Switzerland judgment of 4 December 1979 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁵ Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека.

Глава 7. Прецедент у Страсбурзькому суді

У справі «Хьорст проти Сполученого Королівства» (No 2)¹ Європейський суд з прав людини переглянув існуючі прецеденти з питань щодо обмеження активного виборчого права особи (права обирати) у зв'язку з її засудженням до позбавлення волі. До цього вказані питання були предметом розгляду як Європейської комісії з прав людини, так і Суду. Зокрема, 28 січня 2003 року Страсбурзький суд у справі «M.D.U. проти Італії» (рішення від 28 січня 2003 року щодо прийнятності заяви № 58540/00) відхилив скаргу про порушення статті ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції в частині судових обмежень на право голосувати, накладених на заявника, котрий був засуджений за фінансові махінації до трьох років позбавлення волі з додатковим покаранням у вигляді заборони займатися публічною діяльністю протягом двох років. У двох більш старих справах, які передували рішенню в справі «Матьє Моан і Клерфейт проти Бельгії», Європейська комісія з прав людини вирішила, що законодавча влада мала право позбавити політичних прав осіб, котрих було засуджено за «негромадську поведінку» (зловживання під час Другої світової війни), та особу, засуджену до восьмимісячного ув'язнення за відмову проходити військову службу. У цих рішеннях Комісія зробила посилання на пов'язане з деякими видами покарання поняття ганьби, яке законодавча влада могла бра-

---

- Государство и право. - 2001. - № 12. - С. 8.

¹ European Court of Human Rights (sitting as a Chamber), *Hirst v. The United Kingdom (No. 2)* judgment of 30 March 2004 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights (sitting as a Grand Chamber), *Hirst v. The United Kingdom (No. 2)* judgment of 6 October 2005 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>;.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

ти до уваги з огляду на повагу до здійснення політичних прав (рішення Європейської комісії з прав людини від 19 грудня 1974 р. № 6573/74 і рішення Європейської комісії з прав людини від 4 липня 1983 р. № 9914/82). У справі «*Патрік Холланд проти Ірландії*» (Рішення Європейської комісії з прав людини від 14 квітня 1998 р. № 24927/94), Європейська комісія з прав людини, розглянувши скаргу особи, яку фактично було позбавлено виборчих прав через відсутність будь-яких умов, що давали б можливість голосувати у в'язниці, вирішила, що тимчасове припинення права засудженого голосувати не заперечує вільного волевиявлення народу при виборі законодавчої влади.

Проаналізувавши ці прецеденти, Європейський суд з прав людини прийшов до висновку, що при розгляді даної категорії справ необхідно з'ясувати, чи переслідували обмеження правомірну мету та чи були пропорційними застосовані засоби. У справі «*Хьорст проти Сполученого Королівства*» (№ 2) підданий Великобританії Джон Хьорст скаржився на те, що відповідно до Закону про народне представництво 1983 р. його було позбавлено права голосувати на весь час тюремного ув'язнення. Розглянувши справу по суті, Суд визнав, що національні законодавчі органи мають широкі можливості розсуду у визначенні того, чи можуть бути виправдані в сучасних умовах обмеження активного виборчого права осіб, засуджених до позбавлення волі, а також у питанні про справедливий баланс цих обмежень. Наприклад, національні органи повинні вирішувати, чи будуть обмеження на право голосувати застосовуватися до осіб, які вчинили певний вид злочину, або до засуджених за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, чи питання

про позбавлення злочинця виборчого права має належати до компетенції суду, який постановляє вирок. Утім нормативна заборона голосувати як абсолютна санкція щодо всіх осіб, котрі відбувають покарання в тюрмах, незалежно від обставин у кожному випадку та тяжкості вчиненого злочину, виходить за межі, встановлені у ст. 3 Протоколу, адже така заборона несумісна з реабілітацією правопорушника як законслухняного члена суспільства й «підриває авторитет» закону. Таким чином, Суд одностайно визнав порушення ст. 3 Першого Протоколу до Конвенції, встановивши новий прецедент.

Відокремлення від попередніх прецедентів

Аналіз практики Страсбурзького суду дозволяє зробити висновок, що він може *відмовитись від застосування прецеденту не тільки шляхом його анулювання, але й шляхом відмежування (відокремлення) від нього*. Якщо у першому випадку Суд створює нову норму права, яка фактично скасовує застарілий прецедент, то в другому – він не змінює існуючого прецеденту, але через істотну відмінність фактів вважає за необхідне постановити рішення, що відрізняється від нього.

Відомим прикладом відокремлення від попередніх прецедентів є справа «*Б. проти Франції*», де Суд констатував порушення ст. 8 Конвенції¹, у порівнянні зі справами «*Коссі проти Сполученого Королівства*» та «*Різ проти Сполученого Королівства*», в яких відповідного порушення не було визнано². Зазначені справи стосувалися права

---

¹ European Court of Human Rights, B. v. France judgment of 25 March 1992 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, Rees Case judgment of 17 October 1986 // European Court of Human Rights Portal

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

транссексуалів на повагу до їх приватного та сімейного життя. Зокрема, у справі «Коссі проти Сполученого Королівства» заявниця скаржилася на відмову видати їй нове свідоцтво про народження, в якому її стать була б указана як жіноча, і неможливість у зв'язку з цим вступити в шлюб з чоловіком. У той же час, згідно з фактами справи «Б. проти Франції», пані Б. не дозволили внести зміни щодо її статі до книги записів актів громадянського стану й до офіційних документів, що посвідчують особу.

В останній справі Європейський суд з прав людини взяв до уваги існування кількох істотних відмінностей між фактами цієї та попередніх справ. По-перше, в Англії у книгах записів актів громадянського стану реєструються історичні факти, тоді як у Франції вони повинні відповідати реальному стану речей і тому можуть змінюватися протягом усього життя людини. По-друге, пані Б. відповідно до французького законодавства не могла взяти жіноче ім'я, а лише нейтральне (Клод, Домінік, Каміль тощо), на відміну від міс Коссі, котра змінила своє ім'я з Баррі Кеннета на Керолін. І по-третє, Суд указав на суттєве зростання кількості документів, де зазначається стать людини (паспорта Європейського Союзу, банківські чеки тощо), у зв'язку з чим, м-ль Б. щоденно стикалася з невідповідністю між її зовнішністю й даними, які міс-

---

<<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, Cossey Case judgment of 27 September 1990 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Прецеденти, сформульовані Європейським судом з прав людини у справах «Коссі проти Сполученого Королівства» та «Різ проти Сполученого Королівства», були анульовані ним у 2002 році під час розгляду справи «І. проти Сполученого Королівства». Див.: European Court of Human Rights, I. v. the United Kingdom judgment of 11 July 2002 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Див., також, главу 4 даного посібника.

тяться в офіційних документах. Тож, на підставі наведених вище фактів, що «відрізняють дану справу від справ Різа та Коссі», Суд прийшов до висновку, що в цьому випадку було порушено необхідну рівновагу між суспільними інтересами й інтересами приватної особи, тобто було порушено ст. 8 Конвенції¹.

Рішення в справі «Б. проти Франції» було прийнято 15 голосами проти 6, причому в числі більшості у цій справі було щонайменше 6 судів, котрі виступали з окремими думками в справі Коссі та, ймовірно, бажали анулювати даний прецедент, і 5 суддів, які свого часу голосували за відсутність порушення ст. 8 Конвенції в справі Коссі, але вважали за необхідне відокремити обидві справи одна від одної. Таким чином, рішення, ухвалене Судом у справі «Б. проти Франції», стало результатом компромісу².

Слід зазначити, що відокремлення від існуючого прецеденту, в цілому, є характерним для прецедентного права, яке, на відміну від статутного, має не абстрактну, а казуальну природу. *Задля досягнення справедливості в кожній конкретній справі суд має з'ясувати наскільки факти справи, що розглядається, та прецеденту є схожими. І якщо вони розумно відрізняються, то суд може прийняти рішення, яке відходить від прецеденту.* Саме тому, з одного боку, «здорова суддівська обережність вимагає, аби основне логічне обґрунтування справи формулювалося таким чином, щоб не спостерігалось зайвої відірваності від фактів»³ (виді-

---

¹ European Court of Human Rights, B. v. France judgment of 25 March 1992 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. – Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 14.

³ Там само. – С. 7.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

лено нами – авт.). З іншого – *судові прецеденти повинні тлумачитися з урахуванням обставин, у зв'язку з якими вони були ухвалені*. Про це зокрема говорив ще у 1901 році англійський суддя лорд Хелсбері під час розгляду справи *Quinn v. Leathem*¹. На думку Р. Кросса, необхідність звернення до фактів попереднього рішення й до форми викладу більш раннього або наступного за ним судового рішення значно обмежує можливість впливу на майбутній розвиток права з боку судді, котрий для обґрунтування своєї позиції шукає найбільш переконливі доводи². Утім на практиці необхідність відокремлення від прецеденту не завжди виявляється настільки очевидною, щоб не викликати ніяких заперечень. Свідченням тому є, поміж іншого, і розглянута вище справа «*Б. проти Франції*».

§ 3. Проблема досягнення узгодженості рішень Європейського суду з прав людини

На сьогоднішній день систему прецедентного права Європейського суду з прав людини складає не одна тисяча справ, тому не дивно, що в його діяльності іноді виникають проблеми, пов'язані із забезпеченням однамітності судової практики. На думку Л. Вільдхабера, ілюстрацією тих складнощів, що виникають у зв'язку з досягненням послідовності та побудовою узгодженої системи прецедентів у Суді, де склад палат постійно змінюється, є справи «*Джерсід проти Данії*» та «*Інститут Отто Премінгера проти Австрії*», які були розглянуті практично од-

---

¹ Кросс Р. Прецедент в англійском праве / Под общ. ред. Ф.М. Решетникова. – М.: Юридическая литература, 1985. – С. 59.

² Там само.

ночасно – двадцять третього й двадцятого вересня 1994 року відповідно.

У першій справі датський журналіст зробив документальний фільм про групу молодих расистів, який пізніше було передано в телевізійному ефірі в серйозній програмі, розрахованій на добре інформовану аудиторію. У даному фільмі автор, не зробивши ніяких зауважень щодо незгоди з думкою названої групи людей, показав найбільш образливі, принижуючі й явно расистські заяви, які вони висловлювали про іммігрантів і національні меншини в Данії. У результаті, на пана Джерсілда було накладено покарання у вигляді штрафу або, альтернативно, п'яти діб ув'язнення за заохочення й пособництво в розповсюдженні образливих і жорстких расистських заяв відповідно до статті 266 (b) Кримінального кодексу.

Розглядаючи справу по суті, Страсбурзький суд значив, що втручання до права на свободу слова, яке мало місце в даному випадку, безперечно переслідувало законну мету, а саме – захист «репутації та прав інших осіб», однак воно не було «необхідним у демократичному суспільстві», адже застосовані державою заходи були непропорційними вказаній меті. Тому Суд ухвалив рішення про порушення Данією ст. 10 Конвенції¹.

У справі *«Інститут Отто Премінгера проти Австрії»* асоціація заявника оголосила про показ у кінотеатрі фільму Вернера Шретера «Любовний собор», де в карикатурному й стилізованому вигляді було зображено Бога, Ісуса Христа та Діву Марію, котрі періодично спілкува-

---

¹ European Court of Human Rights, *Jersild v. Denmark* judgment of 23 September 1994 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

лися з дияволом і час від часу аплодували йому. За добу до запланованого показу цей фільм був арештований, а згодом конфіскований австрійською владою через зневажливе ставлення до релігійної доктрини. Європейський суд з прав людини у своєму рішенні наголосив, що свобода слова є важливою основою демократичного суспільства, однією з основоположних умов для прогресу й розвитку кожної людини. Але в даному випадку він не знайшов порушення ст. 10 Конвенції, підкресливши, що Договірна Держава може застосовувати законні заходи проти певних форм поведінки, у тому числі проти розповсюдження інформації та ідей, які є несумісними з повагою свободи думки, совісті та віросповідання, гарантованої статтею 9 Конвенції¹.

Як зазначив Л. Вільдхабер, «зовсім не просто узгодити справи *Джерсілда* та *Інституту Отто Премінгера*. Важко прийти до висновку про те, що захист релігійних почуттів певних груп населення важливіший, аніж захист певних етнічних груп від образ расового характеру. Також навряд чи можна наважитися припустити, що релігійні переконання були захищені судом через те, що вони належали більшості населення, у той час як ображені етнічні групи складали меншість і тому їх не захистили. Чи могло збереження релігійного миру знаходитися під більш безпосередньою загрозою в справі *Інституту Отто Премінгера* в Австрії (або ще де-небудь), ніж підтримання етнічного миру в справі *Джерсілда* в Данії (або де-небудь ще)? Яким би не був аналіз, дуже складно ак-

---

¹ European Court of Human Rights, *Otto-Preminger-Institut v. Austria* judgment of 20 September 1994 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

туально сформулювати розбіжні *rationes decidendi* у цих двох справах»¹.

Дійсно, у розглянутих вище справах, які стосувалися однієї проблеми – співвідношення свободи вираження поглядів як фундаментального елементу демократичного суспільства з правами інших осіб, Європейський суд з прав людини ухвалив зовнішньо протилежні рішення, кожне з яких набуло якості прецеденту. Це може викликати відчутні ускладнення в судовій практиці при пошуку прецеденту, що є найбільш підходящим до кожного конкретного випадку. Саме тому при застосуванні прецедентів Страсбурзького суду варто дотримуватися правила, про яке говорив англійський правознавець Р. Кросс: «кожне судове рішення має бути прочитано у світлі рішень по інших справах»² (виділено нами – авт.). Завдяки цьому стає можливим сформулювати основні правові позиції, що містяться в рішеннях Європейського суду з прав людини та стали невід'ємною частиною його прецедентного права.

Зокрема, прецедент у справі «Джерсілд проти Данії» доцільно розглядати в контексті рішень, ухвалених у справах «Бергенс Тайденд та інші проти Норвегії», «Бладет Тромзо та Стенсаас проти Норвегії», «Перна проти Італії», «Фома проти Люксембургу», «Таммер проти Естонії» тощо. У цих рішеннях з посиланням на справу «Джерсілд проти Данії» конституюється наступне:

- при здійсненні своєї наглядової юрисдикції Європейський суд повинен визначити, чи було

---

¹ Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. – Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 9.

² Кросс Р. Прецедент в английском праве / Под общ. ред. Ф.М. Решетникова. – М.: Юридическая литература, 1985. – С. 61.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

втручання в свободу вираження поглядів «пропорційним до законних цілей, що переслідуються», і чи є доводи, які наводяться національною владою на виправдання такого втручання, «доречними й достатніми». Роблячи це, Суд має переконатися, що «національна влада застосовувала стандарти, адекватні принципам, втіленим у статті 10» Конвенції¹;

- преса здійснює істотну функцію в демократичному суспільстві. «Хоча преса не повинна переходити певні межі, особливо щодо поваги до репутації та прав інших і необхідності запобігти розголошуванню конфіденційної інформації, її обов'язок – передавати у спосіб, що узгоджується з її зобов'язаннями й відповідальністю, інформацію та ідеї щодо всіх питань, які викликають суспільний інтерес»²;

- стаття 10 Конвенції «захищає не тільки сутність ідей і висловленої інформації, але й форму, в яку вони втілені», тобто полемічний чи, навіть, агресивний тон, яким подається інформація³;

---

¹ European Court of Human Rights, *Perna v. Italy* judgment of 6 May 2003 (§39) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *Bergens Tidende and Others v. Norway* judgment of 2 May 2000 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* judgment of 20 May 1999 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Tammer v. Estonia* judgment of 6 February 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ European Court of Human Rights, *De Haes and Gijssels v. Belgium* judgment of 27 January 1997 (§ 48) // European Court of Human Rights

- «покарання журналіста за сприяння в розповсюдженні заяв, зроблених іншою особою... створювало б серйозні перешкоди для вкладу преси в обговорення питань, що викликають суспільний інтерес, і не повинно застосовуватися, якщо лише для цього не існують дуже вагомні підстави»¹.

У той же час, у рішеннях «*Gündüz проти Туреччини*», «*Партія добробуту та інші проти Туреччини*», «*Wingrove проти Сполученого Королівства*» розкриваються базові положення, що знаходяться в основі прецеденту «*Інститут Отто Премінгера проти Австрії*»:

- пункт 2 статті 10 Конвенції передбачає, що праву на свободу вираження поглядів кореспондують «обов'язки та відповідальність». Тож в контексті релігійних думок і віри цілком допустимо накладати зобов'язання «уникати, в міру можливості, висловів, що необґрунтовано ображають інших і таким чином порушують їх права, і які, тому, не сприяють будь-якій формі суспільних дебатів, що допомагали б прогресові в людських справах»²;
- «там, де зневажлива поведінка досягає високого рівня образи та наближається до заперечення сво-

---

Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

¹ European Court of Human Rights, *Thoma v. Luxembourg* judgment of 29 March 2001 (§ 62) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² European Court of Human Rights, *Gündüz v. Turkey* judgment of 4 December 2003 (§37) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Wingrove v. the United Kingdom* judgment of 22 October 1996 (§52) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

боди релігії інших, втрачається право на суспільну толерантність»¹.

Аналіз прецедентів «Джерсілд проти Данії» та «Інститут Отто Премінгера проти Австрії» з огляду на пізніші рішення Страсбурзького суду робить можливим встановити низку відмінностей у фактах, що дозволяють відокремити обидві справи одна від одної. По-перше, у справі «Джерсілд проти Данії» йшлося про свободу преси, у той час як у справі «Інститут Отто Премінгера проти Австрії» – про свободу творчості, по-друге, пан Джерсілд як журналіст показав позицію інших людей, не висловлюючи своєї думки, а Інститут Отто Премінгера намагався продемонструвати фільм, режисер якого свідомо зобразив Бога, Ісуса Христа та Діву Марію в карикатурному виді, по-третє, расизм є проблемою, про яку не можна замовчувати в демократичному суспільстві, натомість релігія – це культурне надбання сучасної цивілізації, і востаннє, у справі «Джерсілд проти Данії» на заявника було накладено кримінальне покарання, тоді як заходи, застосовані в іншій справі, були спрямовані не на засудження фізичної особи, а на конфіскацію фільму.

Отже, прецедентні норми права (*ratio decidendi*) в цих рішеннях можна сформулювати так:

---

¹ У даному випадку прецедент «Інститут Отто Премінгера проти Австрії» застосовувався з урахуванням відмінностей у фактах. Див.: European Court of Human Rights, *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* judgment of 31 July 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Це рішення було підтверджене рішенням Великої палати Суду від 13 лютого 2003 р., в якому однак немає посилання на справу «Інститут Отто Премінгера проти Австрії». Див.: European Court of Human Rights, *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* judgment of 13 February 2003 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

1) накладення кримінального покарання на журналіста за цитування інших осіб під час обговорення суспільно важливих проблем, навіть якщо процитовані слова могли бути образливими для деяких суб'єктів, є порушенням права на свободу вираження поглядів;

2) арешт та конфіскація художнього твору, який сильно й необґрунтовано ображає релігійні почуття інших людей, мають законну мету та можуть бути виправдані в демократичному суспільстві.

§ 4. Значення правових позицій Європейського суду з прав людини

Аналіз розглянутих вище прецедентів дозволяє зробити ще один важливий висновок – Страсбурзький суд надає великого значення й нерідко посилається не лише на *ratio decidendi* попередніх рішень, але й на викладені в них загальні правові принципи, які в англійській доктрині прецеденту вважалися б попутно сказаним (*obiter dictum*)¹. Це суттєво відрізняє прецедентне право Євро-

---

¹ Наприклад, у справі «Інститут Отто Премінгера проти Австрії» Європейський суд з прав людини не знайшов порушення положень Конвенції, хоча й використав відоме положення із справи Хендсайда, в якій було встановлено порушення свободи слова: «свобода вираження поглядів є однією з базових підвалин демократичного суспільства, однією з основних умов його прогресу та розвитку кожної особи. З обмеженнями, викладеними в п. 2 ст. 10, даний принцип застосовується не лише до тієї «інформації» чи тих «ідей», які схвалюються суспільством чи розглядаються як необразливі, або відношення до яких є байдужим, але й до тих, що шокують, ображають чи турбують державу або частину населення. Такими є вимоги плюралізму, толерантності й широти поглядів, без яких неможливе демократичне суспільство». Це дає підстави стверджувати, що процитований принцип

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

пейського суду з прав людини від англійського та наближає його до практики Конституційних судів країн континентальної Європи, у тому числі України. В узагальненому виді прецедентні норми права та правові принципи, сформульовані в прецедентах Страсбурзького суду, можна називати «правовими позиціями».

На сьогоднішній день правові позиції, що містяться в рішеннях Страсбурзького суду, не дивлячись на існування певних проблем, притаманних прецедентному праву, здійснюють безпосередній і серйозний вплив не тільки на його власну практику, але й на правові системи країн-учасниць Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Характеризуючи роль Європейського суду з прав людини в європейському конституційному контексті, Л. Вільдхабер заявив, що цей міжнародний інститут є «нервовим центром системи захисту прав людини, розгалуженої через національні системи правопорядку 41 європейської країни (на даний момент Конвенцію ратифікувало вже 46 держав – авт.). Він встановлює єдині правові критерії, які визначають правовий порядок країн-учасниць, впливають на формування національного законодавства і судову практику... Через прецеденти судової практики Суду Європейська Конвенція з прав людини глибоко укорінилася у правовому і духовному підґрунті країн-членів Ради Європи...»¹. При

є *obiter dictum*, а не *ratio desidendi* прецеденту. Див.: European Court of Human Rights, *Otto-Preminger-Institut v. Austria* judgment of 20 September 1994 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; European Court of Human Rights, *Handyside v. the United Kingdom* judgment of 7 December 1976 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

¹ Вільдхабер Л. Місце Європейського суду з прав людини у європейському конституційному контексті // Вісник Конституційного Суду 256

Глава 7. Прецедент у Страсбурзькому суді

цьому Голова Страсбурзького суду особливо підкреслює, що недостатньо просто гарантувати пряму дію положень Конвенції - необхідно ще перенести прецедентне право очолюваного ним Суду до національної правової системи. Іншими словами, національні суди, особливо верховні та конституційні, мають орієнтуватися на прецеденти Європейського суду з прав людини «з метою усвідомлення тенденцій у таких сферах, важливих для верховенства права, як, наприклад, неупереджене судочинство або свобода висловлювань та об'єднань. Перевага в національному законодавстві, надана тексту Конвенції, має узгоджуватися із судовою практикою, яка з цього тексту випливає»¹.

Багаторічний досвід західноєвропейських країн укажує на посилення взаємодії міжнародної та національних систем захисту прав людини. Так, рішенням від 25 жовтня 1993 року Конституційний суд Іспанії констатував, що практика Страсбурзького суду є критерієм тлумачення конституційних норм щодо захисту основних прав і прямо застосовується в правовій системі Іспанії². У Франції Касаційний суд (з 1975 року) і Державна рада (1989 року) співвідносять закон, який вони мають застосовувати, з вимогами Конвенції й у разі необхідності відхиляють суперечливий закон. При цьому береться до уваги тлумачення Конвенції, що здійснюється Європейським судом з прав людини³. Ефективно використо-

---

України. - 2002. - № 1. - С. 56.

¹ Там само. - С. 57.

² Effects of judgments or cases 1959 - 1998 (§173) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Мерлен-Демартис М. Застосування Європейської Конвенції на національному рівні на прикладі Франції // Вісник Конституційного Суду України. - 2002. - № 4. - С. 49; Effects of judgments or cases 1959 -

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

вують прецеденти Страсбурзького суду Верховні суди Естонії, Нідерландів і Данії, Федеральний суд Швейцарії, Верховний адміністративний суд Швеції, Конституційний суд Італії тощо¹. Крім того, саме з огляду на прецедентне право Страсбурзького суду були внесені зміни до Конституції Ірландії (у 1992 році статтю 40.3.3 Конституції Ірландії було змінено прийнятою чотирнадцятю поправкою, що сприяла отриманню доступу до інформації про лікарні за кордоном, які практикують аборт на законних підставах²) та Австрії (внесення до Федеральної конституції Австрії 1929 року поправок від 29 листопада 1988 року дозволило заснувати незалежні адміністративні суди, які почали свою роботу з 1 січня 1991 року. Це усунуло основні проблеми, на які вказав Страсбурзький суд у своїх рішеннях щодо Австрії³).

Прецеденти Європейського суду з прав людини істотно впливають, також, на практику Суду Європейських Співтовариств. Хоча Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод не є джерелом права Європейського Союзу⁴, а Суд ЄС не має юридичного

1998 (§36, §100, §286) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

¹ European Court of Human Rights, Tammer v. Estonia judgment of 6 February 2001 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>; Effects of judgments or cases 1959 - 1998 (§228, §226-227, §203, §175, §63, §216, §276) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

² Effects of judgments or cases 1959 - 1998 (§182) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

³ Effects of judgments or cases 1959 - 1998 (§258-262) // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>.

⁴ У Меморандумі до Третього Самміту Ради Європи Європейський суд з прав людини закликав ЄС приєднатися до Конвенції, оскільки «це збільшило б послідовність у захисті прав людини в Європі шля- 258

Глава 7. Прецедент у Страсбурзькому суді

обов'язку застосовувати прецеденти Страсбурзького суду, він надає їм «особливого значення», зважаючи на те, що всі без винятку держави-члени Співтовариства приєдналися до Конвенції, а в пункті 2 статті 6 (F) Договору про Європейський Союз зазначено: «Союз поважає основні права, які гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, підписаною в Римі 4 листопада 1950 року, і які витікають із спільних конституційних традицій держав-членів, в якості загальних принципів права Співтовариства».

Для прикладу можна навести рішення Суду ЄС від 28 березня 2000 р. у справі Кромбаха (*Krombach*), яка стосувалася юридичного визнання згідно з Брюссельською конвенцією судового рішення, ухваленого в іншій країні з порушенням права на справедливий суд. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, особу не можна позбавити права на ефективний захист за допомогою адвоката лише через його відсутність на судовому засіданні. Враховуючи це, Суд ЄС постановив, що відмова заслухати аргументи захисту підсудної особи, котра відсутня на судовому слуханні, становить явне порушення основних прав людини і тому може у виняткових

хом формального визначення ECHR [Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод] як загального європейського стандарту в галузі основних прав». Див.: Memorandum by the European Court of Human Rights // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>. Європейський суд з прав людини і раніше робив подібні заяви – наприклад, на щорічній прес-конференції Суду 28 січня 2003 року. Див.: Заклик до Європейського Союзу приєднатися до Європейської конвенції з прав людини. Комюніке Секретаря Суду // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2003. – № 1. – С. 233.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

випадках служити підставою для відмови визнати судові рішення країною, де воно повинно виконуватися¹.

Таким чином, визнання державами, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, прецедентів Страсбурзького суду джерелами права й урахування їх у законодавчій і правозастосовній діяльності є загальною тенденцією у правовому розвитку європейських країн, яка сприяє підвищенню ефективності захисту прав людини на національному рівні. А з огляду на те, що Україна стала частиною європейської системи захисту прав людини, зазначену тенденцію необхідно враховувати й під час аналізу місця та ролі прецедентів Європейського суду з прав людини в системі джерел права України.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Що розуміється під поняттям «усталене прецедентне право», яке використовується в рішеннях Європейського суду з прав людини?
2. Яку важливу правову позицію висловив Страсбурзький суд у своєму прецедентному рішенні «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21.02.1975 р.?
3. Чи є прецеденти Європейського суду з прав людини абсолютно обов'язковими?
4. Поясніть різницю між «анулюванням прецеденту» та «відокремленням від прецеденту».
5. Яке значення мають правові позиції Страсбурзького суду для розвитку права європейських країн? Обґрунтуйте свою відповідь відповідними прикладами.

---

¹ Промова пана Гіля Карлоса Родрігеса, Голови Суду Європейських Співтовариств // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2002. – № 1. – С. 76.

Глава 8. Проблеми застосування прецедентів
Європейського суду з прав людини
українськими судами

§ 1. Зобов'язання України щодо сумлінного виконання приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод

Відповідно до принципу *pacta sunt servanda*, передбаченого статтею 26 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, кожна чинна міжнародна угода є обов'язковою для її учасників і повинна добросовісно виконуватись. При цьому державу, яка погодилась на обов'язковість для неї договору і для якої договір є чинним, не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору (ст. 27 Віденської конвенції). Держава, крім того, не має права посилається на ту обставину, що її згода на обов'язковість для неї договору була виражена на порушення того чи іншого положення її внутрішнього права, яке стосується компетенції укладати договори, як на підставу недійсності її згоди, якщо тільки це порушення не було явним і не стосувалося но-

рми її внутрішнього права особливо важливого значення (ст. 46 Віденської конвенції)¹.

Аналогічні положення містяться також в українському праві. Зокрема, згідно з Конституцією України та Законом України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 року, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України й застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства (ст. 9 Конституції України, ч. 1 ст. 19 Закону). При цьому якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 19 Закону). Крім того, у статті 15 названого Закону передбачено, що чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Обов'язок забезпечувати дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України, стежити за здійсненням прав, які впливають з таких договорів для України, покладається на Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України (ст. 16 Закону України «Про міжнародні договори України»).

Положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Першого протоколу та прото-

---

¹ Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.
262

колів №№ 2, 4, 7 і 11 до Конвенції були імплементовані до національної правової системи Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року із подальшими змінами. Протоколи № 6, 12 і 13 до Конвенції були ратифіковані відповідно Законами України № 1484-III від 22 лютого 2000 р. «Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари», № 3435-IV від 9 лютого 2006 р. «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» та № 318-IV від 28 листопада 2002 року «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин». Таким чином, норми даного міжнародного договору та протоколів до нього, по-перше, стали невід'ємною частиною законодавства України, по-друге, мають вищу силу порівняно з усіма іншими нормативно-правовими актами, окрім Конституції України, і по-третє, повинні сумлінно виконуватися Україною відповідно до загальновизнаного принципу міжнародного права *pacta sunt servanda*.

Як зазначалося вище, істотним наслідком ратифікації Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Україною є те, що починаючи з 11 вересня 1997 року, тобто з дати набрання чинності Конвенцією для України, кожний, хто перебуває під її юрисдикцією, має юридичні підстави та можливості для реалізації гарантованого статтею 55 Конституції України права на звернення за захистом своїх прав до однієї з найбільш ефективно діючих міжнародних установ у галузі захисту

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

прав людини – Європейського суду з прав людини. Водночас слід пам'ятати, що з огляду на субсидіарний характер контрольного механізму Конвенції, ще більшого значення необхідно надавати міжнародно-правовим зобов'язанням, які взяла на себе Україна щодо забезпечення відповідності національного законодавства та юридичної практики європейським стандартам у сфері прав людини.

Як зауважив у своєму виступі на міжнародному семінарі в м. Осло у жовтні 2004 року Голова Європейського суду з прав людини Л. Вільдхабер, важливим елементом діяльності контрольного механізму Конвенції є баланс між національним та міжнародним захистом; і обидва ці компоненти повинні працювати ефективно для того, щоб «працювала система Конвенції». Однак, на його думку, в останні роки цей баланс було порушено на шкоду міжнародному компонентові. До Страсбурга доходить дуже велика кількість справ, які відповідно до принципу субсидіарності мають бути вирішені в національних судах. Це не лише питання імплементації прав і свобод, гарантованих Конвенцією, до національного правопорядку, це, передусім, створення належних і ефективних засобів правового захисту. «Європейський Суд не може нести надмірний тягар виконання Конвенції у країнах; цей тягар повинен здійснюватися спільно з національною владою. Дійсно, головною метою Конвенції є створення ситуації, за якої більшості заявників, котрі звертаються до Європейського Суду, не доведеться цього робити, адже їхні скарги вдало вирішуватимуться на національному рівні»¹.

---

¹ Вільдхабер Л. Эффективная система защиты прав человека в Европе будет стоить национальной власти дороже и дороже (Из выступления 264

Ці слова цілковито стосуються й України, де засоби національного захисту прав людини до цього часу залишаються недоскональними, про що свідчить постійне зростання кількості розглянутих Європейським судом з прав людини справ, де Україна є відповідачем. Тому на сьогоднішній день першочерговим завданням є забезпечення того, щоб саме на національному рівні в Україні, у першу чергу, були гарантовані та захищені права людини, які складають предмет Конвенції. При цьому обов'язок щодо виконання приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод покладений на всі органи державної влади, включаючи Верховну Раду України, Президента України та всю вертикаль органів виконавчої та судової гілок влади.

У випадку порушення гарантованих цією Конвенцією прав і свобод будь-яка людина, що знаходиться під юрисдикцією України, відповідно до статті 13 Конвенції, має право на ефективний засіб захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене людьми, що діяли як офіційні особи. Найбільш дійовим механізмом захисту прав людини в Україні, звичайно, є звернення до суду. Тож суд, що за своєю юридичною природою є незалежним органом влади, який зобов'язаний поновити справедливість у кожному конкретному випадку, *зادля забезпечення ефективного захисту прав людини повинен звертати пильну увагу на мінімальні стандарти у цій сфері, викладені в Конвенції та протоколах до неї.*

§ 2. Правові підстави застосування судами України прецедентів Європейського суду з прав людини

На думку сучасного українського дослідника європейських стандартів у галузі прав людини та проблем конституційної юстиції С. Шевчука, права та свободи людини мають бути обов'язково зафіксовані в конституції з метою їх юридичного захисту та гарантій, але зміст цих прав (принаймні – першого покоління) не може визначатися лише в текстах законів. До того ж обмеження щодо здійснення прав людини, встановлені позитивним законодавством, повинні відповідати критеріям природного права (тобто не бути свавільними) й узгоджуватися з мірками розумності, суспільної необхідності та пропорційності. «Для їх належної гарантії найбільш пристосована діяльність конституційних судів та міжнародних юрисдикційних органів (Європейського суду з прав людини), яка сприяє всебічному визнанню судового прецеденту джерелом права»¹.

Дійсно, діяльність Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини щодо інтерпретації норм, які регламентують права людини та основні свободи, має велике значення для встановлення справжнього змісту та обсягу цих норм. І хоча вони тлумачать різні документи – відповідно Конституцію України та Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод – у них є єдина кінцева мета: забезпечення верховенства права та захист прав людини, тим більше, що положення Конвенції фактично дублюють норми Конституції (хоча з точки зору історичної ретроспективи правильніше ска-

---

¹ Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – С. 46.

зати, що норми Основного Закону України втручаються до положень Конвенції). Така подвійна система гарантій, закріплених на конституційному й конвенційному рівнях, створює додаткові гарантії захисту прав людини в Україні.

Як було з'ясовано вище, акти Конституційного Суду України є джерелами права України. Але чи набувають статусу джерел права України прецеденти Страсбурзького суду?

У даному контексті необхідно підкреслити, що норми Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод містять чимало оціночних понять і носять здебільшого загальний характер. З одного боку, це забезпечило здійснення принципу невичерпності прав людини, тому що їх детальна регламентація неминуче призвела б до виведення за межі конвенційного правового захисту цілої низки прав, форма реалізації чи форма порушення яких прямо не передбачена в тексті Конвенції¹. З іншого – це може стати істотною перешкодою для сумлінного виконання Конвенції національними судами через те, що абстрактність її статей суттєво ускладнює їх застосування на практиці. Наприклад, важко без звернення до прецедентів Європейського суду з прав людини однозначно сказати, що розуміється під терміном «розумний строк» у ст. 6 Конвенції чи поняттям «обмеження, необхідні в демократичному суспільстві» у ст. 11 Конвенції; або ж яким чином співвідносяться інтереси захисту свободи слова, передбаченої статтею 10 Конвенції, та поваги до приватного та сімейного життя, гарантованої ст. 8 Конвенції, тощо.

---

¹ Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – С. 8.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Викладене обумовлює необхідність виконання приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у поєднанні з прецедентним правом Європейського суду з прав людини, без чого навряд чи можна говорити про їх *сумлінне* виконання. Так, за час застосування Конвенції Страсбурзький суд виробив велику кількість правових позицій, які конкретизують та розвивають зміст її положень. І якщо національні органи влади, у тому числі суди, ігноруватимуть указані правові позиції, це означатиме недотримання взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини.

Цінність і значення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод полягає не тільки в закріплених у ній основних правах і свободах, а й у механізмі імплементації цих норм у національні процедури, що, безумовно, є юридичною новелою для України, адже сучасне конвенційне право базується «не стільки на конвенційних принципах, скільки на сформульованому на їх засадах прецедентному праві»¹.

Як вважають М. Рабінович і Н. Раданович, імплементаційні можливості прецедентів Європейського суду з прав людини пояснюються тим, що вони є:

- прикладом «зважування» інтересів особи та інтересів демократичного суспільства;
- додатковим критерієм відповідності норм національного законодавства нормам Конвенції;
- можливим зразком тлумачення та застосування норм Конвенції (який може використовуватися та-

---

¹ Куц Г. Застосування норм Європейської конвенції та прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України // Право України. – 2002. - №2. – С.20.

кож і при тлумаченні норм національного законодавства);

- одним із чинників впливу на правосвідомість посадовців державних органів і громадян¹.

Юридичною підставою для застосування судами України прецедентів Європейського суду є положення п. 1 Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», відповідно до якого Україна визнала обов'язковою *«і без укладання спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції»*. Тому рішення цього міжнародного суду, по суті, потрібно розглядати як прецеденти, в яких міститься офіційне тлумачення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що конкретизує та доповнює її зміст.

Крім того, згідно з підпунктами а) і б) п. 3 ст. 31 Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» від 23 травня 1969 року (ратифікована Україною ще в складі СРСР у 1986 році) разом із текстом міжнародного договору береться до уваги практика його застосування та тлумачення, якщо на це є згода сторін договору². Стосовно рішень Європейського суду з прав людини цей загальноновизнаний принцип міжнародного права вперше на національному рівні було прямо закріплено спочатку

---

¹ Рабінович П., Раданович Н. Загальнотеоретичні питання національної імплементації міжнародних договорів з прав людини // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2003. – № 3. – С. 233-234.

² Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17. – Ст. 343.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

в ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року, де говориться, що *«суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права... з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини»*, а потім в ст. 17 Закону України № 3477-IV від 23 лютого 2006 р. *«Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»*, де зазначено, що *«суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права»*.

Практика застосування Конвенції виявила дві основні причини порушення її приписів:

- невідповідність між національним законодавством та Конвенцією, яка зумовлена або явною суперечністю між їхніми нормами, або ж якимись іншими обставинами, зокрема неврегульованістю в національному законодавстві певних прав людини, закріплених у Конвенції;
- розбіжність у здійснюваній національними правозастосовними органами інтерпретації змісту «конвенційних» прав з їх тлумаченням, яке обґрунтовує та реалізує Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях¹.

При цьому слід мати на увазі, що в кінцевому рахунку відповідні порушення встановлюються рішеннями Європейського суду з прав людини, який уособлює контрольний механізм Конвенції. Тому у випадку, якщо Страсбурзький суд знаходить у тій чи іншій справі по-

---

¹ Рабінович П. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику (спроба порівняльної характеристики) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 1. – С.199.

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

рушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією, держава-відповідач має вжити індивідуальні заходи з метою усунення встановлених порушень і, де можливо, – їх наслідків для заявника, а також загальні заходи з метою запобігання порушенням положень Конвенції, аналогічним тим, що були визначені у рішеннях Суду. В останньому випадку держава повинна забезпечити адекватними правотворчими заходами належну узгодженість національного законодавства з нормами Конвенції та переорієнтувати правотлумачну та правозастосовну національну практику згідно зі стандартами прав людини в Раді Європи. Разом із тим, до подібних загальних заходів повинні вдатися й держави, які не були стороною в конкретній справі, задля попередження схожих порушень прав і свобод людини. У протилежному випадку існує ризик, що і вони можуть стати відповідачами в аналогічних справах.

У п. 4 Резолюції № 1262 (2001) Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) щодо дотримання Україною обов'язків і зобов'язань від 27 вересня 2001 року вказано:

«Стосовно решти зобов'язань у сфері національного законодавства та імплементації реформ Асамблея закликає органи влади України продовжити зусилля, а також зміцнити співробітництво з Радою Європи з тим, щоб забезпечувати цілковиту відповідність українського законодавства та практики принципам і стандартам Організації, особливо тим стандартам, що гарантуються Європейською конвенцією з прав людини *та практикою Страсбурзького суду*»¹.

---

¹ Цит. за: Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – С. 25-26.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

У Рекомендації Rec(2004)5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, від 12 травня 2004 року, наголошується на тому, що державам-членам потрібно докласти подальших зусиль для забезпечення цілковитої дієвості Конвенції, зокрема «шляхом тривалої адаптації національних стандартів до стандартів Конвенції *у світлі прецедентної практики Суду*». Для цього державам слід:

1) забезпечити наявність належних та ефективних механізмів для систематичної перевірки законопроектів на відповідність Конвенції у світлі прецедентної практики Суду;

2) забезпечити наявність таких механізмів для перевірки на відповідність, у разі необхідності, існуючих законів та адміністративної практики, включаючи викладене у постановах, наказах та циркулярах;

3) забезпечити якомога швидше адаптацію законів та адміністративної практики з метою запобігання порушенням Конвенції.

При цьому в п. 12 додатку до названої Рекомендації особливо підкреслюється, що після перевірки держави-члени повинні, коли це необхідно, негайно вжити необхідних заходів, щоб змінити закони та адміністративну практику з метою їх узгодження з положеннями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. «Для цього, – йдеться у Рекомендації, – вони повинні покращити або створити відповідні механізми перегляду, які слід систематично і невідкладно застосовувати, якщо положення національного права визнано несумісними з

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

Конвенцією. Однак варто зазначити, що для забезпечення такої узгодженості зазвичай достатньо вдаватися до змін у судочинстві та практичній діяльності. В деяких державах-членах узгодженості можна досягти просто шляхом незастосування положень законодавства, які суперечать Конвенції»¹.

У Рекомендації Rec(2004)4 Комітету міністрів Ради Європи від 12 травня 2004 року вказано на особливу значущість програм університетської освіти та професійної підготовки з метою забезпечення ефективного застосування Конвенції державними органами, включаючи всі сфери правозастосовної діяльності та відправлення правосуддя, у світлі прецедентної практики Європейського суду з прав людини. У зв'язку з цим Комітет міністрів рекомендував державам-членам Ради Європи пересвідчитися в тому, що в рамках університетської освіти та професійної підготовки на національному рівні проводиться вивчення Конвенції та прецедентної практики Суду і що така освіта й підготовка включені:

- як елемент загальної навчальної програми для одержання диплома в галузі права, а в разі потреби, то в політичній і управлінській галузях, а крім того упевнитися, що вони запроваджені як дисципліни на вибір для тих, хто бажає спеціалізуватися на цьому;
- як елемент підготовчих програм при складанні іспитів на місцевому або загальнодержавному рів-

---

¹ Див.: Рекомендація Rec(2004)5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, від 12 травня 2004 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. - 2004. - № 4. - С. 26-32.

нях для отримання різноманітних правничих спеціальностей, а також первісної підготовки і підвищення кваліфікації суддів, прокурорів і адвокатів;

- як елемент програм первісної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які мають справу з особами, позбавленими свободи (наприклад, працівників правоохоронних органів чи служби безпеки, працівників пенітенціарних установ і спеціалізованих лікарень), так само як і персоналу імміграційних служб з урахуванням їхніх специфічних потреб¹.

Стосовно України такі рекомендації викладено в Проміжній резолюції Комітету міністрів Ради Європи ResDH(2004)14 від 11 лютого 2004 р. щодо рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 р. у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України», де Комітет міністрів закликав компетентні органи влади України запровадити навчання з питань Конвенції, включаючи практику Суду, у програми базової освіти та підвищення кваліфікації суддів і прокурорів, а також забезпечити їм доступ до цієї практики².

Як зазначено у Рекомендаціях парламентських слухань «П'ята річниця прийняття Конституції України. Права і свободи громадян України – сподівання і реальність», затверджених постановою ВРУ від 13 вересня 2001 року, Верховній Раді України належить

---

¹ Рекомендація Rec(2004)4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про роль Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці від 12 травня 2004 року // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. – № 4. – С. 19-25.

² Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 3.

«забезпечити відповідність законодавства України міжнародно визнаним принципам і нормам у галузі прав людини, зокрема Конвенції про захист прав і основних свобод людини та практиці її застосування Європейським Судом з прав людини» (п. 2), а Верховному Суду України необхідно «розглянути питання про застосування у судовій практиці норм Конвенції про захист прав і основних свобод людини та рішень Європейського Суду з прав людини» (п. 5).

Таким чином, враховуючи положення Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», КАС України, а також відповідних Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи, з метою здійснення найбільш дієвого захисту прав людини на національному рівні українські судді, а так само й інші державні службовці та юристи, повинні постійно вивчати прецеденти Європейського суду з прав людини й керуватися ними в своїй повсякденній професійній діяльності.

§ 3. Порядок застосування судами України прецедентів Європейського суду з прав людини

Основні вимоги щодо порядку посилання судами України на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, прецеденти Страсбурзького суду та практику Європейської комісії з прав людини викладено в ст. 18 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Так, для цілей посилання на текст Конвенції, рішень Суду та ухвал Комісії судові органи України повинні вико-

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

ристовувати офіційний переклад Конвенції українською мовою¹, а також переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії, надруковані у виданні, визначеному на конкурсній основі Органом представництва. У разі відсутності перекладу рішення Суду чи ухвали Комісії або виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суди мають користуватися оригінальним текстом. У тих випадках, коли буде виявлено мовні розбіжності між оригінальними текстами (англійською та французькою мовами) та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Страсбурзького суду.

Слід зауважити, що на сьогоднішній день вітчизняні суди вже напрацювали певний досвід застосування прецедентів Європейського суду з прав людини. Хоча українським суддям і знадобився певний час для того, щоб усвідомити важливість цих прецедентів, останнім часом вони все частіше намагаються вирішувати справи з урахуванням не тільки норм Конвенції, але й стандартів, закріплених у прецедентному праві Страсбурзького суду.

Першою в Україні спробою аргументувати судові рішення з посиланням на практику Європейського суду з прав людини є рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 р. у справі про смертну кару. Зокрема, обґрунтовуючи твердження про те, що смертна кара як вид покарання суперечить статті 28 Конституції України, відповідно до якої «ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або

---

¹ Новий офіційний переклад Конвенції та протоколів до неї було підготовлено Міністерством юстиції України та Міністерством закордонних справ і затверджено 27 січня 2006 року. Див.: додаток № 1.

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню», Конституційний Суд України зазначив: «Названа стаття відтворює положення статті 3 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Невідповідність смертної кари цій статті Конвенції підтверджує Європейський суд з прав людини, юрисдикцію якого щодо тлумачення зазначеної Конвенції визнала Україна (пункт перший Закону України від 17 липня 1997 року»¹.

Конкретний прецедент Страсбурзького суду вперше застосував Миколаївський обласний суд при розгляді касаційної скарги Ткачука В.Я. та Ковалю О.М. на рішення Первомайського міського суду Миколаївської області від 6 травня 2000 року за позовом Перинської Н.І. до Ткачука В.Я. і редакції газети «Заповіти Леніна» про захист честі, гідності й ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди. У своєму рішенні від 7 червня 2000 р. Миколаївський обласний суд послався на правову позицію Страсбурзького суду, викладену в рішенні «Лінгенс проти Австрії», згідно з якою межі припустимої критики ширші відносно політичного діяча, аніж відносно приватної особи. Враховуючи те, що в даному випадку критичні зауваження, які були висловлені в оскаржуваній газетній статті, стосувалися секретаря Первомайської міської ради, який відповідно до рішення виконавчого комітету ради мав досить широкі повнова-

---

¹ Див.: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) // Вісник Конституційного Суду України. - 2000. - № 1. - С. 16-21.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

ження, Миколаївський обласний суд скасував рішення суду першої інстанції у зв'язку з тим, що воно «не відповідає дійсним обставинам справи і *положенням Конвенції з прав людини*, яка ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року, та *рішенням Європейського суду з прав людини*, які є джерелом права в Україні»¹.

Схожу точку зору щодо правової природи прецедентів Страсбурзького суду пізніше висловили й інші українські суди. Зокрема, Верховний Суд України у рішенні від 14 липня 2005 р. підкреслив, що «*рішення Європейського суду з прав людини*, якими надаються тлумачення та практика застосування положень Конвенції, є *формою прецедентного права*, що розширює нормативний обсяг Конвенції, встановлюючи нові загальнообов'язкові правила».

Враховуючи те, що положення Конвенції мають універсальне застосування та не обмежуються лише окремими сферами суспільного життя, європейські стандарти прав людини, які знайшли вираження в Конвенції та рішеннях Страсбурзького суду, можуть використовуватися в усіх видах судочинства – конституційному, цивільному, кримінальному, господарському, адміністративному (звичайно, з урахуванням специфіки справ, підвідомчих відповідним судам).

Потенційно найбільш широке застосування прецедентне право Європейського суду з прав людини може знайти у практиці Конституційного Суду України, оскільки всі права, закріплені в Конвенції, знайшли відображення і в Основному Законі нашої держави. Водночас

---

¹ Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – С. 146-149; див., також: додаток № 3.

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

при визначенні меж впливу рішень Страсбурзького суду на практику КСУ, потрібно виходити з особливої правової природи останнього як єдиного органу конституційного контролю, покликаного тлумачити та застосовувати в першу чергу Конституцію України – нормативно-правових акт найвищої юридичної сили. У даному контексті доцільно згадати позицію Конституційного суду ФРН, який зробив важливе застереження: «При тлумаченні Основного Закону береться до уваги зміст та рівень розвитку Конвенції настільки, наскільки це не призводить до обмеження та скасування правових методів захисту, встановлених Основним законом. З цієї причини прецедентне право Європейського суду з прав людини є допоміжним засобом при тлумаченні й визначенні змісту та обсягу основних прав людини й принципів Основного Закону»¹.

Одним із прикладів ефективного використання Конституційним Судом України прецедентів Страсбурзького суду є рішення у справі про заощадження громадян від 10 жовтня 2001 року, в якій КСУ спирався на прецедентне рішення Європейського суду з прав людини від 21 лютого 1986 р. у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства»². У справі про поширення

---

¹ Цит. за: Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – С. 27-28.

² Див.: Рішення Конституційного Суду України № 13-рп/2001 від 10 жовтня 2001 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», за конституційним зверненням Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

відомостей КСУ звертався до правових позицій, висловлених Страсбурзьким судом у рішеннях «*Нікула проти Фінляндії*» та «*Яновський проти Польщі*»¹. У декількох справах КСУ посилався на практику Європейського суду з прав людини, не називаючи конкретних прецедентів (справа про смертну кару², справа про внесення змін до Конституції України за ініціативою народних депутатів України³, справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу⁴).

заощадження громадян) // Вісник Конституційного Суду України. – 2001. – № 5. – С. 11-17.

¹ Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) // Вісник Конституційного Суду України. – 2003. – № 2. – С. 27-30.

² Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 р. у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1.

³ Див.: Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2000 р. № 2-в/2000 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про зміни до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму 16.04.2000 року», поданого народними депутатами України, вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до Конституції України за ініціативою народних депутатів України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 3. – С. 17-23.

⁴ Див.: Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

У той же час, як засвідчує практика, чи не найчастіше на сьогоднішній день прецедентне право Європейського суду з прав людини застосовується судами загальної юрисдикції в цивільному судочинстві. Насамперед, мова йде про справи, що стосуються права на свободу слова, права на справедливий суд та права власності, які гарантовано відповідно статтями 10 і 6 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Наприклад, Заводський районний суд м. Миколаєва своїм рішенням від 4 травня 2001 р. відмовив у задоволенні позову ВАТ «Миколаївський глиноземний завод» до В. Шведова та редакції газети «Горожанин» (рос.) про захист честі, гідності та ділової репутації, відшкодування моральної шкоди, виходячи з правових позицій, що містяться в прецедентах Європейського суду з прав людини «Лінгенс проти Австрії», «Обершлік проти Австрії», «Швабс проти Австрії» та «Торгейсон проти Ісландії». Судова колегія з цивільних справ Миколаївського обласного суду залишила без задоволення касаційну скаргу позивача виходячи з тих же підстав. В ухвалі Миколаївського обласного суду від 20 червня 2001 року сказано:

- позивачу не завдано моральної (немайнової) шкоди, адже оскаржувана позивачем інформація відноситься до оціночних суджень автора статті В. Шведова;
- стаття В. Шведова має суспільний інтерес, оскільки мова в ній йде про великі підприємства України та міста Миколаєва;

статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 16-22.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

- висловлення автором статті оціночних суджень є формою реалізації свободи журналіста висловлювати свою думку про ті чи інші події, що мають суспільний інтерес;
- «викладене витікає з норм ст. 7 ЦК УРСР, ст. 34 Конституції України та ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, основні принципи якої доповнюються рішеннями Європейського суду з прав людини»¹.

Аналогічні висновки зробив Жовтневий районний суд м. Одеси при розгляді справи за позовом УМВС України в Одеській області до Є. Астраховича та редакції газети «Слово». Як зазначено в рішенні суду, «з урахуванням великої суспільної значущості для мешканців міста проблем, про які йдеться в статті, у контексті важливості інформації про дотримання державою прав, закріплених у статтях 15, 34, 43, 48 Конституції України, редакція вважала можливим і необхідним доведення до відома громадськості оскаржуваних позивачем суджень журналіста. Принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, передбачений ст. 3 Конституції України, не може бути реалізований інакше, аніж через широке висвітлення та критику діяльності держави, її органів у засобах масової інформації. У цьому зв'язку інформація, а також судження про діяльність будь-якого органу влади має значний суспільний інтерес. Тому за умови дотримання виданням та журналіс-

---

¹ Див.: Рішення Заводського районного суду м. Миколаєва від 4 травня 2001 р.; Ухвала Миколаївського обласного суду від 20 червня 2001 року // В кн.: Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – С. 183-188.

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

том принципу об'єктивності, дана обставина виключає відповідальність за публікацію таких суджень та інформації. Цим шляхом іде й практика Європейського суду з прав людини (рішення у справах «Фрезо і Руар проти Франції» та «Торгейсон проти Ісландії»)»¹.

Утім суспільна значущість того чи іншого питання сама по собі не означає, що свобода слова взагалі не підлягає ніяким обмеженням. На цю обставину, зокрема, звернув увагу місцевий суд Центрального району м. Миколаєва під час розгляду цивільної справи за позовом В.І. Міщенко до редакції газети «Рідне Прибужжя» та В.О. Львіна про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Оскаржувана В.І. Міщенкою стаття «...І пішла Феміда в бій! Із селом» містила такі вислови: «...чи може... певним чином вибачиться за явно незаконне рішення, за рішення, прийняте всупереч і праву, і моралі, і просто здоровому глузду суддя В. Міщенко», «Служителі Феміди беруть хабарі. Це відомо всім» тощо. Зважаючи на це, місцевий суд підкреслив, що згідно з ч. 2 ст. 10 Конвенції свобода вираження поглядів може обмежуватися з метою підтримання авторитету і безсторонності суду. Більше того, як указано в рішенні суду, враховуючи саме ці положення Конвенції Європейський суд з прав людини у справі «Барфод проти Данії» (1989) уточнив, що: «кожен має право брати участь у вільній громадській дискусії стосовно судових рішень, однак неможливо припускатися до осо-

---

¹ Рішення Жовтневого районного суду м. Одеси від 20 червня 2001 року у справі за позовом УМВС України в Одеській області до Є. Астраховича та редакції газети «Слово» // В кн.: Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – С. 189-195.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

бистих нападів на суддів». Таким чином, місцевий суд Центрального району м. Миколаєва задовольнив вимоги позивача¹.

Особливої актуальності сьогодні набуває питання про необхідність застосування прецедентів Страсбурзького суду у справах, які стосуються неналежного виконання судових рішень, оскільки ця проблема дуже часто стає предметом скарг українських громадян до Європейського суду з прав людини².

Позитивний досвід вирішення названої категорії справ з урахуванням правових позицій Європейського

---

¹ Рішення місцевого суду Центрального району м. Миколаєва від 21 листопада 2001 року в цивільній справі за позовом Міщенко В.І. до редакції газети «Рідне Прибужжя» та В.О. Ільїна про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди // В кн.: Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – С. 198-201.

² Для прикладу, рішенням Європейського суду з прав людини від 20 вересня 2005 р. у справі «Гавриленко проти України» було визнано порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції через тривале невиконання Лисичанською міською виконавчою службою (Луганська область) рішень комісії з трудових спорів і Лисичанського міського суду. Причому у своєму рішенні Страсбурзький суд нагадав, що «він часто встановлював порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у справах [проти України], які торкаються подібних питань». У справі «Жовнер проти України» Європейський суд з прав людини підкреслив, що тривале невиконання судового рішення про стягнення заборгованості заробітної плати є порушенням не лише ч. 1 ст. 6 Конвенції (право на справедливий суд), але й ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (право власності). Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 вересня 2005 р. у справі «Гавриленко проти України» // Закон і бізнес. – 2005. – № 16. – С. 15; Рішення Європейського суду з прав людини від 29 червня 2004 р. у справі «Жовнер проти України» // Сайт «Луганський інформаційно-освітній центр з прав людини» <<http://www.jurlugansk.org>>.

суду з прав людини має Апеляційний суд Луганської області. Зокрема, при розгляді апеляційної скарги фірми «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на рішення Алчевського міського суду Луганської області від 24 березня 2005 р. у справі за скаргою фірми «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на дії державного виконавця суд апеляційної інстанції для обґрунтування своєї позиції процитував прецедентне рішення Європейського суду з прав людини у справі «Піалопулос та інші проти Греції» (*Pialopoulos and Others v. Greece, 2001*): «право на справедливий суд було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної Сторони допускала невиконання остаточного та обов'язкового судового рішення на користь однієї із сторін. Виконання судового рішення є частиною «судового розгляду» з точки зору ст. 6 Європейської конвенції з прав людини. Якщо адміністративний (виконавчий) орган відмовляється виконувати, не виконує або затягує виконання судового рішення, то передбачені ст. 6 [Конвенції] гарантії, які надаються сторонам на стадії судового розгляду справи, фактично втрачають сенс». На підставі цього та інших доводів Апеляційний суд Луганської області визнав незаконними дії державного виконавця, котрий виніс постанову про закриття виконавчого провадження з примусового виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 20 квітня 1999 р.¹

---

¹ Решение Апелляционного суда Луганской области от 30 июня 2005 г. по делу по апелляционной жалобе фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на решение Алчевского городского суда Луганской области от 24 марта 2005 г. по жалобе «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на действия государственного исполнителя // Архив Апелляционного суда Луганской области.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Важливі міркування висловив Верховний Суд України під час розгляду касаційної скарги К. на рішення Євпаторійського міського суду Автономної Республіки Крим від 17 січня 2002 року, яким К. було відмовлено в задоволенні позову до держави Україна (державний орган – Державне казначейство України) про відшкодування моральної шкоди у зв'язку з тривалим невиконанням судового рішення про стягнення з Державного казначейства України 5 тис. грн. за незаконне засудження. Як наголосив Верховний Суд України, пунктом 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України передбачено одну з основних засад судочинства – обов'язковість рішення суду, тому виконання будь-якого судового рішення слід розглядати як невід'ємну частину процесу правосуддя. З огляду на це при вирішенні спору про відповідальність держави за невиконання судового рішення суд повинен з'ясувати причини такого невиконання та визначити державний орган, з вини якого це сталося. При цьому необхідно пам'ятати висловлену Європейським судом з прав людини у справі «Бурдов проти Росії» (рішення від 7 травня 2002 р.) позицію, що для держави є неприпустимим виправдання неможливості виконання судового рішення відсутністю належного фінансування. Виходячи з вищенаведеного, Верховний Суд України задовольнив касаційну скаргу К., скасував рішення Євпаторійського міського суду та ухвалу Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, а справу направив на новий розгляд у суд першої інстанції¹.

---

¹ Див.: Ухвала Судової палати з цивільних справ Верховного Суду України від 30 жовтня 2003 р. (витяг) // В кн.: Рішення Верховного Суду України / За заг. ред. В.Т. Маляренка. – Вип. 1 (8). – К., 2004. – С. 6-7. Див.: також: додаток № 3.

Після набрання чинності 1 вересня 2005 р. новим Цивільним процесуальним кодексом України та Кодексом адміністративного судочинства України значна частина справ, яка раніше розглядалася за правилами цивільного судочинства, тепер вирішуватиметься в межах адміністративного процесу. У даному контексті слід зауважити, що відповідно до своєї компетенції адміністративні суди нерідко розглядатимуть питання про дотримання чи недотримання органами влади прав і свобод людини¹, тому дуже важливо, щоб вони при цьому керувалися принципом верховенства права «з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини», як це зазначено в ст. 8 КАС України.

На необхідність дотримуватися прецедентів Європейського суду з прав людини у господарському процесі звертав увагу Вищий господарський суд України у своєму інформаційному листі від 18.11.2003 р. № 01-8/1427 «Про юрисдикцію Європейського суду з прав людини в Україні»: «у зв'язку з ратифікацією Конвенції господарським судам у здійсненні судочинства зі справ, віднесених до їх підвідомчості, слід враховувати мотиви судових рішень та ухвал Європейського суду з прав людини, оскільки... у рішеннях Суду неодноразово зазначалось, що він керується своєю прецедентною практикою»². Слід зазначити, що вказаний лист було надіслано місцевим і

---

¹ Згідно зі ст. 17 КАС, адміністративним судам підсудні спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності; спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби; спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, тощо.

² Вісник господарського судочинства. – 2004. – № 1. – С. 263-265.

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

апеляційним господарським судам невдовзі після прийняття Європейським судом з прав людини рішення щодо справедливої сатисфакції у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України», відповідно до якого на Україну було покладено зобов'язання відшкодувати заявникові матеріальну та моральну шкоду, а також судові витрати на загальну суму 625 000 євро¹. Дещо раніше у рішенні, прийнятому по суті цієї справи, Страсбурзький суд встановив порушення права на справедливий суд (п. 1 ст. 6 Конвенції) та права власності (ст. 1 Першого протоколу до Конвенції), що мало місце при розгляді справи заявника в арбітражних судах України².

Проблеми забезпечення прав людини в контексті положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є актуальними і в кримінальному судочинстві. Зокрема, правоохоронні органи та суди під час кримінального провадження мають строго слідкувати за дотриманням вимог:

- ст. 2 Конвенції, яка гарантує право людини на життя³;

---

¹ Рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції від 2 жовтня 2003 р. у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

² Рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 р. у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>.

³ Відповідно до практики Європейського суду з прав людини, гарантії ст. 2 Конвенції включають поміж іншого і позитивне зобов'язання держави проводити ефективне розслідування в усіх випадках насильницької смерті; зобов'язання компетентних правоохоронних органів здійснювати практичні заходи для захисту особи, життя якої знаходиться в небезпеці тощо (див.: European Court of Human Rights, 288

Глава 8. Застосування прецедентів Страсбурзького суду

- ст. 3 Конвенції, яка встановлює заборону катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання¹;
- ст. 5 Конвенції, що надає гарантії реалізації права на свободу та особисту недоторканість;
- ст. 6 Конвенції щодо права на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом²;
- та інших (ст. 7 Конвенції, ст. 2 і ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції).

Слід зазначити, що як положення Конвенції, так і прецеденти Європейського суду з прав людини вже не-

---

Gongadze v. Ukraine judgment of 8 November 2005 // European Court of Human Rights Portal <<http://www.echr.coe.int>>).

¹ До цього часу в Україні гостро стоїть проблема застосування протизаконного насильства як засобу розкриття та розслідування злочинів, про що свідчать соціологічні дослідження, проведені харківськими вченими (див.: Протизаконне насильство в органах внутрішніх справ: Соціологічний та історико-правовий аналіз / Кол. авт.; За заг. ред. чл.-кор. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. О.Н. Ярмиша; Передм. Ю.В. Луценка і Г.Й. Удовенка. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, Харківська правозахисна група, 2005. – 212 с.). Якомога скорішого вирішення вимагає також проблема забезпечення гідних умов утримання затриманих осіб та осіб, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту (див., наприклад: Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2003 р. у справі «Назаренко проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>).

² Положення цієї статті розповсюджуються не тільки на судовий розгляд справи, але й на інші стадії кримінального процесу. Так, у справі «Меріт проти України» Страсбурзький суд встановив порушення розумного терміну кримінального провадження, яке тривало понад шість років (Див.: Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 р. у справі «Меріт проти України» // Сайт Міністерства юстиції України <<http://www.minjust.gov.ua>>).

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

одноразово застосувалися в кримінальному судочинстві українськими судами.

Скажімо, при розгляді кримінальної справи по звинуваченню В.С. Д-ка у скоєнні злочинів, передбачених статтями 80¹, 148² частини друга та третя, 148⁵ частина друга, 165 частина друга, 172 частина друга КК України, Луганський обласний суд, посилаючись на те, що в практиці Європейського суду з прав людини право на захист трактується ширше, ніж у національному законодавстві, зазначив, що негайний допит В.С. Д-ка, який проводився одразу після пред'явлення йому обвинувачення є порушенням ст. 6 п. 3 (В) Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, відповідно до якої кожному обвинуваченому в учиненні кримінального злочину надається право мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту¹.

В іншій кримінальній справі Луганський обласний суд звернув увагу начальника Новоайдарського РВ УМВС України в Луганській області на факт порушення співробітниками міліції положень п. 3 ст. 6 Конвенції, а саме: права обвинувачено бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причину обвинувачення проти нього, а також права захищати себе особисто чи використовувати правову допомогу захисника на свій власний вибір або – якщо він не має достатніх коштів для оплати правової допомоги захисника – одержувати таку допомогу безкоштовно,

---

¹ Окрема ухвала Луганського обласного суду від 30 січня 2001 р. у кримінальній справі по звинуваченню В.С. Д-ка у скоєнні злочинів, передбачених статтями 80¹, 148² частини друга та третя, 148⁵ частина друга, 165 частина друга, 172 частина друга КК України // Архів Апеляційного суду Луганської області.

якщо цього вимагають інтереси правосуддя. При цьому поняття «кримінальне обвинувачення», яке застосовується в ст. 6 Конвенції, Луганський обласний суд трактував у контексті рішення Європейського суду з прав людини у справі «Екле проти ФРН» (1982)¹.

Прецедентне рішення Страсбурзького суду у справі «Пакеллі проти Німеччини» (1983) було застосовано Апеляційним судом Тернопільської області при розгляді кримінальної справи за апеляційним поданням помічника прокурора м. Тернополя та апеляцією засудженого Т-ва Ю.М. на вирок Тернопільського міського суду від 20 квітня 2002 року. У даному випадку апеляційний суд скасував вирок суду першої інстанції через те, що під час судового розгляду останній прийняв відмову Т-ва Ю.М., котрий мав психічні вади, від послуг захисника. Як зазначено в ухвалі Апеляційного суду Тернопільської області, «гарантії підсудного на захист, які передбачені Конституцією України, поєднуються з такими ж вимогами Конвенції про захист прав людини і основних свобод, яка ратифікована Україною 17 липня 1997 р., і рішеннями Європейського суду з прав людини. Так, у судовому рішенні по справі Пакеллі (1983) Європейський суд з прав людини підтвердив право держави призначати захисника, «коли того вимагають інтереси правосуддя», навіть «всупереч конкретним запереченням обвинуваченого або прямо вираженого ним прохання, що він буде захищати себе особисто»².

---

¹ Окрема ухвала Луганського обласного суду від 27 квітня 2001 р. у кримінальній справі по звинуваченню О.М. Т-на у скоєнні злочину, передбаченого ст. 86¹ КК України // Архів Апеляційного суду Луганської області.

² Див.: Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 31 липня 2002 р. в кримінальній справі за апеляційним поданням по-

Розділ III. Європейське прецедентне право з прав людини

Отже, наведені приклади з практики українських судів доводять, що застосування в національному судочинстві стандартів, які містяться в прецедентному праві Страсбурзького суду, значно підвищує якість і ефективність захисту прав і свобод людини та створює належні передумови для зростання авторитету судової влади в очах населення.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. Надайте характеристику принципів міжнародного права *«pacta sunt servanda»*.
2. Перерахуйте чинні Закони України, які закріплюють правові підстави застосування судами України прецедентів Страсбурзького суду в якості джерел права.
3. Що, на Вашу думку, означає право на ефективний засіб захисту в національному органі, закріплене в ст. 13 Конвенції?
4. Які норми Конвенції повинні враховувати українські суди під час розгляду кримінальних справ?
5. При розгляді якої категорії справ вітчизняні суди можуть застосовувати прецедент Страсбурзького суду в справі *«Барфод проти Данії»* (1989)?

мічника прокурора м. Тернопілля та апеляцією засудженого Т-ва Ю.М. на вирок Тернопільського міського суду від 20 квітня 2002 року // В кн.: Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – С. 124-126.

Розділ IV. Використання інформаційних технологій у діяльності суду

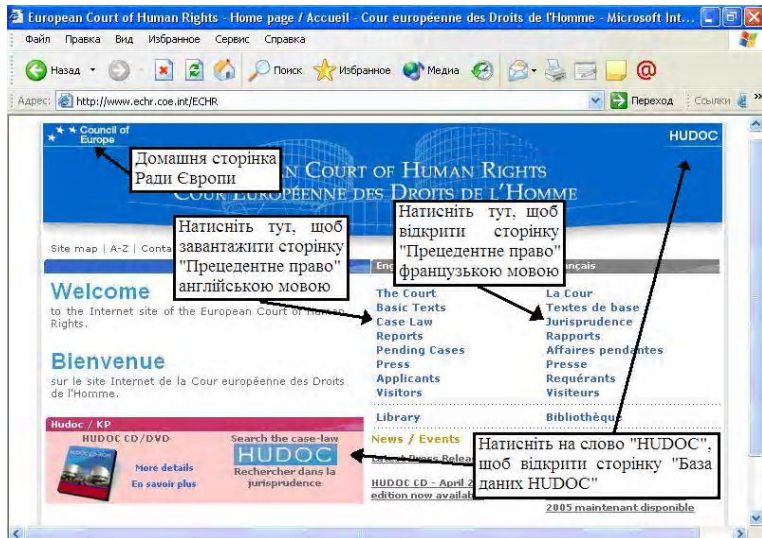
Глава 9. Пошукова система HUDOC

§ 1 Загальна характеристика

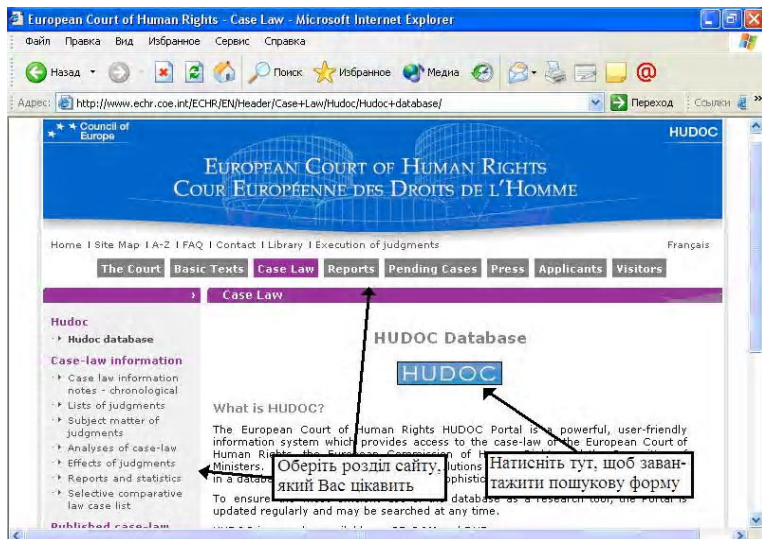
Пошукова система HUDOC – це могутня інформаційна система, яка забезпечує доступ до документів Європейського суду з прав людини, Європейської комісії з прав людини та Комітету міністрів. В Інтернеті вона розташована на порталі Європейського суду з прав людини (портал ЄСПЛ) і доступна за адресою www.echr.coe.int у розділах «Case law» («**Прецедентне право**») та «HUDOC database» («**База даних HUDOC**») (Див. мал. 1, 2, 3).

У базі даних HUDOC міститься велика кількість судових рішень, ухвалених по суті справ, рішень щодо прийнятності заяв, резолюції та рапорти указаних органів, викладених англійською та французькою мовами. Їх можна знайти за допомогою складного швидкодіючого пошукового екрану. Прецедентне право конвенційних органів розташоване в окремих розділах, які дозволяють здійснювати пошук рішень по суті, рішень щодо прийнятності та резолюцій Комітету міністрів як індивідуально, так і разом.

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

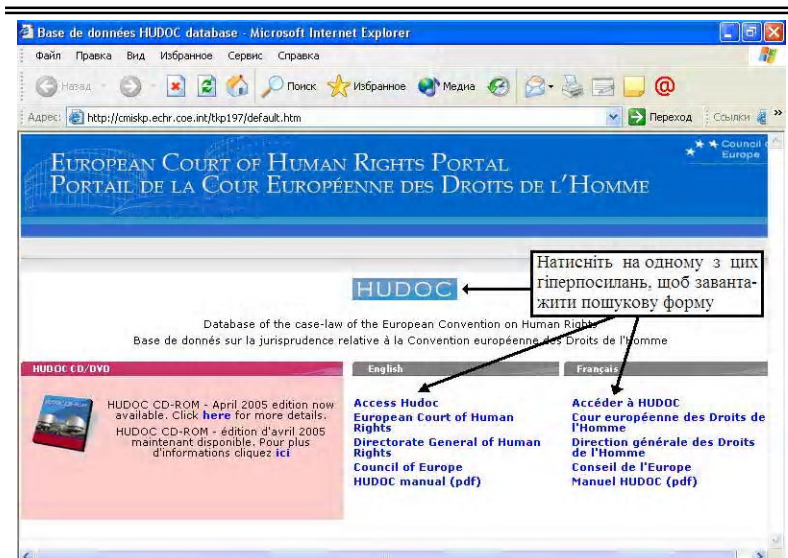

Мал. 1. Портал Європейського суду з прав людини

Мал. 2. Сторінка «Прецедентне право»

Глава 9. Пошукова система HUDOC

Мал. 3. Сторінка «База даних HUDOC»

На даний момент у базі даних представлені наступні документи:

- усі рішення по суті та рішення щодо прийнятності нового Європейського суду з прав людини, створеного відповідно до положень Протоколу № 11 до Конвенції, крім рішень щодо прийнятності, ухвалених комісіями з трьох суддів (з листопада 1998 року по цей час);
- усі рішення по суті старого Європейського суду з прав людини (з 1959 р. до жовтня 1998 року);
- усі рішення, ухвалені Комісією з прав людини в період з 1986 до 1998 року;
- деякі опубліковані рішення, ухвалені Комісією з прав людини в період з 1955 до 1986 року;
- усі резолюції Комітету міністрів, що стосуються виконання Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод і рішень Європейського суду з прав людини.

Для забезпечення найбільш ефективного пошуку прецедентів база даних HUDOC постійно поповнюється новими матеріалами. Пошук можна здійснювати в будь-який зручний час.

Портал ЄСПЛ є сумісним з більшістю операційних систем і браузерів:

Microsoft Windows:

- Internet Explorer 5.5 та вище;
- Netscape Navigator 6.1 та вище;
- Mozilla 1.4 та вище;

Mac OS up to 9.1:

- Netscape Navigator 6.1 та вище;
- Mozilla 1.4 та вище;

Mac OS X:

- Netscape Navigator 6.1 та вище;
- Mozilla 1.4 та вище;
- Safari.

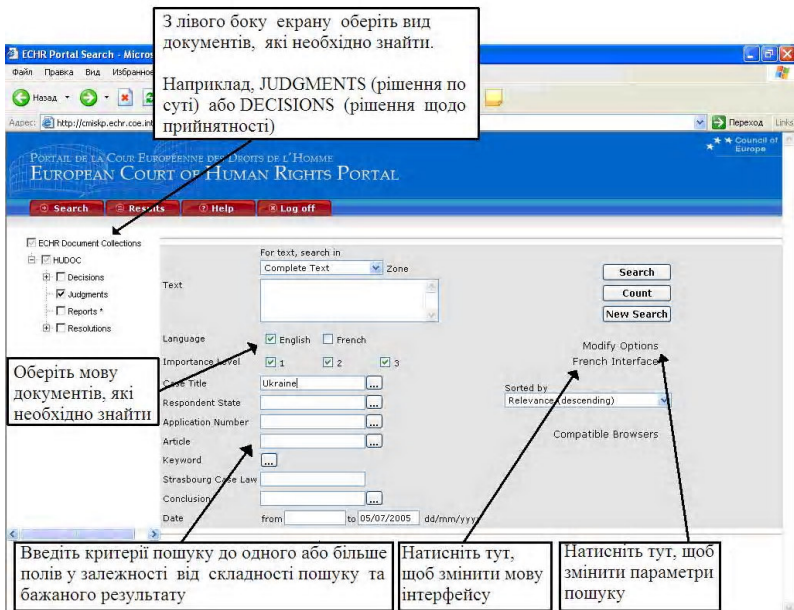
§ 2. Базові принципи роботи

Коли пошукову форму буде завантажено на дисплеї з'явиться відповідне зображення (див. мал. 4).

Пошукові критерії можуть увійти до одного або декількох полів на пошуковому екрані, залежно від складності пошуку й точності бажаного результату. При цьому не слід турбуватися про великі та малі букви або про національні акценти написання слів. Так, база даних знайде справу *Söderbäck* незалежно від того, друкуєте Ви її назву з акцентом чи ні (*Soderback*).

Глава 9. Пошукова система HUDOC

Мал. 4. Пошукова форма

Пошукова система HUDOC дозволяє здійснювати пошук за такими критеріями:

- **Text – Текст** – здійснюється пошук заданих слів, словосполучень або фраз у документі чи його частині;
- **Language – Мова** – обирається мова (англійська або французька) документів, які необхідно знайти;
- **Importance Level – Рівень важливості** – розміщені у базі даних рішення Європейського суду з прав людини класифіковані за їх значенням для розвитку конвенційного прецедентного права;

- **Case Title** – Назва справи – здійснюється пошук за назвою справи (за іменем або назвою заявника);
- **Respondent State** – Держава, що відповідає – здійснюється пошук за назвою держави, що виступає відповідачем у справі;
- **Application Number** – Номер заяви – здійснюється пошук за номером заяви (справи);
- **Article** – Стаття – здійснюється пошук за номером статті, питання про порушення якої розглядалося Судом;
- **Keyword** – Ключове слово – пошук за ключовим словом або фразою, що знаходяться в базі даних HUDOC;
- **Strasbourg Case Law** – Прецедентне право Страсбурга – пошук за прецедентами, використаними Європейським судом з прав людини під час розгляду справи;
- **Conclusion** – Висновок – здійснюється пошук за висновком у справі, що міститься в резолютивній частині рішень;
- **Date** – Дата – пошук здійснюється за датою прийняття (ухвалення) документу.

Портал ЄСПЛ дозволяє, також, задати параметри сортування результату пошуку. Для того, щоб це зробити, необхідно обрати критерій сортування в полі «Sorted by» («Сортування за»):

- **Relevance (ascending)** – Відповідність (за зростанням) – система відобразить документи за зростанням, починаючи з найменш відповідного даним умовам пошуку;

- **Relevance (descending)** – **Відповідність (за убутанням)** – шукаючи специфічний термін у тексті цей вибір спершу надасть документ, який найбільше відповідає цьому терміну;
- **Date (Oldest first)** – **Дата (Спершу найстаріший)** – хронологічний порядок;
- **Date (Newest first)** – **Дата (Новітній спочатку)** – зворотній хронологічний порядок;
- **Title (A-Z)** – **Назва (A-Z)** – алфавітний порядок;
- **Title (Z-A)** – **Назва (Z-A)** – зворотній алфавітний порядок;
- **Respondent State (A-Z)** – **Держава-відповідач (A-Z)** – список результатів пошуку буде сортований за назвою держави в алфавітному порядку;
- **Respondent State (Z-A)** – **Держава-відповідач (Z-A)** – список результатів пошуку буде сортований за назвою держави в зворотному алфавітному порядку;
- **Application Number (ascending)** – **Номер заяви (зростання)** – список результатів пошуку буде сортований за номерами заяв;
- **Application Number (descending)** – **Номер заяви (убутання)** – список результатів пошуку буде сортований за номерами заяв у зворотному порядку.

Для того, щоб система здійснила пошук і з'явився список результатів пошуку (див. мал. 5), необхідно натиснути кнопку «Search» («Пошук»).

Кнопка «Count» («Рахунок») дозволяє переглянути загальну кількість знайдених за запитом документів (див. мал. 6)

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

Натисніть на слово "Search", щоб повернутися на сторінку пошуку

Натисніть на назві документу, щоб побачити його в Інтернет-форматі (HTML)

1. CASE OF Z v. FINLAND
Judgment (Merits and Just Satisfaction) 175 kb Violation of Art. 8 ... 25/02/1997 Finland Reports 1997-I Court (Chamber) Notice

2. CASE OF NILSEN AND JOHNSEN v. NORWAY
Judgment (Merits and just satisfaction) 203 kb Violation of Art. 10... 25/11/1999 Norway Reports of Judgments... Court (Grand Chamber) Notice

3. CASE OF ANNE-MARIE ANDERSSON v. SWEDEN
Judgment (Merits) 130 kb No violation of Art... 27/08/1997 Sweden Reports 1997-IV Court (Chamber) Notice

4. CASE OF DE JONG, BALJET AND VAN DEN BRINK v. THE NETHERLANDS
Judgment (Merits and Just Satisfaction) 142 kb Preliminary objectio... 8805/79;8806/79;9242/81 the Netherlands: A77 Court (Chamber) Notice

5. CASE OF ROLF GUSTAFSSON v. SWEDEN
Judgment (Merits) 85 kb No violation of Art... 01/07/1997 Sweden Reports 1997-IV Court (Chamber) Notice

6. CASE OF VACHER v. FRANCE
Judgment (Merits and Just Satisfaction) 85 kb Lack of jurisdiction... 17/12/1996 France Reports 1996-VI Court (Chamber) Notice

7. CASE OF BOTTEN v. NORWAY
Judgment (Merits and just satisfaction) 139 kb Preliminary objectio... 19/02/1996 Norway Reports 1996-I Court (Chamber) Notice

8. CASE OF MINELLI v. SWITZERLAND
Judgment (Merits and Just Satisfaction) 106 kb Violation of Art. 6... 25/03/1983 Switzerland A62 Court (Chamber) Notice

9. CASE OF MASSON AND VAN ZON v. THE NETHERLANDS

Натисніть на зображенні документу, щоб завантажити або відкрити його оригінальну версію

Наведіть курсор миші на три крапки для того, щоб побачити повний текст висновку

Натисніть на слово "Notice", щоб побачити коротку інформацію про документ

Мал. 5. Екран результатів пошуку

3981 results found for this search.

Click [here](#) to see the first 100 results or [here](#) to return to the search screen.

(3981 результатів знайдено за цим запитом.)

Натисніть [ТУТ](#), щоб побачити перші 100 результатів, або [ТУТ](#), щоб повернутися до пошукового екрану).

Мал. 6 Приклад повідомлення про кількість знайдених за запитом документів

Глава 9. Пошукова система HUDOC

Якщо натиснути на кнопку «New Search» («Новий пошук»), то обрані Вами умови пошуку зникнуть, а всі пошукові поля повернуться до стану «за замовчанням», що дозволить здійснити новий пошук.

§ 3. Пошук документів за заданими критеріями

Пошукове поле «Text» («Текст»)

За допомогою цього поля можна знайти необхідні документи за ключовими словами, словосполученнями або фразами, які в них містяться. При цьому портал ЄСПЛ має складну систему синтаксису, яка дозволяє здійснювати складний пошук у даному розділі (див. Табл. 2).

Таблиця 2. Пошуковий синтаксис
порталу ЄСПЛ

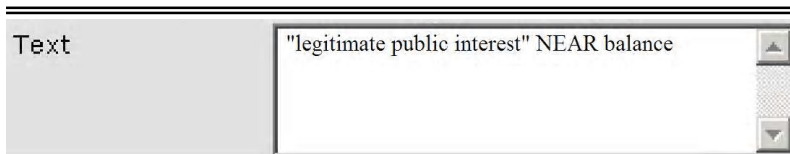
Параметри пошуку	Значення	Приклади
Слово	Система шукатиме лише ті документи, що містять відповідне слово	- <i>Constitution</i> - Конституція
Словосполучення / речення / абзац	Система буде шукати лише ті документи, що містять відповідне словосполучення, речення або абзац	- <i>prison sentence</i> - тюремне ув'язнення; - <i>Court of Cassation</i> - Касаційний суд
AND	Система буде шукати лише ті документи, що містять два чи більше заданих слова. Поле текст необхідно заповнювати за схемою – слово AND слово	- <i>police AND violence</i> - поліція AND порушення - <i>infringement AND rights</i> - порушення AND права

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

OR	Система здійснюватиме пошук лише тих документів, які містять одне з двох заданих слів – слово OR слово.	- <i>police OR army</i> - поліція OR армія
NOT	Система буде шукати лише ті документи, що не містять зазначеного слова.	- <i>NOT police</i> - NOT поліція - <i>NOT sentence</i> - NOT вирок
NEAR	Система шукатиме документи, які містять слова, що знаходяться в межах 80 слів один від одного – слово NEAR слово	- <i>right NEAR vote</i> - право NEAR голосувати
Перевага	Система шукатиме документи, в яких повинні міститися визначені слова, хоча і не обов'язково разом – {слово слово}	- { <i>radio television</i> } - {радіо телебачення}
Пошук із заміною кількох відсутніх символів	Система автоматично замінить будь-яке число пропущених символів. При цьому відсутні символи позначаються знаком «*» – *ab, a*b, or ab*	- <i>violat*</i> (violation, violate, violates, violated, violator, violating etc.) – (порушення, порушувати тощо)
Пошук із заміною одного відсутнього символу	Система автоматично замінить один відсутній символ, який позначається «?» – a?b	- <i>violate?</i> (violated, violates) – порушено, порушує

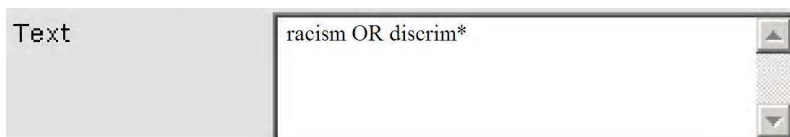
Крім того, можливі комбінації вказаних критеріїв. Приміром, для того, щоб знайти фразу «**legitimate public interest**» (**законний суспільний інтерес**) у межах 80 слів поряд зі словом «**balance**» (**баланс**), у пошуковому полі «Текст» слід надрукувати:

Глава 9. Пошукова система HUDOC

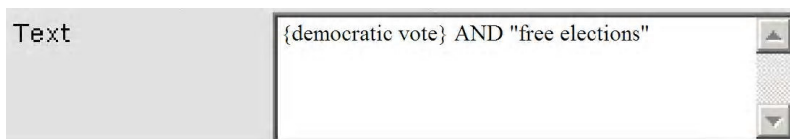
Мал. 7. Пошукове поле «Текст»

Для того, щоб знайти документи, що містять або слово «**racism**» (расизм), або будь-яке слово, яке починається на «**discrim**», –

Мал. 8. Пошукове поле «Текст»

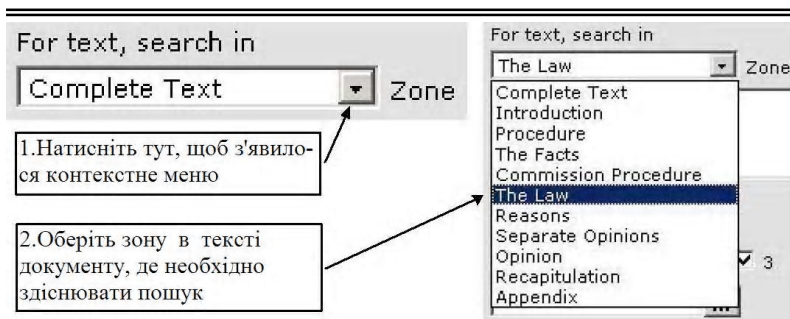
Щоб знайти документ, в якому містяться слово «**democratic**» (демократичний), що знаходиться перед словом «**vote**» (голосувати), та словосполучення «**free elections**» (вільні вибори), необхідно надрукувати наступне:

Мал. 9. Пошукове поле «Текст»

Портал ЄСПЛ дозволяє, також обрати зону пошуку заданих фраз, слів або частин слів. Це можна зробити за допомогою поля «**Zone**» (Зона), в якому знаходиться список зон пошуку:

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

Мал. 10. Вибір зони пошуку

У списку, зображеному на мал. 10, можна обрати наступні зони:

- *Complete Text* – Повний текст;
- *Introduction* – Вступ;
- *Procedure* – Процедура;
- *The Facts* – Факти;
- *Commission Procedure* – Процедура Комісії;
- *The Law* – Законодавство;
- *Reasons* – Аргументи, Доводи;
- *Separate Opinions* – Окремі думки;
- *Opinion* – Думка;
- *Recapitulation* – Висновок, Резолютивна частина;
- *Appendix* – Додаток.

Мова документів і рівень їх важливості

У полі «**Language**» («Мова») слід позначити, якою мовою – англійською чи французькою – мають бути укладені документи, що з'являться на екрані результатів пошуку. Можна обирати як одну з мов, так і обидві.

У полі «**Importance Level**» («Рівень важливості») доцільно указати бажаний рівень важливості документів, що з'являться на екрані результатів пошуку. Усі докуме-

нти, що містяться в базі даних HUDOC класифіковані за трьома рівнями важливості в залежності від їх значення для розвитку конвенційного прецедентного права:

1. *Перший рівень* – рішення Європейського суду з прав людини високої важливості, тобто рішення, які, за думкою Суду, роблять істотний внесок у розвиток, роз'яснення та модифікацію його прецедентного права взагалі або стосовно окремої держави.

2. *Другий рівень* – рішення середньої важливості, тобто рішення, що не вносять істотного вкладу до прецедентного права, але і не є простим застосування існуючого прецедентного права.

3. *Третій рівень* – найменш важливі рішення, які ухвалюються внаслідок звичайного застосування прецедентного права або вирішені дружнім урегулюванням тощо.

Примітка.

Рівень важливості документу можна подивитися на сторінці «**Notice**» («**Примітка**»).

Інші пошукові поля

Для пошуку документів за назвою справи надрукувати в полі «**Case Title**» («**Назва справи**») будь-яке слово з офіційної назви, як правило, це – ім'я або назва заявника. Приміром, *Lingens* або *National Union of Belgian Police*.

Щоб знайти рішення, ухвалені стосовно певної держави, треба написати назву держави в полі «**Respondent State**» («**Держава, що відповідає**»). Можна також шукати рішення щодо кількох держав. Для цього слід друку-

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

вати назви відповідних держав у лапках і робити між ними пропуски. Наприклад: «Ukraine» «Russia» «Poland».

Коли відомий номер заяви (справи), слід ввести його в поле «**Application Number**» («**Номер заяви**»). Для пошуку кількох документів за цим критерієм потрібно надрукувати номери справ у лапках, роблячи між ними пропуски: «23651/04» «23652/04» «23653/04».

Пошукове поле «**Article**» («**Стаття**») надає можливість шукати документи, прийняті (ухвалені) стосовно певної статті, частини або пункту статті. Номер відповідної статті, її частини чи пункту друкується в наступному форматі:

Табл. 3. Формат вводу номерів
Статей Конвенції

Номер статті	Формат вводу
Стаття 8	8
Стаття 5 § 2	5-2
Стаття 6 §. 3 d)	6-3-d
Стаття 2 Протоколу № 1 до Конвенції	P1-2
Стаття 14 разом з статтею 3	14+3
Стаття 6 взагалі та/або частина статті 6	6*

Примітка.

Для пошуку кількох документів за цим критерієм потрібно надрукувати номери статей Конвенції в лапках, роблячи між ними пропуски: «13+10» «9-1» «6».

Щоб здійснити пошук документів за ключовим словом або фразою, які містяться в базі даних HUDOC, необхідно натиснути кнопку , що знаходиться на пошуковому екрані біля слова «**Keyword**» («**Ключове слово**»), та скористатися **Додатковим пошуковим меню**¹.

¹ Див. параграф «Додаткове пошукове меню».

Пошукове поле «**Conclusion**» («**Висновок**»). Значна частина документів у базі даних HUDOC містить короткий звіт про результати справи, зокрема чи було встановлено порушення Конвенції тощо. Ці висновки представлені в базі даних у такому вигляді:

- Violation of Art. 6-1
Порушення статті 6-1;
- No violation of Art. 14+8
Не порушено статті 14+8;
- Struck out of the list (friendly settlement)
Вилучено з реєстру (дружнє врегулювання) тощо.

Крім того, до пошукового поля «**Conclusion**» можна ввести будь-яке слово і система знайде всі документи, що містять це слово в резолютивній частині рішення. Наприклад:

Мал. 11. Пошукове поле «Висновок»

Разом із цим, можна вводити і фразу в лапках для точнішого пошуку (скажімо, «*pecuniary damage – financial award*»), або декілька фраз, відокремлюючи їх пропусками (приміром, «*partly admissible*» «*partly inadmissible*»).

Примітка.

Висновок про результати справи можна подивитися на сторінці «**Notice**» («**Примітка**»).

За звичайних умов, під час пошуку документів система не встановлює обмежень за датою їх прийняття. Однак, це можна зробити вручну за допомогою графи «**Date**» («**Дата**»), де обирається перше та останнє число

періоду, в якому були прийняті відповідні документи. Дата указується у форматі ДД/ММ/РРРР. Наприклад:

Date from 01/09/2005 to 15/09/2005 dd/mm/yyyy

Мал. 12. Пошукове поле «Дата»

У даному випадку за відсутності додаткових умов пошуку система знайде в базі даних усі документи, прийняті (ухвалені) за період з 1 вересня 2005 року до 15 вересня 2005 року включно.

Примітка.

Для пошуку документів за допомогою полів «**Case Title**», «**Respondent State**», «**Application Number**», «**Article**», «**Conclusion**» можна, також, використовувати пошуковий синтаксис і додаткове пошукове меню.

§ 4. Додаткове пошукове меню

Загальні правила користування

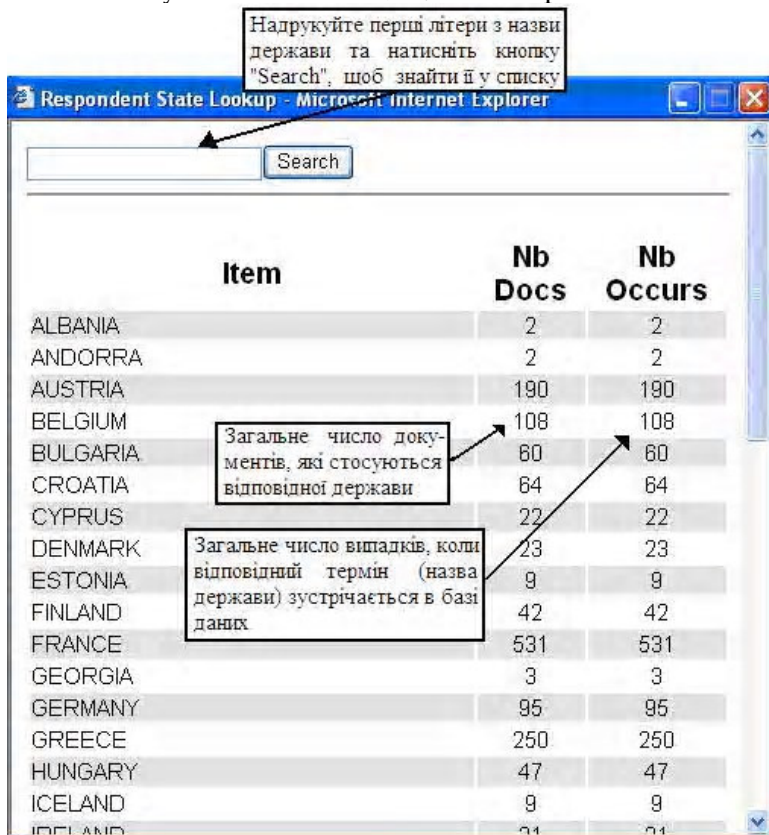
Праворуч біля більшості пошукових полів знаходиться кнопка , за допомогою якої можна відкрити **Додаткове пошукове меню**.

Наприклад, якщо натиснути цю кнопку, розташовану поряд з полем «**Respondent State**», то з'явиться меню, зображене на мал. 13.

Додаткове пошукове меню містить перелік лише дійсних термінів, які можна використати у відповідному пошуковому полі. У наведеному вище прикладі додаткове пошукове меню містить перелік держав, що є учасницями Конвенції.

Примітка.

Додаткове пошукове меню особливо корисне, коли Ви не впевнені у правильному написанні необхідного слова. Натомість, перелік термінів, наведених в додатковому пошуковому меню, походить від бази даних і тому Ви можете бути впевненими, що вони правильні.

Мал. 13. Додаткове пошукове меню «Держава, що відповідає»

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

Можна використовувати додаткове пошукове меню для того, щоб знайти потрібний термін. Скажімо, якщо Ви не впевнені у правильності написання слова «kanagaratnam», необхідно відкрити додаткове пошукове меню поля «Case Title» і надрукувати:

Мал. 14. Пошук терміну

Після того, як Ви натиснете кнопку «Search», на екрані з'являться всі терміни, що починаються з «ка», включаючи слово «kanagaratnam». Щоб пересуватися списком знайдених термінів, користуйтеся стрілками (мал. 15).

Мал. 15. Пересування по списку

Коли необхідний термін буде знайдено, потрібно натиснути на ньому. Це автоматично закrije вікно додаткового пошукового меню, а відповідний термін з'явиться в пошуковому полі в лапках.

Зміст вікна додаткового пошукового меню залежить від обраної на лівому боці екрану колекції документів, що знаходяться в базі даних, а також від мови пошуку (див. мал. 4). Зокрема, якщо Ви вибрали пошук документів у колекції «Judgments» («Рішення по суті») як англійською, так і французькою мовами, то в додатковому пошуковому меню будуть відображені всі терміни, які стосуються даного виду документів, на обох мовах.

Особливості пошуку за ключовими словами

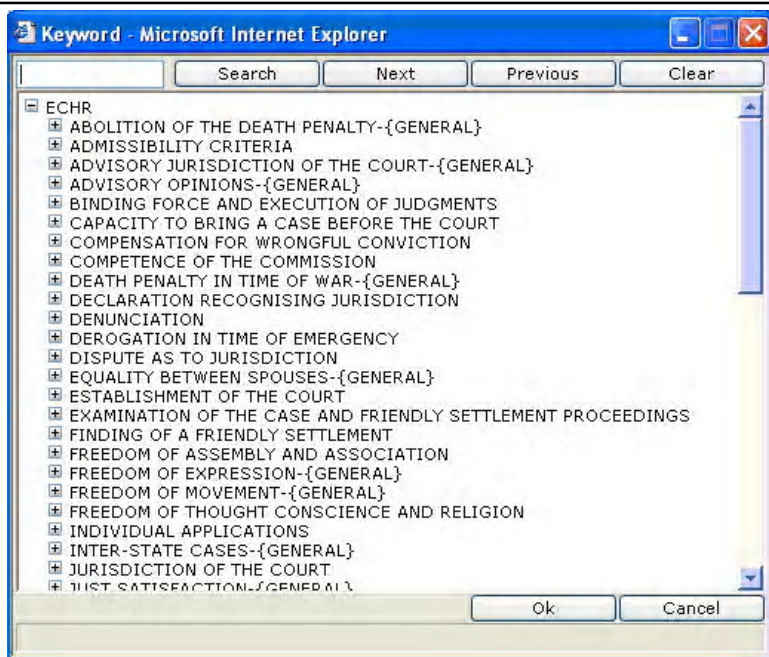
Пошук документів за ключовими словами є єдиним критерієм пошуку, який неможливо застосувати без допомоги додаткового пошукового меню. Щоб викликати вікно додаткового пошукового меню (мал. 16), слід натиснути кнопку [...] праворуч від слова «Keyword» на пошуковому екрані.

У вікні, що з'явиться, буде зображено лише ECHR (мал. 16), проте якщо натиснути знак ⊕, у додатковому меню відобразиться перелік ключових слів (мал. 17). Цей перелік є ієрархічним – ключові слова об'єднуються в групи, які, в свою чергу, об'єднуються в ще більші групи. Щоб подивитися нижчі за ієрархією терміни та групи термінів, необхідно натиснути знак ⊕, щоб приховати – знак ⊖ (див. мал. 18).

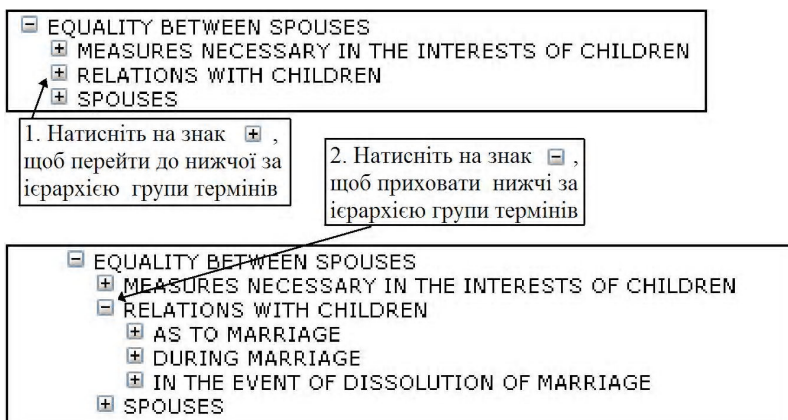

Мал. 16. Додаткове пошукове меню «Ключове слово»

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

Мал. 17. Додаткове пошукове меню
«Ключове слово»

Мал. 18. Ієрархія ключових термінів

Глава 9. Пошукова система HUDOC

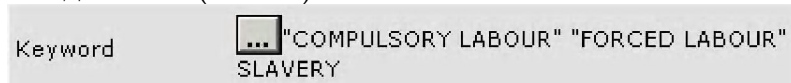
Крім того, можна ввести необхідне ключове слово до пошукового поля, яке знаходиться в лівому верхньому куті вікна додаткового меню, та натиснути кнопку «Search». У такому разі система автоматично відобразить відповідний термін у ієрархічному списку, позначивши його червоним кольором.

У даному додатковому меню можна також використовувати пошуковий синтаксис (див. табл. 2). Наприклад, щоб знайти певний термін можна надрукувати частину слова, замінивши решту символом *:

proc*

У цьому випадку система знайде фразу «PROCEDURAL SAFEGUARDS RELATING TO EXPULSION OF ALIENS» і виділить її червоним кольором. Щоб перейти до наступного або попереднього ключового слова, що починається з «proc», слід натиснути відповідно кнопки «Next» («Наступний») або «Previous» («Попередній») – див. мал. 16. Якщо натиснути кнопку «Clear» («Очистити»), то з екрану зникнуть результати попереднього пошуку, що надасть змогу розпочати новий пошук (мал. 16).

Коли Ви знайдете необхідні ключові слова, оберіть їх, натиснувши на кожному з них (система відобразить ці терміни червоним кольором), після чого натисніть кнопку «OK». Додаткове пошукове меню автоматично закриється, а на головному пошуковому екрані з'являться відповідні слова (мал. 19).

Мал. 19. Пошук за ключовими словами

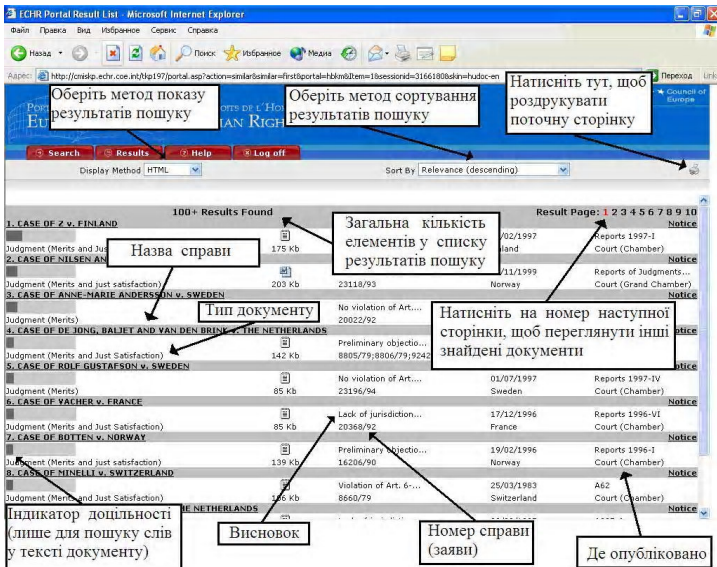
Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

Таким чином, можна знайти всі документи, що містять ці ключові слова. При цьому слід пам'ятати, що додати до них нові ключові слова, змінити або видалити ключові слова не можна безпосередньо з пошукового екрану – необхідно відкрити вікно додаткового пошукового меню.

§ 5. Результати пошуку

Екран результатів пошуку

Система здійснює пошук документів за заданими умовами протягом кількох секунд у залежності від складності запиту. Після цього на дисплеї з'явиться типове вікно результатів пошуку (мал. 20).

Мал. 20. Результати пошуку

За замовчуванням Портал ЄСПЛ знайде перші сто документів, що відповідають умовам запиту, та відобразить їх на екрані результатів, розмістивши по десять документів на одній сторінці (ці параметри можна змінити за допомогою меню «**Modify Options**» («**Змінити опції**») на головному пошуковому екрані – див. мал. 4).

У верхній частині екрану результатів пошуку є меню «**Display Method**» («**Метод показу**»), яке дозволяє обрати бажаний спосіб відображення результатів пошуку на дисплеї:

1. **HTML** – обрані документи відкриватимуться в Інтернет-форматі (*.html);
2. **Summary** – при натисканні на назві документу на екрані автоматично з'являтиметься його резюме;
3. **Notice** – на екрані з'явиться сторінка з короткою інформацією про обраний документ¹.

Праворуч від меню «**Display Method**» знаходиться меню «**Sort By**» («**Сортувати за**»), аналогічне тому, що знаходиться на головному пошуковому екрані. Воно дозволяє легко та швидко сортувати результати пошуку.

Щоб надрукувати поточну сторінку результатів пошуку, потрібно натиснути на зображення принтера .

Список знайдених документів має певну кількість інформації щодо кожного з них, включаючи назву та номер справи, дату ухвалення рішення тощо. Безпосередньо нижче назви справи знаходиться індикатор до-

---

¹ Див. пункт «Інші можливості системи».

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

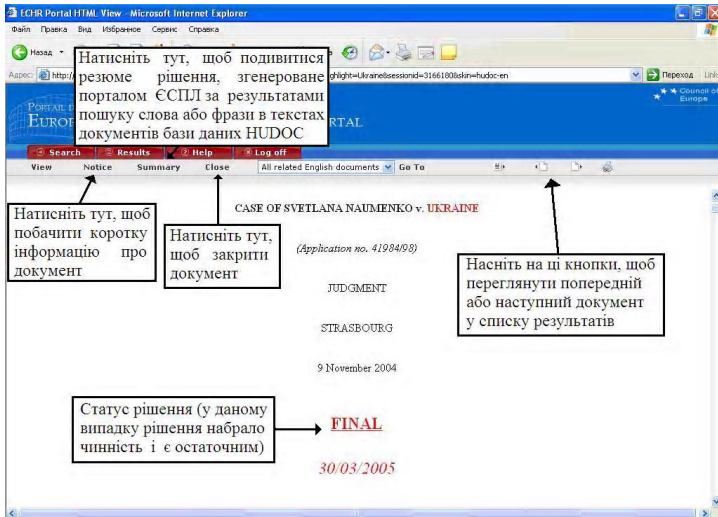
цільності, який показує скільки разів слово (словосполучення, фраза), яке Ви шукаєте за допомогою поля «Text», зустрічається в тексті документу (мал. 20).

Перегляд знайдених документів

Існує три способи перегляду знайдених документів:

- відкрити HTML-версію документу;
- відкрити копію оригінального документу;
- завантажити та відкрити копію оригінального документу.

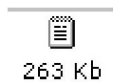
Для того, щоб переглянути HTML-версію документу (мал. 21), слід натиснути на назві справи (мал. 20).

Мал. 21. Перегляд документу

Щоб відкрити копію оригінального документу, слід натиснути на схематичному зображенні текстового документу (мал. 22) або документу Microsoft Word 316

(мал. 23). Цифри, що знаходяться під цими малюнками, означають розмір файлу в кілобайтах (Kb).

Мал. 22. Документ *.txt

Мал. 23. Документ *.doc

Щоб завантажити документ, наведіть курсор миші на відповідне зображення (мал. 22, мал. 23) та натисніть праву кнопку, після чого оберіть функцію **«Зберегти як»** (у залежності від типу браузера назва цієї функції може дещо відрізнятись). Коли Ви вкажете нову назву документу та конкретизуєте бажане місце його розташування, документ буде завантажено.

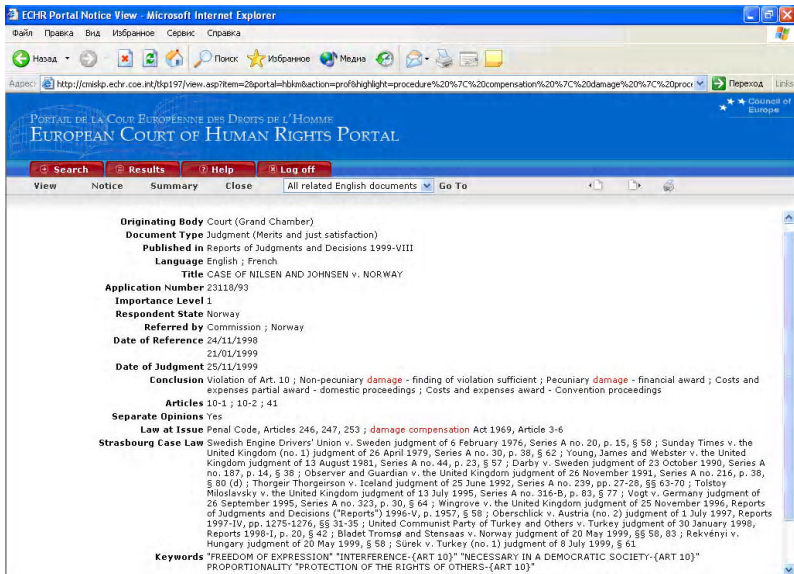
Інші можливості системи

Під час перегляду документу в HTML-форматі можна відкрити інші пов'язані з ним документи, скориставшись меню **«Go to»** (**«Перейти до»**) (мал. 21). При цьому система відкриє нове вікно з іншим списком результатів пошуку. Приміром, якщо Ви читаете рішення по суті справи, викладені англійською мовою, Ви можете відкрити їх франкомовний варіант. Або якщо на даний момент переглядається рішення щодо прийнятності, за допомогою меню **«Go to»** можна перейти до подальшого рішення по суті та резолюції Комітету міністрів з цієї справи.

Для того, щоб подивитися коротку інформацію про документ, слід відкрити сторінку **«Notice»**, натиснувши на це слово у списку результатів або обравши відповідний спосіб відображення документів у меню

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

«Display Method» («Метод показу»). На сторінці «Notice» розміщуються такі основні дані, як назва та тип документу, номер справи, дата, держава, що відповідає, висновок, наявність окремих думок, прецеденти, на які посилається Страсбурзький суд у справі, тощо (мал. 24).

Мал. 24. Інформація про документ

Якщо Ви шукаєте в базі даних документи, що вміщують певне слово або фразу, портал ЄСПЛ може автоматично зробити з них витяги зі знайденими пошуковими термінами. Для цього необхідно обрати розділ «Summary» («Резюме») в меню «Display Method» («Метод показу») і натиснути на назві документу. Система знайде в документі розшукувані терміни, виведе їх на дисплей, позначивши червоним кольором, поряд із роз- 318

ташованими безпосередньо до і після них десятма словами. Приміром, якщо необхідно знайти рішення Європейського суду з прав людини щодо України зі словами «**procedure**», «**compensation**» та «**damage**», на сторінці «**Summary**» з'явиться такий текст:

SECOND SECTION CASE OF AFANASYEV v. **UKRAINE** (Application no. 38722/02) JUDGMENT STRASBOURG 5 April 2005 This judgment ...2 of the Convention. It may be subject to editorial revision. In the case of Afanasyev v. **Ukraine**, The European Court of Human Rights (Second Section), sitting as ...1. The case originated in an application (no. 38722/02) against **Ukraine** lodged with the Court under Article 34 of the Convention ...born in 1964 and lives in the city of Kharkiv, **Ukraine**. 9. On 1 March 2000 the applicant was arrested on ...yet been found. II. RELEVANT DOMESTIC LAW 1. Constitution of **Ukraine** 47. The relevant extract of the Constitution of **Ukraine** provides: Article 28 "Everyone has the right to respect for ...under civil, criminal or administrative proceedings. 4. The Law of **Ukraine** "on the **procedure** for **compensation** of **damage** caused to the citizen by unlawful actions of bodies of ...The applicant contested the Government's submission. He stated that in **Ukraine** an allegation of torture required the prosecutor to conduct a ...

Мал. 25. Повідомлення про знайдений документ

Примітка.

Система згенерує резюме документу тільки в тому випадку, якщо запитовані слова знаходяться в його основному тексті. У протилежному випадку на екрані з'явиться напис, що документів, які відповідають умовам пошуку, не існує, навіть якщо ці слова використовуються в короткій інформації про документ.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ
САМОКОНТРОЛЮ ТА САМОПЕРЕВІРКИ

1. За якою адресою в Інтернеті доступна база даних HUDOC?
2. Користуючись пошуковим синтаксисом, знайдіть у базі даних HUDOC рішення по суті справи щодо України, які містять слово «charge» («обвинувачення») поряд із словом «autonomous» («автономний»).
3. За якими рівнями важливості класифіковані документи, що містяться в базі даних HUDOC?
4. Знайдіть у базі даних HUDOC усі рішення Європейського суду з прав людини щодо України, в яких ставилося питання про можливе порушення ст. 10 Конвенції.
5. Як здійснюється пошук документів за ключовими словами?
6. Як завантажити знайдений документ на свій комп'ютер?
7. Які можливості надає меню «Go to»?

Додаток 1. Основні документи європейської системи захисту прав людини

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод була підписана 4 листопада 1950 року та набрала чинності 3 вересня 1953 року. Відповідно до цієї Конвенції у 1954 році було створено Європейську комісію з прав людини, а у 1959 р. – Європейський суд з прав людини. До тексту Конвенції було внесено поправки відповідно до положень Протоколу № 3, який набрав чинності 21 вересня 1970 року, Протоколу № 5, який набрав чинності 20 грудня 1971 року, і Протоколу № 8, який набрав чинності 1 січня 1990 року, і цей текст також увібрав текст Протоколу № 2, який відповідно до пункту 3 статті 5 цього Протоколу був складовою частиною Конвенції з моменту набрання ним чинності 21 вересня 1970 року. Всі положення, що їх було змінено або доповнено згідно з цими протоколами, замінюються Протоколом № 11 з 1 листопада 1998 року – дати набрання ним чинності. Від цієї дати Протокол № 9, який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, втратив юридичну силу, а дворівневий контрольний механізм Конвенції, що складався з Європейської комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини, було замінено єдиним постійно діючим Європейським судом з прав людини. Крім того, перелік прав людини та основних свобод, який міститься в Конвенції, доповнюється положеннями Першого Протоколу від 20 березня 1952 року, який набрав чинності 18 травня 1954 року, Протоколу № 4 від 16 вересня 1963 року, який набрав чинності 2 травня 1968 року, Протоколу № 6 від 28 квітня 1983

Розділ IV. Інформаційні технології в діяльності суду

року, який набрав чинності 1 березня 1985 року, Протоколу № 7 від 22 листопада 1984 року, який набрав чинності 1 листопада 1988 року, Протоколу № 12 від 4 листопада 2000 року, який набрав чинності 1 квітня 2005 року, та Протоколу № 13 від 3 травня 2002 року, який набрав чинності 1 липня 2003 року. Протокол № 14 від 13 травня 2004 року до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, який вносить зміни до конвенційного контрольного механізму, ще не набрав чинності.

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод була підписана Україною 9 листопада 1995 році та ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 року. Положення Конвенції набрали чинності для України 11 вересня 1999 року. Протокол № 6 було ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод людини, який стосується скасування смертної кари» від 22 лютого 2000 року. Він набрав чинності для України 1 травня 2000 року. Протокол №13 було ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин» від 28 листопада 2002 року. Він набрав чинності 1 липня 2003 року після того, як десять Держав-членів Ради Європи, у тому числі Україна, виразили свою згоду на його обов'язковість. Протоколи № 12 і № 14 до Конвенції були ратифіковані Законом України «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» від 9 лютого 2006 року.

***Закон України «Про ратифікацію Конвенції
про захист прав людини і основоположних
свобод 1950 року, Першого протоколу та
протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»***

(Із змінами, внесеними згідно із Законами України № 551-XIV від 24.03.99, № 1420-IV від 03.02.2004, № 3436-IV від 09.02.2006)

Верховна Рада України ПОСТАНОВЛЯЄ:

Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, підписану від імені України 9 листопада 1995 року, Перший протокол, протоколи № 4 і № 7 до Конвенції, підписані від імені України 19 грудня 1996 року, та протоколи № 2 і № 11 до Конвенції, підписані від імені України 9 листопада 1995 року у м. Страсбурзі, ратифікувати з такими заявами та застереженнями:

1. Україна повністю визнає на своїй території дію статті 25 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання компетенції Європейської комісії з прав людини приймати від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб заяви на ім'я Генерального Секретаря Ради Європи про порушення Україною прав, викладених у Конвенції, та статті 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Україна повністю визнає на своїй території дію статей 25 та 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року щодо протоколів № 4 і № 7 до Конвенції.

2. Положення пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року застосовуються в частині, що не суперечить пункту 13 розділу XV «Перехідні

Додаток 1. Основні документи

положення» Конституції України та статтям 106 і 157 Кримінально-процесуального кодексу України щодо затримання особи та дачі прокурором санкцій на арешт.

Ці застереження діють до внесення відповідних змін до Кримінально-процесуального кодексу України або до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, але не довше ніж до 28 червня 2001 року.

(Статтю 3 виключено на підставі Закону № 1420-IV від 03.02.2004)

4. Україна повністю визнає на своїй території дію підпункту «d» пункту 3 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо права підсудного на виклик і допит свідків (статті 263 і 303 Кримінально-процесуального кодексу України), а щодо права підозрюваного і обвинуваченого – лише в частині права заявляти клопотання про виклик і допит свідків та проведення з ними очної ставки відповідно до статей 43, 43-1 і 142 зазначеного Кодексу.

5. Положення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року застосовуються в частині, що не суперечить пункту 13 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України та статтям 177 і 190 Кримінально-процесуального кодексу України щодо дачі прокурором санкції на обшук, а також щодо огляду житла.

Ці застереження діють до внесення відповідних змін до Кримінально-процесуального кодексу України або до прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу України, але не довше ніж до 28 червня 2001 року.

Голова Верховної Ради України

О. МОРОЗ

м. Київ, 17 липня 1997 року

№ 475/97-ВР

Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари»

Верховна Рада України ПОСТАНОВЛЯЄ:

Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, із змінами, внесеними Протоколом № 11, підписаний від імені України 5 травня 1997 року в м. Страсбурзі, ратифікувати із збереженням застосування смертної кари відповідно до статті 2 цього Протоколу.

Голова Верховної Ради України

І. ПЛЮЩ

м. Київ, 22 лютого 2000 року

№ 1484-III

Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин»

Верховна Рада України ПОСТАНОВЛЯЄ:

Ратифікувати Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин, підписаний від імені України 3 травня 2002 року у м. Вільнюсі (додається)

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 28 листопада 2002 року

№ 318-IV

***Закон України «Про ратифікацію Протоколів
№ 12 та № 14 до Конвенції про захист прав лю-
дини і основоположних свобод»***

Верховна Рада України ПОСТАНОВЛЯЄ:

Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаний від імені України 4 листопада 2000 року у м. Римі, та Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції, підписаний від імені України 10 листопада 2004 року у м. Страсбурзі, ратифікувати (додається).

Президент України

В. ЮЩЕНКО

м. Київ, 9 лютого 2006 року
№ 3435-IV

***Конвенція про захист прав людини і осно-
вположних свобод***

(із поправками, внесеними
відповідно до положень Протоколу № 11)

Рим, 4.XI.1950

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року,

беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав,

беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досяг-

Додаток 1. Основні документи

нення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації,

домовилися про таке:

Стаття 1

Зобов'язання додержувати поваги до прав людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному хто, перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Розділ I

Права і свободи

Стаття 2

Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;

Додаток 1. Основні документи

с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

Стаття 3

Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Стаття 4

Заборона рабства і примусової праці

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.

2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:

а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

б) на будь-яку службу військового характеру або – у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;

с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства;

д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Стаття 5

Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

Додаток 1. Основні документи

а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;

б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;

с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;

д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;

е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;

ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затри-

Додаток 1. Основні документи

мання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

Стаття 6

Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги за-

Додаток 1. Основні документи

хисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

д) допитувати свідків обвинувачення або щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача.

Стаття 7

Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

Стаття 8

Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 9

Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

Стаття 11

Свобода зібрань та об'єднання

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

Стаття 12

Право на шлюб

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

Стаття 13

Право на ефективний засіб юридичного захисту

Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Стаття 14

Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

Стаття 15

Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

Стаття 16

Обмеження політичної діяльності іноземців

Жодне з положень статей 10, 11 і 14 не може розглядатись як таке, що забороняє Високим Договірним Сторонам встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців.

Стаття 17

Заборона зловживання правами

Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

Стаття 18

Межі застосування обмежень прав

Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

Розділ II

Європейський суд з прав людини

Стаття 19

Створення Суду

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається „Суд“. Він функціонує на постійній основі.

Стаття 20

Кількість суддів

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

Стаття 21

Посадові критерії

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності.

2. Судді беруть участь у роботі Суду в особистій якості.

3. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися жодною діяльністю, що є не сумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або з вимогами щодо виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, що виникають внаслідок застосування цього пункту, вирішуються Судом.

Стаття 22
Вибори суддів

1. Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною.

2. Така сама процедура застосовується під час довиборів до Суду у випадку приєднання нових Високих Договірних Сторін, а також у разі заповнення вакансій, що виникають.

Стаття 23
Строк повноважень

1. Судді обираються строком на шість років. Вони можуть бути переобрані. Проте строк повноважень половини суддів, обраних на перших виборах, спливає через три роки.

2. Судді, строк повноважень яких спливає через перші три роки, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу після їхнього обрання.

3. З метою забезпечення, наскільки це можливо, оновлення повноважень половини складу суддів кожні три роки Парламентська Асамблея може до початку будь-яких наступних виборів вирішити, що тривалість строку або строків повноважень одного чи більше суддів, які мають бути обрані, буде іншою ніж шість років, але не більшою за дев'ять і не меншою за три роки.

4. У випадках, коли йдеться про більш ніж один строк повноважень і коли Парламентська Асамблея застосовує попередній пункт, розподіл строків повноважень здійснюється Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу після виборів.

5. Суддя, обраний на заміну судді, строк повноважень якого не закінчився, обіймає посаду протягом решти строку повноважень свого попередника.

6. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

Додаток 1. Основні документи

---

7. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують розгляд тих справ, які вже є в їхньому провадженні.

Стаття 24

Звільнення з посади

Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухвалять рішення про його невідповідність установленим вимогам.

Стаття 25

Канцелярія та юридичні секретарі

Суд має канцелярію, функції та організація якої визначені Регламентом Суду. Суду надають допомогу юридичні секретарі.

Стаття 26

Пленарні засідання Суду

Суд на пленарних засіданнях:

- a) обирає Голову Суду та одного чи двох заступників Голови Суду строком на три роки; вони можуть бути переобрані;
- b) створює палати на встановлений строк;
- c) обирає голів палат; вони можуть бути переобрані;
- d) приймає Регламент Суду, та
- e) обирає Секретаря Суду та одного чи більше заступників Секретаря.

Стаття 27

Комітети, палати і Велика палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. Суддя, обраний від держави – сторони у справі, є *ex officio* членом палати або Великої палати; у разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, ця держава на свій вибір визначає особу, яка засідає як суддя.

Додаток 1. Основні документи

---

3. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жодний суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від держави – сторони у справі.

Стаття 28

Декларації комітетів про неприйнятність

Комітет може одноставним голосуванням оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення. Таке рішення є остаточним.

Стаття 29

Рішення палат щодо прийнятності та суті заяв

1. Якщо згідно зі статтею 28 жодного рішення не прийнято, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34.

2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33.

3. Ухвала щодо прийнятності виноситься окремо, якщо Суд у виняткових випадках не вирішить інакше.

Стаття 30

Відмова від розгляду справи на користь Великої палати

Якщо справа, яку розглядає палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього.

Стаття 31

Повноваження Великої палати

Велика палата:

а) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34, якщо палата відмовляється від розгляду справи згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43; та

б) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

Стаття 32

Юрисдикція Суду

1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання, тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34 і 47.

2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.

Стаття 33

Міждержавні справи

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною.

Стаття 34

Індивідуальні заяви

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

Стаття 35

Умови прийнятності

1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту,

Додаток 1. Основні документи

згідно із загальноновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.

2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:

а) є анонімною; або

б) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

Стаття 36

Участь третьої сторони

1. У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

2. В інтересах належного здійснення правосуддя Голова Суду може запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в судовому розгляді, чи будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

Стаття 37

Вилучення заяв з реєстру справ

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі прийняти рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку:

Додаток 1. Основні документи

- а) що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву; або
- б) що спір уже вирішено; або
- в) що на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Проте Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та протоколами до неї.

2. Суд може прийняти рішення про поновлення заяви в реєстрі справ, якщо він вважає, що це виправдано обставинами.

Стаття 38

Розгляд справи і процедура дружнього врегулювання

1. Якщо Суд визнає заяву прийнятною, він:

а) розглядає справу разом з представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані держави створюють усі необхідні умови;

б) надає себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до підпункту «б» пункту 1, є конфіденційною.

Стаття 39

Досягнення дружнього врегулювання

У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, ухваливши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

Стаття 40

Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, переданих до канцелярії, є відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

Стаття 41

Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

Стаття 42

Рішення палат

Рішення палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

Стаття 43

Передання справи на розгляд Великої палати

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

Стаття 44

Остаточні рішення у справі

1. Рішення Великої палати є остаточним.

2. Рішення палати стає остаточним:

а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або

б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або

Додаток 1. Основні документи

с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43.

3. Остаточне рішення опублікується.

Стаття 45

Умотивованість рішень у справі та ухвал

1. Рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.

2. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

Стаття 46

Обов'язкова сила рішень і їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

Стаття 47

Консультативні висновки

1. Суд може, на запит Комітету міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та протоколів до неї.

2. Такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.

3. Рішення Комітету міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

Додаток 1. Основні документи

Стаття 48

Консультативна компетенція Суду

Суд вирішує, чи належить запит Комітету міністрів щодо надання консультативного висновку до його компетенції, визначеної в статті 47.

Стаття 49

Умотивованість консультативних висновків

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.
2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.
3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові міністрів.

Стаття 50

Витрати на забезпечення діяльності Суду

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи.

Стаття 51

Привілеї та імунітети суддів

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи та угодах, укладених згідно з цією статтею Статуту.

Розділ III

Інші положення

Стаття 52

Запити Генерального секретаря

На запит Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Висока Договірна Сторона надає роз'яснення стосовно того, яким чином її національне право забезпечує ефективне виконання будь-якого з положень цієї Конвенції.

Стаття 53

Гарантія визнаних прав людини

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи уневажнює будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

Стаття 54

Повноваження Комітету міністрів

Ніщо в цій Конвенції не стоїть на перешкоді повноваженням Комітету міністрів, наданим йому Статутом Ради Європи.

Стаття 55

Відмова від інших засобів урегулювання спорів

Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення - шляхом звернення - спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не передбаченими цією Конвенцією.

Стаття 56

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава може при ратифікації чи будь-коли після цього заявити шляхом повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється, з урахуванням пункту 4 цієї статті, на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього оголосити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона

Додаток 1. Основні документи

визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції.

Стаття 57

Застереження

1. Будь-яка держава може при підписанні цієї Конвенції або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що будь-який чинний на той час на її території закон не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно із цією статтею не дозволяються.

2. Будь-яке застереження, зроблене згідно із цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону.

Стаття 58

Денонсація

1. Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'ятирічного строку від дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договірні Сторони.

2. Така денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах.

4. Відповідно до положень попередніх пунктів, Конвенція може бути денонсована стосовно будь-якої території, на яку поширювалася її дія згідно із заявою, зробленою на підставі статті 56.

Стаття 59

Підписання і ратифікація

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

2. Ця Конвенція набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот.

3. Стосовно будь-якого підписанта цієї Конвенції, що ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

4. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання Конвенцією чинності, про Високі Договірні Сторони, які ратифікували її, та про подальше депонування ратифікаційних грамот.

Учинено в Римі 4 листопада 1950 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожному підписантові.

*Протокол до Конвенції про захист прав
людини і основоположних свобод*

зі змінами, внесеними Протоколом № 11

Париж, 20.III.1952

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цей Протокол,

Сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

Додаток 1. Основні документи

домовилися про таке:

Стаття 1 *Захист власності*

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Стаття 2 *Право на освіту*

Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.

Стаття 3 *Право на вільні вибори*

Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

Стаття 4 *Територіальне застосування*

Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

Додаток 1. Основні документи

Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

Стаття 5

Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1, 2, 3 і 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію; він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, що ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

Учинено в Парижі 20 березня 1952 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї

зі змінами, внесеними Протоколом № 11

Страсбург, 16.IX.1963

Уряди держав – членів Ради Європи, які підписали цей Протокол,

Сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»), і в статтях 1 – 3 Першого Протоколу до Конвенції, підписаного в Парижі 20 березня 1952 року,

домовилися про таке:

Стаття 1

Заборона ув'язнення за борг

Нікого не може бути позбавлено свободи лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання.

Стаття 2

Свобода пересування

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території.

2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.

3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Додаток 1. Основні документи

---

4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Стаття 3

Заборона вислання громадянина

1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є.

2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

Стаття 4

Заборона колективного вислання іноземців

Колективне вислання іноземців заборонено.

Стаття 5

Територіальне застосування

1. Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

3. Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

4. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації чи прийняття цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, розглядаються як окремі території для цілей поси-
лань у статтях 2 і 3 на територію держави.

Додаток 1. Основні документи

---

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-який інший час після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно всіх або деяких зі статей 1 – 4 цього Протоколу.

Стаття 6

Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1 – 5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7

Підписання та ратифікація

1. Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію; він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування п'яти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, який ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

2. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол

Учинено у Страсбурзі 16 вересня 1963 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари

зі змінами, внесеними Протоколом № 11

Страсбург, 28.IV.1983

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

вважаючи, що еволюційні зміни, що мали місце в кількох державах – членах Ради Європи, відображають загальну тенденцію до скасування смертної кари, домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Смертна кара під час війни

Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства.

Стаття 3

Забора на відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Додаток 1. Основні документи

Стаття 4

Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

Стаття 5

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 6

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 – 5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава – член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона одночасно або раніше не ратифікувала

Додаток 1. Основні документи

Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 8

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 7.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 9

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 5 і 8;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 28 квітня 1983 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

***Протокол № 7 до Конвенції про захист прав
людини і основоположних свобод***

зі змінами, внесеними Протоколом № 11

Страсбург, 22.XI.1984

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол,

Сповнені рішучості вжити нових заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

домовилися про таке:

Стаття 1

Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців

1. Іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість:

- a) наведення доводів проти свого вислання;
- b) перегляду своєї справи; і
- c) представлення з цією метою перед компетентним органом або перед особою чи особами, призначеними цим органом.

2. Іноземець може бути висланий ще до того, як він здійснив свої права, передбачені в підпунктах „a”, „b” та „c” пункту 1 цієї статті, коли таке вислання є необхідним в інтересах публічного порядку або ґрунтується на міркуваннях національної безпеки.

Стаття 2

Право на оскарження в кримінальних справах

1. Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому

Додаток 1. Основні документи

вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом.

2. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку.

Стаття 3

Відшкодування в разі судової помилки

Якщо остаточним рішенням особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення і якщо на підставі нового чи нововиявленого факту, який беззаперечно доводить наявність судової помилки, винесений їй вирок було потім скасовано або її було помилувано, то ця особа, яка зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує відшкодування згідно із законом або практикою відповідної держави, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи.

Стаття 4

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

2. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

3. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 5

Рівноправність кожного з подружжя

Кожен з подружжя у відносинах між собою і в їхніх відносинах зі своїми дітьми користується рівними правами та обов'язками цивільного характеру, що виникають зі вступу у шлюб, перебування в шлюбі та у випадку його розірвання. Ця стаття не перешкоджає державам вживати таких заходів, що є необхідними в інтересах дітей.

Стаття 6

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, на які поширюватиметься дія цього Протоколу, і встановити межі застосування нею його положень до такої території чи територій.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно з цією статтею, розглядається як така, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації, прийняття або схвалення цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол

Додаток 1. Основні документи

застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, можуть розглядатися як окремі території для цілей посилення в статті 1 на територію держави.

6. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може будь-коли після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статей 1 – 5 цього Протоколу.

Стаття 7

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 – 6 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 8

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами – членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава - член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 9

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав – членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 8.

2. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця,

Додаток 1. Основні документи

що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 10

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави – члени Ради:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 6 і 9;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники підписали цей Протокол

Учинено у Страсбурзі 22 листопада 1984 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі – членові Ради Європи.

Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Рим, 4.XI.2000

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол,

беручи до уваги основоположний принцип, відповідно до якого усі є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом,

сповнені рішучості вжити нових заходів для утвердження рівності всіх шляхом колективного гарантування загальної заборони дискримінації Конвенцією про захист прав людини і

Додаток 1. Основні документи

основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

знову підтверджуючи, що принцип недискримінації не стоїть на заваді державам-учасникам вживати заходів для утвердження повної та реальної рівності – за умови, що ці заходи є об'єктивно і обгрунтовано виправданими, домовилися про таке:

Стаття 1

Загальна заборона дискримінації

1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за іншою ознакою.

2. Нікого не може бути піддано дискримінації з боку будь-яких органів державної влади за будь-якою ознакою, згаданою у пункті 1.

Стаття 2

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання або зміна на-

Додаток 1. Основні документи

бирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може будь-коли після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статті 1 цього Протоколу.

Стаття 3

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 і 2 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 4

Підписання та ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами — членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава — член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 5

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли десять держав — членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 4.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу, Протокол

Додаток 1. Основні документи

набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 6

Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави – члени Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття чи схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 2 і 5;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено в Римі 4 листопада 2000 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає зазвичайні копії цього Протоколу кожній державі – членові Ради Європи.

Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин

Вільнюс, 3.V.2002

Держави – члени Ради Європи, які підписали цей Протокол,

переконані, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасу-

Додаток 1. Основні документи

вання смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям;

бажаючи посилити захист права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, підписаною в Римі 4 листопада 1950 року (далі – «Конвенція»);

відзначаючи, що Протокол № 6 до Конвенції, який стосується скасування смертної кари, підписаний у Страсбурзі 28 квітня 1983 року, не виключає смертної кари за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни;

сповнені рішучості зробити останній крок до скасування смертної кари за всіх обставин,

домовилися про таке:

Стаття 1

Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2

Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 3

Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

Стаття 4

Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазна-

Додаток 1. Основні документи

чену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 5

Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 - 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами — членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава — член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти або схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 7

Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли десять держав — членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 6.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 8 *Функції депозитарію*

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави — члени Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 4 і 7;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Вільнюсі 3 травня 2002 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі — члену Ради Європи.

Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює рольну систему Конвенції

Страсбург, 13.V.2004

Держави — члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних

Додаток 1. Основні документи

свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

беручи до уваги Резолюцію № 1 і Декларацію, ухвалені на Європейській конференції міністерського рівня з питань прав людини, проведеної у Римі 3 та 4 листопада 2000 року;

беручи до уваги декларації, ухвалені Комітетом Міністрів 8 листопада 2001 року, 7 листопада 2002 року і 15 травня 2003 року, на 109-й, 111-й та 112-й сесіях, відповідно;

беручи до уваги Висновок № 251 (2004), ухвалений Парламентською Асамблеєю Ради Європи 28 квітня 2004 року;

зважаючи на невідкладну потребу змінити певні положення Конвенції з метою збереження і покращення ефективності контрольної системи на тривалий період, головним чином у світлі дедалі більшої завантаженості Європейського суду з прав людини та Комітету Міністрів Ради Європи;

зважаючи, зокрема, на потребу забезпечити Суду можливість і далі відігравати свою провідну роль у захисті прав людини в Європі,

домовилися про таке:

Стаття 1

Пункт 2 статті 22 Конвенції вилучити.

Стаття 2

Статтю 23 Конвенції викласти у такій редакції:

«Стаття 23

Строк повноважень і звільнення з посади

1. Судді обираються строком на дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані.

2. Строк повноважень суддів спливає, коли вони досягають 70-річного віку.

3. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують вести ті справи, які вже є в їхньому провадженні.

4. Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухваллять рішення про його невідповідність установленим вимогам.»

Додаток 1. Основні документи

Стаття 3

Статтю 24 Конвенції вилучити.

Стаття 4

Статтю 25 Конвенції вважати статтею 24 і викласти її у такій редакції:

«Стаття 24

Канцелярія і доповідачі

1. Суд має канцелярію, функції та організація якої визначені Регламентом Суду.

2. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суду надають допомогу доповідачі, які діють під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу канцелярії Суду.»

Стаття 5

Статтю 26 Конвенції вважати статтею 25 («Пленарні засідання Суду») і внести до її тексту такі зміни:

1. В кінці підпункту «d» замінити кому на крапку з комою, а слово «та» вилучити.

2. В кінці підпункту «e» замінити крапку на крапку з комою.

3. Доповнити новим підпунктом «f» у такій редакції:

«f) звертається з будь-яким клопотанням згідно з пунктом 2 статті 26.»

Стаття 6

Статтю 27 Конвенції вважати статтею 26 і викласти її у такій редакції:

«Стаття 26

Одноособовий склад Суду, комітети, палати та Велика палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, палатами у складі семи суддів і Великою палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

Додаток 1. Основні документи

---

2. За клопотанням пленарного засідання Суду Комітет Міністрів, може одностайним рішенням і на встановлений строк, зменшити кількість суддів у палатах до п'яти.

3. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

4. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є *ex officio* членом палати або Великої палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого задалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

5. До складу Великої палати входять також Голова Суду, заступники Голови, голови палат та інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої палати згідно зі статтею 43, у Великій палаті не може засідати жодний суддя з палати, яка постановила рішення у справі, за винятком голови палати і судді, який засідав від заінтересованої Високої Договірної Сторони.»

Стаття 7

Додати після нової статті 26 Конвенції нову статтю 27 у такій редакції:

«Стаття 27

Компетенція суддів, які засідають одноособово

1. Суддя, який засідає одноособово, може оголосити неприйнятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення.

2 Це рішення є остаточним.

3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву неприйнятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або палати для подальшого розгляду.»

Стаття 8

Статтю 28 Конвенції викласти у такій редакції:

«Стаття 28

Додаток 1. Основні документи

Компетенція комітетів

1. Стосовно заяви, поданої згідно зі статтею 34, Комітет може одностайним голосуванням:

а) оголосити її неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або

б) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду.

2. Рішення та рішення по суті, передбачені пунктом 1, є остаточними.

3. Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи заперечувала ця Сторона проти застосування процедури, передбаченої підпунктом «б» пункту 1.»

Стаття 9

До статті 29 Конвенції внести такі зміни:

1. Пункт 1 викласти у такій редакції: «Якщо згідно зі статтею 27 чи статтею 28 не прийнято жодного рішення, або згідно зі статтею 28 не постановлено жодного рішення по суті, палата приймає рішення щодо прийнятності та суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34. Рішення щодо прийнятності може бути прийняте окремо.»

2. В кінці пункту 2 додати нове речення у такій редакції: «Рішення щодо прийнятності приймається окремо, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.»

3. Пункт 3 вилучити.

Стаття 10

До статті 31 Конвенції внести такі зміни:

1. В кінці підпункту «а» слово «та» вилучити.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Підпункт «b» вважати підпунктом «c» і доповнити статтю новим підпунктом «b»:

«b) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46; та»

Стаття 11

До статті 32 Конвенції внести такі зміни:

В кінці пункту 1 після числа 34 додати кому і число 46.

Стаття 12

Пункт 3 статті 35 Конвенції викласти у такій редакції:

«3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає:

а) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви; або

б) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті, а також за умови, що на цій підставі не може бути відхилена жодна справа, яку національний судом не розглянув належним чином.»

Стаття 13

Доповнити статтю 36 Конвенції пунктом 3 у такій редакції:

«3. У всіх справах, які розглядає палата або Велика палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.»

Стаття 14

Викласти статтю 38 Конвенції у такій редакції:

«Стаття 38

Розгляд справи

Суд розглядає справу разом з представниками сторін і, в разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови.»

Стаття 15

Викласти статтю 39 Конвенції у такій редакції:

«1. На будь-якій стадії провадження Суд може надати себе у розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до пункту 1, є конфіденційною.

3. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, прийнявши рішення, яке містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

4. Це рішення передається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених у рішенні.»

Стаття 16

Статтю 46 Конвенції викласти у такій редакції:

«Стаття 46

Обов'язкова сила рішень та їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду з метою надання відповідного роз'яснення. Рішення про звернення ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цієї Сторони і шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати

Додаток 1. Основні документи

в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цією Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.

5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітетові міністрів, який приймає рішення про закриття розгляду справи.»

Стаття 17

До статті 59 Конвенції внести такі зміни:

1. Доповнити статтю новим пунктом 2 у такій редакції:

«2. До цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз.»

2. Пункти 2, 3 та 4 вважати відповідно пунктами 3, 4 та 5.

Прикінцеві та перехідні положення

Стаття 18

1. Цей Протокол відкритий для підписання державами — членами Ради Європи, що підписали Конвенцію, які можуть висловити свою згоду на обов'язковість через:

а) підписання без застережень щодо ратифікації, прийняття чи схвалення; або

б) підписання, що підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню, з подальшою ратифікацією, прийняттям чи схваленням.

2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.

Стаття 19

Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли всі учасниці Конвенції висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 18.

Стаття 20

1. Від дати набрання чинності цим Протоколом його положення застосовуються до всіх заяв, що перебувають на роз-

Додаток 1. Основні документи

гляді Суду, а також до всіх рішень, виконання яких перебуває під наглядом Комітету Міністрів

2. Нові критерії прийнятності, додані статтею 12 цього Протоколу до підпункту «b» пункту 3 статті 35 Конвенції, не застосовуються до заяв, визнаних прийнятними до набрання чинності цим Протоколом. Протягом двох років після набрання чинності цим Протоколом лише палати і Велика палата Суду можуть застосовувати нові критерії прийнятності.

Стаття 21

Строк повноважень суддів, яких на дату набрання чинності цим Протоколом обрано на перший строк повноважень, у силу права збільшується до загального періоду в дев'ять років. Інші судді завершують свій строк повноважень, який у силу права збільшується на два роки.

Стаття 22

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави – члени Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтею 19; та
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 13 травня 2004 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі – члену Ради Європи.

Закон України «Про ратифікацію Європейської угоди про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини»

Верховна Рада України ПОСТАНОВЛЯЄ:

Європейську угоду про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини, укладену 5 березня 1996 року в м. Страсбурзі, підписану від імені України 22 травня 2003 року, ратифікувати (додається).

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 23 червня 2004 року

№ 1846-IV

Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини

Страсбург, 5.ІІІ.1996

Держави-члени Ради Європи, які підписали цю Угоду, зважаючи на Конвенцію про захист прав і основних свобод людини, підписану в Римі 4 листопада 1950 року (далі «Конвенція»),

з огляду на Європейську угоду про осіб, які беруть участь у процесі Європейської комісії та Європейського суду з прав людини, підписану в Лондоні 6 травня 1969 року,

зважаючи на Протокол № 11 до Конвенції, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією, підписаний у Страсбурзі 11 травня 1994 року (далі «Протокол № 11 до Конвенції»), яким створюється постійний Європейський суд з прав людини (далі – «Суд») замість Європейської комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини,

зважаючи у цьому зв'язку, що для кращого здійснення цілей Конвенції доцільно, щоб за новою угодою, Європейською

Додаток 1. Основні документи

угодою про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини (далі – «ця Угода»), особам, які беруть участь у процесі Суду надавались певні привілеї та імунітети, домовились про таке:

Стаття 1

1. Особами, до яких застосовується ця Угода, є:

а) будь-які особи, які беруть участь у процесі, порушеному в Суді, як сторони процесу, їхні представники або консультанти;

б) свідки та експерти, викликані Судом, та інші особи, запрошені Головою Суду взяти участь у процесі.

2. Для цілей цієї Угоди термін «Суд» включає комітети, палати, колегію Великої палати, Велику палату та суддів. Термін «участь у процесі» включає також направлення повідомлень з метою подання скарги проти держави-учасниці Конвенції.

3. Якщо під час виконання Комітетом міністрів своїх функцій за пунктом 2 статті 46 Конвенції будь-яка особа, згадана у пункті 1 вище, викликається постати перед Комітетом міністрів або якщо їй пропонується подати йому письмові заяви, до такої особи застосовуються положення цієї Угоди.

Стаття 2

1. Особи, згадані у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, користуються імунітетом від юридичного процесу стосовно зроблених ними усних або письмових заяв або документів чи інших доказів, пред'явлених у Суді чи поданих до нього.

2. Цей імунітет не застосовується до повідомлення за межами Суду про будь-які такі заяви, документи або докази, подані до Суду.

Стаття 3

1. Договірні Сторони поважають право осіб, згаданих у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, на безперешкодне листування із Судом.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Стосовно затриманих осіб здійснення цього права, зокрема, передбачає, що:

а) їхня кореспонденція відправляється та доставляється без надмірних затримок і без змін;

б) до таких осіб не застосовуються дисциплінарні заходи у жодній формі у зв'язку з будь-яким повідомленням, надісланим до Суду належними каналами;

с) у зв'язку з будь-якою заявою, поданою до Суду чи будь-якою процедурою, пов'язаною з нею, такі особи мають право листуватися та спілкуватися конфіденційно з адвокатом, який має право виступати в судах країни, в якій їх затримано.

3. Державний орган не може втручатися у здійснення попередніх пунктів крім як згідно з законом та у випадках, необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, для розкриття або переслідування кримінального злочину або для захисту здоров'я людей.

Стаття 4

1. а) Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати вільному пересуванню та подорожуванню осіб, згаданих у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, з метою участі у процесі Суду та повернення з нього.

б) Їхнє пересування та подорожування не підлягають жодним обмеженням, за винятком тих, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання громадського порядку, для запобігання злочинам, захисту здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших людей.

2. а) У країнах транзиту та у країні, де відбувається процес, такі особи не можуть підлягати судовому переслідуванню, затримуватися, або підлягати будь-якому іншому обмеженню їхньої особистої свободи у зв'язку з діями чи судимостями, які мали місце до початку подорожування.

б) Будь-яка Договірна Сторона під час підписання, ратифікації, прийняття чи затвердження цієї Угоди може заявити, що положення цього пункту не застосовуватимуться до її вла-

Додаток 1. Основні документи

сних громадян. Така заява може бути відкликана у будь-який час шляхом направлення повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

3. Договірні Сторони зобов'язуються приймати на свою територію будь-яку таку особу, яка повертається на неї, якщо вона розпочала своє подорожування з цієї території.

4. Застосування положень пунктів 1 і 2 цієї статті припиняється, якщо відповідна особа протягом п'ятнадцяти днів поспіль з дати, коли її присутність Суду більше не потрібна, мала можливість повернутися до країни, з якої вона розпочала своє подорожування.

5. У разі будь-якої колізії між зобов'язаннями Договірної Сторони, які випливають з пункту 2 цієї статті, та зобов'язаннями, які випливають з будь-якої конвенції Ради Європи або будь-якого договору про екстрадицію, або іншого договору про надання взаємної допомоги у кримінальних справах, укладеного з іншими Договірними Сторонами, переважну силу мають положення пункту 2 цієї статті.

Стаття 5

1. Імунітети та привілеї надаються особам, згаданим у пункті 1 статті 1 цієї Угоди, виключно з метою забезпечення їм свободи слова та незалежності, необхідних для виконання ними їхніх функцій, завдань чи обов'язків або для здійснення своїх прав стосовно Суду.

2. а) Скасувати повністю або частково імунітет, передбачений у пункті 1 статті 2 цієї Угоди, може тільки Суд; він не тільки має право, але й зобов'язаний скасувати імунітет у будь-якому випадку, коли, на його думку, такий імунітет може перешкоджати відправленню правосуддя і коли його повне або часткове скасування не зашкодить цілі, визначеній у пункті 1 цієї статті.

б) Імунітет може бути скасований Судом або *ex officio*, або на прохання будь-якої Договірної Сторони чи будь-якої відповідної особи.

Додаток 1. Основні документи

с) Рішення про скасування імунітету чи про відмову від скасування імунітету мають супроводжуватись зазначенням причин.

3. Якщо Договірна Сторона підтверджує, що скасування імунітету, передбаченого у пункті 1 статті 2 цієї Угоди, необхідне для цілей процесу, пов'язаного зі злочином, вчиненим проти національної безпеки, Суд скасовує імунітет в обсязі, визначеному у підтверджувальному документі.

4. У разі виявлення факту, який за своїм характером міг мати вирішальний вплив і який на час прийняття рішення про відмову від скасування імунітету був невідомий подавцю прохання, останній може подати до Суду нове прохання.

Стаття 6

Ніщо у цій Угоді не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує будь-які із зобов'язань, які Договірні Сторони взяли на себе згідно з Конвенцією або протоколами до неї.

Стаття 7

1. Ця Угода відкрита для підписання державами-членами Ради Європи, які можуть висловити свою згоду на обов'язковість для них цієї Угоди шляхом:

а) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття чи затвердження; або

б) підписання з умовою ратифікації, прийняття чи затвердження з подальшою ратифікацією, прийняттям чи затвердженням.

2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 8

1. Ця Угода набуває чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку десять держав-членів Ради Європи висловлять свою згоду на обов'язковість для них цієї Угоди відповідно до положень

Додаток 1. Основні документи

статті 7, або з дати набуття чинності Протоколом № 11 до Конвенції, залежно від того, яка з цих дат є пізнішою.

2. Для будь-якої держави-члена, яка згодом висловить свою згоду на обов'язковість для неї цієї Угоди, вона набуває чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати такого підписання чи здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 9

1. Будь-яка Договірنا Держава під час здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження або у будь-який інший час після цього може заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Угоди на будь-яку територію (території), яка визначена у заяві та за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона уповноважена брати зобов'язання.

2. Стосовно будь-якої території (територій), визначеної у заяві, відповідно до пункту 1, ця Угода набуває чинності у перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати отримання заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до пункту 1, може стосовно будь-якої території, зазначеної у такій заяві, бути відкликана відповідно до процедури, визначеної для денонсації у статті 10 цієї Угоди.

Стаття 10

1. Ця Угода залишатиметься чинною протягом невизначеного періоду.

2. Будь-яка Договірна Сторона у тому, що її стосується, може денонсувати цю Угоду шляхом направлення повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

3. Така денонсація набуває чинності через шість місяців після дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення. Така денонсація не звільняє відповідні Договірні Сторони від жодного зобов'язання, яке могло виникнути згід-

Додаток 1. Основні документи

но з цією Угодою стосовно будь-якої особи, згаданої у пункті 1 статті 1.

Стаття 11

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-члени Ради про:

- a) будь-яке підписання;
- b) заду на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження;
- c) будь-яку дату набуття чинності цією Угодою відповідно до статей 8 і 9 цієї Угоди;
- d) будь-який інший акт або будь-яке повідомлення, які стосуються цієї Угоди.

На посвідчення чого нижчепідписані належним чином на те уповноважені представники підписали цю Угоду.

Вчинено у Страсбурзі п'ятого березня 1996 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає завірені копії цієї Угоди кожній державі-члену Ради Європи.

Закон України «Про ратифікацію Шостого протоколу до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи»

Верховна Рада України постановляє:

Шостий протокол до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи, укладений 5 березня 1996 року в м. Страсбурзі та підписаний від імені України 3 листопада 1998 року, ратифікувати (додається).

Президент України

Л. КУЧМА

м. Київ, 15 травня 2003 року
№ 800-IV

Шостий протокол до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи

Страсбург, 5.ІІІ.1996

Держави-учасниці Ради Європи, які підписали цей Протокол, беручи до уваги Конвенцію про захист прав та основних свобод людини, підписану в Римі 4 листопада 1950 року (далі – «Конвенція»);

беручи до уваги Протокол № 11 до Конвенції, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією, підписаний у Страсбурзі 11 травня 1994 року (далі – «Протокол № 11 до Конвенції»), якою засновується постійний Європейський суд з прав людини (далі – «Суд») на зміну Європейській комісії та Європейському суду з прав людини;

беручи також до уваги статтю 51 Конвенції, яка визначає, що суддям під час виконання їхніх обов'язків надаються привілеї та імунітети, передбачені статтею 40 Статуту Ради Європи та угодами, укладеними відповідно до цієї статті;

нагадуючи про Генеральну угоду про привілеї та імунітети Ради Європи, підписану в Парижі 2 вересня 1949 року (далі – «Генеральна угода»), а також Другий, Четвертий та П'ятий протоколи до неї;

вважаючи, що новий Протокол до Генеральної угоди є доцільним для надання привілеїв та імунітетів суддям Суду; погодилися про таке:

Стаття 1

На додаток до привілеїв та імунітетів, визначених у статті 18 Генеральної угоди, суддям щодо них самих, їхніх дружин/чоловіків та малолітніх дітей надаються привілеї, імунітети та пільги, якими користуються дипломатичні представники відповідно до міжнародного права.

Стаття 2

Для цілей цього Протоколу термін «судді» означає суддів, обраних відповідно до статті 22 Конвенції, а також будь-яких

Додаток 1. Основні документи

спеціальних суддів призначених заінтересованою державою-Стороною відповідно до пункту 2 статті 27 Конвенції.

Стаття 3

З метою забезпечення повної свободи слова та повної незалежності суддів під час виконання ними своїх обов'язків, імунітет від судового процесу щодо сказаного та написаного ними, а також всіх дій, вчинених ними під час виконання своїх обов'язків, продовжує надаватися незважаючи на те, що відповідні особи вже не виконують такі обов'язки.

Стаття 4

Привілеї та імунітети надаються суддям не для їх особистої користі, а з метою забезпечення їхньої незалежності при виконанні ними своїх службових обов'язків. Тільки пленарне засідання Суду уповноважене позбавити суддів імунітету; воно не тільки має право, але й зобов'язане позбавити суддю імунітету в усіх випадках, коли, на його думку, імунітет перешкоджає відправленню правосуддя і коли він може бути скасований без шкоди для цілей, заради яких він був наданий.

Стаття 5

1. Положення статей 1, 3 та 4 цього Протоколу застосовуються до Секретаря Суду та заступника Секретаря Суду, про якого офіційно повідомлено Сторони Конвенції як про Діючого Секретаря.

2. Положення статті 3 цього Протоколу та статті 18 Генеральної угоди застосовуються до заступника Секретаря Суду.

3. Привілеї та імунітети, передбачені у пунктах 1 та 2 цієї статті, надаються Секретарю та заступнику Секретаря не для їх особистої користі, а з метою сприяння у виконанні ними своїх службових обов'язків. Тільки пленарне засідання Суду уповноважене позбавити імунітету Секретаря та заступника Секретаря; воно не тільки має право, але й зобов'язане позбавити такого імунітету в усіх випадках, коли, на його думку, імунітет перешкоджає відправленню правосуддя і коли він

Додаток 1. Основні документи

може бути скасований без шкоди для цілей, заради яких він був наданий.

4. Генеральний секретар Ради Європи уповноважений позбавити, за згодою Голови Суду, імунітету інших членів персоналу секретаріату згідно з положеннями статті 19 Генеральної угоди та з належним урахуванням міркувань, викладених у пункті 3.

Стаття 6

1. Документи та папери Суду, суддів та секретаріату, наскільки вони стосуються діяльності Суду, є недоторканими.

2. Офіційна кореспонденція та інша офіційна документація Суду, суддів та секретаріату не може затримуватися або підлягати цензурі.

Стаття 7

1. Цей Протокол відкритий для підписання державами-учасницями Ради Європи, які підписали Генеральну угоду та які можуть висловити свою згоду на обов'язковість для них положень цього Протоколу шляхом:

a) підписання без застереження щодо ратифікації, прийняття

або схвалення;

b) підписання, яке підлягає ратифікації, прийняттю або схваленню, з подальшою ратифікацією, прийняттям або схваленням.

2. Ратифікаційні грамоти та документи про прийняття або схвалення здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 8

1. Цей Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одномісячного періоду від дати, на яку три Сторони Генеральної угоди висловлять свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу відповідно до положень статті 7, або від дати набуття чинності Протоколом № 11 до Конвенції, залежно від того, що відбудеться пізніше.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Для будь-якої держави-Сторони Генеральної угоди, яка згодом підпише цей Протокол без застереження щодо ратифікації, прийняття або схвалення або яка ратифікує, прийме або схвалить його, цей Протокол набуде чинності через один місяць після такого підписання або після дня здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття або схвалення.

Стаття 9

1. Будь-яка держава під час підписання без застереження щодо ратифікації, під час ратифікації або у будь-який час пізніше може шляхом заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цього Протоколу на всі або будь-які території, за міжнародні відносини яких вона відповідає і на які поширюється дія Конвенції та Протоколів.

2. Дія Протоколу поширюється на територію або території, визначені у повідомленні, на тридцятий день від дати отримання Генеральним секретарем Ради Європи цього повідомлення.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до пункту 1, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, визначеної у цій заяві, шляхом повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання або зміна набувають чинності в перший день місяця, що настає після закінчення одного місяця від дня отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 10

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави-учасниці

Ради Європи про:

- a) будь-яке підписання;
- b) задачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) будь-яку дату набуття чинності цим Протоколом відповідно до статей 8 та 9;
- d) будь-який інший акт, заяву або повідомлення, що стосуються цього Протоколу.

Додаток 1. Основні документи

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цей Протокол.

Вчинено у Страсбурзі п'ятого березня 1996 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає завірені копії кожній державі-учасниці Ради Європи.

Регламент Європейського суду з прав людини

(станом на 1 грудня 2005)¹

Європейський суд з прав людини,
беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини та основних свобод і протоколи до неї,
приймає цей Регламент:

Правило 1 (Визначення)²

Для цілей цього Регламенту, якщо контекстом не вимагається інше:

(a) термін «Конвенція» означає Конвенцію про захист прав людини та основних свобод і протоколи до неї;

(b) вираз «Пленум Суду» означає пленарне засідання Європейського суду з прав людини;

(c) термін «Велика палата» означає Велику палату у складі сімнадцяти суддів, створену відповідно до пункту 1 статті 27 Конвенції;

(d) термін «секція» означає палату, створену Пленумом Суду на встановлений строк відповідно до підпункту (b) статті

---

¹ Примітка канцелярії Суду:

Нова редакція Регламенту Суду містить поправки, прийняті на пленарному засіданні Суду 7 листопада 2005 року, які набрали чинність 1 грудня 2005 року.

Будь-які зміни та доповнення будуть оприлюднюватися на веб-сторінці Суду <<http://www.echr.coe.int>>.

² 3 поправки, внесені Судом 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

---

26 Конвенції, а вираз «голова секції» означає суддю, обраного Пленумом Суду відповідно до підпункту (с) статті 26 Конвенції головою такої секції;

(e) термін «палата» означає будь-яку палату у складі семи суддів, створену відповідно до пункту 1 статті 27 Конвенції, а вираз «голова палати» означає суддю, що головує в такій палаті;

(f) термін «комісія» означає комісію у складі трьох суддів, створену відповідно до пункту 1 статті 27 Конвенції;

(g) термін «Суд» означає Пленум Суду, Велику палату, секцію, палату, комісію або колегію у складі п'яти суддів, про яку йдеться в пункті 2 статті 43 Конвенції;

(h) вираз «суддя *ad hoc*¹» означає будь-яку особу, крім обраного судді, яка обирається Договірною Стороною для участі в розгляді справи у складі Великої палати або палати згідно з пунктом 2 статті 27 Конвенції;

(i) терміни «суддя» і «судді» означають суддів, обраних Парламентською Асамблеєю Ради Європи, або суддів *ad hoc*;

(j) термін «суддя-доповідач» означає суддю, призначеного виконувати завдання, передбачені в правилах 48 та 49;

(k) термін «делегат» означає суддю, якого палата призначила членом делегації, а вираз «керівник делегації» означає делегата, якого палата призначила керівником її делегації;

(l) термін «делегація» означає орган, до складу якого входять делегати, члени канцелярії Суду чи будь-які інші особи, яким палата доручила допомагати делегації в її роботі;

(m) термін «секретар» означає Секретаря Суду або секретаря секції, відповідно до контексту;

(n) терміни «сторона» і «сторони» означають:

- Договірні Сторони, що є заявником та відповідачем;
- заявника (особу, неурядову організацію або групу осіб), що подав скаргу відповідно до статті 34 Конвенції;

---

¹ Ad hoc – особливо для цього, тільки для даного випадку (лат.). Прим. перекладача.

Додаток 1. Основні документи

(о) вираз «третя сторона» означає будь-яку Договірну державу чи будь-яку заінтересовану особу, яка, як передбачено в пунктах 1 та 2 статті 36 Конвенції, здійснила своє право викласти міркування в письмовій формі чи брати участь у слуханні або якій було запропоновано зробити це;

(р) термін «слухання» (в однині та множині) означає усне провадження, яке здійснюється для вирішення питання про прийнятність заяви та/або розгляд її по суті або у зв'язку з клопотанням про перегляд судового рішення, надання тлумачення судового рішення чи консультативного висновку;

(q) вираз «Комітет міністрів» означає Комітет міністрів Ради Європи;

(r) вирази «колишній Суд» та «Комісія» означають, відповідно, Європейський суд та Європейську комісію з прав людини, що були створені згідно з колишньою статтею 19 Конвенції.

Розділ I. Організація та робота Суду

Глава I

Судді

Правило 2

(Обчислення строку повноважень суддів)

1. Тривалість строку повноважень обраного судді обчислюється від дня його обрання. Проте, якщо суддя переобирається зі спливом строку повноважень або обирається замість судді, строк повноважень якого вже сплив або майже сплив, тривалість строку його повноважень у кожному випадку обчислюється від дати спливу цього строку.

2. Відповідно до пункту 5 статті 23 Конвенції, суддя, обраний для заміни судді, строк повноважень якого не сплив, обіймає посаду протягом решти строку повноважень свого попередника.

3. Відповідно до пункту 7 статті 23 Конвенції, обраний суддя обіймає посаду доти, доки його наступник складе присягу або зробить заяву, передбачену правилом 3.

Правило 3

(Присяга або урочиста заява)

1. Перед тим як заступити на посаду, кожний обраний суддя на першому пленарному засіданні Суду, на якому він буде присутній після обрання, або, в разі необхідності, перед Головою Суду складає таку присягу чи робить таку урочисту заяву:

«Присягаю,» – або «Урочисто заявляю,» – «що виконуватиму функції судді чесно, незалежно та безсторонньо і зберігатиму таємницю всіх обговорень».

2. Ця дія має бути зафіксована в протоколі.

Правило 4

(Несумісність діяльності)

Відповідно до пункту 3 статті 21 Конвенції, упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися ніякою політичною, адміністративною чи професійною діяльністю, несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або вимогами виконання посадових обов'язків на постійній основі. Кожний суддя має повідомити Голову Суду про будь-яку іншу діяльність. Усі питання, які виникають у разі виникнення незгоди між Головою та заінтересованим суддею, вирішуються Пленумом Суду.

Правило 5

(Старшинство)

1. Обрані судді розташовуються в порядку старшинства за Головою і заступниками Голови Суду та головами секцій за датою свого обрання; у разі переобрання, навіть якщо це відбулося не одразу, зараховується тривалість строку, протягом якого цей суддя раніше обіймав посаду судді.

2. Старшинство заступників Голови Суду, обраних на посаду в один і той самий день, визначається за тривалістю строку, протягом якого вони виконували функції судді. При однаковій тривалості строку, протягом якого вони виконували функції судді, старшинство визначається за віком. Це саме правило застосовується щодо голів секцій.

Додаток 1. Основні документи

---

3. Старшинство суддів, які виконували функції судді протягом однакового строку, визначається за віком.

4. Старшинство суддів *ad hoc* визначається за їхнім віком після обраних суддів.

Правило 6 (Відставка)

Про відставку судді має бути повідомлено Голову Суду, який передає це повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи. Згідно з положеннями пункту 4 (в кінці) правила 24 та пункту 3 правила 26, відставка означає, що з'являється вакансія судді.

Правило 7 (Звільнення з посади)

Жоден суддя не може бути звільнений з посади доти, доки інші судді на пленарному засіданні більшістю у дві третини голосів обраних суддів, що заступили на посаду, не приймуть рішення про те, що він перестав відповідати вимогам. Пленум Суду має спершу заслухати його. Будь-який суддя може ініціювати процедуру звільнення з посади.

Глава II Головування в Суді і роль бюро Суду¹

Правило 8² (Вибори Голови і заступників Голови Суду та голів і заступників голів секцій)

1. На пленарних засіданнях Суду обирається його Голова, двоє заступників Голови та голови секцій строком на три роки за умови, що цей строк не перевищуватиме тривалості строку їхніх повноважень.

2. У кожній секції таким самим чином обирається строком на три роки заступник голови, який заміняє голову секції, як-

---

¹ З поправками, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

² З поправками, внесеними Судом 7 листопада 2005 року.

Додаток 1. Основні документи

що останній не може виконувати своїх обов'язків.

3. Суддя, обраний відповідно до викладених вище пунктів 1 чи 2, може бути переобраний але тільки один раз на посаду такого ж рівня. Це обмеження щодо термінів перебування на посаді не повинно перешкоджати судді, котрий займає посаду на момент набрання чинності¹ змінами до правила 8, переобиратися один раз на посаду такого ж рівня.

4. Голови та заступники голів продовжують виконувати свої функції до обрання своїх наступників.

5. Вибори, про які йдеться в цьому правилі, проводяться шляхом таємного голосування. У них мають право брати участь лише присутні обрані судді. Якщо жоден кандидат не набере абсолютної більшості голосів присутніх обраних суддів, мають бути проведені один або більше додаткових турів поки один кандидат не отримає абсолютну більшість. У кожному турі кандидат, який отримав найменшу кількість голосів, повинен бути виключений. Якщо найменшу кількість голосів отримало більше ніж один кандидат, то виключеним повинен бути тільки кандидат, найменший за порядком старшинства, встановленим правилом 5. У випадку, якщо у фінальному турі голоси розділилися порівну між двома кандидатами, перевага має бути віддана судді, який має старшинство згідно з правилом 5.

Правило 9 *(Функції Голови Суду)*

1. Голова спрямовує діяльність Суду та здійснює адміністративні функції. Він представляє Суд, і на нього, зокрема, покладається відповідальність за зв'язки з керівними органами Ради Європи.

2. Голова головує на пленарних засіданнях Суду, засіданнях Великої палати та засіданнях колегії з п'яти суддів.

---

¹Першого грудня 2005 року.

Додаток 1. Основні документи

---

3. Голова не бере участі в розгляді справ, які слухаються палатами, крім випадків, коли він є суддею, обраним від відповідної Договірної Сторони.

Правило 9А (Роль Бюро)¹

1. (а) Суд має бюро, членами якого є Голова Суду, заступники Голови Суду і голови секцій. У випадку, якщо заступник Голови Суду або голова секції не в змозі бути присутнім на засіданні бюро, тоді замість нього на засіданні має бути присутній заступник голови цієї секції або, у разі неможливості такої заміни, – член цієї секції, наступний за порядком старшинства, встановленим правилом 5.

(b) Бюро має право вимагати присутності на своєму засіданні будь-якого іншого члена Суду чи будь-якої іншої особи, якщо вважає таку присутність необхідною.

2. Роботі бюро допомагають Секретар і заступник Секретаря Суду.

3. Завдання бюро – допомагати Голові Суду виконувати його функції зі спрямування роботи та адміністрування Суду. У зв'язку з цим Голова Суду може порушити перед бюро будь-яке адміністративне чи позасудове питання, яке належить до компетенції Голови Суду.

4. Бюро також сприяє координації дій між секціями Суду.

5. Перед тим як видати практичні рекомендації, відповідно до правила 32, та ухвалити загальні правила, розроблені Секретарем Суду згідно з пунктом 4 правила 17, Голова Суду може проконсультуватися з бюро.

6. Бюро має право доповідати Пленуму Суду з будь-якого питання. Воно також може висловлювати Пленуму свої пропозиції.

7. Засідання бюро протоколюються, після чого протоколи, виконані обома офіційними мовами Суду, роздаються суддям

---

¹ З поправками, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

Суду. Секретар бюро призначається Секретарем Суду за погодженням з Головою Суду.

Правило 10 **(Функції заступників Голови Суду)**

Заступники Голови допомагають Голові Суду. Вони заміщають Голову у випадках, коли останній не може виконувати своїх обов'язків, або коли посада Голови є вакантною, або на прохання Голови. Вони також діють як Голови Секцій.

Правило 11 **(Заміщення Голови та заступників Голови)**

Якщо Голова і заступник Голови одночасно не можуть виконувати своїх обов'язків або ж їхні посади є одночасно вакантними, посаду Голови Суду має обійняти голова секції або, якщо такого немає, один з обраних суддів у порядку старшинства, передбаченому в правилі 5.

Правило 12 **(Голосування в секціях та палатах)¹**

Голови секцій головують на засіданнях секцій та палат, членами яких вони є, і спрямовують роботу цих секцій. Заступники голів секцій посідають їхнє місце, якщо вони не можуть виконувати своїх обов'язків, або якщо посада голови цієї секції є вакантною, або на прохання голови секції. Якщо й вони не можуть цього зробити, тоді їхнє місце посідають судді секцій та палат у порядку старшинства, передбаченому в правилі 5.

Правило 13 **(Неможливість головування)**

Судді Суду не можуть головувати у випадках, коли стороною у справі є Договірна держава, громадянами якої вони є або від якої вони були обрані, чи у справах, в яких вони засідають як судді, призначені в силу пункту 1 (а) правила 29 або пункту 1 правила 30 цього Регламенту.

---

¹ З поправками, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 року.

Правило 14

(Збалансованість представництва за ознакою статі)

Стосовно здійснення призначень на підставі цієї та наступної глав цього Регламенту Суд проводить політику, що має на меті забезпечення розумної збалансованості представництва за ознакою статі.

Глава III

Канцелярія

Правило 15

(Вибори Секретаря Суду)

1. На пленарному засіданні Суду обирається його Секретар. Кандидати повинні мати високі моральні якості та володіти знаннями в галузі права, управління, знати мови і мати досвід, необхідний для виконання посадових обов'язків.

2. Секретар Суду обирається на п'ятирічний строк і може бути переобраний. Секретар не може бути звільнений з посади, якщо інші судді, що зібралися на пленарному засіданні, більшістю у дві третини голосів обраних суддів не приймуть рішення про те, що він перестав відповідати встановленим вимогам. Пленум Суду має спершу заслухати його. Будь-який суддя може ініціювати процедуру звільнення з посади.

3. Вибори, про які йдеться у цьому правилі, проводяться шляхом таємного голосування, у них мають право брати участь лише присутні обрані судді. Якщо жоден кандидат не набере абсолютної більшості голосів присутніх обраних суддів, голосування проводиться щодо двох кандидатів, які набрали найбільшу кількість голосів. При рівній кількості голосів перевага надається передусім жінці, якщо вона є серед кандидатів, а потім – старшому за віком кандидатів.

4. Перед тим як заступити на посаду, Секретар складає таку присягу чи робить таку урочисту заяву перед Пленумом Суду або, якщо в цьому є потреба, перед Головою Суду:

«Присягаю,» – або «Урочисто заявляю,» – «що буду віддано, розсудливо і сумлінно виконувати покладені на

Додаток 1. Основні документи

мене обов'язки Секретаря Європейського суду з прав людини».

Ця дія має бути зафіксована в протоколі.

Правило 16

(Вибори заступників Секретаря Суду)

1. На пленарному засіданні Суду також обираються два заступника Секретаря, згідно з умовами, у такий спосіб та на такий строк, як це передбачено попереднім правилом. Процедура звільнення з посади, передбачена для Секретаря Суду, застосовується у такий самий спосіб. Стосовно обох цих питань Суд спершу консультується із секретарем.

2. Перед тим як заступити на посаду, заступник Секретаря складає присягу чи робить урочисту заяву перед Пленумом Суду або, якщо в цьому є потреба, перед Головою Суду, подібно до того, як це передбачено стосовно Секретаря. Ця дія має бути зафіксована в протоколі.

Правило 17

(Функції Секретаря Суду)

1. Секретар допомагає Судові у виконанні його функцій, на нього покладається відповідальність за організацію та роботу канцелярії Суду під керівництвом Голови Суду.

2. У віданні Секретаря перебувають усі архіви Суду, через нього проходять усі повідомлення та сповіщення, що відправляються Судом або надходять на його адресу у зв'язку зі справами, які передані або мають бути передані до Суду.

3. Згідно з обов'язком діяти на власний розсуд, що випливає із його повноважень, Секретар відповідає на запити про надання інформації стосовно діяльності Суду, зокрема на запитання преси.

4. Робота канцелярії регулюється загальними правилами, розробленими Секретарем та затвердженими Головою Суду.

Правило 18
(Організація та робота канцелярії)

1. Канцелярія складається із канцелярій секцій, відповідно до кількості створених Судом секцій, та управлінь, необхідних для надання правових та адміністративних послуг, що вимагаються Судом.

2. Секретар секції допомагає секції здійснювати її функції, йому може допомагати заступник секретаря секції.

3. Службовців канцелярії, в тому числі секретарів із правових питань, але не Секретаря Суду та його заступників, призначає Генеральний секретар Ради Європи за погодженням з Головою Суду або із Секретарем, що діє за вказівками Голови.

Глава IV
Робота Суду

Правило 19
(Місцезнаходження Суду)

1. Місцезнаходженням Суду є місцезнаходження Ради Європи у Страсбурзі. Проте, якщо Суд вважатиме за доцільне, він може здійснювати свої функції будь-де на території держав – членів Ради Європи.

2. На будь-якому етапі розгляду заяви Суд може прийняти рішення про те, що йому або одному чи кільком із його членів необхідно виконати слідчі дії чи будь-яку іншу функцію в якомусь іншому місці.

Правило 20
(Пленарні засідання Суду)

1. Пленарні засідання Суду скликаються його Головою, коли цього вимагає виконання функцій Суду згідно з Конвенцією та цим Регламентом. Голова скликає пленарне засідання, якщо принаймні третина членів Суду вимагає цього та в будь-який інший час, щоб один раз на рік розглянути адміністративні питання.

2. Кворум Пленуму Суду складається із двох третин обраних суддів, що заступили на посаду.

Додаток 1. Основні документи

---

3. За відсутності кворуму Голова переносить засідання.

Правило 21 (Інші засідання Суду)

1. Велика палата, палати та комісії працюють на постійній основі. Проте за пропозицією Голови Суд може щороку визначати періоди засідань.

2. Поза цими періодами Велика палата і палати можуть скликатися їхніми головами у невідкладних випадках.

Правило 22 (Наради суддів)

1. Суд проводить свої наради за закритими дверима. Наради Суду мають бути таємними.

2. В нарадах беруть участь лише судді. Можуть бути присутніми Секретар Суду або особа, призначена замість нього, а також інші працівники канцелярії та перекладачі, допомога яких вважається необхідною. Присутність жодної іншої особи не допускається без спеціальної ухвали Суду.

3. До початку голосування з будь-якого питання в Суді Голова може попросити суддів викласти їхню думку з цього приводу.

Правило 23 (Голосування)

1. Ухвали Суду виносяться більшістю голосів присутніх суддів. За однакової кількості голосів проводиться повторне голосування, а якщо голоси знову поділилися порівну, вирішальним є голос Голови. Цей пункт застосовується у випадках, коли даним Регламентом не передбачено інше.

2. Ухвали та судові рішення Великої палати і палат виносяться більшістю голосів присутніх суддів. При остаточному голосуванні щодо прийнятності та по суті справ утримуватися не дозволяється.

3. Як правило, голосування проводиться підняттям рук. Голова може проводити поіменне голосування в порядку, зворотному до порядку старшинства.

Додаток 1. Основні документи

---

4. Будь-яке питання, що виноситься на голосування, має бути чітко сформульоване.

Правило 23А

*(Рішення за мовчазною згодою)*¹

Коли Суду необхідно вирішити питання щодо порядку роботи чи будь-яке інше запитання в період між запланованими засіданнями Суду, Голова може направити проект рішення суддям, встановивши кінцевий термін для отримання їхніх коментарів стосовно проекту. У разі відсутності будь-яких заперечень з боку суддів, пропозиція вважатиметься прийнятою по завершенні кінцевого терміну.

Глава V

Склад Суду

Правило 24

*(Склад Великої палати)*²

1. Велика палата складається із сімнадцяти суддів та принаймні трьох підмінних суддів.

2. (а) До складу Великої палати входять Голова та заступники Голови Суду і голови секцій. Якщо заступник Голови Суду або голова секції не може брати участь у розгляді справи у складі Великої палати, його заміняє заступник голови відповідної секції.

(б) Суддя, обраний від Договірної Сторони, якої стосується справа, або, коли це доцільно, суддя, призначений з огляду на правило 29 чи правило 30, засідає як член Великої палати за посадою згідно з пунктами 2 і 3 статті 27 Конвенції.

(с) У справах, переданих на розгляд Великої палати на підставі статті 30 Конвенції, до складу Великої палати також входять члени палати, яка відмовилася від юрисдикції.

---

¹ Доповнено Судом 13 грудня 2004 року.

² 3 поправками, внесеними Судом 8 грудня 2000 р. та 13 грудня 2004 р., 4 липня 2005 р. та 7 листопада 2005 р.

Додаток 1. Основні документи

(d) У справах, переданих на розгляд Великої палати на підставі статті 43 Конвенції, до складу Великої палати не може входити будь-який суддя, котрий брав участь у складі первісної палати в її нарадах щодо прийнятності або конкретних обставин справи, за винятком голови цієї палати та судді, який брав участь у таких нарадах від Високої Договірної Сторони, якої стосувалася справа.

(e) Судді та підмінні судді, які мають доповнити склад Великої палати у кожній справі, переданій на її розгляд, призначаються з-поміж решти суддів шляхом жеребкування, яке проводить Голова Суду в присутності Секретаря. Методика жеребкування встановлюється на пленарному засіданні Суду, з належним урахуванням необхідності забезпечення «географічної» збалансованості складу Суду, що має відображати різні системи права Договірних Сторін.

(f) При розгляді клопотання щодо надання консультативного висновку відповідно до статті 47 Конвенції Велика палата має бути сформована згідно з положеннями пункта 2 (a) та (e) цього правила.

3. Якщо будь-які судді не можуть брати участі в слуханні, їх заміщують підмінні судді в порядку, в якому останніх обирали б згідно з пунктом 2 (e) цього правила.

4. Судді та підмінні судді, призначені згідно з викладеними вище положеннями, надалі братимуть участь у складі Великої палати в розгляді справи до того часу, поки провадження не буде завершено. Навіть після закінчення строку їхніх повноважень, вони повинні продовжити займатися відповідною справою, якщо вони вже беруть участь у розгляді справи по суті. Ці положення повинні також застосовуватися до процесу щодо надання консультативного висновку.

5. (a) Колегія у складі п'яти суддів Великої палати, яка покликана розглядати клопотання, подане згідно зі статтею 43 Конвенції, повинна складатися з:

Додаток 1. Основні документи

- Голови Суду. Якщо Голова Суду не може брати участі в слуханнях, він замінюється Заступником голови Суду, котрий має старшинство;

- двох голів секцій, призначених за ротацією. Якщо голови секцій, призначених у такий спосіб, не можуть брати участь у слуханнях, їх замінюють заступники голів їхніх секцій;

- двох суддів, призначених за ротацією з числа суддів, яких було обрано рештою секцій як члени комітету на період шести місяців;

- щонайменше двох замісних суддів, призначених за ротацією з числа суддів, яких було обрано секціями як членів комітету на період шести місяців.

(b) Під час розгляду клопотання про передачу справи комітет не може включати будь-якого суддю, який брав участь у даній справі при розгляді питання про прийнятність заяви чи у слуханнях по суті справи.

(c) Суддя, обраний від Договірної Сторони, якої стосується клопотання про передачу справи, або суддя, який є її громадянином, не може бути членом колегії під час розгляду цього клопотання. Обраний суддя, призначений Договірною Стороною в порядку правил 29 або 30 теж повинен бути включений із розгляду будь-якого такого клопотання.

(d) Будь-який член колегії, котрий не може брати участі в розгляді на підставі пунктів (b) або (c), замінюється підмінним суддею, призначеним за ротацією з числа суддів, яких було обрано секціями як членів комітету на період шість місяців.

Правило 25 (Створення секцій)

1. Палати, передбачені в підпункті (b) статті 26 Конвенції (які в цьому Регламенті називаються «секціями»), створюються на пленарному засіданні Суду, за пропозицією його Голови, строком на три роки, відлік якого починається з

Додаток 1. Основні документи

дня виборів керівництва Суду, передбаченого в правилі 8. Має бути створено принаймні чотири секції.

2. Кожний суддя є членом однієї із секцій. Склад секцій має бути збалансований «географічно» та за ознакою статі й має відображати різні правові системи Договірних Сторін.

3. Якщо суддя перестає бути членом Суду до спливу строку, на який було створено секцію, місце цього судді в секції посідає його або її наступник на посаді члена Суду.

4. У виняткових випадках голова Суду вносить зміни до складу секцій, якщо цього вимагають обставини.

5. За пропозицією Голови на пленарному засіданні Суду може бути створено додаткову секцію.

Правило 26 **(Створення палат)¹**

1. Палати у складі семи суддів, передбачені пунктом 1 статті 27 Конвенції для розгляду справ, що передаються до Суду, створюються зі складу секцій таким чином:

(a) За умови дотримання пункту 2 цього правила та пункту 4 правила 28 (останнє речення), до складу палати в кожному випадку входять голова секції та суддя, обраний від Договірної Сторони, якої стосується справа. Якщо цей суддя не є членом секції, якій було доручено розгляд даної заяви згідно з правилом 51 чи 52, тоді він бере участь у розгляді як член палати за посадою, згідно з пунктом 2 статті 27 Конвенції. У разі неможливості участі цього судді в розгляді або якщо його відведено, застосовується правило 29.

(b) Інші члени палати призначаються головою секції за ротацією з-поміж членів відповідної секції.

(c) Члени секції, яких не призначено в такий спосіб, беруть участь у розгляді як підмінні судді.

2. Голова палати може звільнити суддю, обраного від Договірної Сторони, якої стосується справа, або, коли це доцільно, суддю *ad hoc*, призначеного згідно з правилами 29 і

---

¹ З поправками, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 року.

Додаток 1. Основні документи

30, від необхідності бути присутнім на засіданнях, присвячених підготовчим або процедурним питанням. Для цілей таких засідань вважається, що відповідна Договірна Сторона вже призначила замість цього судді першого підмінного суддю, як цього вимагає пункт 1 правила 29.

3. Навіть після закінчення строку своїх повноважень судді й далі залучаються до проваджень у справах, у розгляді яких по суті вони брали участь.

Правило 27 (Комісії)

1. Комісії у складі трьох суддів, які належать до тієї самої секції, створюються згідно з пунктом 1 статті 27 Конвенції. Після консультацій із головами секцій Голова Суду вирішує, яку кількість комісій має бути створено.

2. Комісії створюються строком на дванадцять місяців зі складу членів кожної секції за ротацією, за винятком голови секції.

3. Судді секції, що не є членами комісії, можуть бути призначені замість тих членів комісії, які не можуть брати участі в засіданнях.

4. Кожна комісія очолюється членом секції, який має в ній старшинство.

Правило 28 (Неможливість брати участь у розгляді справи, відведення або звільнення від участі)¹

1. Суддя, який не може брати участі в засіданнях, до яких його залучено, повинен якнайшвидше повідомити про це голову палати.

2. Суддя не може брати участі в розгляді будь-якої справи, якщо:

(а) він або вона має особистий інтерес у справі, зокрема, через наявність подружніх, батьківських або інших

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р., а також 13 грудня 2004 р..

Додаток 1. Основні документи

близьких родинних зв'язків, особистих або професійних стосунків, чи підлеглих відносин з будь-якою зі сторін;

(b) він або вона раніше діяв(-ла) у справі як довірена особа, адвокат або радник сторони чи особи, заінтересованої в цій справі, або як член національного або міжнародного суду чи слідчої групи, або в будь-якій іншій якості;

(c) він або вона, будучи суддею *ad hoc* або колишнім обраним суддею, котрий продовжує брати участь у засіданнях згідно з пунктом 3 правила 26, займається будь-якою політичною чи адміністративною діяльністю або будь-якою професійною діяльністю, що є несумісною з його або її незалежністю та неупередженістю;

(d) він або вона висловив(-ла) думки публічно, через засоби масової інформації, письмово, через його чи її публічну поведінку або інакше, якщо це об'єктивно може несприятливо вплинути на його чи її неупередженість;

(e) з будь-яких інших причин, за яких можуть виникнути законні сумніви щодо його чи її незалежності або неупередженості.

3. Якщо суддю відведено на підставі однієї зі згаданих причин або з якоїсь особливої причини, він або вона повідомляє про це голову палати, який має звільнити його від розгляду цієї справи.

4. У разі виникнення у відповідного судді або голови будь-яких сумнівів щодо існування однієї з умов, передбачених у пункті 2 цього правила, дане питання має бути вирішеним палатою. Після заслуховування думки судді, про якого йдеться, палата проводить нараду й голосування без присутності цього судді. Для цілей проведення палатою наради й голосування, такого суддю заміняє перший підмінний суддя в палаті. Таке саме правило застосовується, якщо суддя засідає від Договірної Сторони, якої стосується справа. У такому випадку вважається, що ця Договірна Сторона вже призначила першого підмінного суддю для участі в засідан-

Додаток 1. Основні документи

ні замість відведеного судді, відповідно до пункту 1 правила 29.

5. Зазначені вище правила повинні застосовуватися, також, до участі судді в комісії, включаючи положення про необхідність сповіщення голови палати відповідно до пунктів 1 або 3.

Правило 29 **(Судді *ad hoc*)¹**

1. (а) Якщо суддя, обраний від Договірної Сторони, якої стосується справа, не може брати участі в роботі палати, чи його відведено, чи звільнено, чи якщо взагалі немає такого судді, голова палати пропонує цій стороні повідомити його, чи бажає вона призначити суддею для розгляду справи або іншого обраного суддю, або суддю *ad hoc*, і якщо так, то одночасно повідомити ім'я призначеної особи.

(b) Це саме правило застосовується, коли особа, призначена таким чином, не може брати участі в розгляді або її відведено.

(c) Суддя *ad hoc* повинен мати належну кваліфікацію, згідно з пунктом 1 статті 21 Конвенції; мусить не бути перешкодою для участі у засіданнях, згаданих у правилі 28 цього Регламенту, які перешкоджали б йому взяти участь у розгляді справи; і він повинен задовольняти вимогам придатності та можливості бути присутнім на засіданнях, як це передбачено пунктом 5 цього правила.

2. Якщо Договірна Сторона, якої стосується справа, не надішле відповіді упродовж тридцяти днів або строку, подовженого для неї головою палати, вважається, що вона відмовилася від права призначити суддю *ad hoc*. Презумпція щодо відмови від такого права набуває чинності також у разі, якщо Договірна Сторона, якої стосується справа, вже двічі призначала на посаду судді *ad hoc* осіб, яких палата визнала

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Додаток 1. Основні документи

такими, що не задовольняють умовами, викладеним в підпункті (с) пункту 1 цього правила.

3. Голова палати може вирішити не пропонувати Договірній Стороні, якої стосується справа, робити призначення згідно з підпунктом (а) пункту 1 цього правила доти, доки вона не одержить повідомлення про заяву відповідно до пункту 2 правила 54 цього Регламенту. У такому випадку до тих пір, поки не відбудеться згаданого призначення, вважається, що Договірна Сторона вже призначила першого підмінного суддю замість обраного судді.

4. На початку першого засідання, на якому має розглядатися справа після призначення судді *ad hoc*, він складає присягу або робить урочисту заяву, передбачену правилом 3. Ця дія фіксується в протоколі.

5. Судді *ad hoc* мають бути готовими до виконання функцій за розпорядженням Суду та, за умов дотримання пункту 2 правила 26, до участі в засіданнях палати.

Правило 30 **(Спільний інтерес)¹**

1. Якщо дві чи більше Договірні Сторони, що виступають як заявники чи відповідачі, мають спільний інтерес, голова палати може запропонувати їм призначити, за згодою між ними, одного суддю, обраного від однієї з цих Договірних Сторін, як суддю їхнього спільного інтересу, який розглядатиме справу за посадою. Якщо сторони не можуть дійти згоди, голова обирає суддю їхнього спільного інтересу шляхом жеребкування з-поміж кандидатур суддів, запропонованих сторонами.

2. Голова палати може не пропонувати залученим у справу Договірним Сторонам призначити суддю згідно з пунктом 1 цього правила до того часу, поки вони не одержать повідомлення про заяву відповідно до пункту 2 правила 54 цього Регламенту.

---

¹ З поправками, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

3. Якщо між цими Договірними Сторонами виникає спір щодо наявності спільного інтересу чи щодо будь-якого пов'язаного з цим питання, спір розв'язує палата, одержавши у разі необхідності письмові зауваження від зазначених Сторін.

Розділ II

Процес

Глава I

Загальні правила

Правило 31

(Можливість відступів при розгляді конкретних справ)

Положення цього розділу не перешкоджають Суду після консультацій зі сторонами відступати від цих положень при розгляді конкретної справи, коли це доцільно.

Правило 32

(Практичні рекомендації)

Голова Суду може видавати практичні рекомендації, в основному стосовно таких питань, як з'явлення на слухання та подання документів у справі для іншої сторони.

Правило 33

(Відкритий характер документів)¹

1. До всіх документів, що надійшли до канцелярії від сторін або від будь-якої третьої сторони у зв'язку із заявою, за винятком поданих з приводу переговорів щодо дружнього врегулювання, як це передбачено правилом 62, має бути забезпечено доступ громадськості відповідно до розпоряджень Секретаря, якщо, з причин, викладених у пункті 2 цього правила, голова палати не вирішить інакше – з власної ініці-

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р., 7 липня 2003 р. та 4 липня 2005 р..

Додаток 1. Основні документи

ативи або за клопотанням сторони чи іншої заінтересованої особи.

2. Доступ громадськості до документа чи будь-якої його частини може бути обмежений в інтересах моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін чи в разі крайньої необхідності, якщо, на думку голови, в особливих випадках публічність доступу може зашкодити інтересам правосуддя.

3. У клопотанні, поданому відповідно до пункту 1 цього правила, мають бути наведені причини для закриття доступу громадськості до документів і зазначено, чи це стосується всіх документів, чи лише деяких із них.

4. Винесені палатою ухвали та рішення стають доступними для громадськості. Суд періодично оприлюднює загальну інформацію про рішення, ухвалені комісіями згідно з пунктом 2 правила 53.

Правило 34 **(Використання мов)¹**

1. Офіційними мовами в Суді є англійська та французька мови.

2. Під час комунікації з заявниками, про яких ідеться у статті 34 Конвенції, до сповіщення Договірної Держави про заяву відповідно до цього Регламенту, все усне та письмове спілкування із заявниками або з їхніми представниками здійснюються якщо не однією з офіційних мов Суду, то однією з офіційних мов Договірних Сторін. Якщо договірну державу було проінформовано або вона отримала сповіщення про заяву відповідно до цього Регламенту, заява та будь-які супутні документи мають бути надіслані Державі на тій мові, якою вони були передані заявником до канцелярії.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 13 грудня 2004 р.

Додаток 1. Основні документи

---

3. (а) Усе спілкування, що здійснюється в усній або письмовій формі з заявниками або їхніми представниками стосовно слухання чи після сповіщення Договірної Держави про заяву, здійснюються однією з офіційних мов Суду, якщо голова палати не санкціонує продовження використання офіційної мови Договірної Сторони.

(б) Якщо такий дозвіл надано, секретар вживає необхідних заходів щодо письмового або усного перекладу на англійську або французьку мову зауважень чи тверджень заявника повністю або в частині, яку голова палати вважає такою, що представляє інтерес для належного судового розгляду справи.

(с) Голова палати може надати таку згоду виключно за умови, якщо заявник понесе всі або частину витрат, пов'язаних із здійсненням таких заходів.

(д) Якщо тільки голова палати не вирішить інакше, будь-яке рішення, прийняте відповідно до попередніх положень цього пункту, залишатимуться в силі для всіх подальших судових засідань у цій справі, включаючи ті, що стосуються клопотань про передачу справи до Великої палати або клопотань про тлумачення чи перегляд рішень згідно з правилами 73, 79 та 80 відповідно.

4. (а) Усе спілкування в усній та письмовій формах з Договірною Стороною, яка є стороною у справі, здійснюється однією з офіційних мов Суду. Голова палати може надати Договірній Стороні дозвіл на використання однієї з її офіційних мов для їх усних аргументів чи письмових заяв.

(б) Якщо такий дозвіл надано, на сторону, яка звернулася з таким проханням, покладається відповідальність:

(і) за забезпечення перекладу її письмових заяв на одну з офіційних мов Суду в строки, встановлені головою палати. Якщо Сторона не здійснить перекладу в установленний строк, Секретар може зробити необхідні розпорядження для такого перекладу, при цьо-

Додаток 1. Основні документи

му витрати покладаються на сторону, яка зверталася з клопотанням;

(ii) відшкодування витрат на переклад її усних заяв на англійську або французьку мови. Відповідальність за вжиття необхідних заходів щодо перекладу покладається на Секретаря.

(с) Голова палати може зобов'язати Договірну Сторону, яка є стороною у справі, здійснити переклад або коротко викласти англійською чи французькою мовами всіх або деяких поданих письмових документів, або будь-яких інших пов'язаних документів, або витягів з них.

(d) попередні підпункти цього пункту повинні, також, застосовуватися, *mutatis mutandis*¹, щодо третьої сторони, залученої відповідно до правила 44 даного Регламенту, й щодо використання неофіційної мови третьою стороною.

5. Голова палати може запропонувати Договірній Стороні-відповідачеві забезпечити переклад її письмових клопотань офіційною мовою цієї сторони для того, щоб полегшити заявникові розуміння цих клопотань.

6. Будь-який свідок, експерт або інша особа, що постає перед Судом, може використовувати свою рідну мову, якщо не володіє достатньою мірою однією з офіційних мов. У такому випадку секретар має вжити необхідних заходів щодо письмового або усного перекладу.

Правило 35

(Представництво Договірних Сторін)

Договірні Сторони мають бути представлені довіреними особами, яким надають допомогу адвокати чи радники.

---

¹ З урахуванням відповідних відмінностей (лат.). Прим. перекладача.

Правило 36
(Представництво заявників)¹

1. Особа, неурядова організація або група осіб може – особисто або через представника – попередньо подати заяву згідно зі статтею 34 Конвенції.

2. Після повідомлення Договірної Сторони-відповідача про надходження заяви, згідно з пунктом 2 (b) правила 54, необхідно забезпечити представництво заявника відповідно до пункту 4 цього правила, якщо голова палати не вирішить інакше.

3. У такий спосіб заявник має бути представлений на будь-якому слуханні, що проводиться за рішенням палати, якщо у порядку винятку голова палати не надасть заявникові дозвіл представляти свою справу особисто, але, за необхідності, з допомогою адвоката чи іншого затвердженого представника.

4. (a) Представником, що виступає від імені заявника, згідно з пунктами 2 і 3 цього правила, є адвокат, який має дозвіл займатися адвокатською діяльністю в будь-якій із Договірних Сторін і проживає на території однієї з них, чи будь-яка інша особа, кандидатуру якої погоджено з головою палати.

(b) Якщо, за виняткових обставин і на будь-якому етапі процесу, голова палати вирішує, що з огляду на обставини чи поведінку адвоката або іншої особи, призначеної згідно з попередніми підпунктами, даний представник не може надалі здійснювати такі функції чи надавати допомогу заявникові і що заявникові слід шукати альтернативного представника, голова палати може видати відповідне розпорядження.

5. (a) Адвокат чи інший затверджений представник, або сам заявник, якщо він звертається з проханням дозволити йому представляти свою справу особисто, повинен, навіть якщо такий дозвіл надається відповідно до умов наступного підпункту, достатньою мірою розуміти одну з офіційних мов Суду.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

(b) Якщо він не має достатніх навичок висловлюватися однією з офіційних мов Суду, тоді, згідно з пунктом 3 правила 34, голова палати може надати йому дозвіл користуватися однією з офіційних мов Договірних Сторін.

Правило 37

(Повідомлення, сповіщення та виклики)¹

1. Повідомлення чи сповіщення, надіслані довіреним особам або адвокатам сторін, вважаються такими, що надіслані самим сторонам.

2. Якщо повідомлення, сповіщення або виклик надіслано особі, яка не є довіреною особою чи адвокатом сторони, і Суд вважає за необхідне в такому випадку отримати допомогу уряду держави, на території якої має здійснитися це повідомлення, сповіщення або виклик, тоді з відповідним проханням Голова Суду звертається безпосередньо до цього Уряду.

Правило 38

(Письмовий змагальний процес).

1. Зауваження в письмовій формі чи інші документи не можуть подаватися після строку, встановленого головою палати або суддею-доповідачем, – залежно від обставин, відповідно до цього Регламенту. Жодні зауваження в письмовій формі чи інші документи, подані після встановленого строку або подані з порушенням практичних рекомендацій, про які йдеться в правилі 32, не можуть бути долучені до справи, якщо голова палати не вирішить інакше.

2. Дата відправлення, зазначена на документі, а якщо її немає, то фактична дата його отримання канцелярією береться до уваги для встановлення строку, про який йдеться в п. 1.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

Правило 38А
(Розгляд процедурних питань)¹

Процедурні питання, які мають вирішуватися палатою, вирішуються під час розгляду справи, якщо голова палати не видав іншого розпорядження з цього приводу.

Правило 39
(Тимчасові заходи)

1. Палата або, коли це доцільно, її голова може – на прохання сторони чи будь-якої іншої заінтересованої особи або з власної ініціативи – вказати сторонам, який тимчасовий захід, на її думку, слід вжити в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі.

2. Повідомлення про ці заходи негайно передається до Комітету міністрів.

3. Палата може вимагати від сторін надання інформації стосовно будь-якого питання, пов'язаного із здійсненням будь-якого тимчасового заходу, визначеного нею.

Правило 40
(Термінове сповіщення про заяву)

У невідкладних випадках і з дозволу голови палати Секретар може, без шкоди для процедурних заходів, будь-якими наявними засобами поінформувати Договірну Сторону, якої стосується ця заява, про надходження заяви та стисло викласти її суть.

Правило 41
(Черговість розгляду заяв)²

Заяви розглядаються в порядку, що визначається їх готовністю до розгляду. Однак палата або її голова може визначати першочерговість розгляду тієї чи іншої заяви.

---

¹ Доповнено Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Правило 42
**(колишнє правило 43) (Об'єднання та од-
ночасний розгляд заяв)**

1. На прохання сторін або на власний розсуд палата може видати наказ про об'єднання двох чи більше заяв.

2. Після консультацій зі сторонами голова палати може видати наказ про те, щоб провадження за заявами, переданими до тієї самої палати, проводилися одночасно, незалежно від винесення палатою ухвали про об'єднання заяв.

Правило 43
**(колишнє правило 44) (Вилучення з реєст-
ру та поновлення в реєстрі)¹**

1. На будь-якому етапі провадження Суд має право прийняти ухвалу вилучення заяви із реєстру справ, відповідно до статті 37 Конвенції.

2. Якщо Договірна Сторона-заявник повідомляє Секретаря про свій намір не наполягати на подальшому розгляді справи, палата може вилучити заяву з реєстру справ Суду, згідно зі статтею 37 Конвенції, якщо інша заінтересована у справі Договірна Сторона чи Сторони погодяться з припиненням справи.

3. Ухвала про вилучення з реєстру заяви, оголошеної прийнятною, виноситься у формі судового рішення. Одразу після того, як це рішення стає остаточним, голова палати передає його до Комітету міністрів для здійснення ним, згідно з пунктом 2 статті 46 Конвенції, нагляду за виконанням будь-яких зобов'язань, що можуть братися у зв'язку з припиненням, дружнім врегулюванням чи вирішенням справи.

4. Після вилучення заяви Суд на свій власний розсуд вирішує питання щодо витрат. Якщо питання про витрати вирішене в ухвалі про вилучення з реєстру заяви, яку не було

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р., а також 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

визнано прийнятною, голова палати передає ухвалу до Комітету міністрів.

5. Суд може поновити заяву в реєстрі, якщо дійде висновку, що це виправдано винятковими обставинами.

Правило 44

(Вступ у справу третьої сторони)¹

1. (a) Разом з повідомленням Договірної Сторони-відповідача, згідно з пунктом 2 (b) правила 54, про заяву, подану на підставі статті 34 Конвенції, копія цієї заяви передається Секретарем Суду будь-якій іншій Договірній Стороні, громадянином якої є заявник у даній справі. Так само Секретар Суду повідомляє таку Договірну Сторону про рішення щодо проведення усного слухання у справі.

(b) Якщо, згідно з пунктом 1 статті 36 Конвенції, Договірна Сторона має намір здійснити своє право подати письмові зауваження або взяти участь у слуханнях, вона повідомляє про це в письмовій формі Секретаря Суду не пізніше ніж упродовж дванадцяти тижнів після передання заяви чи повідомлення про неї, про що йдеться у попередньому підпункті. За виняткових обставин голова палати може встановити для цього будь-який інший строк.

2. (a) Одразу після повідомлення Договірної Сторони-відповідача про заяву, як це передбачено пунктом 1 правила 51 або пунктом 2 (b) правила 54, голова палати, керуючись інтересами належного здійснення правосуддя і положенням пункту 2 статті 36 Конвенції, може запропонувати або надати дозвіл тій чи іншій Договірній Стороні, яка не є стороною в розгляді, або тій чи іншій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої міркування в письмовій формі або, у виняткових випадках, взяти участь у слуханні.

(b) Клопотання про надання зазначеного дозволу має бути належним чином обґрунтоване і подане в письмовій формі однією з офіційних мов, як це передбачено пунктом 4 пра-

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

вила 34, не пізніше ніж упродовж дванадцяти тижнів після повідомлення Договірної Сторони про заяву. За виняткових обставин голова палати може встановити для цього будь-який інший строк.

3. (а) У справах, які має розглядати Велика палата, початком строку, про який ідеться в попередніх пунктах, є момент повідомлення сторін про рішення палати, відповідно до пункту 1 правила 72, про відмову юрисдикції на користь Великої палати або про рішення колегії суддів Великої палати, ухвалене згідно з пунктом 2 правила 73, про задоволення клопотання сторони щодо передання справи до Великої палати.

(б) Як виняток, передбачені цим правилом встановлені строки можуть бути подовжені головою палати, якщо для цього наведено достатні підстави.

4. Будь-яка пропозиція або надання дозволу, про які йдеться в пункті 2(а) цього правила, має відповідати умовам, а також строкам, які встановлює голова палати. У разі недодержання таких умов голова палати може прийняти рішення не долучати зауважень до матеріалів справи або обмежити участь у слуханні тією мірою, якою він вважає за необхідне.

5. Письмові зауваження, подані відповідно до цього правила, мають бути виконані однією з офіційних мов, як це передбачено пунктом 4 правила 34. Секретар передає ці зауваження сторонам у справі, які мають право – з дотриманням встановлених головою палати умов, у тому числі щодо встановлених ним строків, – подати у відповідь свої письмові зауваження або, якщо це доречно, відповісти на них під час слухання.

Правило 44А

(Обов'язок співпрацювати з Судом)¹

Сторони мають обов'язок усебічно співпрацювати з Судом у веденні судового розгляду справи й, зокрема, вжити ті заходи в межах їх повноважень, які Суд вважатиме необхідни-

---

¹ Доповнено Судом 13 грудня 2004 року.

Додаток 1. Основні документи

ми для належного адміністрування правосуддям. Цей обов'язок покладається й на ті Договірні Держави, які не є сторонами у судовому провадженні, коли таке співробітництво необхідне.

Правило 44В

(Відмова виконати наказ Суду)¹

Коли сторона відмовляється виконати наказ Суду, який стосується судового розгляду справи, голова палати може вжити ті заходи, які він або вона вважає відповідними.

Правило 44С

(Неможливість ефективної участі)²

1. Коли сторона не в змозі надати докази або інформацію, яку запитував Суд, чи оприлюднити доречно інформацію про свої власні дії або, інакше кажучи, неможливість ефективної участі в процесі, Суд може зробити висновки, які вважає відповідними.

2. Неможливість або відмова Договірної Сторони, яка є відповідачем у справі, від ефективної участі в судовому розгляді справи не може, само по собі, бути підставою для палати припинити перевірку заяви.

Правило 44D

(Недоречність заяв сторони)³

Якщо представник сторони робить образливі, фривольні, бентежні, оманливі або багатослівні заяви, голова палати може виключити цього представника з судових слухань, відмовитися визнати всі або частину заяв чи зробити будь-який інший наказ, який він або вона вважає доречними, без шкоди для пункту 3 статті 35 Конвенції.

---

¹ Доповнено Судом 13 грудня 2004 року.

² Доповнено Судом 13 грудня 2004 року.

³ Доповнено Судом 13 грудня 2004 року.

Правило 44Е
(Відмова підтримувати заяву)¹

Відповідно до пункту 1 (а) статті 37 Конвенції, якщо Договірна Сторона-заявник або індивідуальний заявник відмовляється підтримувати заяву, палата може виключити заяву з реєстру Суду згідно з правилом 43 цього Регламенту.

Глава II
Початок провадження у справі

Правило 45
(Підписи)

1. Будь-яка заява, подана згідно зі статтями 33 чи 34 Конвенції, оформляється письмово і підписується заявником або представником заявника.

2. Якщо заяву подано неурядовою організацією або групою осіб, її підписують особи, уповноважені представляти цю організацію чи групу. Палата або відповідна комісія вирішує питання про те, чи є повноважними особи, які підписали цю заяву.

3. Якщо заявники представлені, відповідно до правила 36, їхній представник (представники) має надати довіреність або письмове підтвердження повноважень виступати від імені заявників.

Правило 46
(Зміст міждержавної заяви)

Будь-яка Договірна Сторона або сторони, що мають намір порушити справу перед Судом згідно зі статтею 33 Конвенції, подають до канцелярії заяву, яка має містити:

(а) найменування Договірної Сторони, проти якої подається заява;

(б) виклад фактів;

---

¹ Доповнено Судом 13 грудня 2004 року.

Додаток 1. Основні документи

(с) виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів;

(d) підтвердження відповідності критеріям прийнятності (вичерпання національних засобів захисту та правило щодо шестимісячного строку), викладених у пункті 1 статті 35 Конвенції;

(е) предмет заяви та загальне зазначення вимог справедливої сатисфакції, згідно зі статтею 41 Конвенції, від імені сторони чи сторін, що вважають себе потерпілими; та

(f) ім'я та адресу особи (осіб), призначеної довіреною особою;

і має супроводжуватися:

(g) копіями будь-яких відповідних документів і особливо рішень, як судових, так і інших, які стосуються предмета заяви.

Правило 47

(Зміст індивідуальної заяви)¹

1. Кожна заява, про яку йдеться у статті 34 Конвенції, подається на бланку, наданому канцелярією, якщо голова відповідної секції не вирішить інакше. Вона має містити:

(a) ім'я, дату народження, громадянство, стать, рід занять та адресу заявника;

(b) ім'я, рід занять та адресу довіреної особи, якщо така є;

(с) найменування Договірної Сторони або Сторін, проти яких подається заява;

(d) стислий виклад фактів;

(е) стислий виклад стверджуваного порушення (порушень) Конвенції та відповідних аргументів;

(f) стислий виклад доводів, що підтверджують дотримання заявником критеріїв прийнятності (вичерпання національних засобів правового захисту і правило щодо шестимісячного строку), наведених у пункті 1 статті 35 Конвенції;

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Додаток 1. Основні документи

(g) предмет заяви;

і має супроводжуватися:

(h) копіями будь-яких відповідних документів і особливо рішень, як судових, так і інших, які стосуються предмета заяви.

2. Крім того, заявники повинні:

(a) надати інформацію, особливо документи і рішення, зазначені вище в пункті 1 (h), що змогли б довести відповідність критеріям прийнятності (вичерпання національних засобів правового захисту і правило щодо шестимісячного строку), викладеним у пункті 1 статті 35 Конвенції; та

(b) зазначити, чи подали вони свої скарги на розгляд за будь-якою іншою процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання.

3. Заявники, які не бажають розкривати свою особу перед громадськістю, мають це зазначити і також викласти причини на виправдання такого відступу від звичайного порядку доступу громадськості до інформації щодо провадження в Суді. Голова палати може надати дозвіл на анонімність у виняткових і належним чином виправданих випадках.

4. Недодержання вимог, викладених вище в пунктах 1 і 2, може спричинитися до відмови в реєстрації та в розгляді справи Судом.

5. Датою прийняття заяви, як правило, вважається дата першого повідомлення від заявника, в якому було викладено, принаймні у стислій формі, предмет заяви. Проте за наявності достатніх підстав Суд може вирішити, що датою прийняття заяви має вважатися інша дата.

6. Заявники мають повідомляти Суд про будь-які зміни щодо адреси та інших обставин, які стосуються заяви.

Глава III

Судді-доповідачі

Правило 48

(Міждержавні заяви)¹

1. Якщо заяву подано згідно зі статтею 33 Конвенції, палата, створена для розгляду цієї справи, призначає одного або більше суддів зі свого складу суддею-доповідачем (суддями-доповідачами), який, після отримання письмових зауважень від Договірних Сторін, яких стосується справа, подає доповідь про прийнятність заяви.

2. Суддя-доповідач (судді-доповідачі) подає ті доповіді, проекти та інші документи, які можуть допомогти палаті та її голові у виконанні ними своїх функцій.

Правило 49

(Індивідуальні заяви)²

1. Якщо матеріали, надані заявником, самі по собі достатні для того, щоб визнати заяву неприйнятною або вилучити її з реєстру справ, заява повинна бути розглянута Комісією якщо лише не існує переконливої причини для протилежного.

2. Якщо заяву подано згідно зі статтею 34 Конвенції та її розгляд палатою виглядає обґрунтованим, голова секції, до якої передано справу, має призначити суддю-доповідача, який перевірятиме заяву.

3. При розгляді заяв судді-доповідачі:

(а) можуть зажадати від сторін подати в межах встановленого строку будь-яку фактичну інформацію, документи чи інші необхідні, на їхню думку, матеріали;

(б) беручи до уваги розпорядження голови секції про те, щоб справа була розглянута палатою, вони вирішують, хто має розглядати заяву – комісія чи палата.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

Додаток 1. Основні документи

(с) подають ті доповіді, проекти та інші документи, які можуть допомогти палаті або її голові у виконанні ними своїх функцій.

Правило 50 (Проведення у Великій палаті)

Якщо справу подано до Великої палати, згідно зі статтею 30 або статтею 43 Конвенції, голова Великої палати призначає суддею-доповідачем одного, а якщо йдеться про міждержавну заяву, то одного або більше членів Великої палати.

Глава IV Проведення щодо прийнятності Міждержавні заяви

Правило 51 (Передання заяви на розгляд і подальша процедура)¹

1. Якщо заяву подано згідно зі статтею 33 Конвенції, Голова Суду негайно повідомляє про надходження заяви Договірну Сторону-відповідача і передає заяву до однієї із секцій.

2. Відповідно до пункту 1 (а) правила 26, судді, обрані від Договірної Сторони-заявника та Договірної Сторони-відповідача, за посадою входять до складу палати, сформованої для розгляду справи. Правило 30 застосовується у випадку, якщо заяву було подано кількома Договірними Сторонами або якщо заяви з таким самим предметом, подані кількома Договірними Сторонами, розглядаються разом відповідно до пункту 2 правила 43.

3. Після передання справи до секції голова секції створює палату, відповідно до пункту 1 правила 26, і пропонує Договірній Стороні-відповідачеві подати у письмовій формі зауваження щодо прийнятності заяви. Отримані таким чином зауваження Секретар доводить до відома Договірної Сторони-

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Додаток 1. Основні документи

заявника, яка у відповідь може подати свої зауваження в письмовій формі.

4. До прийняття рішення щодо прийнятності заяви палата або її голова можуть запропонувати сторонам подати додаткові зауваження в письмовій формі.

5. Слухання щодо прийнятності проводиться у випадку, коли одна чи більше Договірних Сторін, яких це стосується, вимагають цього або коли палата вирішить так на власний розсуд.

6. Перед призначенням письмової і, коли це доцільно, усної процедури голова палати проводить консультації зі сторонами.

Індивідуальні заяви

Правило 52

(Передання заяв до секцій)¹

1. Кожну заяву, подану згідно зі статтею 34 Конвенції, Голова Суду передає до секції, намагаючись при цьому забезпечити рівномірний розподіл справ між секціями.

2. Відповідно до пункту 1 правила 26, голова відповідної секції створює палату у складі семи суддів, як це передбачено пунктом 1 статті 27 Конвенції.

3. До створення палати відповідно до попереднього пункту голова секції здійснює повноваження, які цим Регламентом покладаються на голову палати.

Правило 53

(Процедура в комісії)²

1. Суддя, обраний від відповідної Договірної Сторони, якщо він не є членами комісії, може бути запрошений до участі в нарадах комісії.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р., а також 4 липня 2005 р.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Відповідно до статті 28 Конвенції, Комісія може – одноголосним голосуванням – визнати неприйнятною або вилучити з реєстру справ Суду заяву, якщо така ухвала може бути винесена без додаткового вивчення. Ця ухвала є остаточною. Заявника сповіщають листом про рішення комісії.

3. Якщо жодної ухвали згідно з пунктом 2 цього правила не винесено, заява передається для розгляду до палати, створеної відповідно до пункту 2 правила 52.

Правило 54 (Процедура в палаті)¹

1. Палата може одразу визнати заяву неприйнятною або вилучити її з реєстру справ Суду.

2. В альтернативному випадку палата або її голова може вирішити:

(а) зажадати від сторін фактичну інформацію, документи чи інші необхідні, на їхню думку, матеріали;

(b) повідомити про заяву Договірну Сторону-відповідача і попросити цю сторону подати письмові зауваження з приводу заяви, а після одержання її відповіді попросити заявника подати свої зауваження у відповідь.

(c) запропонувати сторонам подати додаткові зауваження в письмовій формі.

3. До винесення ухвали щодо прийнятності палата, якщо вона вважає, що цього вимагають її функції згідно з Конвенцією, може вирішити, на прохання сторони або з власної ініціативи, провести слухання. У такому випадку, якщо палата, як виняток, не вирішить інакше, сторонам також пропонується подати питання, які виникають стосовно суті заяви.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Правило 54 А
(Спільний розгляд прийнятності заяви та справи по суті)¹

1. Вирішуючи повідомити про заяву Договірну Сторону-відповідача, згідно з підпунктом (b) пункту 2 правила 54, палата також може прийняти рішення про одночасний розгляд прийнятності заяви та справи по суті, відповідно до пункту 3 статті 29 Конвенції. У таких справах сторони мають включити до своїх зауважень будь-які доводи стосовно справедливої сатисфакції та пропозиції щодо дружнього врегулювання. Умови, передбачені правилами 60 та 62, застосовуються *mutatis mutandis*²

2. Якщо дружнього врегулювання чи іншого вирішення не досягнуто і палата переконалася, на підставі аргументів сторін, що справа прийнятна і готова для розгляду по суті, тоді палата невідкладно ухвалює рішення, до якого включається ухвала палати щодо прийнятності.

3. Якщо палата вважає за доцільне, вона може, проінформувавши сторони, невідкладно перейти до ухвалення рішення, до якого включається її ухвала щодо прийнятності, без попереднього застосування процедури, згаданої вище у пункті 1.

Міждержавні та індивідуальні заяви

Правило 55
(Твердження про неприйнятність)

Будь-які заперечення щодо неприйнятності, наскільки дозволяють їхній характер та обставини, мають бути винесені Договірною Стороною-відповідачем у тих її письмових та усних зауваженнях щодо прийнятності заяви, що подаються відповідно до правила 51 або 54, залежно від обставин.

---

¹ Включено Судом 17 червня та 8 липня 2002 р., зі змінами, внесеними Судом 13 грудня 2004 р.

² З урахуванням відповідних відмінностей (лат.). Прим. перекладача.

Правило 56
(Ухвала палати)¹

1. В ухвалі палати має бути зазначено, як її було винесено – одногосно чи більшістю голосів; ухвала має бути вмотивована.

2. Секретар повідомляє ухвалу палати заявникові. Ухвала також повідомляється Договірній Стороні чи Сторонам, яких це стосується, а також тій чи іншій третій стороні – тобто тим сторонам, яких раніше інформували про заяву відповідно до цього Регламенту.

Правило 57
(Мова, якою виноситься ухвала)²

1. Усі ухвали палат виносяться або англійською, або французькою мовою, окрім випадку, коли Суд вирішує, що дана ухвала має бути винесена обома офіційними мовами.

2. Опублікування таких ухвал в офіційних матеріалах Суду, як передбачено в правилі 78, здійснюється обома офіційними мовами Суду.

Глава V
Проведення після прийняття заяви

Правило 58
(Міждержавні заяви)³

1. Якщо палата вирішила прийняти заяву, подану згідно зі статтею 33 Конвенції, голова палати після консультацій із заінтересованими Договірними Сторонами встановлює строк подання письмових зауважень по суті справи та надання додаткових доказів. Проте за згодою заінтересованих Договірних Сторін голова може видати розпорядження про те, що можна обійтися без письмової процедури.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

³ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Має бути проведене слухання по суті справи, якщо одна чи більше заінтересованих Договірних Сторін вимагають цього або якщо палата вирішить так з власної ініціативи. Голова палати призначає усну процедуру.

Правило 59 (Індивідуальні заяви)¹

1. Після оголошення заяви, поданої згідно зі статтею 34 Конвенції, прийнятною палата або її голова може попросити сторони подати додаткові докази та письмові зауваження.

2. За відсутності іншої умови, сторонам надається однаковий строк для подання зауважень.

3. За клопотанням сторони або з власної ініціативи палата може вирішити, якщо вона вважає, що цього вимагають її функції згідно з Конвенцією, провести слухання по суті.

4. Голова палати призначає, коли це необхідно, письмову та усну процедури.

Правило 60 (Вимоги справедливої сатисфакції)²

1. Заявник, котрий бажає домогтися присудження справедливої сатисфакції, відповідно до статті 41 Конвенції, у випадку, в якому Суд знайде порушення його або її конвенційних прав, повинен зробити для цього спеціальну заяву.

2. Заявник повинен навести детальний перелік претензій з відповідними документами в межах часу, визначеного для надання заявником доводів щодо суті справи, якщо тільки голова палати не вирішить інакше.

3. Якщо заявник не виконає вимог, викладених у попередніх пунктах, палата може відхилити заяву в цілому або в частині.

4. Вимоги заявника мають бути направлені Уряду-відповідачу для коментарів.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 13 грудня 2004 р.

Додаток 1. Основні документи

Правило 61 вилучено

Правило 62

(Дружнє врегулювання)¹

1. Як тільки заяву визнано прийнятною, Секретар, діючи за вказівками палати або її голови, налагоджує зв'язок зі сторонами з метою забезпечення дружнього врегулювання спору, відповідно до пункту 1 (b) статті 38 Конвенції. Палата вживає заходів, які вважаються доцільними для сприяння такому врегулюванню.

2. Відповідно до пункту 2 статті 38 Конвенції, переговори стосовно дружнього врегулювання мають бути конфіденційними і не повинні впливати на доводи сторін у змагальному процесі. У змагальному процесі не можна посилатися або розраховувати на жодні письмові чи усні повідомлення, на пропозиції чи поступки, які було зроблено в рамках спроби досягнення дружнього врегулювання.

3. Якщо Секретар повідомить палату про те, що сторони погодилися на дружнє врегулювання, палата, пересвідчившись у тому, що врегулювання було досягнуте на основі поваги до прав людини, як визначено в Конвенції та протоколах до неї, вилучає справу з реєстру справ Суду на підставі пункту 3 правила 44.

4. Пункти 2 і 3 застосовуються з урахуванням відповідних змін до процедури, передбаченої правилом 54 А.

Глава VI

Слухання

Правило 63

(Відкритий характер слухань)²

1. Слухання мають бути відкритими, якщо, з огляду на виняткові обставини і керуючись положенням пункту 2 цього

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

правила, палата – з власної ініціативи або на прохання сторони чи іншої заінтересованої особи – не вирішить інакше.

2. Преса та відвідувачі можуть не допускатися в зал засідань протягом усього слухання або якоїсь його частини в інтересах збереження моралі, громадського порядку або національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх чи захист приватного життя сторін, чи в разі крайньої необхідності, якщо, на думку голови, в особливих випадках публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

3. У клопотанні про забезпечення закритості слухання, поданому на підставі пункту 1 цього правила, мають бути наведені відповідні причини і зазначено, чи це стосується всього слухання, чи лише його частини.

Правило 64 ***(Проведення слухань)***¹

1. Голова палати організовує і спрямовує слухання та визначає порядок, у якому присутні на засіданні запрошуються до виступу.

2. Будь-який суддя має право ставити запитання будь-якій особі, присутній на засіданні палати.

Правило 65 ***(Нез'явлення на слухання)***²

Якщо сторона чи будь-яка інша особа, що має бути присутньою на слуханні, не з'явиться або відмовляється зробити це, тоді, незважаючи на таку обставину, палата може продовжувати слухання, але за умови, якщо вона впевнена, що це відповідатиме вимогам належного здійснення правосуддя.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

² Зі змінами, внесеними Судом 7 липня 2003 року.

Додаток 1. Основні документи

Правила 66–69 вилучено

Правило 70

(Стенографічний запис слухання)¹

1. За розпорядженням голови палати, секретареві може бути доручено ведення стенографічного запису слухання. Такий стенографічний запис містить:

- (a) склад палати;
- (b) список осіб, присутніх на слуханні в палаті;
- (c) тексти подань, поставлені запитання та відповіді на них;

(d) текст ухвали, оголошеної під час слухання.

2. Якщо увесь стенографічний запис або його частина виконані неофіційною мовою, секретар має організувати його переклад на одну з офіційних мов.

3. Представники сторін отримують примірник стенографічного запису для того, щоб під контролем секретаря чи голови палати внести виправлення, але ці виправлення ні в якому разі не повинні вплинути на зміст і суть сказаного. Секретар, відповідно до вказівок голови, повинен визначити час, що відводиться для цього.

4. Стенографічний запис після внесення виправлень підписується головою палати і секретарем і стає складовою частиною засвідчених матеріалів у справі.

Глава VII

Провадження у Великій палаті

Правило 71

(Застосування процедурних положень)²

1. Положення, що регулюють провадження в палатах, застосовуються, після внесення необхідних змін, до провадження у Великій палаті.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Повноваження, які надаються палаті положеннями пункту 3 правила 54 та пункту 3 правила 59 стосовно проведення слухання, можуть, під час провадження у Великій палаті, також здійснюватися головою Великої палати.

Правило 72

(Відмова палати від юрисдикції на користь Великої палати)

1. Відповідно до статті 30 Конвенції, якщо справа, яка перебуває на розгляді в палаті, порушує серйозне питання щодо тлумачення Конвенції чи протоколів до неї або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може призвести до результату, несумісного з рішенням, постановленим Судом раніше, палата може в будь-який час до постановлення рішення відмовитися від своєї юрисдикції на користь Великої палати, якщо жодна зі сторін у справі не заперечує проти цього відповідно до пункту 2 цього правила. Умотивувати рішення щодо відмови від юрисдикції немає потреби.

2. Секретар повідомляє сторони про намір палати відмовитися від своєї юрисдикції. Сторони мають один місяць від дати цього повідомлення, упродовж якого вони можуть надіслати до канцелярії належним чином вмотивоване заперечення. Палата вважатиме недійсним заперечення, що не відповідає цим умовам.

Правило 73

(Клопотання сторони про передання справи до Великої палати)

1. Відповідно до статті 43 Конвенції, будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, упродовж трьох місяців від дати постановлення рішення палатою надіслати до канцелярії письмове клопотання щодо передання справи до Великої палати. У своєму клопотанні сторона має зазначити важливе питання, що стосується тлумачення або застосування Конвенції чи протоколів до неї, або важливе питання загального значення, яке, на її думку, вимагає розгляду Великою палатою.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої палати, створена відповідно до пункту 6 правила 24, розглядає клопотання виключно на підставі наявних матеріалів у справі. Вона задовольняє клопотання лише в тому разі, коли вважає, що справа дійсно порушує таке питання чи проблему. Умотивувати відмову щодо клопотання немає потреби.

3. Якщо колегія задовольняє клопотання, Велика палата вирішує справу шляхом постановлення судового рішення.

Глава VIII *Судові рішення*

Правило 74 *(Зміст судового рішення)*

1. Судове рішення, згідно зі статтями 42 і 44 Конвенції, має містити:

(a) імена голови та інших суддів, що входять до складу палати, яка постановила рішення, а також імена секретаря чи заступника секретаря;

(b) дати постановлення рішення та його проголошення;

(c) опис сторін;

(d) імена довірених осіб, адвокатів чи радників сторін;

(e) виклад перебігу процесу;

(f) факти справи;

(g) стислий виклад подань сторін;

(h) умотивування з погляду права;

(i) резолютивні положення рішення;

(j) ухвалу щодо відшкодування витрат, якщо така є;

(k) зазначення кількості суддів, що складають більшість;

(l) коли це доцільно, зазначення того, який текст є автентичним.

2. Будь-який суддя, що брав участь у розгляді справи, має право додати до рішення або свою окрему думку, що збігаєть-

Додаток 1. Основні документи

ся чи розходиться з рішенням, або просто констатацію своєї незгоди.

Правило 75

(Постанова про справедливу сатисфакцію)¹

1. Якщо палата встановила порушення Конвенції або Протоколів, вона приймає відповідне рішення, керуючись статтею 41 Конвенції, коли особливу заяву подано згідно з правилом 60 і це питання готове до вирішення. Якщо питання не готове для винесення постанови, палата має відкласти його повністю або частково та призначити подальшу процедуру.

2. У цілях прийняття рішення щодо застосування статті 41 Конвенції палата має, наскільки це можливо, складатися із тих суддів, які розглядали справу по суті. Якщо виявиться неможливим сформувати палату в первісному складі, голова Суду повинен доповнити або сформувати палату шляхом жеребкування.

3. Проголошуючи постанову про справедливу сатисфакцію згідно зі статтею 41 Конвенції, палата може постановити, що, у разі несвоєчасного розрахунку, на всі суми, призначені до сплати як відшкодування, мають нараховуватися відсотки.

4. Якщо Суд буде поінформовано про досягнення угоди між потерпілою стороною та Договірною Стороною, відповідальною за порушення, він має перевірити справедливість цієї угоди, і якщо виявиться, що угода є справедливою, він вилучає справу з реєстру відповідно до пункту 3 правила 43.

Правило 76

(Мова, якою виноситься судове рішення)²

1. Усі рішення виносяться або англійською, або французькою мовою, окрім випадку, коли Суд вирішує винести рішення обома офіційними мовами.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 13 грудня 2004 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 17 червня та 8 липня 2002 р.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Опублікування рішень в офіційних матеріалах Суду, як передбачено у правилі 78, здійснюється обома офіційними мовами Суду.

Правило 77

(Підписання, проголошення та повідомлення судового рішення)

1. Рішення підписуються головою палати і секретарем.

2. Рішення проголошується головою палати або, за його дорученням, іншим суддею у відкритому слуханні. Довірені особи та представники сторін мають бути вчасно повідомлені про дату цього слухання. Інакше проголошенням рішення вважатиметься повідомлення, передбачене в пункті 3 цього правила.

3. Рішення передається до Комітету міністрів. Секретар надсилає завірені копії сторонам, Генеральному секретареві Ради Європи, третій стороні чи іншій безпосередньо заінтересованій особі. Оригінал, належним чином підписаний та скріплений печаткою, здається на зберігання до архіву Суду.

Правило 78

(Опублікування судових рішень та інших документів)

Відповідно до пункту 3 статті 44 Конвенції, остаточні рішення Суду публікуються в належній формі, відповідальність за їх опублікування покладається на Секретаря. Крім того, Секретар є також відповідальним за опублікування офіційних матеріалів з вибраними судовими рішеннями, ухвалами та будь-яким документом, який Голова Суду вважає за корисне опублікувати.

Правило 79

(Клопотання про тлумачення судового рішення)

1. Сторона може подати клопотання з приводу тлумачення судового рішення впродовж одного року після проголошення цього рішення.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Клопотання подається до канцелярії. У ньому має бути чітко зазначено, який саме момент чи які саме моменти у викладі рішення потребують тлумачення.

3. Попередній склад палати з власної ініціативи може прийняти рішення відхилити клопотання, мотивуючи це тим, що немає підстав для розгляду. Якщо неможливо сформувати палату в попередньому складі, голова палати доповнює або повністю формує її шляхом жеребкування.

4. Якщо палата не відхилить клопотання, секретар повідомляє про нього іншу сторону чи сторони і пропонує їм подати письмові зауваження в межах строку, встановленого головою палати. Голова палати також призначає дату слухання, якщо палата вирішить проводити його. Палата вирішує питання шляхом постановлення судового рішення

Правило 80

(Клопотання про перегляд судового рішення)

1. Будь-яка сторона в разі виявлення факту, який за своїм характером міг би мати вирішальне значення і який у той час, коли проголошувалося судове рішення, був невідомий Суду і обґрунтовано не міг бути відомий цій стороні, може впродовж шестимісячного строку після того, як ця сторона дізналася про такий факт, звернутися до Суду з клопотанням переглянути це рішення.

2. У клопотанні має бути зазначено, яке саме рішення потребує перегляду, та має міститися інформація, необхідна для підтвердження того, що було дотримано умов, викладених у пункті 1. До нього додаються копії всіх підтверджувальних документів. Клопотання та підтверджувальні документи подаються до канцелярії.

3. Попередній склад палати з власної ініціативи може прийняти рішення відхилити клопотання, мотивуючи це тим, що немає підстав для розгляду. Якщо неможливо сформувати палату в попередньому складі, голова палати доповнює або повністю формує її шляхом жеребкування.

Додаток 1. Основні документи

---

4. Якщо палата не відхилить клопотання, Секретар повідомляє про нього іншу сторону чи сторони і пропонує їм подати письмові зауваження в межах строку, встановленого головою палати. Голова палати також призначає дату слухання, якщо палата вирішить проводити його. Палата вирішує це питання шляхом ухвалення судового рішення.

Правило 81

(Виправлення помилок в ухвалах і судових рішеннях)

Незалежно від положень щодо перегляду судових рішень та поновлення заяв у реєстрі справ Суд може, з власної ініціативи або за клопотанням сторони, поданим протягом одного місяця від дати проголошення ухвали або судового рішення, виправити описки, неточності в підрахунках чи явні помилки.

Глава IX

Консультативні висновки

Правило 82

У провадженнях з приводу надання консультативних висновків, крім положень статей 47, 48 та 49 Конвенції, Суд застосовує і подальші положення. Він також застосовує інші положення цього Регламенту такою мірою, наскільки він вважає це за доцільне.

Правило 83¹

Клопотання про надання консультативного висновку подається Секретареві. У клопотанні має бути повно і точно викладене питання, з якого Суд має надати висновок, а також:

(a) дата, коли Комітет міністрів ухвалив рішення, про яке йдеться в пункті 3 статті 47 Конвенції;

(b) імена та адреси особи або осіб, призначених Комітетом міністрів для того, щоб надати Суду роз'яснення, які можуть йому знадобитися.

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

Додаток 1. Основні документи

Разом із клопотанням подаються всі документи, що можуть прояснити це питання.

Правило 84¹

1. Після отримання клопотання секретар передає його копію та копії документів, що додаються, всім членам Суду.

2. Секретар інформує Договірні Сторони про те, що вони можуть надіслати письмові зауваження щодо цього клопотання.

Правило 85²

1. Голова Суду встановлює строк подання письмових зауважень чи інших документів.

2. Письмові зауваження або інші документи подаються Секретареві. Секретар передає їхні копії всім членам Суду, Комітетові міністрів та кожній із Договірних Сторін.

Правило 86

Після завершення письмової процедури голова Суду вирішує, чи потрібно надати можливість Договірним Сторонам, які подали письмові зауваження, викласти їх під час усного розгляду, призначеного з цією метою.

Правило 87³

1. Для розгляду клопотання про надання консультативного висновку утворюється Велика палата.

2. Якщо Велика палата вважає, що клопотання виходить за межі його консультативної компетенції, визначеної в Статті 47 Конвенції, він має засвідчити це у вмотивованій ухвалі.

Правило 88⁴

1. Мотивовані ухвали або консультативні висновки затверджуються більшістю голосів Пленуму Суду. В ухвалах і

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

³ Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

⁴ Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

Додаток 1. Основні документи

висновках має бути зазначено кількість суддів, що складають більшість.

2. Будь-який суддя, якщо він цього бажає, може додати до мотивованої ухвали чи консультативного висновку Суду або свою окрему думку, що збігається чи розходиться з мотивованою ухвалою чи консультативним висновком, або просто констатацію своєї незгоди.

Правило 89¹

Мотивована ухвала або консультативний висновок може бути зачитаний головою Великої палати або уповноваженим головою суддею у відкритому засіданні, однією з двох офіційних мов, із завчасним повідомленням про це Комітету міністрів та кожної з Договірних Сторін. Інакше проголошенням рішення вважатиметься повідомлення, передбачене правилом 90.

Правило 90²

Консультативний висновок або мотивована ухвала мають бути підписані Головою Великої палати та Секретарем. Оригінал, належним чином підписаний і скріплений печаткою, здається на зберігання до архіву Суду. Секретар надсилає засвідчені копії Комітетові міністрів, Договірним Сторонам та Генеральному секретареві Ради Європи.

Глава X Правова допомога

Правило 91

1. Голова палати може – або на прохання заявника, що подає заяву згідно зі статтею 34 Конвенції, або з власної ініціативи – надати заявникові безоплатну правову допомогу у зв'язку із наданням роз'яснень у справі з моменту, коли від Договірної Сторони-відповідача отримано письмові зауваження щодо

---

¹ Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

² Зі змінами, внесеними Судом 4 липня 2005 р.

Додаток 1. Основні документи

прийнятності цієї справи, відповідно до пункту 2 (b) правила 54, або зі спливом строку їх подання.

2. За умови додержання правила 96, якщо заявникові було надано правову допомогу у зв'язку з наданням роз'яснень у справі перед палатою, цей грант залишається в силі також і для цілей представництва заявника перед Великою палатою.

Правило 92

Правова допомога може бути надана лише тоді, коли голова палати переконується в тому, що:

(a) вона є необхідною для належного ведення справи в палаті;

(b) заявникові бракує достатніх коштів, щоб оплатити вартість усіх або частини витрат.

Правило 93

1. Для того щоб визначити, чи бракує заявникам достатніх коштів для оплати вартості всіх або частини витрат, їм необхідно заповнити бланк декларації, де мають бути зазначені дані про їхні доходи, про наявність нерухомості та фінансових зобов'язань стосовно утриманців чи про будь-які інші фінансові зобов'язання. Така декларація має бути засвідчена відповідним національним органом чи органами.

2. Заінтересованим Договірним Сторонам пропонується подати свої письмові зауваження.

3. Після отримання інформації, зазначеної вище в пунктах 1 і 2, голова палати вирішує, чи має бути надана правова допомога. Секретар повідомляє про це відповідні сторони.

Правило 94

1. Гонорари сплачуються адвокатам або іншим особам, призначеним відповідно до пункту 4 правила 36. Коли це доцільно, гонорар може бути сплачений більш як одному такому представникові.

2. Правова допомога може надаватися не лише для сплати гонорарів за представництво, а може також охоплювати доро-

Додаток 1. Основні документи

жні витрати, прожитковий мінімум та інші необхідні витрати, яких зазнають заявник або призначений представник.

Правило 95

В ухвалі про надання правової допомоги секретар зазначає:

- (a) розмір гонорарів, що мають бути сплачені відповідно до чинної розрахункової таблиці правової допомоги;
- (b) загальну суму витрат, що мають бути оплачені.

Правило 96

Якщо голова палати переконається в тому, що умови, викладені в правилі 92, більше не виконуються, він може в будь-який час відкликати грант правової допомоги або змінити суму виплат.

Розділ III Перехідні правила

Правило 97

(Строк повноважень суддів)

Строк повноважень суддів, які були членами Суду на день набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції, обчислюється з цієї дати.

Правило 98

(Головування в секціях)

Упродовж трирічного строку з моменту набрання чинності Протоколом № 11 до Конвенції:

- (a) двоє голів секцій, які не є одночасно заступниками голови Суду, та заступники голів секцій обираються на посаду строком на 18 місяців;
- (b) заступники голів секцій не можуть бути одразу переобрані на новий строк.

Правило 99

(Взаємозв'язок між Судом та Комісією)

1. При розгляді справ, що постають перед Судом згідно з пунктами 4 і 5 статті 5 Протоколу № 11 до Конвенції, Суд може запропонувати Комісії делегувати одного чи більше її членів для участі в розгляді справи в Суді.

2. При розгляді справ, про які йшлося в попередньому пункті, Суд бере до уваги доповідь Комісії, затверджену згідно з колишньою статтею 31 Конвенції.

3. Якщо голова палати не вирішить інакше, доступ громадськості до зазначеної доповіді має бути забезпечено через секретаря – по можливості якнайшвидше після того, як справу було порушено в Суді.

4. Інші справи, що складають реєстр справ Комісії, в тому числі меморандуми та зауваження у справах, порушених у Суді за пунктами 2-5 статті 5 Протоколу № 11, мають залишатися конфіденційними, якщо голова палати не вирішить інакше.

5. У справах, щодо яких Комісія збрала докази, але не змогла прийняти доповідь відповідно до колишньої статті 31 Конвенції, Суд бере до уваги ті стенографічні записи, документацію та думку представників Комісії, що впливають із розслідування.

Правило 100

(Провадження в палаті та у Великій палаті)

1. З приводу справ, переданих до Суду згідно з пунктом 4 статті 5 Протоколу № 11 до Конвенції, колегія Великої палати, створена відповідно до пункту 6 правила 24, виключно на підставі наявних матеріалів у справі вирішує, хто має розглядати справу – палата чи Велика палата.

2. Якщо справа вирішується палатою, судові рішення палати, відповідно до пункту 4 статті 5 Протоколу № 11, має бути остаточним, і правило 73 не застосовується.

3. Справи, передані до Суду згідно з пунктом 5 статті 5 Протоколу № 11, голова Суду передає до Великої палати.

Додаток 1. Основні документи

---

4. Для розгляду кожної справи, переданої до Великої палати згідно з пунктом 5 статті 5 Протоколу № 11, склад Великої палати має бути доповнений суддями, призначеними за ротацією в межах однієї з груп, зазначених у пункті 31 правила 24, причому справи передаються в групи на альтернативній основі.

Правило 101

(Надання правової допомоги)

На підставі правила 96, у справах, порушених у Суді згідно з пунктами 2-5 статті 5 Протоколу № 11 до Конвенції, правова допомога, надана заявникові для провадження в Комісії чи в колишньому Суді, залишається в силі також і для цілей його представництва в Суді.

Правило 102¹

(Клопотання про тлумачення або перегляд судового рішення)

1. Коли сторона звертається з клопотанням щодо перегляду рішення, проголошеного колишнім Судом, голова Суду передає клопотання до однієї із секцій, відповідно до умов, викладених у правилі 51 або 52, залежно від обставин.

2. Голова відповідної секції, незважаючи на пункт 3 правила 80, створює нову палату для розгляду цього клопотання.

3. До складу палати, що має бути створена, входять за посадою:

(а) голова секції;

та, незалежно від того, чи входять вони до складу відповідної секції,

(б) суддя, обраний від будь-якої заінтересованої Договірної Сторони, або, якщо він не може брати участь у розгляді, будь-який суддя, призначений згідно з правилом 29;

(с) будь-який суддя Суду, що входив до складу попередньої палати, яка проголошувала рішення колишнього Суду.

---

¹ Із змінами, внесеними Судом 13 грудня 2004 року.

4. (а) Інших членів палати голова секції визначає шляхом жеребкування з-поміж членів відповідної секції.

(б) Члени секції, яких не було призначено в такий спосіб, беруть участь у розгляді справи як підмінні судді.

Розділ IV

Прикінцеві положення

Правило 103

(Зміна або призупинення правила)

1. Будь-які поправки до положень цього Регламенту приймаються більшістю голосів членів Суду на пленарному засіданні за умови внесення попередньої пропозиції. Письмове повідомлення про запропоновану поправку має бути надіслане Секретареві принаймні за один місяць до засідання, на якому проводитиметься обговорення. Після отримання такого повідомлення Секретар, по можливості якнайшвидше, повідомляє всіх членів Суду.

2. Будь-яке правило, що стосується внутрішнього розпорядку роботи Суду, може бути призупинене на пропозицію, без попереднього повідомлення, за умови, що заінтересована палата прийме ухвалу одностайно. В такому разі призупинення правила застосовується обмежено, лише з конкретною метою, для якої це було запропоновано.

Правило 104

(Набрання Регламентом чинності)¹

Цей Регламент набирає чинності з 1 листопада 1998 року.

---

¹ Поправки, прийняті 8 грудня 2000 р., набрали чинність негайно. Поправки, прийняті 17 червня та 8 липня 2002 р., набрали чинність 1 жовтня 2002 року. Поправки, прийняті 7 липня 2003 р., набрали чинність 1 листопада 2003 року. Поправки, прийняті 13 грудня 2004 р., набрали чинність 1 березня 2005 року. Поправки, прийняті 4 липня 2005 р., набрали чинність 3 жовтня 2005 року. Поправки, прийняті 7 листопада 2005 р., набрали чинність 1 грудня 2005 року.

Додаток до Регламенту¹ (стосовно розслідувань)

Правило А1 (Заходи розслідування)

1. Палата має право, за клопотанням сторони або з власної ініціативи, вжити будь-який захід розслідування, який, на її думку, може допомогти з'ясуванню фактів у справі. Крім того, палата може звернутися до сторони з проханням подати документальні докази, а також вирішити заслухати як свідка або експерта чи в будь-якій іншій якості особу, докази або твердження якої, на її погляд, можуть допомогти у виконанні такого завдання.

2. Палата може також звернутися до будь-якої особи чи інституції на власний вибір з проханням висловити думку або підготувати письмове повідомлення з приводу того чи іншого питання, якщо вона вважає це за необхідне у даній справі.

3. Після того як справу оголошено прийнятною або, за виняткових обставин, до моменту винесення ухвали щодо прийнятності справи, палата може делегувати одного чи кількох своїх членів або інших суддів Суду для з'ясування обставин і фактів, розслідування на місці чи отримання доказів у якийсь інший спосіб. Палата може також доручити тій чи іншій особі чи інституції на власний вибір надавати такій делегації допомогу у визначений палатою спосіб.

4. Положення цього розділу стосовно здійснюваних делегацією заходів розслідування застосовуються, *mutatis mutandis*, до будь-якого такого провадження, яке здійснює сама ця палата.

5. Провадження, яке становить частину того чи іншого розслідування, здійснюваного палатою чи її делегацією, має бути закритим, за винятком випадків, коли голова палати або керівник делегації вирішує інакше.

---

¹ Доповнено Судом 7 липня 2003 р.

Додаток 1. Основні документи

---

6. Голова палати може, якщо вважає за потрібне, запропонувати або надати дозвіл тій чи іншій третій стороні взяти участь у заході розслідування. Голова встановлює умови такої участі і може обмежити її, якщо таких умов не дотримано.

Правило А2 (Зобов'язання сторін стосовно заходів розслідування)

1. Заявник та відповідна Договірна Сторона надають Суду допомогу, необхідну для здійснення того чи іншого заходу розслідування.

2. Договірна Сторона, на території якої делегація проводить розслідування на місці, створює для делегації відповідні умови для роботи і надає необхідну допомогу для належного проведення заходів. Зокрема, Договірна Сторона робить все необхідне для забезпечення пересування делегації в межах своєї території та піклується про всі необхідні заходи безпеки щодо її членів. Договірна Сторона повинна вжити заходів для виключення можливості негативних наслідків для особи чи організації, яка надає делегації будь-який доказ чи допомогу.

Правило А3 (Нез'явлення до делегації)

Якщо сторона чи будь-яка інша особа, що має бути заслухана перед делегацією, не з'являється або відмовляється зробити це, тоді, незважаючи на таку обставину, делегація має право продовжувати здійснення своїх заходів, якщо вона переконана в тому, що ця обставина не суперечить належному здійсненню правосуддя.

Правило А4 (Здійснення делегацією заходів розслідування)

1. Делегати здійснюють відповідні повноваження, які надані палаті Конвенцією або цим Регламентом, та забезпечують розслідування.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Перед здійсненням заходів розслідування керівник делегації може прийняти рішення про проведення підготовчого засідання зі сторонами чи їхніми представниками.

Правило А5 (Виклик свідків, експертів та інших осіб при проведенні делегацією заходів розслідування)

1. Виклик свідків, експертів та інших осіб, які мають бути заслухані здійснює Секретар Суду.

2. У виклику має бути зазначено:

- (а) справа, у зв'язку з якою здійснюється виклик;
- (б) предмет розслідування, експертизи чи іншого заходу, що здійснюється за розпорядженням палати або голови палати;
- (с) умови грошового забезпечення, яке має надаватися викликаним особам.

3. Наскільки це можливо, сторони мають надавати достатню інформацію, необхідну для встановлення особи свідків, експертів чи інших осіб, які підлягають виклику, а також їхні адреси.

4. Згідно з пунктом 2 правила 37, Договірна Сторона, на території якої проживає свідок, повинна забезпечити вручення повістки про виклик, яка надійшла з палати. У разі неможливості такого вручення Договірна Сторона має у письмовій формі навести причини. Після цього Договірна Сторона вживає всіх необхідних заходів для забезпечення явки викликаних осіб, що перебувають під її юрисдикцією і контролем.

5. Керівник делегації може зажадати присутності свідків, експертів та осіб під час проведення делегацією заходів розслідування на місці. Договірна Сторона, на території якої проводиться розслідування, має, у разі надходження відповідного прохання, вжити всіх необхідних заходів для забезпечення такої присутності.

6. Якщо на прохання чи від імені Договірної Сторони викликано свідка, експерта чи іншу особу, витрати на забезпе-

Додаток 1. Основні документи

чення їхньої явки несе ця Сторона, крім випадків, коли палата вирішує інакше. У разі якщо особа, що підлягає виклику, перебуває під вартою в Договірній державі, на території якої делегація здійснює розслідування на місці, витрати на забезпечення явки цієї особи несе Договірна Сторона, за винятком випадків, коли палата вирішує інакше. У всіх інших випадках палата вирішує, чи має такі витрати нести Рада Європи, чи їх повинен компенсувати заявник або третя сторона, на клопотання яких чи від імені яких забезпечувалася явка цієї особи. У будь-якому випадку прийнятний розмір таких витрат визначає голова палати.

Правило А6

(Присяга чи офіційна заява свідків та експертів перед даванням показань)

1. Після встановлення особи і перед даванням показань кожний свідок складає присягу чи робить таку офіційну заяву: «Присягаю,» – або «Офіційно заявляю, згідно зі своєю честю і совістю,» – «що говоритиму правду, всю правду і нічого, крім правди».

Цей акт фіксується у протоколі.

2. Після встановлення особи і перед виконанням свого завдання для делегації кожний експерт складає присягу чи робить таку офіційну заяву:

«Присягаю,» – або «Офіційно заявляю,» – «що виконуватиму свої функції експерта чесно й сумлінно».

Цей акт фіксується у протоколі.

Правило А7

(Заслуховування делегацією свідків, експертів та інших осіб)

1. Будь-який делегат має право ставити запитання уповноваженим особам, адвокатам чи радникам сторін, заявникові, свідкам та експертам, а також будь-якій іншій особі, присутній на засіданні делегації.

2. Свідки, експерти та інші особи, присутні на засіданні делегації, можуть бути опитані уповноваженими особами, ад-

Додаток 1. Основні документи

вокатами чи радниками сторін, за умови, що опитування здійснюється під контролем керівника делегації. У разі висунення заперечення проти поставленого запитання рішення приймає керівник делегації.

3. Крім випадків, коли існують виняткові обставини, та зі згоди керівника делегації, свідки, експерти й інші особи, яких має заслухати делегація, допускаються на заслуховування лише після того, як вони дали показання.

4. Щодо свідків, експертів та інших осіб, які мають бути заслухані за відсутності сторін у справі, керівник делегації має право встановлювати певний порядок, якщо цього вимагають інтереси належного здійснення правосуддя.

5. У разі виникнення спору у зв'язку з відведенням свідка чи експерта, рішення приймає керівник делегації. З метою одержання інформації делегація має право заслухати особу, яка не є компетентною для того, щоб давати показання як свідок чи експерт.

Правило А8

(Стенографічний запис провадження, здійснюваного делегацією)

1. Будь-яке провадження стосовно заходу розслідування делегації має бути зафіксоване у вигляді стенографічного звіту, який готує Секретар. У такому звіті має бути зазначено:

(а) склад делегації;

(б) список тих, хто був присутнім на засіданні делегації, тобто уповноважених осіб, адвокатів та радників залучених у справу сторін;

(в) прізвища, імена, опис та адреса кожного свідка, експерта чи іншої заслуханої особи;

(г) текст поданих показань, поставлених запитань і наданих відповідей;

(е) текст ухвали, винесеної під час провадження, здійснюваного делегацією чи її керівником.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Якщо увесь стенографічний звіт або його частину виконано неофіційною мовою, Секретар вживає заходів для його перекладу на одну з офіційних мов Суду.

3. Представники сторін мають одержати копію стенографічного звіту для внесення правок, проте за умови, що це відбуватиметься під контролем Секретаря або керівника делегації і що в жодному разі такі правки не спотворюватимуть змісту й логіки сказаного. Стосовно цієї процедури секретар встановлює строки, керуючись вказівками керівника делегації.

4. Після внесення правок стенографічний звіт підписують керівник Делегації та Секретар, після чого він стає офіційним документом у справі.

Практична рекомендація¹

Клопотання про вжиття тимчасових заходів

(Правило 39 Регламенту Суду)

Заявники або їхні юридичні представники², які звертаються з клопотанням про вжиття тимчасового заходу, як це передбачено правилом 39 Регламенту Суду, повинні дотримати вимог, викладених нижче.

У разі невиконання цих вимог Суд не зможе належним чином і вчасно розглянути такі клопотання.

*І. Клопотання, що мають передаватися
факсимільним зв'язком, електронною
поштою або кур'єром*

У невідкладних випадках, зокрема, коли у справі йдеться про екстрадицію чи депортацію, передбачені правилом 39 клопотання про вжиття тимчасових заходів мають відправля-

---

¹ Видана Головою Суду згідно з правилом 32 Регламенту Суду 5 березня 2003 р.

² Повинна надаватися повна контактна інформація.

Додаток 1. Основні документи

тися факсимільним зв'язком, електронною поштою¹ або кур'єром. Якщо це можливо, таке клопотання має бути викладене однією з офіційних мов Договірних Сторін. Титульна сторінка клопотання завжди має містити такий напис жирним шрифтом:

«Rule 39 - Urgent/Article 39 - Urgent»

Факсом або електронною поштою клопотання відправляються у межах робочого часу², за винятком випадків, коли забезпечити це абсолютно неможливо. Якщо клопотання надсилається електронною поштою, одночасно має бути відправлена і його друкована копія. Такі клопотання не слід відправляти звичайною поштою, з огляду на ризик, що вони не надійдуть до Суду своєчасно, а отже, не будуть розглянуті належним чином.

Якщо упродовж очікуваного часу Суд не відповів на термінове клопотання, надіслане згідно з правилом 39, заявникам чи їхнім представникам слід зателефонувати в робочий час до канцелярії Суду.

II. Своєчасне подання клопотань

Клопотання про вжиття тимчасових заходів слід надсилати до Суду якомога швидше після ухвалення остаточного рішення національним органом, для того щоб Суд і канцелярія мали достатньо часу для вивчення даного питання.

Однак у справах стосовно екстрадиції чи депортації, заходи з виконання яких можуть вживатися одразу після винесення національним органом остаточного рішення, рекомендується подати відповідні документи чи матеріали, пов'язані з

---

¹ На електронну адресу члена канцелярії Суду після попереднього телефонного контакту з цією особою. Номери телефонів і факсів можна знайти на веб-сторінці Суду <www.echr.coe.int>.

² Робочий час – з 8 до 18 години з понеділка по п'ятницю. Час у Франції на одну годину випереджає час за Гринвічем.

Додаток 1. Основні документи

таким клопотанням, ще до моменту прийняття остаточного рішення.

Заявники та їхні представники мають пам'ятати про ймовірну неможливість вчасного і належного розгляду клопотань, надісланих в останній момент.

III. Супровідна інформація

Клопотання обов'язково мають супроводжуватися всіма необхідними допоміжними документами, серед яких, зокрема, мають бути рішення відповідних національних судів, органів чи інших суб'єктів, а також інші матеріали, які розглядаються як такі, що обґрунтовують твердження заявника.

У випадку, коли справа вже перебуває на розгляді Суду, у клопотанні має бути зазначений номер відповідної заяви.

У випадках, коли йдеться про екстрадицію чи депортацію, клопотання має містити інформацію про очікувану дату і час такого заходу, адресу заявника чи місце його ув'язнення та офіційний номер-посилання його справи.

Практична рекомендація¹

Початок провадження у справі²

(Індивідуальні заяви, передбачені статтею 34 Конвенції)

1. Загальні положення

1. Заява, передбачена статтею 34 Конвенції, подається у письмовій формі. Жодна заява не може бути зроблена по телефону.

2. Заява, має бути надіслана на таку адресу:

---

¹ Видана Головою Суду згідно з правилом 32 Регламенту Суду 1 листопада 2003 р.

² Ця практична рекомендація доповнює правила 45 і 47 Регламенту Суду.

**The Registrar
European Court of Human Rights
Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG CEDEX.**

3. Заява, як правило, подається у вигляді заповненого бланку¹, про який ідеться в пункті 1 правила 47 Регламенту Суду. Однак заявник має право ознайомити Суд зі своїми скаргами листовно.

4. Якщо заяву не подано на офіційному бланку або якщо ознайомчий лист не містить усієї інформації, про яку йдеться у правилі 47, канцелярія Суду може попросити заявника заповнити згаданий бланк і надіслати його до канцелярії, як правило, упродовж 6 тижнів від дати відповідного листа з канцелярії.

5. Заявник має право подати заяву, надіславши її факсимільним зв'язком (факсом)². Однак тоді він повинен надіслати підписаний оригінал заяви поштою упродовж 5 днів після відправлення факсу.

6. Дата отримання заяви канцелярією Суду фіксується штампом для реєстрації вхідних документів.

7. Заявник має знати, що дата першого повідомлення, в якому викладено предмет заяви, вважається датою, яка враховується для цілей дотримання положення пункту 1 статті 35 Конвенції стосовно шестимісячного строку.

8. Одержавши перше повідомлення, в якому викладено предмет заяви, канцелярія заводить справу, номер якої має згадуватися у всій подальшій кореспонденції. Про це заявник повідомляється листом. Канцелярія також може звернутися до заявника з проханням надати додаткову інформацію чи документи.

9. (а) У листуванні з канцелярією Суду заявник повинен виявляти сумлінність.

---

¹ Відповідний бланк можна знайти на веб-сторінці Суду <www.echr.coe.int>.

² Факс: +00 33 (0)3 88 41 27 30; інші номери факсів можна знайти на веб-сторінці Суду.

Додаток 1. Основні документи

(b) Затримка з відповідями чи ненадання відповіді може вважатися ознакою того, що заявник не заінтересований у подальшій підтримці своєї заяви.

10. Невиконання вимог, викладених у пунктах 1 і 2 правила 47, і ненадання додаткової інформації на запит канцелярії (див. пункт 8) може призвести до того, що Суд не розглядатиме заяву.

11. Якщо упродовж року заявник не повернув бланк заяви або не відповів на той чи інший лист, надісланий йому канцелярією, матеріали справи знищуються.

II. Форма і зміст

12. Заява має містити всю інформацію, якої вимагає правило 47, і супроводжуватися документами, про які йдеться в пункті 1(h) цього правила.

13. Текст заяви має бути написаний розбірливо; бажано, щоб заява була у друкованій формі.

14. Якщо, у виняткових випадках, заява перевищує 10 сторінок (без урахування тих, які містять перелік доданих документів), заявник повинен також подати стислий виклад змісту заяви.

15. Якщо заявник, обґрунтовуючи свою заяву, подає документи, оригінали цих документів подавати не потрібно. При цьому має додаватися перелік цих документів у порядку датування, з послідовною нумерацією біля їхніх скорочених найменувань (наприклад: лист, наказ, судове рішення, апеляція тощо).

16. Заявник, якщо якась інша його заява вже перебуває на розгляді в Суді, повинен поінформувати про це канцелярію, повідомивши номер цієї заяви.

17. (a) Якщо заявник не бажає розкривати свою особу, він має повідомити причини цього у відповідному письмовому проханні, згідно з пунктом 3 правила 47.

(b) Заявник має також зазначити, чи бажає він, у разі надання головою палати дозволу на анонімність заяви, позна-

Додаток 1. Основні документи

чення своєї особи ініціалами чи однією літерою (наприклад, «X», «Y», «Z» тощо).

Практична рекомендація¹ Письмовий змагальний процес (Письмовий змагальний процес)

1. Подання змагальних документів

Загальні положення

1. Змагальні папери мають бути подані до канцелярії у межах строку, встановленого відповідно до правила 38, та з дотриманням вимог пункту 2 цього правила.

2. Дата надходження змагальних паперів чи інших документів до канцелярії Суду фіксується на цих документах штампом для реєстрації вхідних документів.

3. Усі змагальні папери, а також усі додані до них документи мають подаватися в трьох примірниках, які надсилаються до канцелярії Суду поштою, і один, по можливості, факсом.

4. Таємні документи мають надсилатися рекомендованим листом.

5. Змагальні папери, подані без запиту з канцелярії, до матеріалів справи не долучаються, за винятком випадків, коли голова палати вирішує інакше (див. пункт 1 правила 38).

Відправлення факсом

6. Сторона має право подати до Суду змагальні папери чи інші документи, відправивши їх факсимільним зв'язком (факсом)².

---

¹ Видана Головою Суду згідно з правилом 32 Регламенту Суду 1 листопада 2003 р.

² Факс: +00 33 (0)3 88 41 27 30; інші номери факсів можна знайти на вебсторінці Суду <www.echr.coe.int>.

Додаток 1. Основні документи

---

7. Прізвище особи, яка підписала змагальні папери, вдруковується на них для уможливлення ідентифікації.

II. Форма і зміст

Форма

8. У змагальному папері має бути зазначено:

- (а) номер заяви і назва справи;
- (б) назва, що відображає характер змісту паперу (наприклад: зауваження щодо прийнятності [та суті справи]; відповідь на зауваження Уряду/заявника стосовно прийнятності [та суті справи]; додаткові зауваження щодо прийнятності [та суті справи]; меморандум тощо).

9. Крім того, змагальний папір, як правило, має бути:

- (а) виконаний на аркуші розміром А4 з полями, не менше ніж 3,5 см;
- (б) написаний розбірливо і, бажано, поданий у друкованій формі;
- (в) з усіма числовими виразами, наведеними у вигляді цифр;
- (д) з послідовно пронумерованими сторінками;
- (е) має містити пронумеровані пункти;
- (ф) має бути поділений на розділи та/або містити підзаголовки відповідно до форми і стилю ухвал і рішень Суду («Щодо фактів» / «Національне право [та практика]» / «Оскарження» / «Щодо права»; далі, якщо цього потребують обставини, мають бути розділи «Попереднє заперечення щодо...»; «Стверджуване порушення статті...», якщо таке є);
- (г) має містити окремий розділ з відповіддю на запитання, поставлене Судом, чи на аргументи іншої сторони;
- (г) має містити посилання на кожний документ або доказ, згадуваний у змагальному папері чи долучений до нього.

10 Якщо обсяг змагального паперу перевищує 30 сторінок, разом з ним має також подаватися стислий виклад його змісту.

Додаток 1. Основні документи

---

11. Якщо разом зі змагальними паперами сторона подає документи та/або інші речові докази, кожний такий доказ має міститися в переліку, що додається окремо.

Зміст

12. Змагальний папір сторони, поданий після повідомлення про надходження заяви, має містити:

(а) будь-які зауваження, які сторона бажає зробити стосовно фактів справи; однак,

(i) якщо сторона не оспорує факти, наведені у підготовленому канцелярією викладі обставин справи, вона повинна обмежитися короткою констатацією такої своєї позиції;

(ii) якщо сторона оспорує лише частину фактів, викладених канцелярією, чи бажає доповнити їх, вона повинна обмежитися викладом зауважень стосовно таких конкретних фактів;

(iii) якщо сторона заперечує згадані факти або частину фактів, наведених іншою стороною, вона повинна чітко зазначити, які факти вона не оспорує, і обмежитися зауваженнями стосовно фактів, які вона оспорує;

(б) правові аргументи, які стосуються, по-перше, питання прийнятності та, по-друге, суті справи; однак,

(i) якщо стороні поставлено конкретні запитання стосовно фактичного чи правового аспекту справи, ця сторона повинна, незалежно від положень правила 55, обмежитися своїми аргументами у відповідь на такі запитання;

(ii) якщо у змагальному папері міститься відповідь на аргументи іншої сторони, такі доводи мають адресуватися у відповідь на конкретні аргументи і наводитися в порядку, встановленому вище.

13. (а) Змагальний папір сторони, поданий після прийняття заяви, має містити:

Додаток 1. Основні документи

(i) коротко сформульовану позицію сторони стосовно фактів справи, у вигляді, в якому їх викладено в ухвалі щодо прийнятності заяви;

(ii) правові аргументи по суті справи;

(iii) відповіді на конкретні запитання, поставлені Судом стосовно фактичних чи правових аспектів справи.

(b) Заявник, який подає вимоги справедливої сатисфакції, повинен водночас дотримати вимог, викладених у практичній рекомендації щодо подання вимог справедливої сатисфакції¹.

14. З огляду на конфіденційність переговорів стосовно дружнього врегулювання (див. пункт 2 статті 38 Конвенції та пункт 2 правила 62), усі доводи і документи, що мають на меті забезпечення дружнього врегулювання, подаються окремо від письмово оформлених змагальних паперів.

15. У матеріалах, поданих в рамках змагального процесу, не має бути жодних посилань на пропозиції, поступки чи інші заяви, подані у зв'язку з процесом дружнього врегулювання.

III. Строки

Загальні положення

16. Кожна сторона повинна подбати про те, щоб змагальні папери та будь-які супровідні документи чи докази вчасно надійшли до канцелярії Суду.

Подовження строків

17. На прохання сторони строк, встановлений відповідно до правила 38, може бути подовжено.

18. Сторона, яка домагається подовження строку, передбаченого для подання змагальних паперів, повинна подати відповідне прохання одразу після того, як їй стали відомі обставини, що є підставою для такого подовження, і неодмінно

---

¹ Ці рекомендації ще не видано, до того часу дивіться правило 60.

Додаток 1. Основні документи

до спливу цього строку. Сторона має повідомити причину такої затримки.

19. У разі задоволення прохання рішення про подовження строку чинне для всіх сторін, для яких спливає строк, включаючи ті сторони, які не зверталися з таким проханням.

IV. Невиконання вимог щодо змагальних паперів

20. Якщо сторона не подала змагальних паперів згідно з вимогами, викладеними у пунктах 8-15 цієї практичної рекомендації, голова палати може повторно зажадати від такої сторони подання змагальних паперів на дотримання цих вимог.

21. Невиконання зазначених умов може призвести до того, що змагальні папери вважатимуться поданими з порушенням встановленого для цього порядку (див. пункт 1 правила 38 Регламенту Суду).

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Глава 1. Загальні положення

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

Додаток 1. Основні документи

Конвенція - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

Суд - Європейський суд з прав людини;

Комісія - Європейська комісія з прав людини;

практика Суду - практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини;

Рішення - а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України;

Стягувач - а) заявник до Європейського суду з прав людини у справі проти України, на користь якого постановлено рішенням Європейського суду з прав людини або з яким досягнуто дружнього врегулювання, чи його представник, чи його правонаступник; б) особа (група осіб), на користь якої рішенням Європейського суду з прав людини визначено обов'язок України в міждержавній справі;

відшкодування - а) сума справедливої сатисфакції, визначена рішенням Європейського суду з прав людини відповідно до статті 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) визначена у рішенні Європейського суду з прав людини стосовно дружнього врегулювання сума грошової виплати на користь Стягувача;

виконання Рішення - а) виплата Стягувачеві відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру; б) вжиття заходів загального характеру;

Орган представництва - орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання його рішень;

оригінальний текст - офіційний текст, виконаний офіційною мовою Ради Європи: а) Конвенції про захист прав лю-

Додаток 1. Основні документи

дини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї; б) рішення та ухвали Європейського суду з прав людини; в) ухвали Європейської комісії з прав людини.

Стаття 2. Виконання Рішення

1. Рішення є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції.

2. Порядок виконання Рішення визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом.

Стаття 3. Фінансування витрат на виконання Рішення

1. Виконання Рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України.

Глава 2. Доступ до Рішення

Стаття 4. Стислий виклад Рішення

1. Протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного орган представництва готує та надсилає для опублікування в газетах «Урядовий кур'єр» і «Голос України» стислий виклад Рішення українською мовою (далі – стислий виклад Рішення), який має включати:

- а) офіційну назву Рішення мовою оригіналу та в перекладі українською мовою;
- б) номер заяви до Суду;
- в) дату постановлення Рішення;
- г) стислий виклад фактів у справі;
- д) стислий виклад питань права;
- е) переклад резолютивної частини Рішення.

2. Зазначені у частині першій цієї статті видання публікують стислий виклад Рішення протягом семи днів від дня його одержання.

Стаття 5. Сповідання про Рішення

1. Протягом трьох днів Орган представництва надсилає стислий виклад Рішення Стягувачеві, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, всім державним органам, посадовим особам та іншим суб'єктам, прямо причетним до справи, за якою постановлено Рішення, разом з копією оригінального тексту.

Стаття 6. Переклад та оприлюднення Рішення

1. З метою виконання заходів загального характеру держава забезпечує переклад та опублікування повних текстів Рішень українською мовою спеціалізованим у питаннях практики Суду юридичним виданням, що має поширення у професійному середовищі правників.

2. Автентичність перекладу повних текстів Рішень засвідчується Органом представництва.

3. Визначення видання, яке здійснюватиме переклад та опублікування повних текстів Рішень, а також замовлення необхідної кількості примірників видання з метою забезпечення судів, органів прокуратури, юстиції, внутрішніх справ, служби безпеки, установ виконання покарань, інших зацікавлених суб'єктів провадяться на конкурсній основі Органом представництва.

4. Забезпечення суддів опублікованим перекладом повних текстів Рішень покладається на державний орган, відповідальний за організаційно-матеріальне забезпечення судів.

Глава 3. Виконання Рішення

Стаття 7. Звернення Рішення до виконання в частині виплати відшкодування

1. Протягом трьох днів від дня отримання повідомлення Суду про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права подати до державної виконавчої служби заяву про

Додаток 1. Основні документи

виплату відшкодування, в якій мають бути зазначені реквізити банківського рахунка для перерахування коштів;

б) надсилає до державної виконавчої служби оригінальний текст і переклад резолютивної частини Рішення. Автентичність перекладу засвідчується Органом представництва.

Державна виконавча служба упродовж трьох днів з дня надходження документів, зазначених у пункті «б» цієї частини, відкриває виконавче провадження.

2. Неподання Стягувачем заяви про виплату відшкодування не є перешкодою для виконання Рішення.

Стаття 8. Виплата відшкодування

1. Виплата Стягувачеві відшкодування має бути здійснена у тримісячний строк з моменту набуття Рішенням статусу остаточного.

2. У разі порушення строку, зазначеного в частині першій цієї статті, на суму відшкодування нараховується пеня відповідно до Рішення.

3. Протягом одного місяця від дня відкриття виконавчого провадження за Рішенням державна виконавча служба надсилає до Державного казначейства України постанову про відкриття виконавчого провадження та документи, передбачені у пункті «б» частини першої статті 7 цього Закону.

4. Державне казначейство України протягом 10 днів від дня надходження зазначених у частині третій цієї статті документів здійснює списання на вказаний Стягувачем банківський рахунок, а в разі його відсутності - на депозитний рахунок державної виконавчої служби коштів з відповідної бюджетної програми Державного бюджету України. Порядок збереження коштів на депозитному рахунку державної виконавчої служби визначається Законом України «Про виконавче провадження».

5. Підтвердження списання, отримане від Державного казначейства України, є для державної виконавчої служби підставою для закінчення виконавчого провадження.

Додаток 1. Основні документи

---

6. Державна виконавча служба протягом трьох днів надсилає Органу представництва постанову про закінчення виконавчого провадження та підтвердження списання коштів.

Стаття 9. Окремі питання, пов'язані з виплатою відшкодування

1. Якщо встановити місцеперебування (місцезнаходження) Стягувача - фізичної особи неможливо, а також у разі смерті Стягувача - фізичної особи чи реорганізації або ліквідації Стягувача - юридичної особи сума відшкодування перераховується на депозитний рахунок державної виконавчої служби. Аналогічна процедура застосовується у випадку, передбаченому частиною другою статті 7 цього Закону.

2. Сума відшкодування, яка знаходиться на депозитному рахунку державної виконавчої служби, перераховується:

а) на рахунок Стягувача після подання ним відповідної заяви;

б) на рахунки спадкоємців Стягувача - фізичної особи після подання ними належним чином оформлених документів, які надають їм право на отримання спадщини;

в) на рахунок правонаступника реорганізованого Стягувача - юридичної особи після подання ним належним чином оформлених документів, які підтверджують його правонаступництво;

г) на рахунки засновників (учасників, акціонерів) ліквідованого Стягувача - юридичної особи після подання ними рішень суду, які підтверджують їхній статус засновників (учасників акціонерів) ліквідованого Стягувача - юридичної особи на момент ліквідації та визначають частку відшкодування, що належить до виплати кожному із засновників (учасників, акціонерів).

3. Інформацію про наявність на депозитному рахунку державної виконавчої служби суми відшкодування державна виконавча служба надсилає Органу представництва.

4. Позивачем у справах про відшкодування збитків, завданих Державному бюджету України внаслідок виплати відшко-

Додаток 1. Основні документи

дування, виступає Орган представництва, який зобов'язаний протягом трьох місяців з моменту, визначеного в частині четвертій статті 8 цього Закону, звернутися до суду з відповідним позовом.

Стаття 10. Додаткові заходи індивідуального характеру

1. З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

2. Додатковими заходами індивідуального характеру є:

а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);

б) заходи, передбачені в рішенні Суду про дружнє врегулювання.

3. Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом:

а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі;

б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

Стаття 11. Дії Органу представництва щодо вжиття додаткових заходів індивідуального характеру

1. Протягом трьох днів від дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва:

а) надсилає Стягувачеві повідомлення з роз'ясненням його права порушити провадження про перегляд справи та/або про його право на відновлення провадження відповідно до чинного законодавства;

б) повідомляє органи, які є відповідальними за виконання передбачених у рішенні Суду про дружнє врегулювання додаткових заходів індивідуального характеру, про зміст, порядок і строки виконання цих заходів. До повідомлення додається переклад рішення Суду про дружнє врегулювання, автентичність якого засвідчується Органом представництва.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Контроль за виконанням додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у рішенні Суду про дружнє врегулювання, покладається на Орган представництва.

3. Орган представництва в рамках здійснення передбаченого частиною другою цієї статті контролю має право отримувати від органів, які є відповідальними за виконання додаткових заходів індивідуального характеру, передбачених у рішенні Суду про дружнє врегулювання, інформацію про хід і наслідки виконання таких заходів, а також вносити Прем'єр-міністрові України подання щодо забезпечення виконання додаткових заходів індивідуального характеру.

Стаття 12. Дії органів, які є відповідальними за виконання додаткових заходів індивідуального характеру

1. Органи, відповідальні за виконання додаткових заходів індивідуального характеру, зобов'язані:

а) невідкладно та у визначений Рішенням та/або чинним законодавством строк виконати додаткові заходи індивідуального характеру;

б) надавати інформацію на запити Органу представництва про перебіг і наслідки виконання додаткових заходів індивідуального характеру;

в) дієво та без зволікань реагувати на подання Органу представництва;

г) про виконання додаткових заходів індивідуального характеру повідомити Орган представництва.

Стаття 13. Заходи загального характеру

1. Заходи загального характеру вживаються з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлене Рішенням, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення, а також усунення підстави для надходження до Суду заяв проти України, спричинених проблемою, що вже була предметом розгляду в Суді.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в Рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

а) внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;

б) внесення змін до адміністративної практики;

в) забезпечення юридичної експертизи законопроектів;

г) забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

д) інші заходи, які визначаються - за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи - державою-відповідачем відповідно до Рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень.

Стаття 14. Дії Органу представництва щодо вжиття заходів загального характеру

1. Упродовж одного місяця з дня одержання повідомлення про набуття Рішенням статусу остаточного Орган представництва готує та надсилає до Кабінету Міністрів України подання щодо вжиття заходів загального характеру (далі - подання).

2. Подання включає пропозиції щодо вирішення зазначеної в Рішенні системної проблеми та усунення її першопричини, зокрема:

а) аналіз обставин, що призвели до порушення Конвенції;

б) пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства;

в) пропозиції щодо внесення змін до адміністративної практики;

Додаток 1. Основні документи

г) пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів;

д) пропозиції щодо забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики Європейського суду з прав людини для суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

е) пропозиції щодо здійснення інших заходів загального характеру, спрямованих на усунення недоліків системного характеру, припинення спричиненого цими недоліками порушення Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень;

є) перелік центральних органів виконавчої влади, які є відповідальними за вжиття кожного з пропонованих у поданні заходів.

3. Одночасно з поданням Орган представництва готує аналітичний огляд для Верховного Суду України, який включає:

а) аналіз обставин, що спричинили порушення Конвенції;

б) пропозиції щодо приведення судової практики у відповідність з вимогами Конвенції.

4. Одночасно з поданням Орган представництва готує та надсилає до Апарату Верховної Ради України пропозиції для врахування під час підготовки законопроектів.

Стаття 15. Дії Кабінету Міністрів України щодо вжиття заходів загального характеру

1. Прем'єр-міністр України відповідно до подання, передбаченого у статті 14 цього Закону, визначає центральні органи виконавчої влади, які є відповідальними за виконання заходів загального характеру, та невідкладно дає їм відповідні доручення.

Додаток 1. Основні документи

---

2. Центральний орган виконавчої влади, визначений у дорученні Прем'єр-міністра України, у встановлений у дорученні строк:

а) забезпечує в межах своєї компетенції видання відомчих актів на виконання заходів загального характеру та контролює їх виконання;

б) вносить до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо прийняття нових, скасування чинних нормативно-правових актів або внесення до них змін.

3. Кабінет Міністрів України:

а) видає в межах своєї компетенції акти на виконання заходів загального характеру;

б) вносить у порядку законодавчої ініціативи до Верховної Ради України законопроекти щодо прийняття нових, скасування чинних законів або внесення до них змін.

4. Відповідні акти мають бути видані та відповідний законопроект має бути внесений Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України протягом трьох місяців від дня видання доручення Прем'єр-міністра України, передбаченого частиною першою цієї статті.

Стаття 16. Відповідальність за невиконання чи неналежне виконання Рішення

1. У разі невиконання або неналежного виконання Рішення винні службові особи, до повноважень яких належить це виконання, несуть адміністративну, цивільну або кримінальну відповідальність, передбачену законами України.

Глава 4. Застосування в Україні Конвенції та практики Суду

Стаття 17. Застосування судами Конвенції та практики Суду

1. Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Стаття 18. Порядок посилання на Конвенцію та практику Суду

1. Для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою (далі - переклад).

2. Для цілей посилання на Рішення та ухвали Суду та на ухвали Комісії суди використовують переклади текстів рішень Суду та ухвал Комісії (далі - переклад), надруковані у виданні, передбаченому в статті 6 цього Закону.

3. У разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом.

4. У разі виявлення мовної розбіжності між перекладом та оригінальним текстом суд користується оригінальним текстом.

5. У разі виявлення мовної розбіжності між оригінальними текстами та/або в разі потреби мовного тлумачення оригінального тексту використовується відповідна практика Суду.

Стаття 19. Застосування у сфері законодавства та в адміністративній практиці

1. Орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, за результатами чого готує спеціальний висновок.

2. Нездійснення передбаченої частиною першою цієї статті перевірки або наявність висновку про невідповідність підзаконного акта вимогам Конвенції є підставою для відмови в державній реєстрації відповідного підзаконного акта.

3. Орган представництва забезпечує постійну та з розумною періодичністю перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду, передовсім у сферах, що стосуються діяльності правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи.

4. За результатами передбаченої у частині третій цієї статті перевірки Орган представництва подає до Кабінету Мініст-

Додаток 1. Основні документи

рів України пропозиції щодо внесення змін до чинних законів та підзаконних актів з метою приведення їх у відповідність з вимогами Конвенції та відповідною практикою Суду.

5. Міністерства та відомства забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду.

Глава 5. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

1) протягом місяця з дня набрання чинності цим Законом: привести у відповідність із цим Законом свої нормативно-правові акти;

забезпечити приведення у відповідність із цим Законом нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади;

2) вжити заходів та, у разі необхідності, внести пропозиції до Верховної Ради України щодо включення питань оволодіння положеннями Конвенції та практики Суду:

до вимог професійного рівня окремих категорій суддів, а також прокурорів, адвокатів, нотаріусів;

до програм первинної підготовки та підвищення кваліфікації суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

3) щорічно передбачати в проекті Державного бюджету України окремою бюджетною програмою кошти на виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Президент України

В.ЮЩЕНКО

м. Київ, 23 лютого 2006 року

№ 3477-IV

Правила застосування параграфу 2 статті 46 Європейської Конвенції з Прав Людини, прийняті Комітетом міністрів¹

Правило 1

Основні положення

a. Нагляд Комітетом міністрів за виконанням рішень Суду принципово проходитиме на спеціальних засіданнях з прав людини, порядок денний яких є відкритим.

b. Якщо не ухвалене інше рішення, передбачене цими правилами, основні правила процедури засідань Комітету міністрів і заступників міністрів повинні застосовуватися при розгляді справ за параграфом 2 статті 46 Конвенції.

c. Якщо посаду голови Комітету міністрів посідає представник держави, яка є стороною в справі, переданій на розгляд до Комітету міністрів згідно з параграфом 2 статті 46 Конвенції, цей представник повинен залишити посаду голови на час розгляду цієї справи.

Правило 2

Внесення справ до порядку денного

Коли рішення передано до Комітету міністрів відповідно до параграфу 2 статті 46 Конвенції, справа повинна бути внесена до порядку денного Комітету без затримки.

Правило 3

Інформування Комітету міністрів про заходи, прийняті для виконання рішення

a. Коли в рішенні, переданій до Комітету міністрів згідно з параграфом 2 статті 46 Конвенції, Суд ухвалив, що мало місце порушення Конвенції або її протоколів, та/або призначив справедливую компенсацію потерпілому, відповідно до статті 41 Конвенції, Комітет повинен запросити зацікавлену Державу для інформування про заходи, які Держава прийняла внаслідок

---

¹ Текст прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 10 січня 2001 р. на 736-му засіданні Заступників Міністрів.

Додаток 1. Основні документи

док рішення Суду, зважаючи на його зобов'язання дотримуватися параграфу 1 статті 46 Конвенції.

b. Під час нагляду за виконанням ухвали Державою-відповідачем відповідно до параграфу 2 статті 46 Конвенції Комітет міністрів повинен розглядати:

- чи була виплачена будь-яка справедлива компенсація, призначена Судом, залежно від обставин, що включає й пеню;

та, якщо потрібно, брати до уваги свободу вибору зацікавленою Державою способу, необхідного для виконання рішення

- чи були вжиті індивідуальні заходи для гарантування того, що порушення було припинено і що потерпіла сторона повернута настільки, наскільки це можливо, до того ж стану, що і та сторона, котра раніше скористалася порушенням Конвенції;

- чи були вжиті загальні заходи для запобігання новим порушенням, подібним тим, які були виявлені, або для припинення продовження порушень.

Правило 4 Інтервали нагляду

a. До того часу, поки зацікавлена Держава не надала інформацію про виплату справедливої компенсації, призначеної Судом, або щодо можливих індивідуальних заходів, справа повинна бути внесена до порядку денного кожного засідання Комітету міністрів з прав людини, поки Комітет не ухвалить іншого рішення.

b. Якщо зацікавлена Держава інформує Комітет міністрів про те, що вона поки не може повідомити Комітет, що загальні заходи, необхідні для забезпечення відповідності ухвалі, були вжиті, справа повинна бути знову внесена до порядку денного засідання Комітету міністрів, яке повинне відбутися не пізніше, ніж через 6 місяців, якщо Комітет не ухвалить іншого рішення; те ж саме правило застосовується, коли цей період закінчується і для кожного подальшого періоду.

Правило 5
Доступ до інформації

Зберігаючи за собою право конфіденційного характеру засідань Комітету міністрів, відповідно до статті 21 Статуту Ради Європи, інформація, передана Державою Комітету міністрів відповідно до статті 46 Конвенції, і документи, що стосуються цього питання, повинні бути доступні громадськості, якщо Комітет не ухвалить іншого рішення для того, щоб захистити законні суспільні та приватні інтереси. У вирішенні таких питань Комітет міністрів повинен приймати до уваги обґрунтовані запити Держави або зацікавлених Держав, так само як і інтерес потерпілої сторони або третьої сторони не розкривати їх особистість.

Правило 6
Інформація для Комітету міністрів

a. Комітет міністрів повинен мати право розглядати будь-яку інформацію від потерпілої сторони щодо виплати справедливої компенсації або вживання індивідуальних заходів.

b. Секретаріат повинен доводити цю інформацію до відома Комітету міністрів.

Правило 7
Тимчасові резолюції

В процесі нагляду за виконанням рішення Комітет міністрів може приймати проміжні резолюції, особливо для того, щоб підтримувати інформацію в стані прогресу виконання або, наскільки можливо, виразити зацікавленість та/або внести істотні пропозиції, які стосуються виконання.

Правило 8
Підсумкова резолюція

Після того, як зацікавлена Держава виконала всі необхідні заходи для виконання рішення, Комітет Міністрів повинен прийняти резолюцію про те, що його функції за параграфом 2 статті 46 Конвенції виконані.

Додаток 2. Рішення Європейського суду з прав людини

Європейський суд з прав людини Друга Секція Справа «Мельниченко проти України» Рішення (Decision) від 19 жовтня 2004 р. щодо прийнятності заяви № 17707/02

Європейський Суд з прав людини (друга секція) на засіданні палати у складі суддів:

п. Дж.-П. Коста (Mr J-P. Costa), Голова,

п. А.Б. Бака (Mr A.B. Baka),

п. Гаукур Йорундсон (Mr Jorundsson),

п. Л. Лукаїдес (Mr L. Lucaides),

п. К. Юнгвірт (Mr K. Jungwiert),

п. В. Буткевич (Mr V. Butkevych),

п. М. Угрехелідзе (Mr M. Ugrekheldze),

п. С. Доле (Mrs S. Dolle), секретар секції, -

З огляду на вищевказану заяву, поданої до Суду 23 квітня 2002,

враховуючи зауваження, які були надані Урядом держави - відповідача, та зауваження заявника, надані у відповідь, Порадившись, прийняв рішення про таке:

ВІДНОСНО ФАКТІВ

Заявник - Мельниченко Микола Іванович - громадянин України, який народився 18 жовтня 1966 р. в селі Западинка Васильківського району Київської області. На цей час проживає у Сполучених Штатах Америки, де йому надано статус біженця.

А. Обставини справи

Обставини справи згідно фактів, які були подані сторонами, можуть бути зведені до такого:

Заявник - колишній майор Служби Безпеки України, який служив у відділі охорони Президента України і був відповідальний за охорону Адміністрації Президента України. За твердженням п. Мельниченка в процесі роботи він (Мельниченко) зробив аудіо записи приватних розмов Президента з третіми особами. Ці записи були пов'язані з ймовірною причетністю Президента до зникнення журналіста Георгія Гонгадзе.

26 листопада 2000 р. заявник виїхав до Польщі, а далі - до Чеської Республіки, побоюючись політичного переслідування після публічного викриття аудіоплівки.

28 листопада 2000 р. голова Соціалістичної партії України оприлюднив зміст цих записів на засіданні Верховної Ради України. Це призвело до політичного скандалу («касетний скандал») і до заяв про причетність Президента України до зникнення журналіста Георгія Гонгадзе, який був відомий своїми критичними статтями на адресу Президента, які публікував у інтернет-виданні «Українська Правда».

Під час перебування у Чеській Республіці заявник звернувся до Сполучених Штатів Америки (США) з проханням про надання політичного притулку. 27 квітня 2001 р. імміграційна служба Міністерства юстиції США надала заявнику статус біженця, відповідно до Конвенції ООН «Про статус біженців» 1951р. (далі - «Віденська Конвенція»). Міністерство юстиції США видало п. Мельниченку прозний документ і надало право залишитися в США на невизначений період часу.

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

---

12 січня 2002 р. дев'ятий з'їзд Соціалістичної партії України висунув кандидатуру заявника на вибори до Верховної Ради України під номером 15 у партійних списках.

22 січня 2002 р. Соціалістична партія передала заяву п. Мельниченка до Центральної виборчої комісії для офіційної реєстрації. У реєстраційній заяві заявник вказав місце своєї прописки (адресу за якою він мешкав з 1992) як «місце проживання».

26 січня 2002 р. Центральна виборча комісія України прийняла постанову №94 «Про відмову у реєстрації кандидатів у народні депутати України для участі у виборах 31 березня 2002 р.».

Таке рішення ґрунтувалося на протоколі засідання щодо заяви заявника про реєстрацію. Воно було прийняте на підставі пропозиції пані Ставніччук, члена Виборчої комісії України, відмовити у реєстрації з таких причин:

«...із встановленого вище впливає, що положення частини 2 статті 8 Закону України «Про вибори народних депутатів України», яка стосується місця проживання відповідно до чинних міжнародних договорів України, не поширюється на М.І.Мельниченка.

З юридичної точки зору той факт, що М.І.Мельниченко перебуває у Сполучених Штатах Америки, не дозволяє йому бути визнаним таким, що постійно проживає на території України, так як це визначено статтею 8 вищезазначеного Закону...

...М.І. Мельниченко продовжує перебувати за кордоном з причин, які не передбачені частиною 2 статті 8 Закону...

...підґрунтям для висновку, що будь-яка перерва у проживанні на території України, за виключенням тих підстав, які передбачені частиною 2 статті 8 Закону, ... виключає можливість реалізації особою її права бути обраною народним депутатом України, так як перерва у проживанні не може вважатися «проживанням в Україні».

....Зважаючи на цей фактор, і завдяки тому, що М.І. Мельниченко, як було встановлено Центральною виборчою комісією України, надав неправдиві відомості про фактичне місце проживання протягом останніх п'яти років, ми пропонуємо Комісії від-

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

мовити М.І. Мельниченку у реєстрації його як кандидата у народні депутати України...»

Виходячи з цього, Центральна виборча комісія України підтримала пропозицію пані Ставнійчук і відмовила у реєстрації 13 потенційним кандидатам у народні депутати, включаючи заявника. Зокрема, комісія вирішила:

«...відмовити Миколі Івановичу Мельниченку, якого зазначено під номером 15 у виборчому списку, у реєстрації кандидата у депутати Верховної Ради України в багатомандатному виборчому окрузі, оскільки його документи, подані до Центральної Виборчої Комісії, містять, по суті, неправдиві відомості щодо місця та часу проживання протягом останніх 5 років».

Іншим 12 кандидатам було відмовлено у реєстрації через неналежне заповнення необхідних для реєстрації документів.

30 січня 2002р. Соціалістична партія оскаржили постанову №94 Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002 р. до Верховного Суду України. Вона вимагала, щоб рішення визнали незаконним і анулювали.

8 лютого 2002 р. Верховний Суд України відхилив скаргу з таких причин:

«... Дані про те, що М.І.Мельниченко протягом останніх 5 років фактично проживав в Україні, про які йде мова в зазначеному документі, спростовані Центральною виборчою комісією та судом. Ці дані є суттєво неправдивими для кандидата в народні депутати України, і тому п.2 постанови №94 Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002р. відповідає вимогам частини 2 статті 8, статтям 41 і 47 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

На підставі викладеного і беручи до уваги вищенаведене, Суд

постановив:

відхилити скаргу Соціалістичної партії України щодо пункту 2 постанови №94 Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002р про відмову у реєстрації М.І. Мельниченка як кандидата у народні депутати України в багатомандатному виборчому окрузі».

21 листопада 2002 р. заявник повідомив Суд про те, що він мешкає у США, де йому надано статус біженця.

В. Внутрішнє законодавство

1. Конституція України

Стаття 8

«...Конституція України має найвищу юридичну силу...
...Норми Конституції є нормами прямої дії...»

Стаття 9

«...Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.»

Стаття 22

«...Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані...»

Стаття 24

«...не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками... політичних... та інших переконань..., місця проживання...»

Стаття 38

«Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування».

Стаття 64

«Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції».

Стаття 76

«...Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх 5 років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість а вчинення умисного злочину, якщо ця

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку...»

Стаття 77

«...Порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом...»

3. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 17 грудня 1997 р.

Стаття 1. Статус Центральної виборчої комісії

«Центральна виборча комісія є постійно діючим державним органом, який відповідно до Конституції України, цього та інших законів України забезпечує організацію підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, а також всеукраїнських референдумів».

Стаття 14 (11). Повноваження Центральної виборчої комісії

«Центральна виборча комісія: ...

(11) реєструє відповідно до законів України кандидатів у депутати, включених до виборчих списків політичних партій (блоків), та видає представникам політичних партій (блоків) копію рішення про реєстрацію, посвідчення кандидатів у депутати».

4. Цивільний кодекс України від 18 липня 1963 р.

Стаття 17(1). Місце проживання

«Місцем проживання визнається те місце, де громадянин постійно мешкає або переважно проживає».

5. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18 жовтня 2001р. (Із змінами, внесеними згідно із Законом від 17 січня 2002 р.)

Стаття 8. Право бути обраним

«1. Депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

2. Проживання в Україні за цим Законом означає проживання на території, яка включає: територію в межах державного кордону України, судна, що перебувають у плаванні під Державним Прапором України, а також перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України, в дипломатичних та інших офіційних представництвах і кон-

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

сульських установах України, міжнародних організаціях та їх органах, на полярних станціях України, а так само перебування громадян України за її межами відповідно до чинних міжнародних договорів України».

Стаття 41. Умови реєстрації кандидатів у депутати в багатомандатному виборчому окрузі, включених до виборчого списку партії

«...8) Автобіографій осіб, включених до списку партій, обсягом до двох тисяч друкованих знаків, що обов'язково повинні містити: прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття), місце роботи, громадську роботу (в тому числі на виборних посадах), партійність, склад сім'ї, адресу місця проживання із зазначенням часу проживання в Україні, відомості про наявність чи відсутність судимості...»

Стаття 47. Відмова в реєстрації кандидата (кандидатів) в депутати

«1. Виборча комісія відмовляє в реєстрації кандидата (кандидатів) в депутати у разі:

...8) виявлення відповідною виборчою комісією суттєвої недостовірності відомостей про кандидати, поданих відповідно до цього Закону».

6. Цивільно-процесуальний кодекс України (із змінами від 7 березня 2002 р.)

Стаття 243-16. Підсудність справ по скаргах, заявах

«Скарги на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії розглядаються Верховним Судом України».

Стаття 243-17. Подання скарги, заяви

«Скаргу на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, крім зазначених у главах 30-Б, 30-В цього Кодексу, може бути подано до Верховного Суду України протягом семи днів відповідно з дня прийняття Центральною виборчою комісією рішення, вчинення дії або бездіяльності».

«Із скаргою до Верховного Суду України вправі звернутися визначені законом суб'єкти виборчого процесу, права або охоронювані законом інтереси яких було порушено рішенням, дією або бездіяльністю Центральної виборчої комісії».

Стаття 243-20. Рішення суду

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

«За результатами розгляду скарги суд постановляє рішення. При встановленні обґрунтованості скарги суд визнає дії чи бездіяльність Центральної виборчої комісії неправомірними, скасовує рішення і зобов'язує задовольнити вимогу заявника та усунути порушення. Якщо оскаржувані рішення, дії Центральної виборчої комісії відповідають вимогам закону, суд постановляє рішення про відмову в задоволенні скарги. Рішення суду є остаточним і оскарженню не підлягає. Копії рішення суд негайно надсилає заявникові і Центральній виборчій комісії для виконання».

СКАРГИ

Заявник скаржитися на порушення Статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції як окремо, так і в поєднанні зі Статтею 14 Конвенції. Він наполягає, що відмова у реєстрації його як кандидата в народні депутати України не має об'єктивного та розумного виправдання, не переслідує законну мету і, що обмеження його прав є непропорційним. Заявник також стверджує, що третю особу у схожій ситуації було зареєстровано як кандидата на вибори, хоча останній проживав за межами України.

Заявник далі скаржитися на порушення п. 2 ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції, а саме: він стверджує, що його право «залишати країну» було незаконно обмеженим.

Також заявник на підставі положень статті 6 §1 стверджує, що він був позбавлений права на справедливий судовий розгляд своєї скарги на відмову реєстрації його як кандидата в депутати.

ПРАВО

Заявник скаржитися на порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції як окремо, так і в поєднанні зі статтею 14 Конвенції, які, відповідно, містять такі положення:

«Високі Договірні сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечуватимуть вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

«Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознаками статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин».

Заявник посилається, зокрема, на той факт, що йому було відмовлено у реєстрації у списку кандидатів на вибори до парламенту без достатніх на те підстав. Він наполягає, що, поперше, він надав правдиву інформацію стосовно свого місця проживання (прописки), і, по-друге, що «відповідно до міжнародних договорів України» (як те передбачено Законом «Про вибори народних депутатів України») він вважається таким, що проживає на території України, оскільки йому Урядом США було надано статус біженця.

Уряд України не погодився з цією позицією. Зокрема, він наполягав, що заявник з самого початку не вказав адресу свого проживання і не намагався довести, що він мешкає за кордоном відповідно до чинних міжнародних договорів України, так як не хотів виказувати свої фактичної адреси правоохоронним органам України. Уряд також вважав, що така поведінка була несумісною з бажанням заявника набути статус народного депутата. Крім того, Уряд стверджував, що заявник не знаходився за кордоном відповідно до міжнародних договорів України та положень статті 8 Закону «Про вибори народних депутатів України». Він звернув увагу на той факт, що Женевська конвенція 1951 р. була підписана Україною, але не набрала чинності для неї до 8 вересня 2002 р, тобто на дев'ятнадцятий день після здачі ратифікаційної грамоти Урядом на зберігання.

Заявник далі наполягав, що відмова Центральної виборчої комісії у реєстрації його як кандидата в депутати, яка була підтримана Верховним Судом, була свавільною. П. Мельниченко стверджував, що він надав правдиві дані щодо місця його проживання і що закон про вибори не містить вимог вказати «фактичне місце проживання» або «фактичну адресу», що

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

стало підґрунтям для відмови йому у реєстрації. Більше того, заявник стверджував, що він не міг залишатися на території України через переслідування його владою за політичними мотивами.

Уряд стверджував, що заявник не може вважатися біженцем, оскільки він не піддавався переслідуванню в Україні і навіть не стикався з загрозою такого переслідування. Проте Уряд визнає, що заявника могли затримати правоохоронні органи при перетині державного кордону України. Зокрема, він посилається на розслідування кримінальної справи, яке зараз ведеться, щодо оприлюднення касетних записів, які він ніби то зробив у кабінеті Президента України.

Уряд висловив загальну думку, що підстави для відмови у реєстрації заявника ґрунтувалися, по суті, на наданні неправдивих відомостей, а не на місці проживання заявника. Заявник не погодився з цим, заявляючи, що Центральна виборча комісія та Верховний Суд несправедливо обмежили його право на вільні вибори і тому діяли всупереч статті 24 Конституції України, яка забороняє дискримінацію на підставі місця проживання.

Заявник скаржитися також на порушення статті 1 Протоколу № 3 у поєднанні із ст. 14 Конвенції, оскільки відмова у реєстрації як кандидата на вибори є дискримінацією проти нього.

Заявник стверджує, що в схожій ситуації приватну особу (пана Юхима Звягільського) було зареєстровано кандидатом на вибори у 1998 році, незважаючи на те, що останній мешкав за межами України.

У світлі наданих сторонами зауважень, Суд вважає, що ця скарга порушує серйозні спірні питання застосування положень Конвенції, визначення яких вимагає розгляду справи по суті. Тому Суд постановляє, що дана заява не є явно необґрунтованою у значенні п. 3 статті 35 Конвенції. Суд не встановив жодних інших підстав для проголошення заяви неприйнятною.

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

---

2. Далі позивач скаржиться на те, що його право «покидати країну» було незаконно обмежене всупереч п. 2 статті 2 Протоколу № 4, яка встановлює:

«Кожен має право залишити будь-яку країну, включаючи свою власну».

Суд звертає увагу на те, що позивач залишив країну 26 листопада 2000 р.

Приймаючи до уваги дату подання заяви, в цій її частині має бути відмовлено і визнано неприйнятною згідно до п. 1 та 4 ст. 35 Конвенції у зв'язку з порушенням шестимісячного терміну подання.

3. На кінець заявник скаржиться на порушення його права на справедливий та неупереджений судовий розгляд заяви про відмову реєстрації його для участі у виборах. Він апелює до п. 1 статті 6 Конвенції, в якій зазначено:

«Кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав і обов'язків..., має право на справедливий... розгляд справи... судом...».

Уряд запропонував відмовити у цій частині позову, стверджуючи, що вона є несумісною *ratione materiae* із положеннями Конвенції.

Суд нагадує своє прецедентне право і наголошує, що визначення політичних прав, зокрема, спори щодо права брати участь у виборах, не належать до «цивільних прав і обов'язків», а тому не підпадають під захист п. 1 статті 6 Конвенції.

З вищезазначеного випливає, що ця частина скарги відповідно до п. 3 ст. 35 є несумісною *ratione materiae* із положеннями Конвенції, і в ній має бути відмовлено на підставі положень п. 4 ст. 35 Конвенції.

Тому, Суд одноставно

Оголошує заяву позивача прийнятною, не розглядаючи справу по суті, у частині, яка стосується порушення його права на вільні вибори, що закріплене статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

Оголошує неприйнятною всю іншу частину заяви.

Європейський суд з прав людини
Друга Секція
Справа «Мельниченко проти України»
(заява № 17707/02)
Рішення (Judgment) від 19 жовтня 2004 р.¹

У справі «Мельниченко проти України»,
Європейський суд з прав людини (Друга секція), засідаю-
чи палатою, до складу якої увійшли:

п. Ж.-П. Коста, Голова,

п. А. Бака,

п. Л. Лукайдес

п. С. Бірсан

п. К. Юнгвірт,

п. В. Буткевич

п. М. Угрехелідзе, судді,

а також *п. Т. Л. Ерлі*, заступник Секретаря Секції,

беручи до уваги ухвалу щодо прийнятності від 4 листопа-
да 2003 року,

порадившись у нарадчій кімнаті 7 та 28 вересня 2004 року,
виносить таке рішення, яке було прийняте останнього

дня:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа ґрунтується на заяві (№ 17707/02) проти Украї-
ни, що була подана до Суду відповідно до статті 34 Конвенції
про захист прав і основних свобод людини (далі – Конвенція),
громадянином України, паном Миколою Івановичем Мельни-
ченком (далі – заявник), 23 квітня 2002 р.

2. Заявника представляв *п. Сергій Головатий*, юрист, що
практикує у Києві, Україна. Уряд України (далі – Уряд) пред-

---

¹ Український переклад цього рішення опубліковано на сайті Харківської
правозахисної групи <<http://www.khpg.org>>.

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

ставляли його представники у Суді пані Валерія Лутковська, яку змінила пані Зоряна Бортновська.

3. Заявник стверджував, зокрема, що його право на вільні вибори, гарантоване статтею 3 Протоколу №1 до Конвенції, було порушене.

4. Заява була передана до Другої Секції Суду (п. 1 правила 52 Регламенту Суду). Зі складу секції була створена палата в порядку, встановленому п.1 правила 26 Регламенту, яка розглядала справу (п. 1 статті 27 Конвенції).

5. Своїм рішенням від 4 листопада 2003 року Суд проголосив заяву прийнятною у частині скарг на порушення статті 3 Протоколу №1 до Конвенції.

6. Заявник та Уряд надали свої зауваження щодо суті (п. 1 правила 59 Регламенту). Після консультацій зі сторонами Палата вирішила, що вирішення справи щодо суті не вимагає усних слухань (п.3 правила 59 Регламенту), сторони відповідали письмово на зауваження один одного.

ФАКТИ

7. Заявник, пан Микола Іванович Мельниченко, народився 18 жовтня 1966 року у селі Западинка Васильківського району Київської області. Зараз він проживає в Сполучених Штатах Америки, де він отримав статус біженця.

8. Заявник працював в Управлінні державної охорони при Адміністрації Президента України. У його обов'язки входила охорона кабінету Президента. Під час своєї роботи заявник, за його твердженнями, зробив аудіо запис приватних розмов Президента з третіми особами, що стосувалися можливої участі Президента у зникненні журналіста Георгія Гонгадзе.

9. П. Гонгадзе був політичним журналістом та головним редактором Інтернет-видання «Українська правда». Він був відомий своїм критичним відношенням до влади та своїм внеском у поширення свободи слова в Україні та за її межами. Він зник 16 вересня 2000 року після того, як він тривалий час за-

являв, що йому погрожують та стежать за ним. 2 листопада 2000 року біля міста Таращі Київської області було знайдено тіло без голови невідомої особи, яка пізніше за результатами судової експертизи була ідентифікована як п. Гонгадзе. Вдова Гонгадзе звернулась до Суду [Європейського суду з прав людини] (№34056/02).

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

A. Історія справи

10. 26 листопада 2000 року заявник залишив Україну, оскільки він побоювався політичного переслідування за публічне розголошення вищезазначених аудіозаписів.

11. 28 листопада 2000 року Голова Соціалістичної партії України п. Мороз публічно озвучив під час сесії Верховної Ради України існуючі аудіо записи, таємно зроблені в кабінеті Президента, які викривали участь Президента та інших вищих посадових осіб держави у зникненні Георгія Гонгадзе. Відповідно до звіту «Репортерів без кордонів», опублікованого 22 січня 2001 року, у записаній розмові згадувалися різні способи, якими можна було позбутися п. Гонгадзе. У одній з тих розмов, нібито між Президентом та Міністром внутрішніх справ, Міністр сказав, що знає людей, здатних виконати це завдання, людей, яких він назвав «справжніми орлами», готових зробити все, що треба. («Справжні орли» означали нелегальну групу колишніх або теперішніх членів охорони). Це викриття призвело до величезного політичного скандалу.

12. Двома днями пізніше, 30 листопада 2000 року, Печерський районний суд м. Києва порушив кримінальну справу проти п. Мороза за наклеп через ці аудіо касети.

13. Заявник втік з України. Проте, він ще мав внутрішній паспорт, в якому зазначалась його прописка в м. Києві (як вона тоді називалась, див. п.п. 40-42 нижче).

14. Заявник звернувся за політичним притулком до Сполучених Штатів Америки (США). 27 квітня 2001 року Служба

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

імміграції та натуралізації Департаменту юстиції США визнала заявника біженцем відповідно до Конвенції ООН «Про статус біженців» 1951 року (далі – Женевська Конвенція). Департамент юстиції США видав заявнику проїзний документ біженця і надав йому право залишатися у США на невизначений строк.

15. 4 січня 2001 року слідчий Генеральної прокуратури України (далі - ГПУ) порушив кримінальну справу щодо заявника за обвинуваченням його в наклепі як щодо Президента України – п. Л. Кучми, так і щодо п. В. Литвина та п. Ю. Кравченка, які в той час були Головою Адміністрації Президента України та Міністром внутрішніх справ відповідно. Ця кримінальна справа була порушена також за ознаками злочину про підробку документу, який видається державною установою, оскільки заявник у заяві, поданій для оформлення паспорту, не зазначив, що він обізнаний з відомостями, які становлять державну таємницю, які йому стали відомі при виконанні ним службових обов'язків (див. п. 34 нижче). У цей же день слідчий ГПУ виніс постанову про оголошення заявника в розшук.

16. 14 лютого 2001 року слідчий ГПУ порушив ще одну кримінальну справу проти заявника про розголошення відомостей, що становлять державну таємницю та перевищення заявником влади та посадових повноважень. 15 лютого 2001 року заявник був обвинувачений у скоєнні всіх чотирьох злочинів разом. 19 жовтня 2001 року ГПУ повторно була винесена постанова про притягнення заявника як обвинуваченого відповідно до нового Кримінального Кодексу. Обвинувачення в наклепі було зняте, оскільки новий Кримінальний Кодекс декриміналізував цей злочин. 24 січня 2002 року Печерський районний суд м. Києва у відсутності заявника виніс рішення про його затримання для розгляду в судовому засіданні питання щодо взяття заявника під варту.

В. Факти, які стали підставою для скарг заявника

17. 12 січня 2002 року 9-ий з'їзд Соціалістичної партії України висунув заявника кандидатом за № 15 у списку Соціалістичної партії України на вибори до Верховної Ради України.

18. 22 січня 2002 Соціалістична партія України подала до Центральної виборчої комісії заяву заявника про його реєстрацію кандидатом. У заяві про реєстрацію заявник вказав адресу прописки як адресу свого місця проживання протягом останніх п'яти років.

19. 26 січня 2002 року Центральна виборча комісія України прийняла постанову № 94 «Про відмову у реєстрації кандидатів у народні депутати України від 31 березня 2002 року».

20. Ця постанова ґрунтувалась на стенограмі засідання щодо вирішення прохання заявника про реєстрацію та була прийнята за пропозицією пані М. Ставнійчук, члена Центральної виборчої комісії, яка заявляла, що у реєстрації слід відмовити за таких підстав:

«...З вище зазначеного випливає, що дія частини другої статті 8 Закону України «Про вибори народних депутатів України» у частині проживання відповідно до чинних міжнародних договорів України не поширюється на Мельниченка М.І.

Перебування М.І. Мельниченка у США з правової точки зору також не є таким, що може бути визнано як постійне проживання в Україні, передбачене статтею 8 Закону ...

...будь-яка перерва у проживанні в Україні поза підставами проживання або перебування, передбаченими в частині другій статті 8 Закону..., виключає можливість для особи мати право бути обраним народним депутатом України, оскільки це [перерва у проживанні] не є підставою проживання в Україні.

...З огляду на це та на те, що М.І. Мельниченко подав недостовірні відомості щодо свого фактичного проживання або перебування протягом останніх п'яти років, і це було виявлено Центральною виборчою комісією, пропонується Комісії відмовити Мельниченку М.І. в реєстрації як кандидата у народні депутати України...».

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

---

21. У результаті Центральної виборчої комісії прийняла пропозицію пані М. Ставнійчук і відмовила у реєстрації 13 потенційним кандидатам, включаючи заявника. Зокрема, вона вирішила:

«...2. Відмовити в реєстрації кандидата у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Мельниченка Миколи Івановича, включеного до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року під № 15, в документах якого, поданих до Центральної виборчої комісії, виявлено суттєво недостовірні відомості щодо адреси місця проживання та зазначення часу проживання в Україні протягом останніх п'яти років».

22. Протягом засідання Комісія через інше регулювання правових відносин зробила різницю між ситуацією заявника та п. Ю.М. Звягільського, якому було дозволено балотуватися у депутати на попередніх виборах, не зважаючи на те, що він тимчасово провів більше двох років за кордоном для медичного лікування в Ізраїлі. Заявник стверджує, що п. Ю.М. Звягільський, якого обвинувачували у зловживанні владою та посадовими обов'язками під час перебування його на посаді Прем'єр-Міністра України, втік до Ізраїлю під час призупинення його депутатської недоторканності.

23. Іншим 12 кандидатам було відмовлено у реєстрації через неналежне оформлення необхідних для реєстрації документів.

24. 30 січня 2002 року Соціалістична партія України подала скаргу до Верховного Суду України на постанову № 94 Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002 року, в якій вимагала визнати постанову незаконною та скасувати.

25. 8 лютого 2002 року Верховний Суд України відхилив скаргу з таких підстав:

«... відомості про фактичне проживання Мельниченка М.І. протягом останніх 5 років в Україні спростовуються встановленими Центральною виборчою комісією і судом фактами. Вони є суттєво недостовірними для кандидата в депутати Верховної Ради України, а тому п. 2 постанови Центральної виборчої комісії від

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

---

26 січня 2002 року № 94 відповідає вимогам п. 2 ст. 8, ст.ст. 41 і 47 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

На підставі наведеного та беручи до уваги все вищезазначене... суд,

вирішив:

скаргу Соціалістичної партії України на п. 2 постанови Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002 року № 94 про відмову в реєстрації кандидата у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі Мельниченка Миколи Івановича залишити без задоволення.»

26. 21 листопада 2002 року заявник повідомив Суд, що він проживає у Сполучених Штатах Америки, де він отримав статус біженця. Це було відомо в Україні, оскільки його справі приділяли багато уваги ЗМІ.

II. ВІДПОВІДНЕ МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО, НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

A. Обмеження права голосу біженця у міжнародному праві

27. Стаття 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, учасником якого є Україна, гарантує громадянам держави право обирати та бути обраним.

28. Щодо можливості біженців брати участь у виборах у державі їх походження, то Комітет з прав людини в своєму Загальному Коментарі статті 25 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права зазначає, що хоча стаття 25 забороняє будь-яку дискримінацію щодо громадян, проте вимога реєстрації, яка залежить від проживання, може бути виправдана. Таким чином, держави мають право обмежити виборче право до тих громадян, які фактично проживають на їх території. Цей Коментар також закріплює, що:

«15. Ефективне втілення права на вибори та можливість бути обраним гарантує, що особи мають право голосувати за того чи іншого кандидата на їх вибір. Будь-які обмеження права бути об-

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

раним, такі як мінімальний вік, повинні бути виправдані об'єктивністю та розумністю критерію. Особи, які мають право бути обраними, не повинні позбавлятися його через нерозумні або дискримінаційні вимоги, такі як освіта, проживання чи походження, або політична приналежність. Жодна особа не може зазнавати дискримінації чи будь-яких незручностей через те, що вона є кандидатом. Державні партії можуть визначати та роз'яснювати положення законодавства, які виключають якусь групу чи категорію осіб з виборчих посад.»

В. Витяги з Роз'яснення щодо виборів, прийнятих Венеціанською Комісією на її 51-й сесії (5-6 липня 2002 року)

29. Відповідні витяги з Роз'яснень щодо виборів від 5-6 липня 2002 року містять таке:

Європейські виборчі принципи (проект Пояснювального звіту)

«По-третє, право голосувати та (або) право бути обраним може бути предметом обмеження, виходячи з місця проживання, ... проживання в цьому випадку означає місце постійного проживання... І навпаки, декілька держав гарантують своїм громадянам, які живуть за кордоном, право голосу і навіть право бути обраним... Реєстрація могла мати місце там, де виборець додатково проживає, якщо він чи вона проживають там регулярно і це відображається, наприклад, у його місцевих податках; тоді, звичайно, виборець не може бути зареєстрований там, де він чи вона проживають в основному.

Вільне пересування громадян в межах держави є одним з фундаментальних прав, яке необхідне для справді демократичних виборів. Проте, якщо особи змінили місце проживання поза їх волю, вони мають мати, протягом певного часу, можливість розглядатися як резиденти їх колишнього місця проживання. Така можливість повинна бути як мінімум протягом п'яти років, але не більше п'ятнадцяти років для осіб, які знаходяться за межами своєї держави.

Наприкінці, обмеження можуть бути зроблені щодо політичних прав. Проте такі обмеження повинні відповідати звичайним умовам, відповідно до яких основні права можуть бути обмежені. Іншими словами, вони повинні:

- бути передбачені законом;

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

- відповідати принципу пропорційності;
- базуватися на психічній недієздатності особи або кримінальному обвинуваченні за тяжкі злочини.

Більше того, позбавлення політичних прав може бути тільки за рішенням суду відповідно до закону. Проте, у випадку позбавлення права на підставі психічної недієздатності, таке рішення може стосуватися недієздатності та тягнути за собою в силу самого закону позбавлення цивільних прав.

Умови позбавлення осіб права бути обраними можуть бути менш суворими, ніж позбавлення їх права голосу, оскільки в результаті перебування особи на державній посаді її можна звільнити з неї, якщо вона своїми діями на цій посаді порушує значні суспільні інтереси, що буде переслідувати законну мету.»

С. Практика різних юрисдикційних органів, що стосується вимоги щодо проживання стосовно права на вільні вибори

30. Немає єдиної практики різних держав щодо участі біженців у виборах. Хоча багато держав не передбачають ніякої вимоги щодо проживання (наприклад, Великобританія, Ірландія, Кіпр, Фінляндія, Італія, Франція, Греція, Польща, Нідерланди, Чехія, Іспанія, Португалія, Естонія, Латвія, Хорватія, Молдова, Швейцарія, Австрія та Туреччина), інші держави продовжують закріплювати таку вимогу до виборів Президента (наприклад Німеччина, Болгарія, Македонія, Азербайджан, Албанія та Росія) або парламентських виборів (Мальта та Ісландія – президентська система; Ліхтенштейн, Бельгія, Люксембург, Данія, Норвегія та Швеція – непрезидентська система), або до обох виборів (Угорщина, Словаччина, Вірменія, Румунія, Грузія, Литва та Україна).

D. Конституція України 1996

31. Відповідні витяги з Конституції України:

Стаття 8

«...Конституція України має найвищу юридичну силу.
...Норми Конституції України є нормами прямої дії...»

Стаття 9

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

«Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. ...»

Стаття 22

«...Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані...»

Стаття 24

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками... політичних... та інших переконань..., (чи) місця проживання...»

Стаття 38

«Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування.»

Стаття 64

«Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.»

Стаття 76

«...Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

Не може бути обраним до Верховної Ради України громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку...»

Стаття 77

«...Порядок проведення виборів народних депутатів України встановлюється законом.»

Е. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 17.12.1997 р.

32. Витяги з Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 17.12.1997 р.:

Стаття 1. Статус Центральної виборчої комісії

«Центральна виборча комісія (далі - Комісія) є постійно діючим державним органом, який відповідно до Конституції України, цього та інших законів України забезпечує організацію підготовки і проведення виборів Президента України, народних депутатів України, а також всеукраїнських референдумів. ...»

Стаття 14. Повноваження ЦВК

«Центральна виборча комісія: ...

1) реєструє відповідно до законів України кандидатів у депутати, включених до виборчих списків політичних партій (блоків), та видає представникам політичних партій (блоків) копію рішення про реєстрацію, посвідчення кандидатів у депутати...»

Ф. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р.¹

33. Витяги з цивільного кодексу Української РСР від 18.07.1963 р.

Стаття 17. Місце проживання

«Місцем проживання визнається те місце, де громадянин постійно або переважно проживає. ...»

Г. Державна таємниця і заява на отримання паспорта

34. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» містить у статті 12 посилення на Закон України «Про державну таємницю». Особи, обізнані з державною таємницею, більш детально контролюються, якщо вони хочуть отримати закордонний паспорт чи виїхати на постійне місце проживання за кордон. Міністерство внутрішніх справ разом зі Службою безпеки України систематично перевіряють усіх осіб, які звертаються за отриманням такого паспорта.

---

¹ Який діяв на той час.

Н. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 18.10.2001 (зі змінами від 17.01.2002)

35. Відповідні витяги з Закону:

Стаття 8. Право бути обраним

«1. Депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років.

2. Проживання в Україні за цим Законом означає проживання на території, яка включає: територію в межах державного кордону України, судна, що перебувають у плаванні під Державним Прапором України, а також перебування громадян України у встановленому законодавством порядку у відрядженні за межами України, в дипломатичних та інших офіційних представництвах і консульських установах України, міжнародних організаціях та їх органах, на полярних станціях України, а так само перебування громадян України за її межами відповідно до чинних міжнародних договорів України. ...»

Стаття 41. Умови реєстрації кандидатів у депутати в багатомандатному окрузі, включених до виборчого списку партії

«...8) автобіографії осіб, включених до виборчого списку партії (блоку), обсягом до двох тисяч друкованих знаків, що обов'язково повинні містити: прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік і місце народження, громадянство, відомості про освіту, трудову діяльність, посаду (заняття, місце роботи, громадську роботу (в тому числі на виборних посадах), партійність, склад сім'ї, адресу місця проживання із зазначенням часу проживання в Україні, відомості про наявність чи відсутність судимості...»

Стаття 47. Відмова в реєстрації кандидата (кандидатів) у депутати

«1.Виборча комісія відмовляє у реєстрації кандидата (кандидатів) у депутати у разі:

...4) неналежного оформлення документів, зазначених у статтях 41... цього Закону;

...6) вибуття особи, висунутої кандидатом у депутати, за межами України для постійного проживання;

...8) виявлення відповідною виборчою комісією суттєвої недостовірності відомостей про кандидата, поданих відповідно до цього Закону...»

I. Цивільний процесуальний кодекс (із змінами від 07.03.2000)

36. Відповідні витяги з Цивільного процесуального кодексу:

Стаття 243-16. Підсудність справ по скаргах, заявах

Скарги на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії розглядаються Верховним Судом України.

Стаття 243-17. Подання скарги, заяви

Скаргу на рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, крім зазначених у главах 30-Б, 30-В цього Кодексу, може бути подано до Верховного Суду України протягом семи днів відповідно з дня прийняття Центральною виборчою комісією рішення, вчинення дії або бездіяльності.

Стаття 243-20. Рішення суду

«За результатами розгляду скарги суд постановляє рішення.

При встановленні обґрунтованості скарги суд визнає дії чи бездіяльність Центральної виборчої комісії неправомірними, скасовує рішення і зобов'язує задовольнити вимогу заявника та усунути порушення.

Якщо оскаржені рішення, дії Центральної виборчої комісії відповідають вимогам закону, суд постановляє рішення про відмову в задоволенні скарги.

Рішення суду є остаточним і оскарженню не підлягає. ...»

J. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців» від 10 січня 2002 року

37. Відповідна частина цього Закону, прийнятого 10 січня 2002 року:

«Верховна Рада України постановляє:

Приєднатися до Конвенції про статус біженців, 1951 року та Протоколу щодо статусу біженців, 1967 року»

Ратифікаційна грамота Протоколу була передана депозитарію 04.04.2002 р. з негайним вступом в дію. Ратифікаційна грамота Конвенції була передана депозитарію 10.06.2002 р. і вступила в дію 08.09.2002 р.

К. Ухвала Конституційного Суду України від 14.03.2002 (№4-у/2002)

38. Витяг Ухвали від 14.03.2002:

«Законом України "Про громадянство України" визначено, що безперервне проживання на території України - це проживання в Україні особи, якщо її разовий виїзд за кордон у приватних справах не перевищував 90 днів, а в сумі за рік - 180 днів. Не є порушенням вимоги про безперервне проживання виїзд особи за кордон у службове відрядження, на навчання, у відпустку, на лікування за рекомендацією відповідного медичного закладу або зміна особою місця проживання на території України (стаття 1 цього Закону)...»

Л. Практика Верховного Суду України

39. Витяги з судової практики Верховного Суду:

1. *Рішення Верховного Суду від 25.03.2002 у справі Віктора Чайки*

«Питання про суттєву недостовірність відомостей про кандидата в депутати слід пов'язувати з наявністю умисних винних дій кандидата, спрямованих на введення в оману ЦВК та виборців стосовно таких відомостей, які виключають можливість обрання його народним депутатом України або можуть вплинути на результати виборів...»

2. *Рішення Верховного Суду від 13.02.2002 у справі Юрія Буздугана*

«Описка в документах поданих для реєстрації в ЦВК не є підставою для відмови в реєстрації кандидатів в народні депутати України.»

3. *Рішення Верховного Суду від 25.03.2002 у справі Олександра Васька*

«Суттєва недостовірність відомостей... може полягати... біографічних даних, відомостей про майновий стан за умови, що внаслідок їх оприлюднення у виборців формується помилкова думка про порядність, кваліфікацію, економічну незалежність чи майнову неспроможність кандидата у народні депутати.

Але в кожному конкретному випадку висновок комісії про недостовірність відомостей та їх суттєвий характер має ґрунтуватися на результатах комплексного вивчення всієї інформації, вміщеної

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

в документах, поданих кандидатом у депутати, та обставинах, що зумовили подачу недостовірної інформації...»

4. Рішення Верховного Суду від 25.03.2002 у справі Степана Хмари

«...такими відомостями, що виключають можливість обрання особи народним депутатом, можуть бути недостовірні дані про вік, громадянство, час проживання в Україні або про наявність чи відсутність судимості за вчинення умисного злочину... суд вважає, що невключення заявником до декларації відомостей про наявність у нього на праві приватної власності нежилого приміщення...само по собі не є суттєвою недостовірністю відомостей, яка тягне скасування реєстрації його кандидатом у народні депутати...»

М. Інструкції щодо місця проживання

40. Відповідні витяги з Рекомендації від 28 грудня 2001 року щодо заповнення декларації про майно кандидата передбачають таке¹:

«В. Рекомендація щодо правил заповнення:

...1.2. Цей підпункт (відносно місця постійного проживання) слід заповнювати на підставі паспортних даних про прописку або тимчасову прописку (реєстрацію)»

41. Інструкція про порядок обліку та розгляду заяв про надання послуг телефонного зв'язку вимагає вказати адресу на підставі паспортних даних про прописку або тимчасову прописку. Такі ж вимоги можна знайти в Інструкції про порядок реєстрації громадян, які шукають роботу, та безробітних, про порядок видачі паспорту тощо.

Н. Правова теорія та практика

42. Відповідно до Висновку Інституту держави та права ім. Корецького (Академії правових наук) паспорт був офіційним документом, який підтверджує особу, підтверджуючи

---

¹ Декларацію про майно та доходи кандидата в народні депутати України і членів його сім'ї за 2001 рік та Рекомендацію щодо правил її заповнення, затверджено наказом Міністерства фінансів України № 611 від 28 грудня 2001 року, зареєстрована міністерством юстиції України 2 січня 2002 року (№ 1/6289).

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

українське громадянство та зазначаючи постійне місце проживання. Особа вважається такою, що проживала в Україні протягом попередніх п'ять років, якщо вона має паспорт з пропискою за ці п'ять років. Ні Конституція, ні виборчий Закон не вимагають інформацію про теперішнє місце проживання, а вимагають інформацію про формальне місце проживання відповідно до прописки, зазначеної в паспорті. Судова колегія у цивільних справах Верховного Суду висловила цю думку в справі №6-110у98 (ухвала від 10 червня 1998 року):

«Юридичне значення щодо проживання народного депутата, кандидата в депутати або іншої особи у зв'язку з виборами мають лише документовані дані, зібрані у встановленому законом порядку, оскільки саме вони належать до основних даних про особу...

загальним документом, який засвідчує особу його власника, підтверджує громадянство і реєструє постійне місце проживання громадянина є паспорт (див. статтю 5 Закону України «Про громадянство в Україні» та статті 1 і 6 Положення про паспорт громадянина України від 2 вересня 1993 року, № 3423-ХП)...

При наявності в особі паспорта громадянина України і відомостей у ньому про прописку протягом останніх п'яти років як факту реєстрації постійного місця проживання вважається, що ця особа проживала в Україні протягом останніх п'яти років».

ЩОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 3 ПРОТОКОЛУ № 1 ДО КОНВЕНЦІЇ

43. Заявник скаржиться на порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції, яка закріплює:

«Високі договірні сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу».

А. Твердження сторін

44. Заявник стверджував, що він був свавільно позбавлений реєстрації у списку кандидатів на вибори до Верховної Ради України від Соціалістичної партії України. Він зазначив, що, по-перше, подав правдиву інформацію щодо його проживання відповідно до прописки за останні 5 років та, по - друге, що він проживав в Україні, навіть перебуваючи за її межами, відповідно до міжнародних договорів, як це передбачено Законом «Про вибори народних депутатів», оскільки Уряд США надав йому статус біженця, а Женевська Конвенція про статус біженців 1951 році вже була підписана Україною. Він заявляв, що відмова зареєструвати його кандидатом у депутати до Верховної Ради не має об'єктивного чи розумного виправдання, не переслідувала законну мету та що таке втручання у його права не було пропорційним.

45. Заявник зазначив, що хоча Закон «Про вибори народних депутатів» відповідає вимогам ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції, його тлумачення органами державної влади у цій справі було свавільним, оскільки Закон не визначає конкретно, чи кандидат повинен мати 5 років юридично підтвердженого місця проживання, чи 5 років фактично проживати в Україні. Для нього вимога місця проживання була чітко доведена штампом прописки у національному паспорті громадянина України. Прописка означала його постійну, юридичну адресу в Україні та, відповідно, він зазначив таку інформацію у своїй заяві про реєстрацію кандидатом у депутати. Він посилався на інші адміністративні процедури, де вимагалась інформація про прописку, яка означала «місце проживання» (див. п.п. 40-42 нижче). Прописка була невід'ємним, основним аспектом в українській адміністративній системі та була підставою для визначення місця проживання для офіційних цілей. Закон «Про вибори народних депутатів» посилається на «проживання» в Україні, тоді як Центральна виборча комісія, під час відмови у реєстрації кандидатів, використовувала різні терміни, такі як «постійне місце проживання в Україні», або «його міс-

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

це перебування», терміни, які не визначені у тексті цього Закону. Відмова у реєстрації за цих підстав була, відповідно, несумісна з принципом рівності перед законом, правової певності та верховенства права.

46. Заявник далі зазначав, що він подавав правдиву інформацію щодо його місця проживання та змушений був покинути Україну у зв'язку з переслідуванням його органами державної влади за політичних мотивів. Він наполягав на тому, що Центральна виборча комісія та Верховний Суд України відмовили у його праві на вибори всупереч ст. 24 Конституції України, яка забороняє дискримінацію на підставі місця проживання.

47. Уряд зазначив, що заявник не надав Центральній виборчій комісії фактичної адреси його місця проживання та не довів, що він проживав за кордоном відповідно до міжнародних договорів, підписаних Україною, оскільки не бажав повідомляти про свою американську адресу українським силовим структурам. Він не проживав останніх 5 років в Україні, як цього вимагає ст. 8 Закону України «Про вибори народних депутатів», оскільки більше року до виборів проживав у США, де набув статус біженця. Більше того, заявник не перебував за кордоном відповідно до міжнародних договорів, підписаних Україною, відповідно до частини 2 статті 8 цього Закону. Уряд зазначив, що Женевська конвенція 1951 року набула чинності для України тільки 8 вересня 2002 року. А рішення у справі заявника на національному рівні вже було прийняте до цієї дати.

48. Уряд посилався на ст. 17 Цивільного Кодексу, яка визначає місце проживання як місце, де він чи вона постійно чи тимчасово проживає (п. 33 вище). Поняття тимчасової відсутності в Україні було підтверджено Конституційним Судом України у його рішенні від 14 березня 2002 року у справі № 4-у/2002 (п. 38 вище). Поняття місце проживання повністю відрізняється від поняття місця реєстрації, яке у той час замінило прописку. Уряд зазначає, що органи державної влади мають

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

широкі межі розсуду щодо тлумачення відповідного законодавства щодо його відповідності ст. 3 Протоколу № 1.

49. Вони також оскаржували будь-яку невизначеність у Законі щодо вимоги 5-ти річного перебування. Більше того, частина 2 статті 8 Закону надає широкі межі розсуду органам державної влади у визначенні місця проживання «відповідно до міжнародних договорів в Україні».

50. Уряд України зазначив, що заявник не може вважатися біженцем, оскільки його не переслідували в Україні та не було жодної погрози такого переслідування. Проте, він зазначив, що заявник був би затриманий українськими силовими структурами, у випадку перетину кордону України. Він посилався на незакінчене кримінальне слідство щодо розголошення магнітофонних записів, які нібито були зроблені заявником у кабінеті Президента України. Уряд стверджував, що неправдива заява про реєстрацію заявника кандидатом у депутати може розглядатися як спроба отримання імунітету від кримінального обвинувачення. Така ціль несумісна зі статусом народного депутата та його функціями.

51. Уряд вважав, що підставами відмови у реєстрації заявника було надання ним неправдивої інформації, а не місце проживання заявника як таке. Така неправда могла ввести в оману електорат щодо чесності кандидата та його компетентності. Більше того, перевірка цієї інформації відповідає потребам демократичного суспільства.

52. Уряд вважав, що поведінка заявника по суті була несумісною з його бажанням набути статус народного депутата.

В. Судова практика

53. Суд зазначає, що стаття 3 Протоколу № 1 до Конвенції проголошує фундаментальний принцип для ефективної політичної демократії, та є відповідно найвищою цінністю в системі Конвенції (див. *Матьє Моан і Клерфейт проти Бельгії*, рішення від 2 березня 1987 року, Серія А № 113, стор. 22 § 47). Щодо зв'язку між демократією та Конвенцією, Суд вже навів свої аргументи у рішенні від 30 січня 1998 року у справі

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

«Об'єднана Комуністична Партія Турції та інші проти Турції» (Доповіді про винесені Судом ухвали та рішення 1998-I, pp. 21-22, § 45, які процитував у справі «Язар та інші проти Турції», №22723/93, 22724/93 та 22725/93, § 47, ЄСПЛ 2002-II):

«Демократія без сумніву є фундаментальною ознакою у Європейському суспільстві... Це зрозуміло, по-перше, з Преамбули Конвенції, яка встановлює дуже тісний зв'язок між Конвенцією та демократією, закріплюючи, що визначення та подальша реалізація прав та основних свобод людини найкраще забезпечується, з одного боку, ефективною політичною демократією та, з іншого боку, однаковим розумінням та дотриманням прав людини... Преамбула далі підтверджує, що Європейські країни мають спільну спадщину політичних традицій, ідей, свобод та верховенства права. Суд зазначив, що у цій спільній спадщині слід встановити фундаментальні цінності Конвенції..., декілька разів зазначалося, що Конвенція була створена для визначення та проголошенням ідеалів та цінностей демократичного суспільства...» (вищезазначене рішення у справі «Язар та інші проти Туреччини», § 47).

54. Суд наголошує, що ст. 3 Протоколу № 1 включає суб'єктивні права голосувати та бути обраним. Не дивлячись на важливість цих прав, вони не є абсолютними. Оскільки у статті 3 вони визнаються, але не називаються й тим більше не визначаються, то існує можливість для імпліцитних обмежень (див. *Матьє Моан і Клерфейт проти Бельгії*, див. вище стор. 23, § 52). У своїх внутрішніх правових системах Договірні сторони можуть робити право голосувати та бути обраним предметом для певних обмежень, які не заборонені в принципі статтею 3. Держави мають широкі межі розсуду у цій сфері, проте Суд визначає чи вимоги Протоколу № 1 були дотримані. Суд повинен впевнитись, що ці умови не обмежують права до такого ступеня, позбавляють їх суті та ефективності взагалі, що вони переслідують законну мету, та що заходи, які вживалися є пропорційними.

55. Щодо конституційних норм про статус народних депутатів, включаючи критерії для проголошення їх такими, що не відповідають встановленим вимогам, не дивлячись на те, що вони мають багато спільного, такі критерії відрізняються

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

один від одного відповідно до історичних та політичних факторів, які характерні для кожної країни. Багатоманітність положень, передбачених у конституціях і виборчому законодавстві багатьох держав Ради Європи, показує різноманітність можливостей у цій сфері. З метою дотримання ст. 3, будь-яке законодавство про вибори має бути оцінене у світлі політичного розвитку країни, оскільки ознаки, які неприйнятні в контексті однієї системи, можуть бути виправдані в контексті іншої. Проте, широкі межі розсуду держави у цій сфері обмежені зобов'язанням поважати фундаментальні принципи статті 3, зокрема, «вільне вираження думки народу під час вибору законодавчого органу» (див. *Матьє Моан і Клерфейт проти Бельгії*, вище стор. 23-24, § 54; *Подкользіна проти Латвії*, № 46726/99, § 33 ЄСПЛ 2002-II).

56. Щодо умов проживання у зв'язку з правом бути обраним, як таким, Суд ніколи не виражав своєї точки зору з цього приводу. Проте, відносно окремого права голосувати, Суд вирішив, що це не є не розумною чи свавільною вимогою (див. *Хілбе проти Ліхтенштейну* (ріш.), № 31981/96, ЄСПЛ 1999-VI). Суд вважає, що вимога щодо проживання для голосування може бути виправдана на підставі (1) припущення що громадянин нерезидент менше прямо чи безпосередньо зацікавлений, та менше знає про повсякденні проблеми держави, (2) нездійсненність, а інколи й небажаність (у деяких випадках неспроможність) кандидатів у народні депутати, представляти різні інтереси громадян, які проживають за кордоном, так, щоб було дотримано свободу на вільне вираження поглядів; (3) вплив громадян-резидентів на вибір кандидатів та на формування їх виборчої програми, та (4) співвідношення між правом голосувати на парламентських виборах та отримати результат від дій обраного органу (*Полако та Гарофало проти Італії*, № 23450/94, рішення Комісії від 15 вересня 1997 року).

57. Суд допускає, що більш суворі вимоги можуть бути встановлені до можливості бути обраним до парламенту, ніж до можливості голосування (див. роз'яснення щодо виборів

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

Венеціанської Комісії, параграф 29 вище). Виходячи з цього, Суд не перешкоджає встановленню вимоги 5-ти річного проживання для потенційних кандидатів до парламенту. Проте спірним є те, що ця вимога може розглядатися як така, що дає можливість цим особам отримати достатні знання з питань пов'язаних з завданнями національного парламенту.

58. Більше того, дуже суттєвим є те, що кандидати до парламенту мають виглядати особами прямими та чесними. Шляхом зобов'язання їх самих бути повністю та добровільно публічно відкритими, відвертими, електорат може визначити особисті якості кандидата та можливість найкращого представництва їх інтересів у парламенті. Такі вимоги чітко відповідають інтересам демократичного суспільства і держави мають межі розсуду у їх застосуванні.

59. У цьому зв'язку, Суд зазначає, що предмет та мета Конвенції вимагає, щоб її положення тлумачились та застосовувались у такий спосіб, щоб зробити її вимоги не просто теоретичними або ілюзорними, але й практичними і ефективними (див., наприклад, *«Artiso проти Італії»*, рішення від 13 травня 1980, серія А №37, с. 15-16, § 33; *«Об'єднана Комуністична партія проти Турції та Інші проти Туреччини»*, рішення від 30 січня 1998, Доповіді про винесені судом ухвал та рішення 1998-I, с. 18-19, § 33; та *«Чессагну та інші проти Франції»* [GC], № № 25088/94, 2833195 та 28443/95, §100, ЄСПЛ 1999-III). Право стати кандидатом на виборах, що гарантується статтею 3 Протоколу № 1, і є таким суттєвим правом в концепції реального демократичного устрою, яке було б ілюзорним, якщо комусь може бути відмовлено у цьому праві в будь-який момент. Таким чином, якщо держава має широкі розсуду при визначенні вимог для надання права абстрактно, принцип того, що право має бути ефективним вимагає, щоб процедура надання права містила достатні гарантії для запобігання свавільним рішенням.

С. Застосування прецедентної практики Суду у цій справі

60. Суд зазначає, що його повноваження перевіряти дотримання національного законодавства обмежені (див. «Хакансон і Старесон проти Швеції», рішення від 21 лютого 1990р. серія А № 171-А, с. 16, § 47) і що замінити національні суди не є завданням Суду. Вирішення проблем тлумачення національного законодавства є завданням національної влади. (див. «Вайт і Кенеді проти Німеччини» [GC], №26083/94, §54, ЄСПЛ 1999-1). Проте, Суд має визначити, чи були рішення національних судів у цій справі сумісні з правом заявника виступати кандидатом на виборах (див. *mutatis mutandis*, «Совтрансавто-Холдинг проти України» №48553/99, § 95, ЄСПЛ 2000-VII).

61. Враховуючи відповідне національне законодавство та практику, Суд встановив, що вимога проживання в Україні не була абсолютною і що національна влада, надаючи дозвіл або відмовляючи у реєстрації певному кандидату, була зобов'язана враховувати його конкретну ситуацію. Суд вважає, що ні відповідне законодавство, ні практика не містять прямої вимоги «постійного» або «тривалого» проживання на території України. Крім того, законодавство не містить різниці між поняттями «законного» та «постійного» проживання. Зрозумілим є те, що у вказаний період «місце постійного проживання» заявника частково було за межами України, оскільки 26 листопада 2000 р. він був змушений залишити країну через побоювання бути переслідуваним та оселився як біженець на території Сполучених Штатів Америки (див. п. 10). Однак, прописка в його національному паспорті не змінилась.

62. Суд зазначив, що на той час єдиний доказ реєстрації місця проживання особою, яке не завжди співпадає з місцем її постійного проживання (п.п. 56-58), містився у внутрішньому національному паспорті. Далі Суд зазначає, що прописка була невід'ємним та основоположним аспектом української адміністративної системи та широко використовувалась для багатьох цілей (реєстрація поточного місця проживання громадян, вій-

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

ського призову, голосування на виборах, різноманітні майнові питання тощо).

63. Суд вважає вкрай важливим той факт, що кандидати у народні депутати мали надавати детальну інформацію щодо їх особистої власності та доходів, а також щодо власності своєї сім'ї. Стандартна декларація вимагає від кандидатів зазначити «їх прописку або тимчасову прописку (реєстрацію), що міститься в паспорті громадянина» (п. 40). Тому Суд вважає, що у декларації про доходи, яка подається до Центральної виборчої комісії для реєстрації як кандидата, заявник був зобов'язаний надати інформацію лише щодо прописки.

64. На думку Суду, посилення заявника на Женевську конвенцію 1951 року як на законний аргумент не є суттєвим, оскільки на той час вона не набула чинності для України. Однак, Суд зауважує, що Україна як країна, що підписала Женевську конвенцію, відповідно до статті 18 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів мала утримуватись від дій, які позбавили б Женевську конвенцію її об'єкта й мети до набрання нею чинності.

65. Важливішим є те, що Суд вважає, що заявник може спиратися як на об'єктивний, наявний аргумент на своє побоювання переслідування через свою роботу, підозрілі події навколо зникнення і вбивства журналіста Георгія Гонгадзе та «касетний скандал». Крім того, заявник був швидко визнаний особою, що легітимно шукає політичного притулку в Сполучених Штатах Америки. Тому зрозумілим є те, що заявник швидко і на невизначений час залишив країну. Суд визначає, що заявник був у складній ситуації: якби він залишився в Україні, його особиста безпека чи фізична недоторканість були б під загрозою, реалізація будь-яких політичних прав неможливою, при тому, що, залишивши країну, він так само був би позбавлений реалізації цих прав.

66. Враховуючи вищезазначене, Суд вважає, що рішення Центральної виборчої комісії про відмову у реєстрації заявника як кандидата у народні депутати України через подання

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

ним неправдивих відомостей, незважаючи на наявність у останнього зареєстрованого законного місця проживання на території України (прописки), порушує статтю 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

67. Тому, мало місце порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 14 КОНВЕНЦІЇ ОКРЕМО ТА У ПОЄДНАННІ ЗІ СТАТТЕЮ 3 ПРОТОКОЛУ № 1 ДО КОНВЕНЦІЇ

68. Заявник також скаржився, що факт позбавлення його права виступати кандидатом у депутати лише з тієї підстави, що він нібито надав неправдиву інформацію щодо місця свого проживання протягом останніх п'яти років, змусив його під час реалізації свого права, передбаченого статтею 3 Протоколу № 1 до Конвенції (див. вище), страждати від дискримінації, яку стаття 14 Конвенції забороняє. Він порівнює свою ситуацію з іншим кандидатом, який не проживав в Україні протягом п'яти років поспіль, але був зареєстрований кандидатом на виборах. Стаття 14 проголошує:

«Здійснення прав і свобод, викладених у Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин.»

69. Уряд зазначив, що не було порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції у поєднанні зі статтею 14, оскільки дискримінації щодо заявника не було.

70. Заявник заперечив цей аргумент, посилаючись зокрема на обставини справи п. Звягільського Я.М., який став депутатом Верховної Ради України, незважаючи на те, що проживав за кордоном (п. 22).

71. Суд вважає, що скарги за цією статтею по суті співпадають із скаргами за статтею 3 Протоколу № 1. Враховуючи висновки з цього приводу (див. п.п. 60-67), Суд вважає недоці-

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

льним розглядати окремо скаргу щодо порушення статті 14 Конвенції.

IV. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

72. Стаття 41 Конвенції проголошує:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідно Високої Договірної Сторони передбачає лише часткову компенсацію, Суд, у випадку необхідності надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію»

A. Матеріальна шкода

73. Заявник стверджував, що його вимога відшкодування матеріальної шкоди пов'язана із втратою заробітної плати, яку він мав би отримувати як депутат Верховної Ради України. Він зазначив, що міг бути обраним за списками Соціалістичної партії України, оскільки партія набрала необхідну для цього кількість голосів. Заявник вимагав 52,228,83¹ грн. компенсації, керуючись приблизним розміром заробітної плати народного депутата України, яку він мав би отримувати у випадку обрання.

74. Уряд зазначив, що відсутній причинний зв'язок між зазначеною матеріальною шкодою та виявленим порушенням. Уряд України стверджував, що ситуація є аналогічною ситуації у справі «Подколзіна проти Латвії» (п. 48 вище).

75. Суд, як і Уряд, вважає, що причинний зв'язок між стверджуваною матеріальною шкодою та виявленим порушенням відсутній. (див. «Ван Джейжем проти Бельгії» [GC], № 26103/95, §40, ЄСПЛ 1999-I, та «Ніколова проти Болгарії» [GC], № 31195/96, §73, ЄСПЛ 1999-II). Таким чином, Суд відхиляє вимоги заявника у цій частині.

B. Моральна шкода

76. Заявник стверджував, що відмова у його реєстрації як кандидата на вибори примусила його залишатись у вигнанні у Сполучених Штатах Америки як політичного біженця. Далі

---

¹ EUR 7.838.93

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

він стверджував, що порушення його прав призвело до серйозних фізичних та моральних страждань та зашкодило його репутації, оскільки державні органи продовжують дискредитувати його через засоби масової інформації в Україні та за кордоном. Заявник вимагав 100,000 ЄВРО компенсації.

77. Уряд вважав, що сума, зазначена заявником, є надмірною, зважаючи на прожитковий мінімум та рівень доходів в Україні на цей час. Він вказав на необґрунтованість вимог заявника. Уряд стверджував, що сама констатація порушення становитиме достатню сатисфакцію моральної шкоди, якої, за твердженнями заявника, він зазнав. Крім того, Уряд зазначив, що звернення до Європейського суду з прав людини не може бути джерелом для невинуватеного збагачення.

78. Суд повторює, що моральна шкода має визначатися за автономними критеріями, що впливають з Конвенції, а не на підставі принципів, визначених у національному законодавстві чи практиці відповідної держави (див. *mutatis mutandis*, «*Sandī Таймз проти Великобританії*» (№1) (стаття 50), рішення від 6 листопада 1980 р., серія А № 38, с. 17, § 41, та «*Пробстмеїр проти Німеччини*», рішення від 1 липня 1997 р., Доповіді 1997-VI, с. 1140, § 77). У цій справі Суд визнає, що заявник зазнав моральних страждань внаслідок недопущення висунення його кандидатури як кандидата на виборах. Відповідно, врахувавши обставини справи і зробивши свою оцінку на засадах справедливості, як вимагається статтею 41 Конвенції, Суд присуджує заявнику суму в 5000 ЄВРО компенсації моральної шкоди.

С. Судові витрати

79. Заявник не вимагав компенсації судових витрат, оскільки послуги адвоката були надані йому безоплатно. Таким чином, Суд нічого не присуджує в цій частині.

Д. Пеня

80. Суд вважає, що пеня, яка нараховуватиметься у разі несвоєчасної сплати, дорівнює граничній позичковій ставці

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

Європейського Центрального Банку плюс три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ОБСТАВИН СУД:

1. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що мало місце порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції;
2. *Постановляє* одноголосно, що недоцільно розглядати окремо скаргу за статтею 14 Конвенції;
3. *Постановляє* шістьма голосами проти одного, що:
  - a) протягом трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним згідно з пунктом 2 статті 44 Конвенції, держава-відповідач повинна виплатити заявникові в доларах США за курсом на день винесення цього рішення 5000 (п'ять тисяч) Євро як компенсацію моральної шкоди та будь-який податок, який може підлягати сплаті з зазначеної суми;
  - b) після закінчення вищезазначених трьох місяців і до остаточного розрахунку на названу суму нараховуватиметься відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського Центрального Банку, що діятиме на період несплати, плюс три відсоткові пункти.
4. Відхиляє одноголосно решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено англійською мовою і повідомлено письмово 19 жовтня 2004 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Т.Л. Ерлі
Заступник Секретаря

Дж.-П. Коста
Голова

Відповідно до пункту 2 статті 45 Конвенції та пункту 2 правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додається окрема думка судді Лукайдеса.

Окрема думка судді Лукаїдеса

Скарга заявника полягає у тому, що йому було незаконно відмовлено у реєстрації його як кандидата у народні депутати України за партійними списками Соціалістичної Партії України для участі у виборах до Верховної Ради України. Підставою для відмови органами державної влади в реєстрації заявника як кандидата в народні депутати стало надання ним неправдивих відомостей про фактичне місце проживання протягом останніх п'яти років. Заявник стверджував, що він надав уповноваженим органам інформацію щодо його реєстрації в місці законного проживання в Україні (на той час - «прописки»). *Прописка* була невід'ємним та основоположним аспектом української адміністративної системи та широко використовувалась для багатьох цілей. За твердженням заявника, оскільки *прописка* засвідчувала, що Україна була місцем його офіційної реєстрації впродовж останніх п'яти років до часу подачі ним заяви на реєстрацію його як кандидата у народні депутати України (12 січня 2002 р.), інформація, надана ним, не може вважатись неправдивою. Відповідно, він не мав бути виключений зі списку кандидатів на підставі недотримання вимог проживання навіть, якщо беззаперечним є той факт, що фактично він не проживав в Україні впродовж зазначеного часу.

Відповідно до ст. 76 Конституції України:

«...Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років...»

Крім того, ст. 8 Закону України «Про вибори народних депутатів» містить такі положення:

«1. Депутатом може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років».

Додаток 2. Рішення Страсбурзького суду

Загальновідомим фактом є те, що заявник залишив Україну 26 листопада 2000 р. та оселився як біженець у США згідно рішення державних органів Сполучених Штатів Америки від 27 квітня 2001 р. В Україну заявник не повернувся. Тому, фактично - він не проживав в Україні «протягом п'яти останніх років» до часу подачі заяви. Як вже зазначалось, заявник з цим не погоджується і стверджує, що, оскільки його *прописка* визначала місцем його офіційної реєстрації Україну, він має вважатися таким, що відповідає вимогам цензу проживання.

У адміністративній системі України *прописка* була формальним позначенням місця проживання особи та використовувалась, здебільшого з практичною метою, для формального підтвердження місця проживання. Вочевидь, прописка не може вважатися вирішальним доказом проживання особи в Україні, у випадках, коли в подальшому визнано, що фактично особа проживає за межами України. Іншими словами, у цій справі, на мою думку, рішення державної влади виходити з реального місця проживання заявника, аніж не зважати на це та керуватись лише *пропискою*, було цілком обґрунтованим.

Це було змістом скарги заявника, і саме це мало бути предметом нашого розгляду в сенсі ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції. Політичне підґрунтя та політичні питання справи не є предметом нашого розгляду оскільки вони були не повністю визначені заявником для доведення його окремих скарг згідно зазначених положень.

За даних обставин, я вважаю, що в цій справі не було порушення ст. 3 Протоколу № 1 до Конвенції.

Додаток 3. Застосування прецедентів Європейського суду з прав людини українськими судами

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР
(справа про поширення відомостей)

**І М Е Н Е М   У К Р А Ї Н И
Р І Ш Е Н Н Я
К О Н С Т И Т У Ц І Й Н О Г О   С У Д У   У К Р А Ї Н И**

м. Київ
10 квітня 2003 року
№ 8-рп/2003

Справа N 1-9/2003

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Селівона Миколи Федосовича – головуєчий,
Євграфова Павла Борисовича,
Костицького Михайла Васильовича – суддя-доповідач,
Малинникової Людмили Федорівни,
Мироненка Олександра Миколайовича,
Пшеничного Валерія Григоровича,

**Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Скоморохи Віктора Єгоровича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Ткачука Павла Миколайовича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,**

розглянув на пленарному засіданні справу про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР «поширив такі відомості».

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стало конституційне звернення громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича. Підставою для розгляду справи відповідно до статті 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність неоднозначного застосування судами України частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР з питання, порушеного у конституційному зверненні.

Заслухавши суддю-доповідача Костицького М.В. та дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Громадянин Сердюк Валерій Анатолійович звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (далі – Цивільний кодекс) «поширив такі відомості». Практичну необхідність в офіційному тлумаченні заявник обґрунтовує наявністю неоднозначного застосування цього положення судами України, що, на думку Сердюка В.А., призвело до порушення його конституційних прав.

Суб'єкт права на конституційне звернення зазначає, що його заяву щодо неправомірних дій інспектора державної податкової інспекції м. Полтави до Державної податкової адміністрації у Полтавській області Октябрський районний суд м. Полтави визнав такою, що поширює відомості, які не

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

відповідають дійсності, порочать честь, гідність та ділову репутацію працівника державної податкової інспекції. Своїм рішенням суд зобов'язав Сердюка В.А. спростувати заявлені відомості шляхом направлення заяви до відповідного відділу зазначеної адміністрації, а також відшкодувати збитки за заподіяну моральну шкоду цій службовій особі.

Судова колегія в цивільних справах Полтавського обласного суду та Колегія суддів судової палати в цивільних справах Верховного Суду України відмовили у задоволенні касаційної скарги Сердюка В.А. на рішення районного суду м. Полтави.

Заявник долучив до звернення також витяги з постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 1997 року за позовом подружжя Б. до громадянина Л. про захист честі, гідності, ділової репутації та відшкодування моральної шкоди і з постанови президії Житомирського обласного суду від 2 червня 2000 року за позовом громадянина С. до громадянина М. про захист честі, гідності та відшкодування моральної шкоди, які було вирішено з іншими правовими наслідками.

2. У відповіді на запит Конституційного Суду України Голова Верховного Суду України підкреслює, що звернення особи до правоохоронного органу зі скаргою на неправомірні дії його працівника, пов'язані із здійсненням ним владних повноважень чи виконанням службових обов'язків, є поширенням відомостей про цього працівника. Однак таке звернення не може бути підставою цивільно-правової відповідальності заявника за статтею 7 Цивільного кодексу (навіть якщо такі відомості не відповідають дійсності). Повідомлення правоохоронному органу про дії його працівника, що стосуються виконання ним службових обов'язків, але не пов'язані з реалізацією владних повноважень, є повідомленням про поведінку цього працівника, а тому не є поширенням відомостей у розумінні статті 7 Цивільного кодексу незалежно від того, чи правдиві вони. Підставою для відповідальності заявника за статтею 7

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Цивільного кодексу можуть бути лише відомості, які стосуються поведінки (дій чи бездіяльності) працівника правоохоронного органу, оцінки його особистості (особистих якостей), за наявності всіх передбачених цією статтею обставин.

До того ж у згаданій вище постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 1997 року зазначається, що за змістом статті 7 Цивільного кодексу «звернення громадянина до правоохоронних органів про захист своїх прав від неправомірних дій інших осіб, у тому числі показання свідка під час попереднього слідства, не може вважатись поширенням неправдивих відомостей».

Державна податкова адміністрація України вважає, що в контексті статті 7 Цивільного кодексу звернення громадянина у порядку, передбаченому Законом України «Про звернення громадян», до правоохоронного органу зі скаргою на неправомірні дії його працівника не є поширенням відомостей про цього працівника і не може бути підставою для цивільно-правової відповідальності громадянина.

Подібні висновки містяться також і у відповідях, наданих інститутом держави і права ім. В.М. Корецького, інститутом філософії ім. Г. Сковороди, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень Національної академії наук України.

3. Частина перша статті 7 Цивільного кодексу встановлює, що «громадянин або організація вправі вимагати по суду спростування відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які порочать їх честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди їх інтересам, якщо той, хто поширив такі відомості, не доведе, що вони відповідають дійсності».

Відповідно до Конституції України усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (стаття 40); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга статті 55).

Питання практичної реалізації громадянами цих прав регулюються, зокрема, Законом України «Про звернення громадян», який забезпечує їм можливість брати участь в управлінні державними і громадськими справами, впливати на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, відстоювати свої права і законні інтереси та поновлювати їх у разі порушення шляхом викладення в письмовій або усній формі пропозицій (зауважень), заяв (клопотань) і скарг.

Згідно з частиною п'ятою статті 55 Конституції України «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань», а статтею 4 Закону України «Про звернення громадян» передбачено підстави, які дають громадянам право оскаржувати рішення, дії (бездіяльність) у сфері управлінської діяльності, у тому числі органів державної податкової служби та їх посадових осіб, що, зокрема, встановлено і Законом України «Про державну податкову службу в Україні».

З огляду на викладене Конституційний Суд України вважає, що звернення громадян до правоохоронного органу, що містять певні відомості про недодержання законів посадовими або службовими особами, передаються чи повідомляються не з метою доведення таких відомостей до громадськості чи окремих громадян, а з метою їх перевірки уповноваженими на це законом іншими посадовими особами. Тому такі звернення за змістом частини першої статті 7 Цивільного кодексу не можуть вважатися поширенням

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам посадової чи службової особи правоохоронного органу.

Проблеми, пов'язані з особливостями реалізації права громадян на свободу вираження поглядів і критику стосовно дій (бездіяльності) посадових та службових осіб, неодноразово були предметом розгляду **Європейського суду з прав людини**. Застосовуючи положення **статті 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод в рішеннях у справах «Нікула проти Фінляндії», «Яновський проти Польщі» та інших**, Суд підкреслює, що межі допустимої інформації щодо посадових та службових осіб можуть бути ширшими порівняно з межами такої ж інформації щодо звичайних громадян. Тому, якщо посадові чи службові особи діють без правових підстав, то мають бути готовими до критичного реагування з боку суспільства.

Водночас наявність у зверненнях до правоохоронного органу завідомо неправдивих відомостей тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України.

Зокрема, статті 173-1, 212-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачають адміністративну відповідальність за поширення неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку, та за повідомлення завідомо неправдивих відомостей органам реєстрації актів громадянського стану.

Кримінальний кодекс України встановлює кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками (стаття 259), завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому або органу дізнання про вчинення злочину (стаття 383) тощо.

До того ж стаття 27 Закону України «Про звернення громадян» передбачає відшкодування особою за рішенням

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

суду витрат у зв'язку з перевіркою звернень, які містять завідомо неправдиві відомості.

Підставою цивільно-правової відповідальності заявника, передбаченої статтею 7 Цивільного кодексу, може бути поширення недостовірної інформації стосовно особистого (сімейного) життя посадової чи службової особи правоохоронного органу як людини і громадянина.

Виходячи з наведеного та керуючись статтями 147, 150 Конституції України, статтями 51, 94, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив:

1. Положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР «поширив такі відомості» в аспекті конституційного звернення треба розуміти так, що викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу відомостей особою, на думку якої посадовими чи службовими особами цього органу при виконанні функціональних обов'язків порушено її право, не може вважатись поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам цих осіб.

Викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу завідомо неправдивих відомостей тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», за конституційним зверненням Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян)

І М Е Н Е М   У К Р А Ї Н И
Р І Ш Е Н Н Я
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

м. Київ, 10 жовтня 2001 року
23/2001

Справа N 1-

№ 13-рп/2001

Конституційний Суд України у складі суддів Конституційного Суду України:

Скоморохи Віктора Єгоровича – головуєчий,
Вознюка Володимира Денисовича,
Євграфова Павла Борисовича,
Іващенко Володимира Івановича,
Козюбри Миколи Івановича,
Корнієнка Миколи Івановича – суддя-доповідач,
Костицького Михайла Васильовича,
Малинникової Людмили Федорівни,
Розенка Віталія Івановича,
Савенка Миколи Дмитровича,
Селівона Миколи Федосовича,
Тимченка Івана Артемовича,
Тихого Володимира Павловича,
Чубар Людмили Пантеліївни,
Шаповала Володимира Миколайовича,
Яценка Станіслава Сергійовича,

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

за участю: суб'єкта права на конституційне подання – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Карпачової Ніни Іванівни; представників суб'єкта права на конституційне подання Терця Валерія Миколайовича – керівника Департаменту соціально-економічних та культурних прав громадян Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Ткаченка Миколи Степановича – керівника відділу конституційного права Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Селіванова Анатолія Олександровича – Постійного представника Верховної Ради України в Конституційному Суді України; Носова Владислава Васильовича – Постійного представника Президента України в Конституційному Суді України; представників Верховної Ради України Беспалого Бориса Яковича – народного депутата України, члена Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, Донченка Юрія Григоровича – народного депутата України, голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці, Стояна Олександра Миколайовича – народного депутата України, голови підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці; Ушакової Раїси Антонівни – начальника Департаменту фінансів невиробничої сфери Міністерства фінансів України, Ковальчука Сергія Миколайовича – начальника юридичного управління Міністерства фінансів України; Лутковської Валерії Володимирівни – Уповноваженого Міністерства юстиції України у справах дотримання Конвенції про захист прав людини і основних свобод,

розглянув на пленарному засіданні справу щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» від 21 листопада

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

1996 року № 537/96-ВР (Відомості Верховної Ради України, 1997 р., № 8, ст. 60, ст. 61; 1998 р., № 35, ст. 240) і щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України.

Приводом для розгляду справи згідно зі статтями 39, 40, 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» стали конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне звернення Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян – жителів Харківської області.

Підставою для розгляду справи відповідно до статті 71 Закону України «Про Конституційний Суд України» є наявність спору щодо конституційності положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», а також визначена статтею 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» наявність неоднозначного застосування положень статей 22, 41, 64 Конституції України.

Заслухавши суддю-доповідача Корнієнка М.І., пояснення Карпачової Н.І., Терця В.М., Ткаченка М.С., Селіванова А.О., Носова В.В., Беспалого Б.Я., Донченка Ю.Г., Стояна О.М., Ушакової Р.А., Ковальчука С.М., Лутковської В.В., спеціаліста, професора Рабіновича П.М. та вивчивши матеріали справи, Конституційний Суд України

установив:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – звернувся з клопотанням щодо відповідності Конституції України положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» (далі – Закон).

Автор подання вважає, що положення зазначених статей Закону порушують конституційні права і свободи громадян

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

України, передбачені, зокрема, статтями 3, 13, 22, 41, 48 Конституції України, а також міжнародні стандарти прав людини. Мається на увазі встановлений Законом порядок, за яким заощадження громадян, відновлені та проіндексовані згідно з цим Законом в установах Ощадного банку України, повертаються поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин, у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік (стаття 7), а у разі смерті вкладника – лише їх частина, сума якої визначається виходячи з розміру державної допомоги на поховання (стаття 8).

На пленарному засіданні Конституційного Суду України Уповноважений Верховної Ради України з прав людини наголошувала на тому, що встановлені статтею 7 Закону обмеження щодо повернення грошових заощаджень громадян порушують принцип рівноправності, закріплений статтями 24, 41 Конституції України.

2. Воробйов В.Ю., Лосев С.В. та інші громадяни своє конституційне звернення про необхідність офіційного тлумачення статей 22, 41, 64 Конституції України обґрунтують тим, що суди загальної юрисдикції, до яких вони звертались з позовами про повернення їхніх вкладів, в одних випадках, керуючись зазначеними статтями, задовольняли їх позови, а в інших на підставі положень Закону відмовляли. Тому таке неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції положень Конституції України призвело, на думку заявників, до порушення їх права власності, зокрема щодо повернення за першою вимогою їхніх вкладів та права розпоряджатися ними.

Враховуючи, що конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне звернення Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян стосуються того самого питання, на підставі статті 58 Закону

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

України «Про Конституційний Суд України» їх об'єднано в одне конституційне провадження у справі.

3. До справи додано письмові пояснення Голови Верховної Ради України, Першого віце-прем'єр міністра України, Міністерства юстиції України.

На думку Голови Верховної Ради України, положення статей 7, 8 Закону не обмежують реалізацію конституційного права громадян на власність, закріпленого у статті 41 Конституції України. Разом з тим положення статті 7 Закону, відповідно до якого заощадження повертаються «у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік», потребує офіційного тлумачення. Перший віце-прем'єр-міністр України наголосив на тому, що подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо неконституційності статей 7, 8 Закону не може бути задоволене через відсутність можливості повернення проіндексованих вкладів усім одночасно і у повному обсязі.

Міністерство юстиції України вважає, що сума нарахованої державою компенсації на вклади громадян не є їх власністю. У зв'язку з цим передбачений статтями 7, 8 Закону механізм повернення цих вкладів є правомірним.

4. У виступі на пленарному засіданні Стоян О.М. зазначив, що з огляду на фінансові можливості держави Верховна Рада України свідомо пішла на обмеження права вкладників розпоряджатися їх грошовими заощадженнями, знеціненими та відновленими в установах Ощадного банку України. Водночас встановлений Законом механізм поетапного повернення заощаджень громадян потребує вдосконалення. На думку Беспалого Б.Я., положення статей 7, 8 Закону відповідають Конституції України, оскільки громадяни, які помістили свої заощадження до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР, фактично їх втратили, а на відновлені та проіндексовані вклади не набули права

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

власності. Цю точку зору поділяє Донченко Ю.Г., який вважає, що відновлення реальної вартості заощаджень є лише пільгою для тих громадян, на яких передусім поширюються положення статті 7 Закону.

Селіванов А.О. підтримав позицію Голови Верховної Ради України.

Компенсація державою знецінених заощаджень, на думку Носова В.В., є елементом соціального захисту громадян і не тягне за собою її цивільно-правової відповідальності перед вкладниками колишнього Ощадного банку СРСР.

На думку Лутковської В.В., особа не має права власності на проіндексовані суми, що містяться на позабюджетних рахунках Ощадного банку України. Ці кошти є фактичним оформленням права особи отримати суму компенсації в разі виконання державою встановлених нею умов.

У своїх виступах Ушакова Р.А. та Ковальчук С.М. наголошували на тому, що встановлений статтями 7, 8 Закону механізм повернення заощаджень громадян є оптимальним, таким, що дає можливість з огляду на фінансову спроможність держави хоча б якимось чином компенсувати заощадження найбільш соціальне незахищених громадян.

5. Вирішуючи спір щодо конституційності положень статей 7, 8 Закону, Конституційний Суд України виходить з такого.

5.1. Відповідно до Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша статті 41); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, право приватної власності є непорушним (частина четверта статті 41).

Грошові кошти є об'єктом права власності, в тому числі приватної (стаття 13 Закону України «Про власність»).

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Відповідно до статті 384 Цивільного кодексу Української РСР громадяни можуть зберігати кошти в державних банківських та інших кредитних установах, розпоряджатися вкладками, одержувати по вкладах дохід у вигляді процентів або вигравшів, провадити безготівкові розрахунки відповідно до статутів зазначених установ та виданих у встановленому порядку правил.

Наука цивільного права виходить з того, що розміщення особою коштів на рахунках ощадного банку з метою їх збереження є реалізацією її права власності на ці кошти і водночас укладенням між вкладником і ощадним банком цивільно-правової угоди (договору банківського вкладу), підтвердженням якої є ощадна книжка. Реальність будь-якого суб'єктивного права власності полягає в його гарантованості. Вклади фізичних осіб в Ощадному банку України, зазначається в Законі України «Про банки і банківську діяльність», гарантуються державою (частина друга статті 57).

Що ж стосується зобов'язання держави гарантувати вклади фізичних осіб Ощадного банку України, то ці зобов'язання мають цивільно-правовий характер. Держава, зазначається в частині другій статті 384 Цивільного кодексу Української РСР, гарантує таємницю вкладів, їх збереження і видачу за першою вимогою вкладника.

Ці положення законодавства узгоджуються з наведеними вище положеннями Конституції України, а також частиною другою статті 3 Основного Закону, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

5.2. Одним із способів захисту права власності вкладників є відновлення становища, яке існувало до порушення цього

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

права (частина перша статті 6 Цивільного кодексу Української РСР.

Законом, окремі положення якого оспорує Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, встановлено зобов'язання держави перед громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства, які внаслідок інфляції та інших обставин фактично втратили свої грошові заощадження, поміщені в період до 2 січня 1992 року в установи Ощадного банку СРСР, що діяли на території України, а також в установи Ощадного банку України протягом 1992-1994 років, якщо вони перебували на його рахунках не менше одного повного календарного року в період 1992-1995 років (стаття 1). Суть цих зобов'язань полягає у збереженні та відновленні реальної вартості зазначених заощаджень громадян шляхом їх одноразової компенсаційної індексації установами Ощадного банку України протягом грудня 1996 року – березня 1997 року, що й було зроблено та засвідчено видачею ощадних книжок вкладникам (статті 2, 5). Подальша компенсаційна індексація заощаджень громадян відповідно до положень частини другої статті 3 Закону здійснюється під час видачі вкладів.

Відновлення заощаджень громадян шляхом компенсаційної індексації в установах Ощадного банку України означає не тільки поновлення їх реальної вартості, але й право вкладника як власника своїх грошових заощаджень вимагати повернення відновленої і проіндексованої суми цього вкладу.

5.3. Відповідно до Конституції України право приватної власності є непорушним (частина четверта статті 41). Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64).

З огляду на ці положення встановлений Законом (стаття 7) механізм, відповідно до якого заощадження

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

повертаються не за першою вимогою вкладника, як це передбачено статтею 384 Цивільного кодексу Української РСР, а «поетапно, залежно від віку вкладника, суми вкладу, інших обставин, у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік», обмежує конституційне право власності громадян, грошові вклади яких відновлені шляхом компенсаційної індексації в Державному ощадному банку України.

5.4. Відповідно до Конституції України власники, здійснюючи право власності, повинні додержуватися конституційних положень про те, що «власність зобов'язує», і вона «не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству» (частина третя статті 13), а також, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (частина сьома статті 41).

Отже, із системного аналізу положень Конституції України випливає, що право власності може бути обмежено.

Право держави обмежити володіння, користування та розпорядження майном визначено і **Першим протоколом до Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року**. Кожна фізична або юридична особа, зазначається в цьому документі, має право мирно володіти своїм майном. Проте держава має право «вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів...» (стаття 1).

З огляду на це Конституційний Суд України вважає, що положення статті 7 Закону, відповідно до яких заощадження повертаються «поетапно», «залежно від суми вкладу», «у межах коштів, передбачених для цього Державним бюджетом України на поточний рік», хоча і обмежують конституційне

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

право власності громадян, але не суперечать статтям 13, 41, 64 та іншим статтям Конституції України.

Водночас Конституційний Суд України зазначає, що відсутність саме в Законі конкретних етапів, термінів повернення заощаджень та обсягів бюджетних асигнувань може призвести до повної втрати громадянами своїх вкладів, тобто до порушення їх конституційного права власності.

Така позиція викладена і в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Джеймс та інші проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1986 року: «Не заперечуючи право держави встановлювати – у досить широких межах розсуду, відповідно до її внутрішньої законодавчої, соціальної, економічної політики чи з іншою метою – обмеження у користуванні об'єктами права власності з огляду на суспільний інтерес, слід мати на увазі, що ці обмеження, однак, не повинні призводити до позбавлення можливостей такого користування, тобто до повної їх втрати».

5.5. Відповідно до Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи (частина перша статті 24). Це означає, що і встановлене Основним Законом право володіння, користування та розпорядження власністю (частина перша статті 41), як і обмеження державою цього права, має бути рівним для всіх громадян.

З огляду на це положення статті 7 Закону, відповідно до якого заощадження громадян, відновлені та проіндексовані згідно з Законом в установах Ощадного банку України, повертаються залежно «від віку вкладника», є таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Що стосується «інших обставин» як однієї з умов повернення відновлених вкладів, то це положення статті 7 Закону також не відповідає Конституції України (є неконституційним). Його довільне тлумачення у процесі

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

застосування Закону може призвести до порушення рівності власників відновлених та проіндексованих вкладів в їх правообмеженні на повернення цих вкладів.

6. Відповідно до статті 8 Закону у разі смерті вкладника спадкоємці або інші особи, представники місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування або громадських організацій, які взяли на себе організацію похорону, можуть при пред'явленні ощадної книжки вкладника та свідоцтва про смерть одержати в установах Ощадного банку України, за місцезнаходженням вкладу, частину проіндексованого вкладу для організації похорону та проведення необхідних відповідно до національних традицій поминально-ритуальних заходів, сума якої визначається виходячи з розміру державної допомоги на поховання.

Ця норма не позбавляє спадкоємців права на успадкування вкладу на загальних підставах, а отже, і на набуття права власника на цей вклад.

Беручи до уваги наведені аргументи, Конституційний Суд України вважає, що підстав для визнання положення статті 8 Закону таким, що не відповідає Конституції України, немає.

7. Відновлені та проіндексовані згідно із Законом вклади є об'єктом права приватної власності громадян. З огляду на це дія статей 22, 41, 64 Конституції України, про необхідність офіційного тлумачення яких йдеться в конституційному зверненні Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян, поширюється також і на відносини власності, об'єктом яких є зазначені вклади.

На підставі викладеного і керуючись статтями 147, 150, 152 Конституції України, статтями 51, 61, 63, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України», Конституційний Суд України

вирішив:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення статті 7 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» від 21 листопада 1996 року № 537/96-ВР (із змінами) в частині щодо повернення заощаджень громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, відновлених та проіндексованих згідно з цим Законом в установах Ощадного банку України, залежно «від віку вкладника» та «інших обставин».

2. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення статті 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України».

3. В аспекті конституційного звернення Воробйова В.Ю., Лосева С.В. та інших громадян положення статей 22, 41, 64 Конституції України слід розуміти так, що їх дія поширюється також на відносини власності, об'єктом яких є вклади, відновлені та проіндексовані згідно з Законом України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України» в установах Ощадного банку України.

4. Положення статті 7 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

5. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

**Рішення Деснянського районного суду міста Чернігова
в цивільній справі за позовом А-на Е.В. до К-ля М.П.,
ТОВ «Телестудія «Служба інформації» про захист честі,
гідності, ділової репутації**

РІШЕННЯ

Іменем України

30 грудня 2005 року

м. Чернігів

Деснянський районний суд міста Чернігова у складі:
головуючого - судді Коверзнева В.О.
при секретарі Балаба О.А.

з участю: представника позивача - адвоката П-ної Л.С.,
відповідача, його представника адвоката Т-ва О.Г., пред-
ставника другого відповідача - Б-ка О.П.

розглянувши у відкритому судовому засіданні цивільну
справу за позовом А-на Е.В. до К-ля М.П., ТОВ «Телестудія
«Служба інформації» про захист честі, гідності, ділової
репутації.

встановив:

19.10.2005 року позивач звернувся до суду з даним позо-
вом до К-ля М.П. та Телекомпанії НТН і просив:

1) Визнати такими, що не відповідають дійсності, порочать честь, гідність та ділову репутацію відомості про катування відповідача, озвучені ним 27.09.2005 року під час трансляції телекомпанією НТН телепередачі «Свідок»:

2) Zobov'язати відповідачів спростувати відомості, які порочать його особу способом найбільш близьким до їх поширення, оголосивши резолютивну частину рішення суду в тій самій програмі, або циклі передач в той самий час - не пізніше місяця з дня набрання ним законної сили.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

В обґрунтування позову зазначив, що 27.09.2005 року в інтерв'ю журналістам Телекомпанії НТН відповідач заявив, що його та сина побили працівники міліції, при цьому назвав позивача своїм катом. Вважає поширену відповідачем інформацію негативною і такою, що принижує честь, гідність та ділову репутацію.

У попередньому судовому засіданні за згодою сторін залучено в якості належного другого відповідача ТОВ «Телестудія «Служба інформації», оскільки Телекомпанія НТН є його структурним підрозділом без статусу юридичної особи і не може брати участь у справі.

У судовому засіданні представник позивача позов підтримала і наполягала на його задоволенні.

Відповідач позов не визнав і пояснив, що давав інтерв'юю в рамках міжнародної дискусії, присвяченої застосуванню катувань працівниками міліції. Вважаючи себе жертвою, визавив особисте категоричне неприйняття цієї практики. Розповідаючи, що сталося з ним мав мету звернути увагу громадськості на недопустимість факту зайняття посади особами, які покривають катування, у зв'язку з чим висловив оціночні судження називаючи своїм катом позивача. Будучи допитаним в якості свідка відповідач показав, що 14.08.2001 року позивач приймав особисту участь у його побитті в приміщенні ЧМВ УМВС України Чернігівській області.

Представник другого відповідача позов також не визнав і просив відмовити в його задоволенні.

Допитаний в якості свідка син відповідача – К-ль Д.М. показав, що 14.08.2001 року в приміщення ЧМВ УМВС України в Чернігівській області працівники міліції, серед яких був позивач, побили його та відповідача, завдавши чисельні тілесні пошкодження.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Допитана в якості свідка дружина відповідача – К-ль Г.П. показала суду, що 14.08.2001 року, після того як її чоловік та син повернулися з ЧМВ УМВС України в Чернігівській області, вони мали чисельні тілесні пошкодження.

Допитані в якості свідків Н-ко В.Г., П-ча В.І. М-ва Н.П. дали суду аналогічні показання.

Заслухавши пояснення сторін, допитавши свідків та дослідивши матеріали справи суд дійшов висновку, що позов не підлягає задоволенню з наступних підстав.

27.09.2005 року о 19 год. 40 хв. та 00 год. 15 хв. під час трансляції другим відповідачем телепередачі «Свідок» обговорювалася проблема застосування працівниками правоохоронних органів тортур по відношенню до затриманих осіб. В своєму інтерв'ю відповідач розповів, що його та сина катували працівники тамтешнього відділку міліції. Внаслідок чого він отримав струс головного мозку та чисельні тілесні пошкодження здоров'я, а син втратив слух. При цьому він зазначив, що новим начальником міліції призначили його ката. І зараз новим начальником міліції є А-н Е.В.

Зазначене підтверджується роздруківкою інтерв'ю (а.с. 5), зміст якої відповідачами не спростовується.

Враховуючи, що за фактом спричинення відповідачу та його сину тілесних пошкоджень прокуратурою міста Чернігова порушена кримінальна справа № 75/1665 за ст. 165 ч. 2 КК України (в ред. 1960 року) в даний час триває досудове слідство (а.с. 35). суд вважає недоцільними давати юридичну оцінку показанням свідків, оскільки зазначене може негативно вплинути на хід її розслідування.

В той же час досліджені по справі докази, а саме: заяви К-ля М.П., адресовані начальнику УМВС України в Чернігівській області від 29.03.2004 року, прокурору міста

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Чернігова від 20.02.2002 року, прокурору Чернігівської області від 04.04.2003 року (а.с. 31-33) про особисту участь А-на Е.В. у його побитті 14.08.2001 року в приміщенні ЧМВ УМВС України в Чернігівській області та показання свідків, у сукупності підтверджують, що відповідно ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведження і покарання від 10.12.1984 року у відповідача є достатні підстави вважати себе жертвою катувань.

Відповідно до ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 року (далі - Конвенція), кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів.

В рішенні у справі «Хендсайд проти Сполученого Королівства» від 07.12.1976 року Європейський суд з прав людини (далі - Суд) зазначив: «Право поширювати інформацію та ідеї стосується не тільки інформації та ідей, які сприймаються позитивно або розглядаються як необразливі й незначні, а й таких, які ображають, обурюють і викликають неспокій. Такими є вимоги плюралізму, терпимості й широти поглядів, без яких неможливе демократичне суспільство».

В своїй практиці Суд розрізняє факти та оціночні судження, оскільки існування фактів можна довести, а правдивість критичного висловлювання не підлягає доведенню. Вимога доводити правдивість критичного висловлювання є неможливою для виконання і порушує свободу на власну точку зору, що є фундаментальною частиною права, захищеного ст.10 Конвенції (див. рішення Суду у справі «Лінгенс проти Австрії» від 18.07.1968 року).

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Відповідно до ст. 47-1 Закону України «Про інформацію» ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлювання оціночних суджень. При цьому закон визначає, що оціночними є судження, які не містять фактичних даних.

Оскільки висловлені відповідачем судження не містять конкретних даних, вони вважаються оціночними, що виключає можливість їх спростування та притягнення відповідачів до відповідальності.

Керуючись ст.ст. 10, 208, 209, 212 - 215, 294 ЦПК України, ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поведіння і покарання, ст. 10 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, ст. 47-1 Закону України «Про інформацію», рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» від 07.12.1976 року, рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Лінгенс проти Австрії» від 18.07.1968 року, суд

вирішив:

в задоволенні позову А-на Е.В. до К-ля М.П., ТОВ «Телестудія «Служба інформації» про захист честі, гідності, ділової репутації відмовити.

Рішення суду може бути оскаржено до Апеляційного суду Чернігівської області. Заява про апеляційне оскарження рішення подається протягом 10 днів з дня його проголошення, а апеляційна скарга - протягом 20 днів після подання заяви. Апеляційна скарга може бути подана без попереднього подання заяви про апеляційне оскарження рішення, якщо вона подається в строк, встановлений для подання заяви.

**Рішення Верховного Суду України від 14 липня 2005 р.
за скаргою С.П. Головатого на постанову ЦВК від
3 червня 2005 р. № 91 «Про заяву Головатого С.П. щодо
забезпечення реалізації виборчого права громадянина
України Мельниченка М.І.»**

**Р І Ш Е Н Н Я
І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И**

14 липня 2005 року

м. Київ

Верховний Суд України в складі:

судді Верховного Суду України **Самсіна І.Л.**,
при секретарі **Стеценко М.О.**,
за участю **Головатого С.П.** – представника **Мельниченка М.І.**,
представників Центральної виборчої комісії **Ставнійчук М.І.**,
Вензовської Т.О.,

розглянувши у відкритому судовому засіданні в м. Києві
цивільну справу за скаргою **Головатого Сергія Петровича**,
який діє від імені **Мельниченка Миколи Івановича**, на по-
станову **Центральної виборчої комісії** (далі – ЦВК) від 3 чер-
вня 2005 року № 91,

встановив:

8 червня 2005 року **Головатий С.П.**, який діє від імені **Мельниченка М.І.**, звернувся до Верховного Суду України зі скаргою на постанову ЦВК від 3 червня 2005 року № 91 «Про заяву **Головатого С.П.** щодо забезпечення реалізації виборчого права громадянина України **Мельниченка М.І.**», якою залишено без задоволення заяву **Головатого С.П.** в інтересах **Мельниченка М.І.** про забезпечення реалізації виборчого права шляхом скасування пункту 2 постанови ЦВК від 26 січня 2002 року № 94 «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандида-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

тів у народні депутати від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року».

У скарзі заявник посилається на те, що підставою для звернення до ЦВК з указаною заявою стало невиконання заходів щодо поновлення виборчих прав громадянина Мельниченка М.І. упродовж більше ніж одного місяця після набрання статусу остаточного рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 року в справі *«Мельниченко проти України»*, яким встановлено порушення статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав і основних свобод людини та зобов'язано Україну протягом трьох місяців від дати набуття рішенням статусу остаточного виплатити заявникові в доларах США за курсом на день винесення рішення 5000 євро як компенсацію моральної шкоди та будь-який податок, який може підлягати сплаті із зазначеної суми; після закінчення вищевказаних трьох місяців і до остаточного розрахунку на названу суму нараховуватиметься відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, що діятиме на період несплати, плюс три відсоткові пункти.

У зв'язку із чим заявник просить скасувати постанову ЦВК від 3 червня 2005 року № 91; зобов'язати ЦВК виконати рішення Європейського суду з прав людини в справі *«Мельниченко проти України»* відповідно до Рекомендації № R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи від 19 січня 2000 року по перегляду справ і поновленню проваджень по справах на внутрідержавному рівні у зв'язку з рішенням Європейського суду з прав людини (далі – Рекомендації № R(2000)2), забезпечивши відновлення правового становища Мельниченка М.І. шляхом скасування пункту 2 постанови ЦВК від 26 січня 2002 року № 94 «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандидатів у народні депутати від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року» та реєстрації Мельниченка М.І. кандидатом у народні депутати

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

України, включеним до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року.

Представник ЦВК Ставнійчук М.І. скаргу не визнала, посилаючись на відповідність оскаржуваної постанови вимогам закону.

У судовому засіданні заявник підтримав вимоги, викладені в скарзі.

Заслухавши пояснення представників, дослідивши письмові докази та перевіrivши наведені в скарзі доводи, суд вважає, що вона підлягає частковому задоволенню.

Відмовляючи в задоволенні заяви Головатого С.П., ЦВК виходила з того, що рішенням Верховного Суду України в справі за скаргою Соціалістичної партії України на пункт 2 постанови ЦВК від 26 січня 2002 року № 94 «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандидатів у народні депутати від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року» заявник вичерпав національні засоби захисту свого права та за умов відсутності в Україні іншого, установленого законом, порядку виконання рішення Європейського суду з прав людини, виконання Рекомендацій № R(2000)2 Комітету міністрів Ради Європи від 19 січня 2000 року, на думку ЦВК, можливе за зверненням Мельниченка М.І. в порядку, встановленому статтею 374⁴ ЦПК України, до Верховного Суду України із заявою про перегляд за винятковими обставинами його рішення.

Крім того, ЦВК вважає, що слід звернути увагу на відсутність у національному законодавстві способу перегляду несудовими органами своїх рішень у зв'язку з встановленням міжнародними судовими органами чи міжнародними організаціями, юрисдикцію яких визнано Україною, факту порушення державою Україною міжнародних зобов'язань за наявності судових рішень.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Мельниченко М.І. також не може бути зареєстрований кандидатом у народні депутати України, який включений до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року у зв'язку з тим, що пункт 2 постанови ЦВК від 26 січня 2002 року № 94 «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандидатів у народні депутати від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року», яким відмовлено в реєстрації Мельниченка М.І. кандидатом у народні депутати України, залишився нескасованим. Крім того, питання реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчих списків політичних партій, виборчих блоків політичних партій, вирішується виключно в порядку, установленому статтями 41, 45 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Між тим з такими висновками ЦВК погодитися неможливо, оскільки вони не ґрунтуються на Конституції України, міжнародних договорах і законах України.

Відповідно до статті 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Згідно із Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» Україна повністю визнає обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких видана Верховною Радою України, є частиною законодавства України.

Рішенням Європейського суду з прав людини (друга секція) у справі «Мельниченко проти України» (заява № 17707/02) визнано факт порушення з боку держави України статті 3 Протоколу № 1 до Конвенції (*право на вільні вибори*).

З повідомлення Секретаря Європейського суду з прав людини (далі – Суд) від 31 березня 2005 року вбачається, що рішення Суду 30 березня 2005 року набуло статусу остаточного.

Згідно з пунктом 1 статті 46 Конвенції держави, що її підписали, «зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами».

Відповідно до Рекомендацій № R(2000)2 компетентні органи держави-відповідача можуть прийняти і інші міри, чим ті, які визначив суд при постановленні рішення у відповідності до статті 41 Конвенції, та/або загальні заходи чи індивідуальні заходи, наскільки це можливо, для поновлення тієї ситуації, в якій знаходилась особа до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*).

Ці положення покладають на компетентні органи держави-відповідача вирішення того, які заходи, зважаючи на наявні в національній правовій системі засоби, є найбільш відповідними для досягнення *restitutio in integrum*.

Згідно з підпунктом «i» пункту II зазначеної Рекомендації Договірні Сторони мають забезпечувати адекватні можливості повторного розгляду справи, включаючи поновлення провадження, у випадках, коли Суд визнав порушення Конвенції, особливо коли потерпіла сторона і далі зазнає значних негативних наслідків рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше ніж через повторний розгляд або поновлення провадження.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Як указується в Пояснювальному меморандумі до Рекомендації № R(2000)2, цей пункт викладає обставини, за яких повторний розгляд або поновлення провадження в справі є особливо важливим, а в окремих випадках, можливо, єдиним засобом досягнення *restitutio in integrum*.

Відповідно до пункту 5 Пояснювального меморандуму порушення Конвенції можуть бути виправлені різними заходами: від адміністративного повторного розгляду справи (наприклад, надання дозволу на проживання, у наданні якого особі було раніше відмовлено) до повного поновлення судового провадження (наприклад, у справах кримінального обвинування).

З огляду на вищезазначені норми права рішення Європейського суду з прав людини, якими надаються тлумачення та практика застосування положень Конвенції, є формою прецедентного права, що розширює нормативний обсяг Конвенції, встановлюючи нові загальнообов'язкові правила.

Рішенням у справі Папаміхалопулос та інші проти Греції (*Paramichalopoulos and Others vs Greece*) (стаття 50) від 31 жовтня 1995 року, пункт 34, Серія А, № 330-В Європейський суд з прав людини встановив, що рішення, в якому Суд визнав порушення, покладає на державу-відповідача правове зобов'язання покласти край цьому порушенню і відшкодувати шкоду за його наслідки таким чином, щоб відновити, наскільки це можливо, становище, що існувало до порушення.

На необхідність внесення змін до практики застосування законодавства шляхом скасування рішення національного органу, яким порушуються права чи свободи, гарантовані Конвенцією, указується в Рекомендації Rec (2004)5 Комітету міністрів державам-членам щодо перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини. Так, у пунктах 3, 25 Додатку до цих Рекомендацій зазначено, що головною передумовою ефектив-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

ного захисту Конвенцією прав людини в Європі є застосування Конвенції державами в їхньому правопорядку в світлі прецедентної практики Суду. Це передусім передбачає приведення державами законів та адміністративної практики у відповідність з Конвенцією. Коли рішення Суду безпосередньо стосується держави, вона зобов'язана на підставі статті 46 вжити необхідних заходів для його виконання, а коли це потрібно, негайно вжити необхідних заходів, щоб змінити закони та адміністративну практику з метою їх узгодження з Конвенцією.

Відповідно до статей 2, 3, 17 Закону України від 30 червня 2004 року «Про Центральну виборчу комісію» ЦВК є колегіальним державним органом, який здійснює свої повноваження незалежно від інших органів державної влади і, зокрема, забезпечує реалізацію і захист виборчих прав громадян України, керуючись принципами верховенства права, законності, незалежності, об'єктивності, компетентності тощо.

За таких обставин суд приходить до висновку, що ЦВК, будуючи свою діяльність на принципах верховенства права і законності, маючи обов'язком забезпечувати реалізацію і захист виборчих прав громадян України та дотримання передбачених Конституцією і законами України принципів і засад виборчого процесу, маючи право переглядати власні рішення та повноваження здійснювати такий перегляд із власної ініціативи, є державним органом, який компетентний за законодавством України прийняти рішення, наскільки це можливо, спрямоване на поновлення виборчого права громадянина України Мельниченка М.І. і досягнення *restitutio in integrum*.

Винесення Європейським судом з прав людини рішення в справі заявника, яким визнано порушення його права, спонукає державу до його виконання, тому висновок ЦВК щодо відсутності в національному законодавстві способу перегляду судовими органами своїх рішень у зв'язку з встановленням міжнародними судовими органами чи міжнародними організаціями, юрисдикцію яких визнано Україною, факту пору-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

шення державою Україною міжнародних зобов'язань за наявності судових рішень та про те, що поновлення його права можливо через скасування рішення Верховного Суду України від 8 лютого 2002 року, яким залишено без зміни пункт 2 постанови Центральної виборчої комісії від 26 січня 2002 року № 94 «Про відмову в реєстрації кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, включених до виборчого списку кандидатів у народні депутати від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року», не ґрунтується на законі.

Крім того, у справі «*Мельниченко проти України*» (заява № 17707/02) Європейський суд з прав людини встановив, що саме рішенням ЦВК про відмову в реєстрації заявника як кандидата в народні депутати України через подання ним неправдивих відомостей, не зважаючи на наявність у останнього зареєстрованого законного місця проживання на території України (прописки), порушено статтю 3 Протоколу № 1 до Конвенції, тому рішення Верховного Суду України від 8 лютого 2002 року у справі за скаргою Соціалістичної партії України на постанову ЦВК про відмову в реєстрації кандидата в народні депутати України не може бути перешкодою для розгляду ЦВК заяви Мельниченка М.І. щодо виконання рішення Європейського суду з прав людини.

Наведені обставини дають підстави для висновку, що постановою ЦВК від 3 червня 2005 року № 91 «Про заяву Голова того С.П. щодо забезпечення реалізації виборчого права громадянина України Мельниченка М.І.» не відповідає Конституції та законам України й прийнята з порушенням вимог міжнародних договорів, а тому підлягає скасуванню.

Визначаючи спосіб поновлення порушених прав і законних інтересів Мельниченка М.І., суд виходить із того, що відповідно до статті 243²⁰ ЦПК України при встановленні обґрунтованості скарги суд визнає дії чи бездіяльність Центральної виборчої комісії неправомірними, скасовує рішення і зо-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

бов'язує задовольнити вимогу заявника та усунути порушення.

Запропонований заявником спосіб захисту порушених прав шляхом реєстрації Мельниченка М.І. кандидатом у народні депутати України, включеним до виборчого списку кандидатів у народні депутати України від Соціалістичної партії України по виборах народних депутатів України 31 березня 2002 року, не може бути вибраний судом, оскільки відповідно до статей 41, 45 Закону України «Про вибори народних депутатів України» реєстрація кандидатів у депутати в багатомандатному окрузі належить до компетенції ЦВК.

Керуючись **статтями 9, 55 Конституції України, статтями 6, 13, 46 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року**, статтями 2, 3, 17 Закону України «Про Центральну виборчу комісію», статтями 41, 45 Закону України «Про вибори народних депутатів України», статтями 11, 243¹⁶, 243²⁰ ЦПК України, Верховний Суд України

вирішив:

Скаргу Головатого Сергія Петровича, який діє від імені Мельниченка Миколи Івановича, на постанову Центральної виборчої комісії від 3 червня 2005 року № 91 задовольнити частково.

Постанову Центральної виборчої комісії від 3 червня 2005 року № 91 «Про заяву Головатого С.П. щодо забезпечення реалізації виборчого права громадянина України Мельниченка М.І.» скасувати.

Зобов'язати Центральну виборчу комісію розглянути заяву Мельниченка Миколи Івановича з урахуванням рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 року у справі «Мельниченко проти України» і зазначених вище норм міжнародного та національного права.

Рішення є остаточним і оскарженню не підлягає.

Суддя Верховного Суду України І.Л. Самсін

Рішення Апеляційного суду Луганської області від 30 червня 2005 р. в цивільній справі за апеляційною скаргою фірми «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на рішення Алчевського міського суду Луганської області

Р Е Ш Е Н И Е
И М Е Н Е М У К Р А И Н Ы

30 июня 2005 гола коллегия судей судебной палаты по гражданским делам апелляционного суда Луганской области в составе:

председательствующего: Луганской В.Н.
членов суда: Ивановой И.П., Пригорневой Л.И.
при секретаре: Кагадий И.И.

Рассмотрев в открытом судебном заседании в г. Луганске гражданское дело по апелляционной жалобе фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на решение Алчевского городского суда Луганской области от 24 марта 2005 года по жалобе фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» на действия государственного исполнителя.-

установила:

3 февраля 2005 года фирма «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» обратилась в суд – с настоящей жалобой, ссылаясь на то, что 05 февраля 2005 года ими было получено постановление В10-1 от 14 декабря 2004 года и.о. заместителя начальника отдела государственной исполнительной службы Алчевского городского управления юстиции и утвержденное начальником отдела государственной исполнительной службы об окончании исполнительного производства о принудительном исполнении решения № 666 у/98 от 20.04.1999 года Международного коммерческого арбитражного суда при ТПП Украины о взыскании с ОАО «Алчевский металлургический комбинат» в их пользу 5 102,69 долларов США. Кроме этого им возвращен исполнительный документ – Решение Международного коммерческого арбитражного суда № 666 у/98 от 20.04.1999 года без вынесения постановления о

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

возвращении исполнительного документа. Считает, что действия о вынесении постановления В10-1 от 14.12.2004 года и возвращение исполнительного документа являются неправомерными, поскольку постановление государственного исполнителя вынесено на основании п. 2 ст. 37 Закона Украины «Об исполнительном производстве», который предусматривает окончание исполнительного производства в случае утверждения судом мирового соглашения между взыскателем и должником об окончании исполнительного производства. Однако между фирмой и должником мировое соглашение об окончании исполнительного производства не заключалось, кроме этого их требования к должнику не могут считаться погашенными, поскольку их фирма не является конкурсным кредитором, участие в деле о банкротстве должника не принимала и не должна была принимать. Вынесенное постановление государственного исполнителя противоречит требованиям статей 1, 12, 35 Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» и требованиям статей 37, 39 Закона Украины «Об исполнительном производстве».

Просила суд признать действия государственного исполнителя Я-вой о вынесении постановления В10-1 от 14.12.2004 года об окончании исполнительного производства неправомерными, признать действия начальника отдела государственной исполнительной службы Алчевского городского управления юстиции А-ной о возвращении исполнительного документа – решения № 666 у/98 от 20.04.1999 года неправомерными и обязать начальника отдела государственной исполнительной службы отменить постановление В10-1 от 14.12.2004г. и возобновить исполнительное производство о принудительном исполнении решения № 666 у/98 от 20.04.1999 г. Международного коммерческого арбитражного суда.

Решением Алчевского городского суда Луганской области от 24 марта 2005 года заявителю в удовлетворении жалобы отказало.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

В апелляционной жалобе фирма «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» просит решение Алчевского городского суда Луганской области от 24 марта 2005 года отменить, ссылаясь на неправильное применение судом норм материального права и постановить новое решение по сути заявленных требований.

Выслушав докладчика, исследовав материалы дела, проверив законность и обоснованность решения суда первой инстанции в пределах доводов апелляционной жалобы, заслушав лиц, принимавших участие в деле, коллегия судей апелляционного суда считает, что апелляционная жалоба подлежит удовлетворению по следующим основаниям.

Постановляя решение, суд первой инстанции исходил из того, что в отношении должника ОАО «Алчевского металлургического комбината» определением Хозяйственного суда Луганской области от 23.01.2004 года было возбуждено дело о банкротстве, данная информация в соответствии с требованиями ст. 11 п. 15 Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» была опубликована в официальном печатном органе. При этом суд первой инстанции исходил из того, что после опубликования объявления о возбуждении дела о банкротстве ОАО «Алчевского металлургического комбината» в официальном печатном органе, кредитором – фирмой «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» в соответствии с п. 15 ст. 11 и п. 1 ст. 14 Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» должно было, но не было подано в хозяйственный суд письменное заявление с имущественными требованиями к должнику – ОАО «Алчевскому металлургическому комбинату», и не представлены документы, подтверждающие эти требования, а также из того, что в соответствии со ст. 14 п. 2 «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» и определением Хозяйственного суда Луганской области от 01.07.2004 года по делу №10/46, задолженность в пользу взыскателя –

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» считается погашенной, а обязательства прекращенными.

С такими выводами суда первой инстанции согласиться нельзя, исходя из следующего.

Решением Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-Промышленной Палате Украины от 20 апреля 1999 года № 666 у/98 ОАО «Алчевский металлургический комбинат» обязано уплатить фирме «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» 5 102,69 долларов США и 20 апреля 1999 года было открыто исполнительное производство по принудительному исполнению данного решения, в связи с чем после 20.04.1999 года фирма «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» приобрела статус взыскателя, а не кредитора.

Фирма «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» удовлетворила свое право на взыскание задолженности с ОАО «Алчевский металлургический комбинат» в порядке искового производства и передачей исполнительного документа в отдел государственной исполнительной службы для его принудительного исполнения.

Суд первой инстанции не учел, что спорные правоотношения между указанными сторонами возникли и были разрешены еще в 1999 году до вступления в силу Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом».

Кроме того, не исполнение вступившего в законную силу судебного решения противоречит принципу справедливого судопроизводства, как это предусмотрено статьей 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Европейский суд, постановляя решение по жалобе **«Горнсби против Греции»** (Hornsby v. Greece – 19.03.1997 р. 40), указал, что право на суд было бы иллюзорным, если национальная правовая система Договаривающейся Стороны допускала неисполнение окончательного и обязательного судебного решения в пользу одной из сторон. Исполнение решения является частью «судебного разбирательства» с точки зрения ст. 6 Европейской конвенции по правам человека.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Если административный (исполнительный) орган отказывается исполнять, не исполняет или затягивает исполнение судебного решения, то предусмотренные ст. 6 гарантии, которыми обеспечиваются стороны на этапе судебного разбирательства дела, фактически теряют свой смысл (решение по делу **«Pialopoulos and Others v. Greece»** – 15.03.2001 р. 68).

Кроме того, суд первой инстанции в нарушение требований ст.ст.15-1, 40, 63 ГПК Украины в пределах заявленных требований жалобу заявителя не рассмотрел, поскольку не выяснил и не проверил, заключалось ли между фирмой «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» и ОАО «Алчевским металлургическим комбинатом» мировое соглашение об окончании исполнительного производства и если заключалось, то было ли оно утверждено судом, выносилось ли начальником ОГИС Алчевского ГУЮ А-ной, постановление о возврате фирме «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» исполнительного листа об окончании исполнительного производства.

Так, из постановления государственного исполнителя Я-вой В10-1 от 14.12.2004 года (л.д. 8) следует, что исполнительное производство по принудительному исполнению решения № 666 у/98, выданного 20.04.1999 года Международным арбитражным судом о взыскании с ОАО «Алчевский металлургический комбинат» в пользу фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» задолженности 5 102,69 долларов США, окончено в связи с тем, что определением Хозяйственного суда Луганской области №10/46 от 01.07.2004 года прекращено дело о банкротстве должника ОАО «Алчевский металлургический комбинат», утверждено мировое соглашение между сторонами, утвержден реестр кредиторов и согласно п. 9 указанного определения требования конкурсных кредиторов, которые не были заявлены, считаются погашенными. Данное постановление государственный исполнитель вынес ссылаясь на п. 2 ст. 37 Закона Украины «Об исполнительном производстве».

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Однако, в соответствии с п. 2 ст. 37 Закона Украины «Об исполнительном производстве» исполнительное производство подлежит окончанию в случае утверждения судом мирового соглашения между взыскателем и должником об окончании исполнительного производства.

Из материалов дела не следует, что между заявителем и должником ОАО «Алчевский металлургический комбинат» заключалось мировое соглашение и утверждалось судом об окончании исполнительного производства. При указанных обстоятельствах судебная коллегия считает, что действия государственного исполнителя Я-вой по вынесению постановления об окончании исполнительного производства В10-1 от 14.12.2004 года являются неправомерными, поскольку оснований для вынесения данного постановления не было.

Как следует из материалов дела (л.д. 6), начальником отдела государственной исполнительной службы Алчевского городского управления юстиции А-ной решение Международного коммерческого арбитражного суда № 666 у/98 возвращено заявителю письмом на основании требований п. 2 ст. 37 Закона Украины «Об исполнительном производстве».

Статья 40 Закона Украины «Об исполнительном производстве» определяет в каких случаях возвращается исполнительный документ взыскателю и порядок его возвращения. В соответствии с требованиями указанной статьи при возвращении исполнительного документа государственный исполнитель выносит постановление, которое утверждается начальником соответствующего отдела государственной исполнительной службы. Коллегия судей считает, что действия начальника ОГИС Алчевского управления юстиции А-ной по возвращению исполнительного документа заявителю неправомерны, поскольку не отвечают требованиям ст. 40 указанного выше закона.

С учетом изложенных обстоятельств, коллегия судей считает необходимым решение суда первой инстанции отменить, поскольку судом неправильно применены нормы материального права (п. 4 ст. 309 ГПК Украины), а по делу поста-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

новить новое решение в удовлетворении жалобы фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd».

Руководствуясь ст. ст. 7, 84 Закона Украины «Об исполнительном производстве», ст.ст. 248-24, 305, 309, 314 ГПК Украины, судебная коллегия,-

решила:

Апелляционную жалобу фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» удовлетворить.

Решение Алчевского городского суда Луганской области от 24 марта 2005 года отменить.

Постановить новое решение, которым жалобу фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» удовлетворить.

Признать действия государственного исполнителя отдела государственной исполнительной службы Алчевского городского управления юстиции Я-вой по вынесению постановления В10-1 от 14 декабря 2004 года об окончании исполнительного производства и действия начальника отдела государственной исполнительной службы Алчевского городского управления юстиции А-ной по возвращению исполнительного документа – решения № 666 у/98 от 20 апреля 1999 года Международного коммерческого арбитражного суда, неправомерными.

Обязать начальника отдела государственной исполнительной службы Алчевского городского управления юстиции А-ну отменить постановление В10-1 от 14.12.2004 года и возобновить исполнительное производство по принудительному исполнению решения № 666 у/98, выданного 20 апреля 1999 года Международным коммерческим арбитражным судом при Торгово-Промышленной Палате Украины о взыскании с ОАО «Алчевский металлургический комбинат» в пользу фирмы «DRAKE TRADE and COMMERGE Ltd» образовавшейся задолженности.

Решение может быть обжаловано в течение месяца с момента его провозглашения в Верховный Суд Украины путем подачи кассационной жалобы через суд первой инстанции.

Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 31 липня 2002 р. у кримінальній справі за апеляційним поданням помічника прокурора м. Тернополя та апеляцією засудженого Т-ва Ю.М. на вирок Тернопільського міського суду

УХВАЛА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

2002 р. липня місяця 31 дня колегія суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Тернопільської області у складі: головуючого *Декайла П.В.*, суддів: *Повши Б.М.*, *Коструби Г.І.*, за участю прокурора Гузіка Й.М. розглянула у відкритому судовому засіданні в м. Тернополі кримінальну справу за апеляційним поданням помічника прокурора м. Тернополя та апеляцією засудженого Т-ва Ю.М. на вирок Тернопільського міського суду від 20 квітня 2002 р., яким

Т-В Юрій Миколайович, <...>, раніше судимий (4 листопада 1996 р. Тернопільським міським судом за ч. 2 ст. 140 КК України на 2 роки і 6 місяців позбавлення волі з конфіскацією майна, 4 листопада 1998 р. звільнений з місць позбавлення волі; 15 червня 2000 р. Тернопільським міським судом за ч. 2 ст. 140, ч. 1 ст. 145, ст. 42 КК України на 3 роки позбавлення волі з конфіскацією майна, 20 квітня 2001 р. звільнений умовно-достроково на 5 місяців 11 днів)

засуджений за ч. 3 ст. 186 КК України на 5 років 6 місяців позбавлення волі. На підставі ст. 71 КК України, за сукупністю вироків, шляхом повного приєднання невідбутого покарання, до призначеного покарання повністю приєднане невідбуте покарання за вироком Тернопільського міського суду від 15 червня 2000 р. і остаточне покарання призначено 5 років 11 місяців 5 днів позбавлення волі у кримінально-виконавчій установі, з конфіскацією майна. Міра запобіжного заходу залишена тримання під вартою. Строк відбуття покарання рахувати з 10 жовтня 2001 р.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Речові докази повернуто потерпілій К-й О.М. Стягнуто з Т-ва Ю.М. на користь К-й О.М. 2 800 грн. завданих збитків.

Стягнуто з Т-ва Ю.М. 46 грн. 86 коп. судових витрат за проведення експертизи.

Згідно вироку Т-в Ю.М. визнаний винним і засуджений за те, що 23 вересня 2001 р., приблизно о 3 годині в ліфті будинку № 7 по вул. Злуки в м. Тернополі, погрожуючи застосуванням насильства відкрито викрав у потерпілої К-й О.М. золоті вироби: золотий ланцюжок вагою 16 г., вартістю 350 грн. 42 коп., золотий перстень з діамантом вартістю 1 500 грн., золотий перстень з діамантом вартістю 1 300 грн., золотий перстень вартістю 58 грн. 58 коп., а всього на загальну суму 3 252 грн. 22 коп.

В апеляційному поданні помічник прокурора м. Тернополя просить вирок суду скасувати у зв'язку з порушенням права засудженого на захист у суді першої інстанції, оскільки Т-в Ю.М. відмовився від захисника, а згідно експертного висновку він перебуває на обліку і хворіє на психопатоподібний синдром, має психічні вади, а тому, відповідно до ст. 45 КПК України участь захисника по такій категорії справ є обов'язковою.

В апеляції засуджений Т-в Ю. М. просить вирок суду скасувати у зв'язку з недоведеністю його вини у скоєному злочині.

Колегія суддів, заслухавши доповідача, пояснення засудженого, який просить вирок суду скасувати, міркування прокурора, який підтримав апеляційне подання, перевіrivши матеріали кримінальної справи та обговоривши доводи апеляційного подання та апеляції засудженого, дійшла висновку, що апеляційне подання слід задовольнити, апеляцію засудженого задовольнити частково, вирок скасувати з направленням справи на новий судовий розгляд, виходячи з наступного.

Як вбачається з висновку амбулаторної судово-психіатричної експертизи № 389 від 15 жовтня 2001 р. Т-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

в Ю.М. страждає залишковими явищами черепно-мозкової травми з вираженою психопатизацією особи по експлозивному типу (а.с. 99, 100). Згідно довідки Тернопільської обласної психоневрологічної лікарні від 22 жовтня 2001 р. № 08/2024 Т-в Ю.М. з приводу вищевказаного діагнозу знаходиться на консультативному обліку лікарні (а.с. 127).

З моменту встановлення психічної вади у Т-ва Ю.М., органи досудового слідства, відповідно до вимог ст. 45 КК України і клопотання самого обвинуваченого, призначили йому захисника протягом всього часу розслідування справи.

Під час судового розгляду, Т-в Ю.М., після роз'яснення йому прав підсудного, в тому числі права на захист, передбачених ст. 63 Конституції України і ст. 263 КПК України, відмовився від захисника у його відсутності і взяв захист своїх інтересів на себе. Така відмова була прийнята судом в порушення вимог ст. 45 КК України, яка передбачає обов'язкову участь захисника в розгляді кримінальної справи в суді 1 інстанції щодо осіб, які через свої психічні вади не можуть реалізувати свого права на захист.

Вказані гарантії права підсудного на захист, які передбачені Конституцією України, поєднуються з такими ж вимогами *Конвенції про захист прав людини і основних свобод*, яка ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р. і рішеннями *Європейського Суду з прав людини*. Так, у судовому рішенні по справі Пакеллі (1983) Європейський Суд з прав людини підтвердив право держави призначати захисника, *«коли того вимагають інтереси правосуддя»*, навіть *«всупереч конкретним запереченням обвинуваченого або прямо виражено ним прохання, що він буде захищати себе особисто»*.

Відповідно до ст. 370 КПК України, порушення права на захист є істотним порушенням кримінально-процесуального закону, яке не дало змоги суду 1 інстанції всебічно, повно і об'єктивно дослідити обставини справи і з врахуванням тяжкості скоєного злочину і повністю з'ясованих даних щодо особи винного, призначити йому справедливе покарання.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

Таким чином, недотримання цих вимог, згідно ст. 374 КПК України, тягне за собою скасування вироку з направленням справи на новий судовий розгляд.

Під час нового судового розгляду необхідно забезпечити право підсудного Т-ва на захист, детально дослідити зібрані докази, дати їм належну юридичну оцінку, дослідити дані щодо особи винного і, враховуючи їх, а також тяжкість скоєного злочину, прийняти правильне рішення.

На підставі наведеного, керуючись ст.ст. 362, 367, 370 п. 3, 374 КПК України, колегія суддів

ухвалила:

Апеляційне подання помічника прокурора м. Тернополя *задовольнити*.

Апеляцію засудженого Т-ва Ю.М. *задовольнити частково*.

Вирок Тернопільського міського суду від 20 квітня 2002 р., відносно засудженого Т-ва Юрія Миколайовича *скасувати* з направленням справи на новий судовий розгляд в той же суд в іншому складі суддів зі стадії судового слідства.

Окрема ухвала Луганського обласного суду від 27 квітня 2001 р. за касаційною скаргою засудженого Т-на А.М. на вирок Новоайдарського районного суду

Ч А С Т Н О Е   О П Р Е Д Е Л Е Н И Е И М Е Н Е М   У К Р А И Н Ы

2001 года, 27 апреля

г. Луганск

Судебная коллегия по уголовным делам в составе:
председательствующего: **Молчанова А.А.**
судей: **Тагиева СР., Каткова И.В.**
прокурора: **Воробьева А.И.**

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

рассмотрев в открытом судебном заседании в г. Луганске материалы уголовного дела по кассационной жалобе осужденного Т-на Алексея Николаевича на приговор Новоайдарского районного суда от 19 марта 2001 года, которым

Т-н А.Н., <...>,

признан виновным в совершении преступления, предусмотренного ст. 86-1 УК Украины и осужден в силу ст. 44 УК Украины к лишению свободы сроком на 6 лет, с конфискацией всего индивидуального имущества, с отбыванием наказания в ИКТ усиленного режима.

Приговором суда установлено, что Т-н А.Н. в период с августа по декабрь 1999, совершил кражи с объектов Алчевского управления «Луганскводпром», расположенных на территории Новоайдарского района, на сумму 37700 грн.

Определением судебной коллегии по уголовным делам приговор оставлен без изменения.

Судебная коллегия отмечает, что на ранней стадии дознания и следствия были нарушены права подозреваемого на защиту и требования ст. 63 Конституции Украины.

Хотя эти нарушения не были признаны существенными, и не послужили основанием для отмены приговора, но коллегия считает, что они противоречат национальным и международным нормам о защите прав человека, в первую очередь Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод.

Так установлено, что Т-н А.И. и его супруга Т-на О.И. 24 декабря 1999 года, будучи доставленные в РО УМВД не были ознакомлены со своими правами, в том числе и ст. 63 Конституции Украины. Они были опрошены сотрудниками

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

РО УМВД Г-вым и П-ным, хотя 24 декабря было уже возбуждено уголовное дело и их надо было допрашивать, придав соответствующий процессуальный статус, разъяснив им права.

25 декабря 1999 года Т-н А.И. был еще раз опрошен Г-вым без разъяснения прав.

Получив от него признательные показания о хищении проводов и деталей трансформаторов, следователь Б-т, предупредив Т-на А.И об уголовной ответственности за отказ от дачи показаний, допросил его в качестве свидетеля, тем самым нарушив его права на защиту.

При выполнении воспроизведения обстановки и обстоятельства события с участием Т-на А.Н. следователь Б-т не указал процессуальное положение Т-на, естественно не разъяснив ему его прав.

Лишь только 30 декабря 1999 (спустя 6 дней) года Т-ну А.Н. были разъяснены все его права, предусмотренные Конституцией и процессуальным законодательством.

Указанные нарушения полностью противоречат национальному законодательству и Европейской Конвенции о защите прав человека.

В силу ст. 6 данной Конвенции п. 3 (а) каждый обвиняемый в совершении уголовного преступления имеет право быть незамедлительно и подробно уведомленным на понятном ему языке о характере и основании предъявленного обвинения и в силу п. 3 (с) защищать себя лично или через посредство выбранного им самим защитника или, если у него нет достаточных средств для оплаты услуг защитника, иметь назначенного ему защитника бесплатно, когда того требуют интересы правосудия.

Практика Европейского Суда констатирует, что под уголовным обвинением следует считать и «официальное

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

уведомление лица компетентным органом о том, что лицо подозревается в совершении уголовного преступления» (см. дело «**Экле против ФРГ**», 1982).

Таким образом, с момента задержания или доставления в правоохранительный орган, лицу сразу же должны разъяснить все его права и лишь после этого можно выполнять с ним следственные действия.

В силу ст. 63 Конституции Украины лицо не несет ответственности за отказ от дачи показаний или объяснений в отношении себя, членов семьи или близких родственников, круг которых определен законом.

Допущенные нарушения свидетельствуют о незнании указанными сотрудниками не только норм Конституции, уголовно-процессуального законодательства, но и международных норм права на защиту.

Данные нарушения подрывают авторитет правоохранительных органов среди населения, доверие к Закону, веру граждан в справедливость и в конечном итоге вредят имиджу государства среди демократических государств, препятствуют интеграции Украины в международные демократические институты.

На основании изложенного, руководствуясь ст. 382 УПК Украины, судебная коллегия,-

определила:

О вышеизложенном довести до сведения начальника Новоайдарского ОР МВД для реагирования.

О принятых мерах уведомить областной суд в течение месячного срока.

Ухвала Миколаївського обласного суду від 7 червня 2000 р. за касаційною скаргою Ткачука Валентина Яковича та Коваля Олега Матвійовича на рішення Первомайського міського суду Миколаївської області

**У Х В А Л А
І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И**

2000 р., червня місяця, 7 дня судова колегія в цивільних справах Миколаївського обласного суду в складі, головуючого **Паліюка В.П.**, суддів: **Базовкіної Т.М.** та **Вовченко Г.О.**, розглянула у відкритому судовому засіданні в місті Миколаєві цивільну справу за касаційною скаргою *Ткачука Валентина Яковича* та *Коваля Олега Матвійовича* на рішення Первомайського міського суду Миколаївської області від 6 травня 2000 р. за позовом *Перинської Наталі Іванівни* до *Ткачука Валентина Яковича і редакції газети «Заповіти Леніна»* про захист честі, гідності і ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Вивчивши матеріали справи, касаційну скаргу, заслухавши доповідь судді, судова колегія

встановила:

У червні 1999 р. Перинська Наталія Іванівна звернулася до суду з позовом до Ткачука Валентина Яковича і Коваля Олега Матвійовича, головного редактора газети «Заповіти Леніна», про захист честі, гідності і ділової репутації та відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Позивачка вказувала, що 20 березня 1999 р. в газеті Кривоозерського районного комітету Комуністичної партії України «Заповіти Леніна» була надрукована стаття відповідача Ткачука В.Я. «Бюджетные шалости или новые едоки у государственного корыта», в якій автор стверджував, що її поїздка в Данію в травні 1998 р. мала приватний характер але була оформлена як службова та фінансувалася за державні кошти, а також вказував, що вона привласнила путівку до Міжнарод-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

ного Дитячого Центру «Артек» (далі – МДЦ «Артек») для свого сина.

Посилаючись на те, що ці відомості не відповідають дійсності, мають наклепницький характер, принизили її честь, гідність, а також порочать її як представника державної влади, позивачка просила суд задовольнити її вимоги та відшкодувати моральну (немайнову) шкоду, стягнувши з 110 000 грн., а з редакції газети – 15 000 грн.

Справа розглядалась судами неодноразово.

Останнім рішенням Первомайського міського суду Миколаївської області від 6 травня 2000 р. позов Перинської Н.І. задоволено частково. Постановлено зобов'язати Ткачука В.Я. принести вибачення Перинській Н.І. на сторінках газети «Заповіти Леніна» за поширення відомостей, викладених в статті «Бюджетные шалости или новые едоки у государственного корыта», які порочать її честь, гідність та ділову репутацію, в частині привласнення путівки до МДЦ «Артек» для свого сина, а газету – спростувати на її сторінках вказані наклепницькі вигадки.

На користь Перинської Н.І. стягнуто в рахунок відшкодування моральної (немайнової) шкоди з Ткачука В.Я. – 500 грн. та з редакції газети «Заповіти Леніна» – 5 000 грн.

В іншій частині позову відмовлено.

В касаційній скарзі Ткачук В.Я. та Коваль О.М., головний редактор газети «Заповіти Леніна», просять рішення міського суду скасувати, а справу – направити на новий розгляд іншому суду. На їх думку суд неповно з'ясував всі обставини справи, а висновки, викладені в рішенні суду, не відповідають дійсним обставинам спору.

В запереченні на касаційну скаргу Перинська Н.І. просила залишити рішення суду без змін як обґрунтоване та законне.

Судова колегія вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню з наступних підстав. Так, задовольняючи частково позовні вимоги Перинської Н.І., суд виходив з того, що надру-

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

кована 20 березня 1999 р. в газеті «Заповіти Леніна» стаття «Бюджетные шалости или новые едоки у государственного корыта», автором якої був Ткачук В.Я., містить недостовірні відомості про привласнення позивачкою путівки до МДЦ «Артек» для свого сина, які принизили її честь, гідність та ділову репутацію і завдали моральної (немайнової) шкоди.

Однак, з таким висновком суду погодитись неможливо, тому що він не відповідає дійсним обставинам справи і **положенням Конвенції з прав людини, яка ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р. та рішенням Європейського Суду з прав людини, які є джерелом права в Україні.**

Зокрема, статтею 10 Конвенції з прав людини передбачено, що кожна людина має право на свободу виявлення поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави і незалежно від кордонів. Вирішуючи справу «**Лінгенс проти Австрії**» (1986), **Європейський Суд з прав людини** вказав, що «межі припустимої критики ширші відносно політичного діяча, аніж відносно приватної особи. На відміну від останнього перший неминуче та свідомо виставляє себе, свої слова та вчинки на суворий суд як журналістів, так і широкої громадськості».

Як вбачається з матеріалів справи, Перинська Н.І. працює секретарем Первомайської міської ради. В зв'язку з чим, вона має широкі повноваження, які зазначені в рішенні виконавчого комітету «Про розподіл обов'язків між міським головою, секретарем ради, заступниками міського голови по виконавчій роботі та керуючим справами» від 13 травня 1995 р. № 137 (а.с. 45). Після особистого звернення позивачки до управління в справах сім'ї і молоді облдержадміністрації (а.с. 11) для її дитини була надана путівка в ДМЦ «Артек».

Суд не звернув уваги на вказані правові норми і обставини справи, хоча вони мають суттєве значення для правильного розгляду справи.

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

В статті «Бюджетные шалости или новые едоки у государственного корыта» вказується, що з 25 червня 1998 р. син Перинської Н.І. був направлений по безплатній путівці до МДЦ «Артек», хоча ця путівка призначалася іншій дитині, і син позивачки не користувався правом отримання безплатної поїздки до МДЦ «Артек». При цьому автор статті і редакція газети ґрунтували свої висновки на положеннях інструкції «Про порядок підбору та направлення дітей до Міжнародного Дитячого Центру «Артек» (а.с. 10) та клопотанні адміністрації ЗОШ № 4 про надання путівки іншій дитині (а.с. 44), а не позивачці.

Відповідно до вимог ст. 7 ЦК УРСР відповідачі повинні довести, що поширені в згаданій статті відомості відповідають дійсності і викладені правдиво. Однак суд, на порушення вимог ст. 203 ЦПК України, в мотивувальній частині рішення не навів переконливих мотивів, чому відомості, викладені у вищезгаданій статті порочать честь, гідність та ділову репутацію позивачки.

Щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди, то ці правовідносини мають похідний характер і пов'язані з встановленням факту порушення прав особи незаконними діями або бездіяльністю інших осіб, а тому висновок суду про задоволення позову в цій частині також є необґрунтованим.

За таких обставин рішення суду в частині задоволення вимог Перинської Н.І. про визнання такими, що порочать її честь, гідність та ділову репутацію відомостей відносно привласнення путівки до МДЦ «Артек», які були поширені в статті «Бюджетные шалости или новые едоки у государственного корыта» та в частині стягнення моральної (немайнової) шкоди підлягає скасуванню як постановлене з порушенням норм матеріального та процесуального права, вимог Конвенції з прав людини, а справу необхідно направити в цій частині на новий розгляд в інший суд.

При новому розгляді справи суду необхідно прийняти до уваги наведене вище, перевірити доводи і заперечення сторін

Додаток 3. Застосування прецедентів Суду в Україні

та, залежно від встановленого вирішити спір згідно з вимогами закону.

Поряд з цим, суд повно дослідив зібрані по справі докази відносно поїздки Перинської Н.І. у травні 1998 р. в Данію, дав їм належну оцінку та дійшов правильного висновку про те, що ця поїздка здійснювалася за рахунок і на запрошення громадської організації, а тому не може вважатися службовим відрядженням. Тому суд обґрунтовано відмовив Перинській Н.І. в позові в частині визнання наклепницькими вигадками відомостей про незаконність її відрядження в Данію, які були надруковані газетою «Заповіти Леніна» у згаданій статті, і судова колегія не вбачає підстав для скасування рішення в цій частині.

Керуючись ст.ст. 310-311 ЦПК України, судова колегія
ухвалила:

Касаційну скаргу Ткачука В. Я. і Коваля О. М. задовольнити.

Рішення Первомайського міського суду Миколаївської області від 6 травня 2000 р. скасувати в частині задоволення вимог Перинської Н.І. про визнання такими, що порочать її честь, гідність та ділову репутацію відомостей відносно привласнення путівки до Міжнародного Дитячого Центру «Артек», які були поширені газетою «Заповіти Леніна» в статті «Бюджетные шалости или новые едоки у государственного корыта», та в частині відшкодування моральної (немайнової) шкоди, а справу в цій частині — направити на новий розгляд до Вознесенського міського суду Миколаївської області.

В іншій частині зазначене вище рішення суду залишено без змін.

Додаток 4. Подання скарги до Європейського суду з прав людини

Пояснювальна нотатка

для осіб, які заповнюють формуляр
заяви у відповідності до статті 34 Кон-
венції

ВСТУП

Ця нотатка призначена допомогти Вам заповнити формуляр заяви до Суду. Будь-ласка, уважно прочитайте її перед тим, як заповнювати формуляр, а потім спирайтеся на неї, заповнюючи кожний розділ формуляру.

Заповнений формуляр буде Вашою заявою до Суду, згідно зі Статтею 34 Конвенції. Він буде основним документом при розгляді Вашої справи Судом. Тому важливо заповнити його якомога повніше та акуратніше, навіть якщо це означає повторне викладення інформації, що вже була подана Вами до Суду раніше.

Формуляр складається з восьми розділів. Ви повинні заповнити формуляр таким чином, щоб Ваша заява містила усю необхідну інформацію, яка вимагається у відповідності до Регламенту Суду.

ПРАВИЛА ЗАПОВНЕННЯ ФОРМУЛЯРУ

I. СТОРОНИ – Стаття 47 § 1 (а), (б) та (в) (1-13)

Якщо заява подається більш ніж одним заявником, Ви повинні надати усю необхідну інформацію про кожного з них (на окремому аркуші, якщо це потрібно).

Заявник може уповноважити іншу особу представляти свої інтереси. Такий представник повинен бути адвокатом, що має право практикувати в одній із Договірних Сторін і проживати на території однієї з них, або ж іншою особою, ухваленою Судом. У випадку, коли заявник уповноважений іншою особою, відповідні дані повинні бути вказані у цьому розділі формуляру. Суд буде вести листування лише з цим представником.

II. ВИКЛАДЕННЯ ФАКТІВ – Стаття 47 § 1 (г) (14)

Ви повинні зрозуміло та стисло викласти подробиці фактів, що стосуються предмету скарги. Намагайтеся описати події у тій послідовності, у якій вони мали місце. Вкажіть точні дати. Якщо Ваші скарги стосуються кількох питань (наприклад, різних судових розглядів), Ви повинні описати кожен із них окремо.

III. ЗАЗНАЧЕННЯ ПОРУШЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ТА ВІДПОВІДНА АРГУМЕНТАЦІЯ – Стаття 47 § 1 (д) (15)

У цьому розділі формуляру Ви повинні якомога точніше пояснити, у чому полягає Ваша скарга, згідно з Конвенцією. Зазначте, до яких положень Конвенції Ви апелюєте і поясніть, чому Ви вважаєте, що факти, викладені Вами у Розділі II, спричинили порушення цих положень.

Ви побачите, що певні статті Конвенції припускають, за певних умов, деякі обмеження прав, що гарантуються цими статтями (див., наприклад, підпункти від (а) до (е) Статті 5 § 1 та 2 Статей з 8 по 11). Якщо Ви апелюєте до такої статті, спро-

Додаток 4. Подання скарги до Суду

будьте пояснити, чому Ви вважаєте невинуватими обмеження, проти яких Ви виступаєте.

IV. ЗАЯВА ЗГІДНО ЗІ СТАТТЕЮ 35 § 1 КОНВЕНЦІЇ – Стаття 47 § 2(а)

(16-18)

У цьому розділі Ви повинні викласти подробиці процедур стосовно використаних Вами внутрішніх засобів захисту. Ви повинні заповнити кожен з трьох частин цього розділу і окремо надати інформацію щодо кожної окремої скарги. У пункті 18 Ви повинні вказати, чи існують будь-які інші засоби захисту, до яких Ви не вдалися, і які б надали Вам можливість переглянути справу. Якщо такий засіб існує, Ви повинні його вказати (наприклад, назвати судову чи іншу інстанцію, куди б міг бути направлений позов) і пояснити, чому Ви його не використали.

V. ВИКЛАДЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЗАЯВИ – Стаття 47 § 1 (є)

(19)

Тут Ви повинні стисло вказати, якої мети Ви бажаєте досягти, звертаючись до Суду.

VI. ЗАЯВА СТОСОВНО ПРОЦЕДУР У ІНШИХ МІЖНАРОДНИХ ІНСТАНЦІЯХ – Стаття 47 § 2 (б)

(20)

Тут Ви повинні вказати, чи подавали Ви будь-коли скарги, які є предметом Вашої заяви, до будь-яких інших міжнародних інстанцій, що займаються розслідуваннями або урегулюванням подібних питань. Якщо так, то Ви повинні вказати усі подробиці, включаючи назву органу, до якого подавалися скарги, дати і деталі усіх процедур, які мали місце, а також подробиці ухвалених рішень. Ви також повинні надати копії відповідних рішень та інших документів. Не прошивайте степлером, не склеюйте клейкою стрічкою і не скріплюйте документи.

**VII. ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ – Стаття 47 § 1 (ж)
(ДОДАВАЙТЕ НЕ ОРИГІНАЛИ ДОКУМЕНТІВ, А
ВИКЛЮЧНО КОПІЇ)**

(21)

Не забудьте скласти перелік та додати до Вашої заяви копії усіх судових вироків та інших рішень, згаданих у Розділах IV та VI, а також будь-які інші документи, які, на Вашу думку, суд міг би взяти до уваги як докази (протоколи слухань, заяви свідків і т. ін.). Додайте будь-які документи, на підставі яких виносився вирок чи інше рішення, а також текст самого рішення. Надсилайте виключно ті документи, які стосуються скарг, представлених Вами до Суду. Не прошивайте степлером, не склеюйте клейкою стрічкою і не скріплюйте документи.

VIII. ДЕКЛАРАЦІЯ ТА ПІДПИС – Стаття 45 § 3

(22)

Якщо заява підписана представником заявника, до неї повинна додаватися належним чином оформлена довіреність, підписана заявником та його представником (якщо вона не була подана раніше).

Додаток 4. Подання скарги до Суду

Voir Note explicative
See Explanatory Note
Див. Пояснювальну нотатку
UKR

Numero de dossier
File-number
Номер справи

COUR EUROPEENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Conseil de l'Europe – *Council of Europe*
Strasbourg, France - *Страсбург, Франція*

REQUETE
APPLICATION
ЗАЯВА

presentee en application de l'article 34 de la Convention europeenne des
Droits de l'Homme, ainsi que des articles 45 et 47 du Reglement de la
Cour

*under Article 34 of the European Convention on Human Rights
and Rules 45 and 47 of the Rules of Court*

*у відповідності до Статті 34 Європейської Конвенції з Прав Людини,
а також до Статей 45 та 47 Процедури Суду*

IMPORTANT: La presente requete est un document juridique et peut affecter
vos droits et obligations
*This application is a formal legal document and may affect your
rights and obligations.*

ВАЖЛИВО: Ця заява є юридичним документом, який може заторгнути
Ваші права та обов'язки

Додаток 4. Подання скарги до Суду

I. LES PARTIES

***THE PARTIES
СТОРОНИ***

A. LE REQUERANT / LA REQUERANTE

***THE APPLICANT
ЗАЯВНИК***

(Renseignements a fournir concernant le / la requerant(e) et son / sa representant(e)
eventuel(le))

(Fill in the following details of the applicant and the representative, if any)
(Відомості про заявника, а також про його представника, якщо такий є)

1. Nom de famille / *Surname* / *Прізвище заявника*

2. Prénom (s) / *First name (s)* / *Ім'я та по-батькові*

Sexe: masculin / feminin
Sex: male / female
Стать: чоловіча / жіноча

3. Nationalite / *Nationality* / *Громадянство*

4. Profession / *Occupation* / *Рід занять*

5. Date et lieu de naissance / *Date and place of birth* / *Дата та місце народження*

6. Domicile / *Permanent address* / *Постійна адреса*

7. Tel. № / *Номер телефону*

8. Adresse actuelle (si differente de 6.) / *Present address (if different from 6.)* / *Теперішня адреса (якщо відрізняється від 6.)*

9. Nom et prenom du / de la representant(e)¹ / *Name of representative* / *Прізвище та ім'я представника*

---

¹ Si le / la requerant(e) est represente(e), joindre une procuration signee par le / la requerant(e) en faveur du / de la representant(e). *A form of authority signed by the applicant should be submitted if a representative is appointed. При наявності представника, додати належним чином оформлену довіреність на представництво інтересів заявника.*

Додаток 4. Подання скарги до Суду

---

10. Profession du / de la representant(e) / *Occupation of representative* /
Рід занять представника

11. Adresse du / de la representant(e) / *Address of representative* / *Адреса*
представника

12. Tel. № / *Номер телефону*
Fax № / *Номер факсу*

B. LA HAUTE PARTIE CONTRACTANTE

THE HIGH CONTRACTING PARTY

ВИСОКА ДОГОВІРНА СТОРОНА

(Indiquer ci-apres le nom de l'Etat / des Etats contre le(s) quel(s) la requete est dirigee)
(*Fill in the name of the State(s) against which the application is directed*)
(*Зазначте Державу(-и), проти якої(-их) спрямована заява*)

13.

II. EXPOSE DES FAITS

STATEMENT OF THE FACTS

ВИКЛАДЕННЯ ФАКТІВ

(Voir chapitre II de la note explicative)
(*See Part II of the Explanatory Note*)
Див. Розділ II Пояснювальної нотатки

14.

Si necessaire, continuer sur une feuille separee
Continue on a separate sheet if necessary
Якщо необхідно, продовжуйте на окремому аркуші

**III. EXPOSE DE LA OU DES VIOLATION(S) DE LA
CONVENTION ET / OU DES PROTOCOLES ALLEGUEE(S),
AINSI QUE DES ARGUMENTS A L'APPUI**

***STATEMENT OF ALLEGED VIOLATION(S) OF
THE CONVENTION AND / OR PROTOCOLS AND
OF RELEVANT ARGUMENTS***

***ЗАЗНАЧЕННЯ ПОРУШЕНЬ КОНВЕНЦІЇ
ТА/АБО ПРОТОКОЛІВ ТА ВІДПОВІДНА
АРГУМЕНТАЦІЯ***

(Voir chapitre III de la note explicative)

(See Part III of the Explanatory Note)

(Див. Розділ III Пояснювальної нотатки)

15.

**IV. EXPOSE RELATIF AUX PRESCRIPTIONS DE L'ARTICLE
35 § 1 DE LA CONVENTION**

***STATEMENT RELATIVE TO ARTICLE 35 § 1 OF
THE CONVENTION***
ЗАЯВА ЗГІДНО ЗІ СТАТТЕЮ 35 § 1 КОНВЕНЦІЇ

(Voir chapitre IV de la note explicative. Donner pour chaque grief, et au besoin sur une feuille separee, les renseignements demandes sous les points 16 a 18 ci-apres)

(See Part IV of the Explanatory Note. If necessary, give the details mentioned below under points 16 to 18 on a separate sheet for each separate complaint)

(Див. Розділ IV Пояснювальної нотатки. Якщо необхідно, дайте пояснення (по пунктах 16 - 18 заяви) до кожного окремого предмету скарги на окремому аркуші)

Додаток 4. Подання скарги до Суду

---

16. Decision interne definitive (date et nature de la decision, organe – judiciaire ou autre – l’ayant rendue)

Final decision (date, court or authority and nature of decision)
Остаточне внутрішнє рішення (дата та юридична природа рішення, орган, що його ухвалив (судова чи інша інстанція)

17. Autres decisions (enumerées dans l’ordre chronologique en indiquant, pour chaque decision, sa date, sa nature et l’organe – judiciaire ou autre – l’ayant rendue)

Other decisions (list in chronological order, giving date, court or authority and nature of decision for each of them)
Інші рішення (в хронологічному порядку, із зазначенням по кожному з них дати прийняття, юридичної природи, а також органу (судового чи іншого), який це рішення ухвалив

18. Dispos(i)ez-vous d’un recours que vous n’avez pas exerce? Si oui, lequel et pour quel motif n’a-t-il pas ete exerce?

Is there or was there any other appeal or other remedy available to you which you have not used? If so, explain why you have not used it.
Чи існують (існували) будь-які інші засоби внутрішнього захисту, які Ви не використали? Якщо так, поясніть, чому

Si necessaire, continuer sur une feuille separee
Continue on a separate sheet if necessary
Якщо необхідно, продовжуйте на окремому аркуші

V. EXPOSE DE L'OBJET DE LA REQUETE
STATEMENT OF THE OBJECT OF THE APPLICATION
ВИКЛАДЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЗАЯВИ

(Voir chapitre V de la note explicative)
(See Part V of the Explanatory Note)
(Див. Розділ V Пояснювальної нотатки)

19.

VI. AUTRES INSTANCES INTERNATIONALES TRAITANT OU
AYANT TRAITE
L'AFFAIRE

STATEMENT CONCERNING OTHER
INTERNATIONAL PROCEEDINGS
ЗАЯВА СТОСОВНО ПРОЦЕДУР У ІНШИХ
МІЖНАРОДНИХ ІНСТАНЦІЯХ

(Voir chapitre VI de la note explicative)
(See Part VI of the Explanatory Note)
(Див. Розділ VI Пояснювальної нотатки)

20. Avez-vous soumis a une autre instance internationale d'enquete ou de reglement les griefs enonces dans la presente requete? Si oui, fournir des indications detaillees a ce sujet.

Have you submitted the above complaints to any other procedure of international investigation or settlement? If so, give full details.

Чи подавали Ви скарги, викладені вище, до будь-якої іншої міжнародної інстанції для розслідування або урегулювання? Якщо так, вкажіть подробиці.

VII. PIECES ANNEXEES

**(PAS D'ORIGINAUX, UNIQUEMENT DES
COPIES, PRIERE DE N'UTILISER NI
AGRAFE, NI ADHESIF, NI LIEN D'AUCUNE
SORTE)**

LIST OF DOCUMENTS

**(NO ORIGINAL DOCUMENTS, ONLY
PHOTOCOPIES, DO NOT STAPLE, TAPE OR
BIND DOCUMENTS)**

ПЕРЕЛІК ДОДАНИХ ДОКУМЕНТІВ

**(ДОДАВАЙТЕ НЕ ОРИГІНАЛИ ДОКУМЕНТІВ,
А ВИКЛЮЧНО КОПІЇ; НЕ ПРОШИВАЙТЕ
СТЕПЛЕРОМ, НЕ СКЛЕЮЙТЕ КЛЕЙКОЮ
СТРІЧКОЮ І НЕ СКРІПЛЯЙТЕ ДОКУМЕНТИ)**

(Voir chapitre VII de la note explicative. Joindre copie de toutes les decisions mentionnees sous ch. IV et VI ci-dessus. Se procurer, au besoin, les copies necessaires, et, en cas d'impossibilite, expliquer pourquoi celles-ci ne peuvent pas etre obtenues. Ces documents ne vous seront pas retournes.)
(See Part VII of the Explanatory Note. Include copies of all decisions referred to in Parts IV and VI above. If you do not have copies, you should obtain them. If you cannot obtain them, explain why not. No documents will be returned to you.)
(Див. Розділ VII Пояснювальної нотатки. Додайте копії усіх рішень, зазначених у Розділах IV та VI заяви. Якщо у Вас немає копій, отримайте їх. Якщо Ви не можете їх отримати, поясніть, чому.)

21. a)
b)
c)

Додаток 4. Подання скарги до Суду

VII. DECLARATION ET SIGNATURE
DECLARATION AND SIGNATURE
ДЕКЛАРАЦІЯ ТА ПІДПИС

(Voir chapitre VIII de la note explicative)
(See Part VIII of the Explanatory Note)
(Див. Розділ VIII Пояснювальної нотатки)

Je declare en toute conscience et loyauté que les renseignements qui figurent sur la presente formule de requete sont exacts.

I hereby declare that, to the best of my knowledge and belief, the information I have given in the present application form is correct.

Я свідомо заявляю, що усі представлені у цій заяві відомості є точними.

Lieu / Place / Місце
Date / Date / Дата

(Signature du / de la requerant(e) ou du / de la representant(e))
(Signature of the applicant or of the representative)
(Підпис заявника або представника)

Додаток 4. Подання скарги до Суду

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

ДОВІРЕНІСТЬ¹

(Стаття 36 Регламенту Суду)

Я, ...

.....
(прізвище, ім'я, по-батькові та адреса заявника)

цим уповноважую.....

.....
(прізвище, ім'я, по-батькові та адреса представника)

представляти мої інтереси у Європейському Суді з Прав Людини, а також у будь-якому іншому подальшому провадженні, передбаченому Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод, стосовно моєї заяви, поданої, згідно зі Статтею 34 Конвенції, проти

.....
(Держава-відповідач)

.....
(дата відправлення першого листа)

.....
(місце та дата)

.....
(підпис заявника)

Зазначені повноваження приймаю

.....
(підпис представника)

---

¹ Довіреність повинна бути заповнена і підписана заявником, а також адвокатом або іншою особою, уповноваженою виступати в якості представника.

Предметний показник

- А**
Арешт 53, 155, 172, 242, 255, 324, 329
- Б**
Бомбардування 58
- В**
Верховенство права 14, 90, 234, 266, 270, 287, 327, 501, 503, 544
Взяття особи під варту 54, 289, 487
Виконавче провадження 107, 109, 458
Виконання рішення Суду 28, 48, 106, 107-121, 123, 275, 343, 372, 456-469
Віденська конвенція про право міжнародних договорів 128-130, 159, 164, 261, 507
Відшкодування 18, 93, 106, 108, 221, 330, 342, 357, 409, 431, 457, 460, 509
- Г**
Генеральний секретар Ради Європи 22, 46, 59, 62, 323, 334, 336, 344, 353
Гласність судового процесу 54
Громадська організація 74, 531
Громадська безпека 79, 138, 331, 350, 377
Громадський порядок 79, 102, 209, 211, 330, 427, 519
- Д**
Денонсація 62, 346, 380
Державна виконавча служба 108, 109, 459
Державне казначейство України 108, 286, 460
- Державний бюджет України 108, 458, 461, 524, 529
Дискримінація 17, 18, 56, 222, 333, 360
Дисциплінарний проступок 154
Дієздатність 74, 116,
Доказ 78, 99, 376, 416, 425, 442, 454
Доступ до правосуддя 54, 231, 234
Дружнє врегулювання 22, 99-102, 107, 110, 341, 372, 406, 413, 424, 426, 455
- Е**
Екстрадиція 56, 187, 329, 378, 448
- Є**
Європейський парламент 225, 235
Європейський Союз 66, 223, 259, 373
- Ж**
Жертва 23, 75-77
Житло 53, 55, 158, 324, 331
- З**
Загальної декларації прав людини 13, 19, 53, 326, 327
Затримання 53, 324, 329, 487
Зворотня дія закону 17, 54
Зловживання правом 85, 334, 340, 371
Змагальні папери 99, 102, 452-456
- І**
Імунітет 41, 77-80, 344, 376, 382
Індивідуальна скарга (заява) 16, 20, 65, 73, 80, 339, 370, 418, 420-425, 449

Предметний показник

Індивідуальний акт 48, 287

К

Касаційне оскарження 89, 213-215

Катування 17, 54, 77, 91, 137, 187,
276, 328

Компенсація 53, 61, 93, 101, 107,
115, 176, 470, 509, 525, 539

Компетенція:

- за колом суб'єктів 63-66

- щодо надання консультативних висновків 66-67

- в часі 59-63

- предметна компетенція 52-56

- територіальна компетенція 56-59

Конституційний суд 49, 86, 202,
207, 227, 256, 266, 276, 497, 514, 521

Конституція 60, 67, 72, 205, 207,
224, 258, 262, 279, 282, 286, 477,
492, 541

Консультативний висновок 46, 66,
220, 339, 341, 344, 399, 434-436

Концепція позитивних зобов'язань держави 145, 288

Кореспонденція 55, 75, 78, 158,
331, 377, 384, 450

Кримінальне обвинувачення 155, 291, 330

М

Майно 55, 60, 159, 176, 348, 529

Матеріальна шкода 100, 288, 509

Методи тлумачення:

- історичне тлумачення 175,
177

- системне (систематичне) тлумачення 183

- філологічне (граматичне, мовне) тлумачення 167, 173

- функціональне тлумачення 188

- цільове (телеологічне) тлумачення 134, 178, 182

Міжамериканський суд з прав людини 65, 160, 216, 226

Міждержавна справа 25, 46, 63,
73, 339, 457

Міжнародна Організація Праці 186

Міжнародне право 19, 41, 52, 64,
85, 129, 159, 176, 184, 219, 263,
331, 334

Міжнародний правопорядок 13, 223

Міжнародний суд ООН 15, 216, 226

Міжнародний трибунал з морського права 216

Моральна шкода 100, 281, 286, 509

Н

НАТО 58, 66

Національна безпека 79, 102,
138, 211, 330, 332, 350, 377, 379,
407, 427

Національний засіб захисту 9,
17, 56, 72, 84, 87, 90, 94, 265, 333

Невідчувуваність природних прав 12, 208

Недоторканність житла 53, 55

Незалежність суду (суддів) 54,
148, 150, 205, 258, 280, 330, 383

Нелюдське чи таке, що принижує гідність,

Предметний показник

- поводження з особою 54, 137, 187, 276, 289, 328
- Неурядова організація 8, 22, 63, 66, 74, 108, 174, 323, 339, 346, 387
- Нормативно-правовий акт 9, 86, 107, 179, 208, 213, 263, 279, 458, 466
- О**
- Образа 148, 149, 189, 253,
- Окупація 59
- Основоположні свободи:
- свобода вираження поглядів (свобода слова) 17, 55, 79, 139, 143, 230, 237, 251, 283, 342, 504, 519, 536
  - свобода думки, совісті та віросповідання 17, 55, 250
  - свобода зібрань та об'єднань 17, 55, 209, 211, 333
  - свобода пересування 17, 56, 79, 350, 377, 491
- Особисте життя 76, 158
- П**
- Пілотне рішення 50
- Пільга 41, 382, 526
- Плюралізм 231, 255
- Права людини:
- права позашлюбної дитини 134
  - право власності 16, 17, 50, 176, 281, 284, 288, 348
  - право на вільні вибори (виборчі права) 17, 56, 76, 114, 235, 243, 348
  - право на дипломатичний захист 64
  - право на ефективний засіб захисту 9, 17, 56, 72, 84, 87, 90, 94, 265, 333
  - право на життя 17, 55, 137, 208, 288, 325
  - право на освіту 16, 17, 55, 348
  - право на повагу до приватно-го та сімейного життя 17, 53, 55, 76, 102, 116, 139, 161, 246, 267, 330, 331
  - право на свободу та особисту недоторканість 137, 289, 507
  - право на справедливий судовий розгляд 17, 137, 174, 231, 259, 281, 288, 291, 330
  - право на шлюб 17, 55, 168, 333
  - право не бути покараним або притягнутим до суду двічі 18, 357
- Правило шести місяців 84, 91, 340
- Правова позиція 241, 251, 255, 268, 277, 280, 284
- Правоздатність 74, 221
- Презумпція невинуватості 54
- Прецеденти Європейського суду з прав людини:
- *Акаєва проти Росії* 77
  - *Алієв проти України* 143
  - *Аль-Адсані проти Сполученого Королівства* 159
  - *Артіко проти Італії* 180
  - *Б. проти Франції* 245-248
  - *Барфод проти Данії* 143, 148, 283

Предметний показник

- Бергенс Тайденд та інші проти Норвегії 251
- Бладет Тромзо та Стенсаас проти Норвегії 251
- Борджерс проти Бельгії 241
- Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства 163
- Броніовські проти Польщі 50
- Броуган та інші проти Сполученого Королівства 170
- Бурдов проти Росії 286
- Вайт і Кенеді проти Німеччини 506
- Ван дер Муссел проти Бельгії 186
- Ван Джейжем проти Бельгії 509
- Ван Хутен проти Нідерландів 101
- Вемхофф проти Німеччини 180
- Вінгероув проти Сполученого Королівства 253
- Властімір і Борка Банкович, Живана Стоянович, Міряна Стойміновські, Драгана Йоксимович і Драган Сукович проти Бельгії, Греції, Угорщини, Ісландії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Об'єднаного Королівства, Польщі, Португалії, Туреччини, Франції та Чехії 58, 159, 160
- Воробйова проти України 89
- Голдер проти Сполученого Королівства 129, 231, 233
- Горнсбі проти Греції 550
- Гудвін проти Сполученого Королівства 139
- Даджен проти Сполученого Королівства 76
- Данкевич проти України 145
- Де Беккер проти Бельгії 21, 24, 49
- Де Вільде, Оомс, і Версип проти Бельгії 25
- Делькур проти Бельгії 241
- Джеймс та інші проти Сполученого Королівства 175, 279, 530
- Джерсілд проти Данії 248, 250, 254
- Джонстон проти Ірландії 168
- Ейрі проти Ірландії 132, 234
- Екле проти ФРН 291, 560
- Енгель та інші проти Нідерландів 154, 173
- І. проти Сполученого Королівства 162, 239, 246
- Лаашку та інші проти Молдови та Росії 57, 146
- Інститут Отто Премінгера проти Австрії 249, 253, 255
- Ірландія проти Сполученого Королівства 64, 171
- Ісаєва проти Росії 77
- Кіпр проти Туреччини 64
- Клас та інші проти Німеччини 75
- Коссі проти Сполученого Королівства 135, 146, 161, 245
- Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства 162
- Кудла проти Польщі 94
- Кучеренко проти України 87
- Кьоніг проти Федеративної Республіки Німеччини 156

Предметний показник

- *Лінгенс проти Австрії* 151, 189, 230, 277, 281, 536, 563
- *Лоізиду проти Туреччини* 56, 59, 68, 159
- *Лолес проти Ірландії* 24, 25
- *Людіке, Белькасем і Кох проти Німеччини* 169
- *Маркс проти Бельгії* 112, 134, 178
- *Матьє Моан і Клерфейт проти Бельгії* 243, 502-504
- *Мельниченко проти України* 113, 473, 484, 538
- *Меріт проти України* 93, 289
- *Метьюз проти Сполученого Королівства* 235
- *Мірогал Есколанто та інші проти Іспанії* 100
- *МПП «Голуб» проти України*
- *Національна профспілка бельгійської поліції проти Бельгії* 74, 142
- *Невмержицький проти України* 87, 91
- *Ніколова проти Болгарії* 509
- *Нікула проти Фінляндії* 280, 519
- *Об'єднана Комуністична Партія Турції та інші проти Терції* 503
- *Обершлік проти Австрії* 281
- *Пакеллі проти Німеччини* 178, 182, 291, 550
- *Папаміхалопулос та інші проти Греції* 111, 543
- *Партія добробуту та інші проти Туреччини* 253
- *Перна проти Італії* 251
- *Піалопулос та інші проти Греції* 285, 551
- *Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії* 74
- *Подколзіна проти Латвії* 509
- *Полако та Гарофало проти Італії* 504
- *Приставська проти України* 89
- *Пробстмеір проти Німеччини* 510
- *Різ проти Сполученого Королівства* 146, 161, 245
- *Рінгейзен проти Австрії* 80, 157
- *Санді Таймс проти Сполученого Королівства* 184
- *Сергій Головатий проти України* 75
- *Совтрансавто-Холдинг проти України* 60, 72, 274, 288, 506
- *Сорінг проти Сполученого Королівства* 133, 186
- *Соціалістична партія та інші проти Туреччини* 74
- *Стаффорд проти Сполученого Королівства* 134, 139
- *Таммер проти Естонії* 142, 148, 189, 251
- *Тірер проти Сполученого Королівства* 134, 226
- *Торгейсон проти Ісландії* 281, 283
- *Фома проти Люксембургу* 251
- *Фрезе і Руар проти Франції* 283
- *Хакансон і Старесон проти Швеції* 506

Предметний показник

-
-
- <i>Хашиєв проти Росії</i> 76-77	- <i>Патрік Холланд проти Ірландії</i> 244
- <i>Хендісайд проти Об'єднаного Королівства</i> 255, 536	
- <i>Хілбе проти Ліхтенштейну</i> 504	Привілей 41, 77, 344, 376, 381, 382, 477
- <i>Хохлич проти України</i> 86, 92	Прийнятність заяви 21, 31, 43, 58, 62, 76, 82, 84-95, 98, 101, 236, 295, 338, 339, 341, 343, 369, 371, 421, 424, 473
- <i>Хьорст проти Сполученого Ко- ролівства» (No 2)</i> 241, 243	Примусова праця 17, 55, 186, 328
- <i>Чессагну та інші проти Фран- ції</i> 505	Принцип невичерпності прав людини 267
- <i>Шассанью та інші проти Фран- ції</i> 75	Принцип правової певності 90, 112, 115
- <i>Швабс проти Австрії</i> 281	Принцип субсидіарності 47, 85, 147, 162, 264
- <i>Шиссер проти Швейцарії</i> 242	Принципи тлумачення: - врахування загальноновиз- наних міжнародних стан- дартів і принципів міжна- родного права 131, 159 - принцип автономного тлумачення 131, 154, 158 - принцип ефективного та динамічного тлумачення 131, 132, 135, 158, 161, 180, 226 - принцип забезпечення мінімальних гарантій прав і свобод людини 131, 163 - принцип забезпечення певної свободи національного розсуду 131, 147 - принцип забезпечення правової - визначеності (принцип дотримання прецеденту) 131, 135, 202, 230
- <i>Юбер проти Швейцарії</i> 241, 242	
- <i>Язар та інші проти Туреччини</i> 503	
- <i>Янг, Джеймс і Вебстер проти</i> <i>Сполученого Королівства</i> 178, 181	
- <i>Яновський проти Польщі</i> 280, 519	
- <i>С.В. проти Болгарії</i> 186	
- <i>Gündüz проти Туреччини</i> 253	
- <i>М.Д.У. проти Італії</i> 243	
Прецеденти Європейської комі- сії з прав людини:	
- <i>Австрія проти Італії</i> 51	
- <i>Греція проти Сполученого Ко- ролівства</i> 21	
- <i>Данія, Норвегія, Швеція, Нідер- ланди проти Греції</i> 64	
- <i>Данія, Франція, Нідерланди, Норвегія, Швеція проти Туреч- чини</i> 65	

Предметний показник

- принцип пропорційності та забезпечення рівноваги інтересів 131, 137, 148, 150, 249, 480, 492	Старшинство суддів 41, 44, 389, 397, 402
Принцип змагальності 54, 104, 411	Суд Європейських співтовариств 112, 216, 222, 258, 259
Публічний порядок 68, 332, 356	Суддя спільного інтересу 42, 405
Р	Суддя ad hoc 40, 387, 390, 401, 404
Рабство 17, 55, 328	Судова помилка 54, 357
Расизм 12, 254	Т
Розумний строк 54, 93, 94, 155, 171, 181, 194, 247, 267, 289, 329, 330	Таємниця кореспонденції 55, 75
С	Триваюче порушення 60
Сепаратистський режим 58	Тримання під вартою 24, 172, 326, 328, 547
Системне порушення 50, 117, 464	У
Сімейне життя 17, 53, 116, 139, 161, 246, 267, 331	Усталене прецедентне право 31, 150, 230, 237, 370
Смертна кара 18, 54, 187, 208, 263, 276, 325, 353, 363	Ц
Справедлива сатисфакція 105, 288, 342, 418, 426, 432, 458, 511, 537	Цивільні права та обов'язки (права та обов'язки цивільно-правового характеру) 116, 157, 232, 234, 330, 358, 483, 492
Стадія комунікації 97, 99, 407	Ю
	Юрисдикція 20, 23, 28, 43, 46, 73, 85, 105, 147, 150, 160, 207, 232, 251, 263, 269, 287, 323, 339, 430

Бібліографія

Бессарабов В.Г. Европейский суд по правам человека. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 248 с.

Буроменский М.В. Обращение в Европейский суд по правам человека: практика Суда и особенности украинского законодательства / Харьковская правозащитная группа. – Харьков: Фолио, 2000. – 32 с.

Бущенко А.П. Проти катувань. Стаття 3 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Систематизований дайджест рішень Європейського суду з прав людини. / Харківська правозахисна група. – Харків: Фолио, 2005. – 288 с.

Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993-2002 рр.). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. Серія II. Коментарі прав і законодавства .Вип. 3 / Редкол.: П.М. Рабінович та ін. – Х.: Консул, 2003. – 464 с.

Вибрані справи Європейського суду з прав людини. Випуск I (видання друге). – К.: Фенікс, 2004. – 224 с.

Вибрані справи Європейського суду з прав людини. Випуск II. – К.: Фенікс, 2004. – 273 с.

Вибрані справи Європейського суду з прав людини. Стаття 10 Європейської конвенції з прав людини. – К.: Фенікс, 2004. – 96 с.

Вильдхабер Л. Прецедент в Европейском суде по правам человека. – Государство и право. – 2001. – № 12. – С. 5-17.

Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. / Переклад з англ. Т. Іванченко та О. Павличенка. – Львів: Кальварія, 2002. – 180 с.

Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. – М.: Изд-во МНИМП, 1998. – 600 с.

Б і б л і о г р а ф і я

Демченко О.В. Правові шляхи застосування європейських норм з прав людини під час винесення рішень українськими судами / Правовий посібник. - Чернігів: Чернігівський громадський комітет захисту прав людини, 2004. - 204 с.

Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. - 1072 с.

Европейские стандарты права на справедливое судебное разбирательство и российская практика / Под общ. ред. А.В. Деменевой. - Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2004. - 240 с.

Европейский суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т.1 / Председатель редакционной коллегии В.А. Туманов. - М.: НОРМА, 2000. - 856 с.

Европейский суд по правам человека. Избранные решения: В 2 т. Т.2 / Председатель редакционной коллегии В.А. Туманов. - М.: НОРМА, 2000. - 808 с.

Европейский Суд по правам человека: правила обращения и судопроизводства: Сб. ст. и док. / Под общей ред. А. Деменевой, Б. Петранова. - Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 2001. - 200 с.

Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / За ред. О.Л. Жуковської. - К.: ВІПОЛ, 2004. - 960 с.

Європейські стандарти в галузі прав людини / Міністерство юстиції України. - К.: Ін Юре, 2002. - 232 с.

Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. - К.: Український центр правничих студій, 2001. - 194 с.

Б і б л і о г р а ф і я

Карсс-Фриск М., Жеребцов А., Меркулов В., Эртель А. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 1 Протокола № 1. Право на собственность: Учебно-методическое пособие для судей / [Российская академия правосудия]. – М., 2002. – 111 с.

Килкэли У., Чефранова Е. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8. Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции. Прецеденты и комментарии / [Российская академия правосудия]. – М., 2001. – 159 с.

Козакевич О. Європейський суд з прав людини: здобутки та перспективи // Юридична Україна. – 2003. – № 4. – С. 80-87.

Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / Под общ. ред. д.ю.н., проф. В. А. Туманова и д.ю.н., проф. Л. М. Энтина. – М.: НОРМА, 2002. – 336 с.

Лищина И. Исчерпание национальных средств защиты. Анализ применения статьи 35 Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод // Юридическая практика. – 2004. – № 31 (3 августа). – С. 10.

Лукьянцев Г.Е. Европейские стандарты в области прав человека: теория и практика функционирования Европейской системы защиты прав человека и основных свобод. – М.: Звенья, 2000. – 253 с.

Лутковська В. Застосування судами України при здійсненні правосуддя ст. 6 Конвенції про захист прав і свобод людини // Право України. – 2004. – № 8. – 30-32.

Макбрайд Дж. Проміжний аналіз практики Європейського суду з прав людини з питань застосування положень Європейської конвенції з прав людини, які стосуються запобіжного ув'язнення // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2003. – № 4. – 157-236 с.

Б і б л і о г р а ф і я

Маковей М., Разумов С. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 5 Право на свободу и личную неприкосновенность. Прецеденты и комментарии / [Российская академия правосудия]. – М., 2002. – 115 с.

Маковей М., Чефранова Е. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 10. Право на свободу выражения своего мнения. Прецеденты и комментарии / [Российская академия правосудия]. – М., 2001. – 151 с.

Мармазов В. Метод ефективності як засіб розширення потенціалу Конвенції про захист прав людини та основних свобод щодо економічних та соціальних прав // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2002. – № 4. – С. 215-222.

Мармазов В. Методи динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 4. – С. 63-72.

Мармазов В. Про телеологічне (цільове) тлумачення Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Право України. – 2004. – № 1. – С. 26-29.

Мерлен-Демартис М. Застосування Європейської Конвенції на національному рівні на прикладі Франції // Вісник Конституційного Суду України. – 2002. – № 4. – 49-51 с.

Моул Н., Харби К., Алексеева Л. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии / [Российская академия правосудия]. – М., 2001. – 143 с.

Паліюк В.П. Застосування судами України Конвенції про захист прав людини та основних свобод. – К.: Фенікс, 2004. – 264 с.

Паліюк В.П. Місце Конвенції про захист прав людини та основних свобод у правовій системі України // Практика Єв-

Б і б л і о г р а ф і я

ропейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2003. – № 1. – С. 211-224.

Право на свободу и личную неприкосновенность: европейские стандарты и российская практика / Под общ. ред. А. В. Деменевой. – Екатеринбург: Изд-во Урал ун-та, 2005. – 198 с.

Проти катувань. Європейські механізми запобігання катуванням та жорсткому поводженню / Харківська правозахисна група. – Х.: Фоліо, 2003. – 160 с.

Пушкар П. Реформування Європейського суду з прав людини та розвиток його прецедентної практики стосовно України // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. – № 2. – 215-238 с.

Рабінович П. Вплив рішення Європейського суду з прав людини на національну юридичну практику (спроба порівняльної характеристики) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 1. – С. 197-204.

Рабінович П., Раданович Н. Національна імплементація міжнародних договорів щодо прав людини (питання загальної теорії) // Юридична Україна. – 2003. – № 4. – С. 7-13.

Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.

Рейди А., Разумов С., Берестнев Ю. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 3 Запрещение пыток. Прецеденты и комментарии / [Российская академия правосудия]. – М., 2002. – 79 с.

Рішення Європейського суду з прав людини щодо України. Випуск 2 / Харківська правозахисна група. – Х.: Фоліо, 2004. – 288 с.

Рішення Європейського суду з прав людини щодо України. Випуск 3 / Харківська правозахисна група. – Х.: Фоліо, 2004. – 280 с.

Б і б л і о г р а ф і я

Супрун Д. Коментар до рішення Європейського суду з прав людини у справі «Броньовський проти Польщі» // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. – № 4. – 221-238 с.

Туманов В.А. Европейский суд по правам человека. Очерк организации и деятельности. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 304 с.

Федик С.Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України) / Дис... канд. юрид. наук. – Львів, 2002.

Шевчук С. Європейська правова традиція в Україні і скасування смертної кари // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2002. – № 1. – С. 213-227.

Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – 344 с.

Шишкіна Е. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини // Право України. – 2005. – № 9. – С. 102-105.

Зміст

<i>ПЕРЕДМОВА</i>	4
<i>ВІД АВТОРІВ</i>	7
РОЗДІЛ I. ЄВРОПЕЙСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	12
Глава 1. Загальна характеристика Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та її контрольного механізму	12
§ 1. Історія прийняття Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод	12
§ 2. Еволюція європейського механізму захисту прав людини	19
Глава 2. Європейський суд з прав людини як контрольний орган у системі конвенційного права	39
§ 1. Порядок формування та структура Європейського суду з прав людини	39
§ 2. Юрисдикція Європейського суду з прав людини	46
Глава 3. Процедура розгляду справ у Страсбурзькому суді та порядок виконання його рішень	71
§ 1. Суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини	71
§ 2. Порядок подання скарги до Європейського суду з прав людини	80
§ 3. Порядок розгляду справ у Європейському суді з прав людини	96
§ 4. Виконання рішень Європейського суду з прав людини	107

**РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД** **124**

**Глава 4. Принципи тлумачення Конвенції про захист прав
людини та основоположних свобод** **124**

- § 1. Поняття тлумачення права та принципи інтерпретації
Конвенції про захист прав людини та основоположних
свобод (загальнотеоретичні аспекти) 124
- § 2. Принцип ефективного й динамічного тлумачення та
принцип забезпечення правової визначеності (принцип
дотримання прецеденту) 132
- § 3. Принцип пропорційності та забезпечення рівноваги
інтересів 137
- § 4. Принцип забезпечення певної свободи національного
розсуду 147
- § 5. Принцип автономного тлумачення 154
- § 6. Врахування загальновизнаних міжнародних стандартів
і принципів міжнародного права 159
- § 7. Принцип забезпечення мінімальних гарантій прав
і свобод людини 163

**Глава 5. Методи тлумачення Конвенції про захист прав
людини та основоположних свобод** **166**

- § 1. Філологічне тлумачення 167
- § 2. Історичне тлумачення 175
- § 3. Телеологічне тлумачення 178
- § 4. Системне тлумачення 183
- § 5. Функціональне тлумачення 188

**РОЗДІЛ III. ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРЕЦЕДЕНТНЕ ПРАВО З ПРАВ
ЛЮДИНИ** **192**

**Глава 6. Поняття й загальна характеристика судового
прецеденту** **192**

З м і с т

---

§ 1. Поняття прецеденту та його значення в англосаксонській правовій сім'ї	192
§ 2. Судова практика у країнах романо-германської правової сім'ї	199
§ 3. Акти органів судової влади в системі джерел права України	205
§ 4. Рішення міжнародних судів у системі джерел міжнародного права	216
Глава 7. Роль прецеденту в діяльності Європейського суду з прав людини	229
§ 1. Правотворче значення рішень Європейського суду з прав людини	229
§ 2. Межі обов'язковості прецедентів Страсбурзького суду	238
§ 3. Проблема досягнення узгодженості рішень Європейського суду з прав людини	248
§ 4. Значення правових позицій Європейського суду з прав людини	255
Глава 8. Проблеми застосування прецедентів Європейського суду з прав людини українськими судами	261
§ 1. Зобов'язання України щодо сумлінного виконання приписів Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод	261
§ 2. Правові підстави застосування судами України прецедентів Європейського суду з прав людини	266
§ 3. Порядок застосування судами України прецедентів Європейського суду з прав людини	275
<i>РОЗДІЛ IV. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ</i>	293
Глава 9. Пошукова система HUDOC	293
§ 1 Загальна характеристика	293

З м і с т

---

§ 2. Базові принципи роботи	296
§ 3. Пошук документів за заданими критеріями	301
§ 4. Додаткове пошукове меню	308
§ 5. Результати пошуку	314
<i>ДОДАТОК 1. ОСНОВНІ ДОКУМЕНТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	321
Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»	323
Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари»	325
Закон України «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин»	325
Закон України «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод»	326
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод	326
Розділ I Права і свободи	327
Розділ II Європейський суд з прав людини	335
Розділ III Інші положення	344
Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	347
Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і	

З м і с т

свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї	350
Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари	353
Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	356
Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	360
Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин	363
Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції	366
Закон України «Про ратифікацію Європейської угоди про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини»	375
Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини	375
Закон України «Про ратифікацію Шостого протоколу до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи»	381
Шостий протокол до Генеральної угоди про привілеї та імунітети Ради Європи	382
Регламент Європейського суду з прав людини	386
Розділ I. Організація та робота Суду	388

З м і с т

Розділ II Процес	406
Розділ III Перехідні правила	439
Розділ IV Прикінцеві положення	442
Додаток до Регламенту (стосовно розслідувань)	443
Практична рекомендація «Клопотання про вжиття тимчасових заходів»	448
Практична рекомендація «Початок провадження у справі»	450
Практична рекомендація «Письмовий змагальний процес»	453
Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»	457
Глава 1. Загальні положення	457
Глава 2. Доступ до Рішення	459
Глава 3. Виконання Рішення	460
Глава 4. Застосування в Україні Конвенції та практики Суду	467
Глава 5. Прикінцеві положення	469
Правила застосування параграфа 2 статті 46 Європейської Конвенції з Прав Людини, прийняті Комітетом міністрів	470
<i>ДОДАТОК 2. РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	473
Рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 р. щодо прийнятності заяви Мельниченка проти України (№ 17707/02)	473
Рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2004 р. у справі «Мельниченко проти України» (заява № 17707/02)	484
	597

Окрема думка судді Лукайдеса 512

*ДОДАТОК 3. ЗАСПОСУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТІВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ УКРАЇНСЬКИМИ
СУДАМИ* 514

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Сердюка Валерія Анатолійовича про офіційне тлумачення положення частини першої статті 7 Цивільного кодексу Української РСР (справа про поширення відомостей) 514

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 7, 8 Закону України «Про державні гарантії відновлення заощаджень громадян України», за конституційним зверненням Воробйова В.Ю., Лосєва С.В. та інших громадян щодо офіційного тлумачення положень статей 22, 41, 64 Конституції України (справа про заощадження громадян) 521

Рішення Деснянського районного суду міста Чернігова в цивільній справі за позовом А-на Е.В. до К-ля М.П., ТОВ «Телестудія «Служба інформації» про захист честі, гідності, ділової репутації 533

Рішення Верховного Суду України від 14 липня 2005 р. за скаргою С.П. Головатого на постанову ЦВК від 3 червня 2005 р. № 91 «Про заяву Головатого С.П. щодо забезпечення реалізації виборчого права громадянина України Мельниченка М.І.» 538

Рішення Апеляційного суду Луганської області від 30 червня 2005 р. в цивільній справі за апеляційною скаргою

З м і с т

фірми «DRAKE TRADE and COMMERCE Ltd» на рішення Алчевського міського суду Луганської області	547
Ухвала Апеляційного суду Тернопільської області від 31 липня 2002 р. у кримінальній справі за апеляційним поданням помічника прокурора м. Тернополя та апеляцією засудженого Т-ва Ю.М. на вирок Тернопільського міського суду	554
Окрема ухвала Луганського обласного суду від 27 квітня 2001 р. за касаційною скаргою засудженого Т-на А.М. на вирок Новоайдарського районного суду	557
Ухвала Миколаївського обласного суду від 7 червня 2000 р. за касаційною скаргою Ткачука Валентина Яковича та Коваля Олега Матвійовича на рішення Первомайського міського суду Миколаївської області	561
<i>ДОДАТОК 4. ПОДАВННЯ СКАРГИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	566
Пояснювальна нотатка	566
Бланк заяви до Європейського суду з прав людини	570
Бланк довіреності на представлення інтересів у Європейському суді з прав людини	578
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЗНИК	579
БІБЛІОГРАФІЯ	586

Навчальне видання

**МАЗУР Микола Вікторович,
ТАПЄВ Садіг Рза огли,
БЕНЦЬКИЙ Андрій Сергійович,
КОСТРИЦЬКИЙ Віталій Володимирович**

**Тлумачення та застосування
Конвенції про захист прав людини й
основоположних свобод
Європейським судом з прав людини
та судами України**

Навчальний посібник

Друкується українською мовою

Відповідальний редактор *В.М. Карпунов*
Технічний редактор *О.В. Мануйлова*
Комп'ютерна верстка *О.В. Васильєва*

Підписано до друку _____. Формат 60x84^{1/16}.
Папір офсетний. Гарнітура Book Antiqua, Monotype Corsiva, Times New Roman
Друк офсетний. Наклад 300 прим.

Редакційно-видавничий відділ
Луганського державного університету внутрішніх справ
Друкарня РВВ ЛДУВС
91493, м. Луганськ, сел. Ювілейне, вул. К. Маркса, 4